

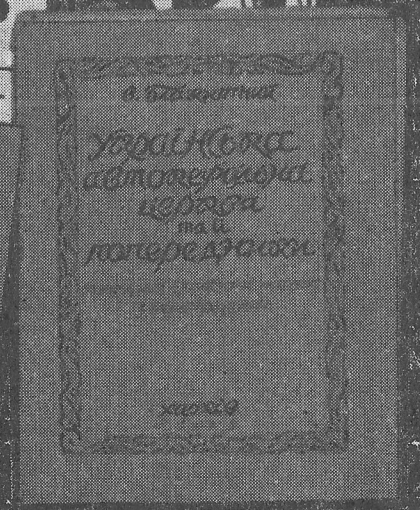
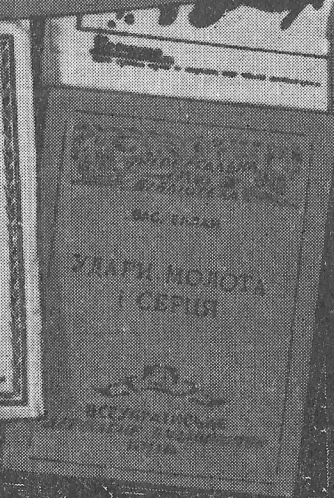
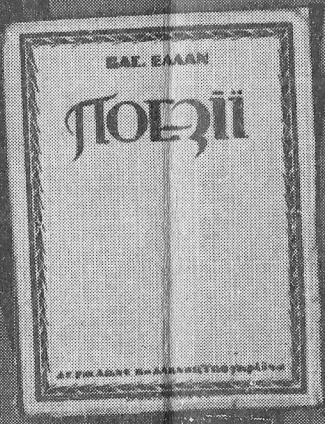
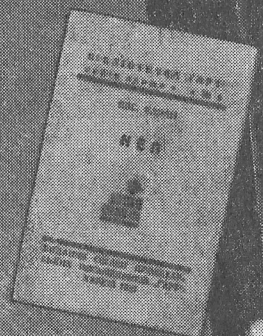
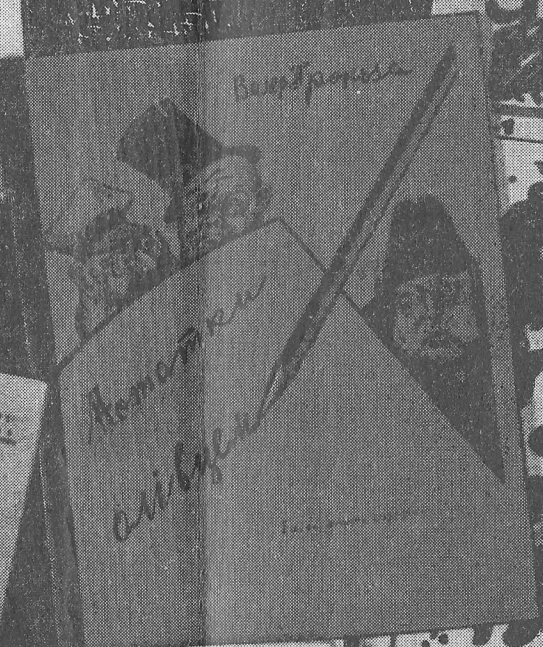
**НІ СЛОВА
ПРО
СПОКІЙ!**

**Василь
Еллан-Блакитний**

**Спогади
Матеріали**

Ах, все знаю - Опред. Кармен

- У павутини я -

У павутини слесичкоу мас

рочи авиацио и
~~авиацио и~~

Гороме не твоя напури и

Будем напоми...

Милитари - ил сое. I в Точел

- Bei рачи зовни...

Ми ил усе нас змисл - бачи

Борачка и иерфан...

Ура! Ура! Ура! Ура! Ура!

Будем напоми нас!

НІ СЛОВА ПРО СПОКІЙ!

Василь
Еллан-
Блакитний

Спогади
Матеріали

Видання друге,
доповнене

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро» 1989

ББК 83.3Ук7-8
Н60

В. Блакитний, Василь Еллан, Валер Проноза, Артур Ортал, Маркіз Попелястий... Партийний та державний діяч. Публіцист. Поет. Сатирик і пародист. Прозаїк. То все одна людина — Василь Михайлович Елланський (1894—1925).

У збірнику вміщено спогади сучасників Василя Еллана-Блакитного, розповіді рідних і друзів про дитячі роки, події та факти особистого й творчого життя митця, світле ім'я якого тривалий час замовчувалося.

До видання увійшли також літературно-критичні дослідження сучасних літературознавців та письменників.

Книжка розрахована на широке коло читачів.

В сборник вошли воспоминания современников о партийном и государственном деятеле Василе Эллане-Блакитном.

В книгу включены также литературно-критические исследования современных литературоведов и писателей.

Издание рассчитано на широкий круг читателей.

За редакцією академіка АН УРСР

Л. М. Новиченка

Упорядкування *М. В. Вовчик-Блакитної*

Примітки *В. П. Агєєвої, М. В. Вовчик-Блакитної*

Н 4603020102-002
М205(04)-89 БЗ.26.7.88

ISBN 5-308-00525-7

© Видавництво «Дніпро»,
1989 р.

ВІД РЕДАКТОРА

Василь Еллан-Блакитний (Василь Михайлович Елланський) належить до славної фаланги першоначинателів нової української літератури, народженої Великим Жовтнем 1917 року. Поет, журналіст, літературний критик і публіцист, державний і громадський діяч, людина кипучих культурно-організаторських ініціатив, він був не тільки одним із перших хоробрих, але й перших будівничих, — тих, які в «ранкові» пореволюційні роки закладали наріжні камені під будинок української радянської культури.

Молоді культурні сили Радянської України — передусім, зрозуміло, письменники — знали «товариша Василя» як одного з нечисленних тоді літераторів-комуністів, умілого організатора, чулого порадника й наставника. Щиро шанували його як людину, що справляла глибокий вплив на інших своєю ідейною переконаністю, відданістю справі, безутомною запальною працею, зреченням всяких особистих зручностей і «вигід», а також (це «а також» важило чимало) прекрасним, по-своєму згармонізованим розумінням літератури «зсередины» — як мистецтва — і «ззовні» — як дієвої сили у вихованні людей та ідейній боротьбі.

Перший і незмінний редактор урядової газети «Вісті» та додатка до неї — «Література. Наука. Мистецтво» (пізніше — «Культура і побут»), засновник і редактор журналу «Всесвіт», певний час — голова колегії Державного видавництва України, організатор і керівник першої спілки пролетарських письменників «Гарт» — він постійно перебуває в центрі літературно-мистецького і всього культурного життя молодії республіки. Як активний діяч партії і держави Блакитний обирався членом Центрального Комітету КП(б)У, членом ВУЦВК та Центрального Виконавчого Комітету СРСР,

а 1920 року виконував відповідальне військово-політичне доручення — був членом Реввійськради 12-ї армії, що захищала, а потім визволяла Київ від білополяків.

Він був чесним, принциповим комуністом, який щиро сприйняв і прагнув послідовно здійснювати ленінські настанови в галузі національної політики, національно-культурного будівництва, творення нової літератури і нового мистецтва, натхнених соціалістичним ідеалом. І цьому не суперечить те, що попередній політичний шлях Василя Блакитного був складним. Свою революційну діяльність він починав у партії українських есерів, потім, переконавшись в облудності її програм, став одним з лідерів її лівої течії, яка незабаром оформилась у партію боротьбистів. В умовах громадянської війни боротьбисти співробітничали з більшовиками, 1919 р. входили до складу уряду УРСР, а 1920 року прийняли ухвалу про розпуск своєї партії і входження її членів (в індивідуальному порядку) до КП(б)У, або, як тоді говорилося, про «злиття з КП(б)У».

Діяльність партії боротьбистів, її кращої частини та її гірших елементів, ще чекає свого об'єктивного і повного висвітлення; в кожному разі варто пам'ятати, що Комуністичній партії (більшовиків) України вона дала таких визначних діячів, як В. Блакитний, Г. Гринько, О. Шумський, П. Любченко, а українській радянській літературі — таких, поруч з Блакитним, письменників «першої хвилі», як В. Чумак, Г. Михайличенко, А. Заливчий та ін. Ні П. Тичини, ні М. Семенка, ні інших революційних поетів 1919—1920 років не можна уявити без В. Еллана і В. Чумака, що стояли пліч-о-пліч з ними в першому ряду!

В часи сталінщини майже всі колишні боротьбисти були фізично знищені, а морально — до краю очорнені наклепницькими обвинуваченнями. Все це безпосередньо позначилось і на посмертній долі В. Еллана-Блакитного. Глибоко шанований і щиро оплаканий громадськістю, коли його забрала рання смерть (1925), він від початку 30-х років піддається іншій, уже загробній карі — карі репресивного за-

буття, суворой заборони його творів і самого імені. Уже й після XX з'їзду КПРС, коли літературному доробкові Блакитного, здавалось би, знову відкрилась дорога до читача, на світле ім'я письменника не раз робилися безпардонні наскоки з боку тих, хто, скрізь і у всьому шукаючи «націоналізм» або принаймні хоч маленьке «націонал-ухильництво», незмінно ставив у провину авторові «Червоних зір» його боротьбистське мишуле. Якщо навіть деякі з царських генералів чесно воювали проти контрреволюції в лавах Червоної Армії, якщо з «угодовських» соціалістичних і соціал-демократичних партій Західної Європи нерідко виходили полум'яні комуністи, видатні політики і теоретики, знані діячі Комінтерну,— то таке право на позитивну світоглядну й політичну еволюцію чомусь відбиралося в молодого українського революційного інтелігента, який у вогні боротьби, вдумуючись у соціальний досвід мас, буквально вистраждав свій прихід до ленінізму, його політики і філософії.

На щастя, ці часи й звичаї минули. Настала пора стирання усіляких «білих плям», пора пошани до історичної правди, бачення її такою, якою вона є. Це стосується, звичайно, і спадщини В. Блакитного, самої його постаті поета й громадянина. Буде, без сумніву, здійснене нове, максимально повне і належно прокоментоване видання його творів, оскільки двотомник 1958 року давно став бібліографічною рідкістю. Важливо познайомити читача і з подробицями його неординарної, хоч, на превеликий жаль, короткої біографії, зі спогадами людей, які добре знали Блакитного, з оцінками й характеристиками його діяльності, які давалися його сучасниками і ближчими наступниками, а також з літературно-критичними «шкіцями до портрета» письменника, які належать перу сучасних дослідників.

Цьому завданню і має служити збірник «Ні слова про спокій!», до якого увійшло, зокрема, чимало матеріалів з преси 20-х років, включаючи такі документи, як урядове повідомлення про кончину Блакитного, висловлювання діячів партії і держави — Г. Петровського, В. Чубаря,

М. Скрипника, В. Затонського, Г. Гринька, С. Гопнер, статті і спогади багатьох українських письменників — сучасників поета. Характеризувати ці матеріали (деякі з них подані, з огляду на повторення окремих думок і фактів, зі скороченнями) немає потреби — вони самі досить виразно промовляють своєю «документальною», «суб'єктивно-об'єктивною» мовою.

Леонід Новиченко

ДОРОГАМИ ЖИТТЯ

Г. В. Елланська

СПОГАДИ МАТЕРІ

Серед гіллястих дерев на одній з дальніх вулиць аж у самому закуткові Чернігова стояв будинок, де провів свої дитячі та юнацькі роки Василь. Мати його, Ганна Вікторівна, розповідала:

«Чотири роки було Василеві, коли помер його батько в селі Козел Чернігівського повіту. Важких злиднів довелось зазнати мені з чотирма малими дітьми. Після революції 1905 року переїхали ми до Чернігова, бо Василеві час було вчитися. Зиму жили у місті, а кожного літа їздили до Козла або ж до села Тулиголови Глухівського повіту, до родини Модзалевських.

Чудові краєвиди: луки, а за ними озеро. Зелень і квіти. Літо у самому розпалі. Василь цілий день немовби не при собі — щось малює олійними фарбами, замислюється, пише...

Ранок. Василь збирається по гриби.

«Ти ж там не барись, Васильку, трохи назбирай та й додому», — кажу йому, випроваджуючи. Мотнув головою та й побіг.

Обідня пора — Василя нема. Вже й на вечір хилить, а Василя нема. Десята година вечора, а Василя нема. Кинулися шукати у лісі, запалили вогнище, гукаємо, але німий, мовчазний стоїть похмурий ліс.

Аж раптом хтось обіймає ззаду і ніжний тихий голос: «Ти, мамо, не турбуйся — я вже тут, я тут. Усе гаразд, — ось, бачиш, і повний кошик грибів...»

Заблудився Василь у лісі, пішов, замисливсь, а далі — сів на пеньок та й почав писати. Коли раптом бачить, — сонце вже заходить; кинувся туди-сюди, а дороги назад

не знає... Довго блукав, поки вийшов на знайому стежку...

Закінчилось літо, треба було до міста повертатися, і як подарунок Василь залишив бабусі цілу поему українською мовою «Літо у бабусі», в якій суворо (звичайно, по-дитячому) картав той «сонгород» сільський, де в обідню пору все замирало, нишкло десь по кутках. А такої «сплячки», бездіяльності — страх як не любив Василь!

Одного разу довелося із семирічним Василем їхати наприкінці зими з Козла до Чернігова. Сніг уже почав тануть. Треба було переїхати через глибокий рівчак. Візники на це не згоджувались, побоювались, що на дні багато талої води. Довго сперечалися, кому піти спробувати, чи безпечно переїздити. Невідомо, як би скінчилася ця дискусія, та раптом Василь зіскочив з саней і швидко перебіг через рівчак, а за ним уже посунули сани з обачними візниками...»

По переїзді до Чернігова Ганна Вікторівна зав'язує дружні стосунки з М. М. Коцюбинським та його дружиною Вірою Устимівною.

Василь з малих років відзначався надзвичайною допитливістю,— він дуже багато читав, аж доки мати не загасить світла.

Дуже рано ознайомився Василь з революційними ідеями. Цьому сприяли зв'язки самої Ганни Вікторівни з нелегальним гуртком, що існував в Козлі. Одного разу вона була на квартирі вчителя під час друкування прокламацій. І ось хтось, захекуючись, прибіг попередити, що становий прямує з урядником до вчительової квартири. Миттю Ганна Вікторівна складає всі прокламації та літературу до кошика, накриває його простирадлом і спокійно виносить, нібито білизну. Становий зустрів її біля самого порога, чемно привітав. Йому й на думку не спало, що колишня попадя може мати щось спільне з революціонерами. А вдома Василько з жагою накинувся на цю літературу і читав, читав...

Чернігівське життя було важке. Родина зазнавала матеріальних нестатків. Після важкої хвороби помер п'ятнадцятирічний Михайло, і Василь, якому не було ще й дванадцяти років, став за старшого в сім'ї, за порадника і помічника своїй дуже непрактичній, завжди замріяній матері. Вчився Василь спочатку в церковній школі у Козлі, а далі в Чернігівській бурсі та семінарії, де йому не треба було платити за навчання. Але бурса була не для Василя, та й Василь — не для бурси. Він виявляв недбалість до священного писання, обурював пастирів своїм вільнодумством. Не раз його хотіли звільнити з «вовчим білетом».

Коли помер архієрей і бурсаки змушені були три дні молитися в Троїцькому монастирі, Василь намовив товаришів: «Годі вже біля нього сидіти, гайда на човни!» — і втік разом з ними на Десну. А згодом у «Журнале педагогических собраний семинарии» у протоколі від 10 червня 1912 року занотовано: «Балл «три» по поведенію Василю Елланському за катание на лодке во время панихиды».

У Чернігівській бурсі було багато бунтарських елементів. Коли Василь був у 3-у класі, відбувалася так звана «картопляна революція» — протест проти режиму бурси, що закінчився серйозною сутичкою з поліцією. Василь, звичайно, брав найактивнішу участь у «революції», і тільки завдяки гарячому захистові одного з більш-менш передових педагогів його не було виключено. Проте Василеві і самому увірвався терпець. Тільки дійшов він до богословських наук, розпливався з набридлою йому бурсою та вступив до Київського комерційного інституту...

Чернігівська квартира Елланських швидко зробилася центром для революційної молоді міста.

«Двері, — розповідає Ганна Вікторівна, — ніколи у нас не зачинялися. Бува, зберуться Василеві товариші, гаряче дискутують аж до пізньої ночі, а я ходжу та й ходжу

завулочком біля хати,— пильнуюю...» «Спасибі, мамочко,— скаже потім Василь,— ти мені не тільки мати, а й товариш...»

Щодалі — більше віддавав Василь свої сили підпільній роботі. Коли ж спалахнула революція,— остаточно поринув у неї. Настали роки гетьманщини. Знову підпільна робота, і знову мати-товариш пліч-о-пліч зі своїм сином.

«Мамочко, цю людину прийми та переховай, як мене,— ні, краще, ніж мене...» — приносить їй хтось листа.

Німецько-гайдамацький терор лютує в Києві. Василь — у камері-одиначці Лук'янівської в'язниці. Місяців п'ять просидів він тут, і за цей час кілька разів їздила Ганна Вікторівна до Києва. Одного разу їй сказали, що Елланського вже тут немає. У материній голові промайнули страшні думки: забитий, розстріляний, замордований... Бігти, перевірити... Аж раптом поруч хтось прошепотів: «Мамо, хіба не впізнаєш?» Це був Василь, який щойно вирвався з в'язниці.

А незабаром він опинився в Одесі на нелегальній роботі.

1919 рік. Радянська влада. У Києві кипить політичне й культурне життя. Видається чимало газет, журналів, і в багатьох з них встигає працювати Блакитний.

Комуна на Тарасівській вулиці, № 3. Тут живуть Блакитний і його товариші. Та недовго існувала комуна: з півдня насували денікінці. Треба було переходити у підпілля. Ховали документи, матеріали. Василь разом з товаришами заховав свої папери під могильною плитою на кладовищі.

Реакція лютує. Нищиться все «більшовицьке». Василь змушений ходити по вулицях заgrimованим. Але він бадьорий і, як завжди, енергійний, провадить важку й небезпечну роботу в підпіллі.

Сім'ї дав знати про себе запискою: «Любі мої! Я живий, дужий і в безпеці. Ніщо мені не загрожує. Хай вас ніщо не турбує. Скоро, можливо, побачимось. Василь».

1920 рік. Знову Радянська влада. Відбудовна робота у самому розпалі. Не вистачає рук, енергії, сил. Василь працює неймовірно багато... Він перевтомився, але бадьорий. Його листи — кращий доказ тому.

«Любі мої! Зараз затягнений роботою так, що не маю часу навіть подумати про себе. Сплю по 3 години. Але немає незадоволення, немає нудьги. Тільки рух, робота, боротьба...»

«Я живу — все так же. Працюю, кручусь, роз'їжджаю... І уперто вірю в свої сили і в сили революції. Ніякі мерзоти сучасного цієї віри не зломлять. Здоров'я моє — середнє... ще на років два вистачить, а це ж тепер — цілі століття...»

«Живий і здоровий, веселий і бадьорий вітає вас усіх, мої дорогі, ваш син, брат і онук...»

Останні роки життя Василя. Хвороба все більше й більше підточує виснажений роботою організм. Але Василь бадьориться, не хоче піддатися, бо знає — його праця дуже потрібна для створення нового культурного життя...

Надсилаючи матері свіжий примірник журналу «Всесвіт», Василь завжди щось на ньому напише. Уже смертельно хворий, він, заспокоюючи матір, написав олівцем на журналі: «Нічого, мамочко, все гаразд, все гаразд...»

Але хвороба перемогла...

В. М. Елланський

ЛИСТ В. БЛАКИТНОГО (ЕЛЛАНА)

Лист цей — є відповідь Блакитного на листи матері, в яких вона, бажаючи допомогти сину в роботі, давала нариси з життя — дійсні життєві факти, що їх, як їй здавалося, не міг бачити її улюблений, цілеспрямований, захоплений своєю роботою Василь.

Мати писала, що їй тяжко, що вона не хоче від нього, слабого, відривати — брати гроші, що краще б він, як інші в Чернігові, подбав про те, щоб їй залишили Яцківщину — одну десятину садиби, куплену її чоловіком незадовго до смерті і з якої вона жила. Садибу руйнують — нищать сад, який вона колись сама насаджувала.

Писала про те, що її менші діти, Варка й Володька, надриваються в роботі за животіння, працюють і вчать (тоді як інші «виходять в люди»), слабі здоров'ям, і їм тяжко приходиться зараз, а й потім, вивчившись, згорять вони, працюючи в тяжких, складних умовах села, через надмірну принциповість його. Останнє в листі, на її думку, не потребує пояснень.

«Білгород — Курськ
15.X (1923 р.)

Ваші листи завжди приносять мені трохи муки. Справжньої терпкої муки, за те, що ще лишилося незміряно багато болючого, неправильного, недоладного у світі, за те, що робота тільки розпочата і її ціле море, ціле море дичавини, яку треба розчистити, і в якій людям страшно погано... Так, мені боляче читати ваші листи, особливо, коли вас життя примушує на те, щоб прямо чи посередньо ставить передо мною задачі, яких я ніяк не можу ув'язати із цілим своїм світоглядом.

А проте — дають мені багато ваші листи. Вони ще і ще, як тисячі фактів навколо, ставлять мене віч-на-віч із реальним, живим життям, таким, яке воно є, неприкрашеним фантазією чи романтикою, і примушує ще і ще раз перевірити себе й «притирати» себе до життя...

Чого б я не хотів — це щоб ви ідеалізували мене хоч трохи. Таких, як я,— повірте,— тисячі. Коли це треба — ми можемо бути холодними, як камінь, і горіти, як вогонь. Але ми — живі люди. Живемо, шукаємо, учимось,

помиляємось, виправляємо помилки, уміємо шльопать і по грязі, і по крові, вміємо любити все живе — а найбільше тих, за чію долю (тільки не одного якогось вибраного чи свого, рідного,— а всіх) — ми, зціпивши зуби, бились, б'ємось і помремо б'ючись...

Ну, та це лірика. Тепер по суті. Не приїхав я і цього року до вас — бо не зміг. Силою постанови Центральної контрольної комісії про «ремонт» — одправлено мене лікуватися і відпочивати на південь. З моїм серцем і нервами — ціле свинство. Але це — пустяк... Ну, от, мав я відпустки 1½ місяці. Думав наприкінці повертатися через Київ і заїхати. А вийшло — не пробув і місяця. Трапилася спільна робота — викликано телеграмою... Бо ми ж «казенні речі»... Тепер, ваші слова про гроші, що я їх посилаю. Я їх не краду. Я і не перевиснажую себе роботою, щоби їх заробити. Це — з мого «пайка». Єсть «пайок» хлібний, єсть книжковий (я ще більше витрачаю на закупку книжок, щоб не втратити кваліфікації) і є «пайок» психологічний. Коли я не міг його одержувати без суперечки з самим собою — я вам нічого не посилав. Зараз я можу. Коли б знову не міг (тільки навряд чи це буде, принаймні, скоро) — так само просто не посилав би, як зараз посилаю. А посилаю, бо — по моїх точних розрахунках — корисно й доцільно з усіх боків їх посилати. От і все. Не питиму пива (хоч нам і можна), не зроблю ще якихось речей, без яких можна обійтися, хоча вони офіційно і не приписані до «ізілшеств». Замість того щоб вкласти гроші в який-небудь спокійний матрац, чи стілець, або «надзвичайно зручний» стіл,— дозволяю собі їх вкласти в такий «банк», як людське життя, або платити проценти по своїх боргах... Чи ж неправда — якими ми всі стали комерсантами?

Отож будьте спокійні і не турбуйтеся за гроші, що присилаю. Шкода тільки, що мало... Але я задоволений, що хоч трохи допомагаю вам заживити рани, нанесені розривом із тою проклятою «власністю».

Повірте — об'єктивно мені шкода і яблуні, і огорожі, як шкода за все глупство і руйнівництво, котре іноді у нас без усякої потреби буває. Але суб'єктивно — якраз навпаки: чорт з ними, наростуть — тільки вже не «поповичів», не «панів»,— а просто собі яблуні, просто собі груші, людські, всіх... Тому я не так трагічно оцінюю становище й Володі, й Варі. Трудно їм — це правильно. І ще як трудно! А кому зараз не трудно? Принаймні з тих, кого не сором називати людьми... Але вони обоє — на правильній стежці. На трудовій.

Не раз передо мною ставало питання: а чи не краще буде, коли я підійду до справи не так по-принципальному, а так, як іноді по слабості чи з інших причин у нас роблять. Коли доб'юся їм кращої посади, школи, витягну до себе і т. д. Зважував справу з усіх боків: і з боку комуністичної етики, і з боку революційної доцільності, і з боку інтересів самих Володі і Варі. Ну і виходило — і з усіх боків,— що якась «протекція» з мого боку буде лише шкідливою. Про перше — комуністичну етику — ясно. Про друге — теж: чому іменно моїм брату і сестрі треба прочищати з витратою енергії й внутрішнім гнилим компромісом дорогу на вищі щаблі, хоч вони не мають відповідної кваліфікації, підготовки. І головне — шкідливе це було би для них самих. Бо підводило би під їхнє життя гнилу основу. Замість якоїсь «Яцковщини» — опирались би вони на підтримку «тітоньки» з білетом члена ВУЦВК. Як швидко просвістали повз пальці «Яцковщину», поколовши руки й «посадивши» на міль,— так легко могла б виковзнутися і друга «Яцковщина». Вже одне те, що у мене органічний порок серця,— творить базу слабкою. А «протекція» розпустила би, ослабила мускули, обм'якшила волю. Додайте до цього, що і так минуле виховання і психологія всмоктані нами з кров'ю ряда поколінь паразитської суспільної верстви — одірвали нас від основних (і «некультурних», і «грубих» — але все-таки основних, робочих) шарів

суспільства. Не провина батьків — не могли вони вискочити з оточення, на це спромагаються тільки одиниці, — але наша серйозна біда. І вихід з тої біди — це — до роботи, до повного злиття з інтересами робочого суспільства, справжніми інтересами.

Мені пощастило. Вступив я на цей шлях перед революцією — і проходив його в її небезпеці, з готовністю накласти головою, доводячи свій розрив з минулим. Проходжу і зараз — і не без труднощів... Бо треба не тільки розірвати, але й довести, та довести й не вченому, не окремії людині, а масам...

Володя і Варя — відстали, як відстали ще сотні тисяч. Їм до тої мети можна прийти іншим трохи шляхом. Не треба мерзнути на полі, на буферах вагонів, не треба тріпатися у нервовій гарячці, коли тебе оточує ворог і треба вийти з сильця, не треба працювати над собою, убиваючи відразу до убивства, — але треба працювати, хвилюватися, тріпатися інакше. Треба тільки вибирати так шлях, щоб не було пустої трати енергії. Але енергія не може не тратитися, спокійного життя ні у кого нема, крім хіба блощиць. Та й тих ми душимо, коли вирвемо вільну хвилину.

Отже — вас жахає те, що Володя буде сільським агрономом. А мене б більше лякала перспектива, що він, провчившись десь у вищій школі, вичищений (так треба буває: одбор кращого!) зірвався би і покінчив з собою, як це зараз роблять. Мене б більше лякала думка, що він попаде в число тих 500 лікарів, що онде в Києві не мають хліба, а в село на 20-30 крб. (більш зараз дати — бюджет не витримає: жорстока штука господарчий бюджет) не поїдуть, бо це ж для них кінець «життя цивілізованого». Більше б лякала думка, що він буде в числі тих інженерів, яких навчилося більше, ніж може наша промисловість поглотити: почуття безпорадності, пропащої сили — от їхня доля, і в цю хвилину або перша-ліпша чорна робота, або крадіж, посередництво.

Можна працювати над собою і в селі. Трудно — а можна і треба. Можна бути корисним передовим членом суспільства скрізь. А свідомість своєї корисності — допомагає любити роботу, поширювати свій світогляд і ясно бачити шляхи...

Боюсь, що впадаю в «резоньорство», але мені хотілося викласти основні, принципові свої положення.

Два слова про блощиць. Багато їх. Кусають. Смердять. Смокчуть, рвуть. Але це — тільки блощиці. Зараз з ними боротися — так увага одтягнута іншим, основним. Так хіба шльопнеш по кублу особливо нахабних. Колись — прийде черга й на них... А от, коли у нас іноді являється думка про те, що «он у інших»... — подумайте тільки: а чи то не блощиці?

Ну, годі. Одписав за весь час. Не вмю писати листів — хоч ти що. Особливо «фамільних». Тому це, мабуть, і не схоже на лист. Але записочок з інформаціями про своє буденне — теж не вмю. Тому й не пишу: багато, як слід — ніколи, а «так» не можу. Дуже зле, що ви хворі. Болить це мені... Видуруйте.

Ваш Василь

Пишіть. Володя і Варя хай пишуть, не сердяться: не поганий я до них... Пишу з дороги... Іду на кілька день до Москви».

І. І. Модзалевський

СПОГАДИ ПРО БРАТА

В моєму розпорядженні до початку навчання в Варшавському ветеринарному інституті залишалося ще три місяці, і я вирішив провести літо у своєї бабусі Модзалевської в селі Тулиголови на Чернігівщині. Це село було історичним місцем боїв запорожців з татарами: тут, в очеретах річки Реті, запорожці ховали свої голови від

ворога, поринаючи під воду і дихаючи крізь очеретини. «Тули голову!» — то й був наказ заховатися.

Бабусіна хата стояла на правому березі Реті серед гіллястих дерев чудового садка, що спускався до річки. Тут я зустрівся з родиною Елланських: мою тітку Ганню Вікторівною та її трьома дітьми. Старший з дітей — Василь — був скромним і мовчазним підлітком років чотирнадцяти, що якимось похмуро, спідлоба поглядав на мене і за весь перший вечір не промовив і слова.

Василь був молодший від мене на чотири роки. Він народився 1894 р. в с. Козел (тепер Михайло-Кюцюбинське) поблизу Чернігова. Батько його був священником, і сім'я, здавалося б, була цілком забезпеченою. Але на 32-му році життя батько раптово помер, і родина Елланських опинилася в скрутному становищі. А згодом помер, не доживши й до 15 років, старший з синів, Михайло, що довго хворів на серце і згасав, мов свічка. Так, Василеві не було й 12 років, коли йому випало стати старшим в сім'ї — помічником матері, яка теж хворіла на серце і була зовсім безпорадною у практичному житті. Завжди з книжкою, завжди у фантастичній замріяності, Василева мати змушена була шукати поради й допомоги у свого ще зовсім малого сина, шукати виходу з життєвих труднощів і турбот, яких не могла переборювати її романтична й сентиментальна натура.

Отже, надто рано довелося Василеві зіткнутися з труднощами суворого, важкого життя: весь час доводилося або щось з майна продавати, або ж десь позичати гроші. Таке життя дещо надломило організм Василя; і його ще дитяче, але сповнене думок і турбот дорослої людини обличчя було блідим, похмурим і замкненим.

Один зі своїми думками, про які ніхто з нас, його рідних, не міг допитатися, блукав Василь серед чудової природи Тулиголів і його околиць. Заходив дуже далеко. Цілими днями залишався серед полів і лісів. Збирав квіти. Любив збирати їх великими букетами і приходив

додому з блискучими очима, сп'янілий від їх пахоців. Але про те, що бачив він під час своєї прогулянки, про що думав, — нікому нічого не говорив, ні з ким не ділився.

Я тоді вже трохи малював та й писав. Малював солоденькі пейзажики й пописував юнацькі віршики про чари кохання, блідий місяць, очі дівочі і все таке інше. Іноді, коли я малював щось у лісі, у полі чи біля річки Реті, — Василь, бувало, довго нерішуче крутиться біля мене, потім, підійшовши, мовчки дивиться, як я працюю. Нарешті, набравшись сміливості, раптом питає: чому я малюю тільки дерева й поля? — й замовкне. Тепер я можу здогадуватись, що він не доказував до кінця своєї думки. Він хотів мене спитати: чому я не малюю картин людського життя й горя, а тільки оці пейзажики?

Вже тоді Василь, очевидно, пробував творити, я навіть бачив, як він ховає під подушку якісь зошити, але що він там писав — хіба міг хтось дізнатися в нього? Самітно, сумно й вперто дивилися його юні очі. Два місяці прожив я з Василем-підлітком під одним дахом і не міг його зрозуміти, не міг наблизитися до нього ні як брат, ні як старший товариш.

Влітку 1910 року в Тулиголовах зібралися майже всі наші родичі. Приїхав на все літо до бабусі і мій старший брат Левонтій. Душею всього товариства були «три мушкетери» — Василь (семінарист), Левонтій (студент) і дядько Степан — штабс-капітан у відставці («відставної кози барабанщик», як він сам себе величав). Цього літа і в цьому колі Василь вже був іншим. Він глибоко цікавився творчістю М. М. Коцюбинського, бував у нього і почав дещо наслідувати його в поезії. Тоді ж він захоплювався вивченням соціальних питань, боротьбою за національне та соціальне визволення українського народу.

Але, приїхавши до Тулиголів і опинившись у товаристві відчайдушних Левонтія і дядька Степана, Василь

на якийсь час відкинув усі серйозні життєві питання і віддався бездумним молодечим розвагам. Сміх, епіграми, дотепні вірші на кожний випадок сімейного життя, вигадування усіляких цікавих історій та розваг — все це сповнювало життя у бабусі цікавим змістом і веселощами.

Мій брат Левонтій був ерудитом, «енциклопедистом» і до того ж знав далеко краще, ніж я, українську літературу і рідну мову. Він любив усе красиве, все, що викликає в людині почуття прекрасного,— чи то були твори Пушкіна, чи Шевченка або й Тютчева — все він вважав своїм, близьким, і завжди гаряче обстоював їх бездоганність і чистоту.

Хоч Левонтій був набагато старший за Василя (років на вісім), він тримався і розмовляв з ним як з рівнею. Сидячи удвох десь на березі Реті або у гайку, цілими годинами провадили вони гарячі диспути про якогось поета чи прозаїка,— цитуючи, декламуючи, вихваляючи або відкидаючи його творчість,— словом, захоплюючись цілком і забуваючи про обід чи вечерю. І мені здається, що саме ці довгі розмови з людиною, яка знала світову літературу, музику, образотворче мистецтво, яка побувала і в країнах Європи, і на романтичному Кавказі,— були для Василя першою доброю школою. Без сумніву, він набув тут чимало знань, які згодом допомогли йому розібратися не тільки в поезії, але й у питаннях соціальних.

Товариство третього з «мушкетерів»,— дядька Степана,— відчайдушного й веселого, невтомного витівника і чудового заспівувача українських народних пісень, яких знав він безліч, теж, думаю, добре вплинуло на Василя, зробивши його характер жвавішим, сміливішим, веселішим.

...Років через два в Києві, коли Василь вступив до комерційного інституту (на економічний відділ), він видався мені зовсім іншим, ніж тоді, у ранні юнацькі роки.

Це вже був рішучий, дуже діяльний і дуже товариський молодий чоловік.

Я, правда, рідко зустрічався з ним через те, що наші шляхи тоді розійшлися в різні сторони. Він став революціонером, поетом і громадським діячем, а я — художником модного тоді напрямку, який проповідував абсурдну ідею існування «мистецтва для мистецтва». Спочатку я жив на Лук'янівці за містом, а потім і зовсім виїхав з Києва до Петербурга і бував у Києві лише влітку, коли Василя вже там не було.

Пам'ятаю, коли його арештували й посадили до тюрми (це було під час студентських «заколотів» 1912 року), моя мати зразу ж повідомила про це тітку Анюту, Василеву матір, яка постійно жила в Чернігові.

Вона прибігла до нас в чому була, — в простенькому домашньому вбранні, в хустці, вся в сльозах, з тремтливими руками, з пожовклим від горя і важких думок лицем. Василь — її коханий син, так схожий на її покійного чоловіка, єдина її надія і опора в житті, — потрапив за мури царської в'язниці!..

Довго моїй матері та її друзям довелося клопотатися, поки губернські чиновники дали дозвіл на побачення матері з сином. Я не був присутнім при тому скорботному побаченні тітки з ув'язненим Василем — знаю лише з її слів: не знаючи, вийде він на волю чи ні, Василь нічого не просив у рідних, крім квітів...

Року 1924-го у Празі я зустрів у товаристві поета Олесея письменника Михайла Панькова, який добре знав Василя. Паньків працював у Празі як представник Державного видавництва України в Празькому торгпредстві. Він розповів мені про Василя, про його революційну роботу в недавньому минулому і про теперішню його багатогранну державну і літературну діяльність у столиці України Харкові.

Ми обоє вирішили зробити Василеві сюрприз, потішити його: надіслати йому наше колективне привітання

з Праги з додатком малюнка — нового заголовка для «Вістей», що його я виконав, за порадою Панькова, в українському стилі. Крім того, я зробив для нього ініціал — «В».

Та не встиг Василь ані прочитати нашого листа, ані одержати мого подарунка. За кілька день «Вісті» принесли страшну й гірку звістку: «Василь Блакитний тяжко і безнадійно захворів». А через якийсь час надійшла телеграма і про смерть Василя.

Мої прості, чорні літери заголовка «Вістей» несподівано з'явилися квітами жалоби на могилу Василя Блакитного — громадянина, товариша й брата.

М. Кодацький

НОТАТКИ ДО БІОГРАФІЇ БЛАКИТНОГО

Питання про те, чи можна користуватися біографією у визначенні соціальної значності творів письменника, на думку А. В. Луначарського, цілковито розв'язав Фріче у своїй чудовій біографії А. Чехова, довівши право на існування й потребу біографії, якщо особа автора береться як певний елемент суспільства, його життя — як величина, залежна від суспільних умов, від суспільної еволюції і як передатна ланка між суспільними силами і художніми творами.

Визначивши кількома рядками завдання біографамарксиста, Фріче подав практичний приклад, як саме писати таку біографію.

Якщо біографії письменників взагалі потрібні в інтересах літературознавства, то біографії деяких з них мають, сказати б, і певну дидактичну вартість.

Адже ж Блакитний не лише поет, і то пролетарський, він — організатор української радянської літератури й преси, організатор першого літературного об'єднання пролетарських письменників і поетів, визначний

політичний діяч, що немало сил поклав коло консолідації революційних сил на Україні в післявоєнні часи, стимулюючи перехід лівонастроєної групи української інтелігенції з манівців українського націоналізму на пролетарські позиції — від лівої фракції УПСР до КП(б)У.

На жаль, до цього часу друковані біографічні матеріали Василя Блакитного надто бідні, а деякі з них рясніють на помилки і недоведені припущення. До того ж розкидані ці матеріали по різних журналах і газетах та окремих книжках.

Кількома словами розповідає про революційну роботу Блакитного в роки 1918—1919 А. Хвиля у своїй статті «Поет і каменяр революції» в повній збірці творів В. Блакитного.

Щодо характеристики Блакитного як поета й критика в розрізі суто літературознавчому справа стоїть багато краще, хоч і тут, певна річ, зроблено ще не все.

Ми не ставили собі за мету скласти повного біографічного нариса життя Блакитного. Для цього не маємо ми всіх потрібних даних. Наше завдання дуже обмежене — подати в цій статті деякі нові матеріали до біографії Блакитного, саме за час його перебування в Чернігові. Часом те, що ми оповідатимемо, до певної міри відомо нашому суспільству, але ми розповідаємо про це, спираючись іноді на архівний матеріал, докладніше або відмінно від інших авторів в зв'язку з новими даними. Ми дещо вийдемо за межі нашого завдання — подамо деякі матеріали з часів перебування Блакитного поза Черніговом. Це ті матеріали, що є в Чернігові і досі не опубліковані.

Нам пощастило знайти деякі матеріали про Блакитного в Чернігівському краєзнавчому архіві (архів Чернігівської духовної семінарії), переглянути рештки паперів і бібліотеки Блакитного, що збереглися в його матері в Чернігові (тепер частково передані до Чернігівського держмузею) й, нарешті, зібрати деякі відомості від роди-

ни його (мати й брат) та знайомих часів 1915—1917 років.

На жаль, ми не мали змоги ознайомитися з тим архівом Блакитного, що зберігається в Харкові, а також його особистою партійною справою, в якій, певно, є автобіографія. Зібрані матеріали, особливо щодо років 1915—1917-го, дуже неповні. Саме тому наші нотатки мають фрагментарний і сировинний, сказати б, характер. Проте, нам здається, що й у такому вигляді ця стаття додасть дещо до біографічного дослідження Блакитного, який нині вже належить історії української літератури й історії революційного руху на Україні.

В. Блакитний — Василь Михайлович Елланський — народився 28 грудня 1894 року (за ст. ст.) в с. Козлі (Чернігівської округи й району тепер) в родині священика. Його батько рано помер, й лишився він разом з двома братами й сестрою на утриманні матері. Тяжке, нужденне це життя, де єдиним джерелом існування була пенсія, яку одержувала мати. Дітей треба було вчити, й тому років за два до революції 1905 року мати переїхала до Чернігова. Спершу жили на околиці в Холоднім Яру, в дешевій найманій квартирі, а далі, десь 1906 року, мати з допомогою усіх родичів спромоглася купити невеличкий будинок, що містився в глухому завулкові на вулиці Селюка, № 24-а. Тут і прожив безперервно Василь аж до свого від'їзду до Києва, тобто осені 1914 року. Та й після того частенько й надовго навідувався він сюди, а 1917 року прожив майже цілий рік.

Ще за життя свого Василів батько категорично запевняв, що не пустить дітей попівською стежкою й навіть у духовну школу. Тієї ж думки була й мати, але матеріальні умови були тепер такі злиденні, що мусила вона віддати дітей до духовної школи, де гарантоване було їм безплатне навчання й книжки. Старший брат Василя, що жив до переїзду матері в Чернігові при бурсі, захворів тут і помер, і тому мати, оселившись у Чернігові,

тримала Василя при собі. Вступивши 1904 року до духовної школи, був він, як казали тоді, «приходящим»... Майже щоліта, щоб заощадити кошти, а також підправити кволого на здоров'я Василя, родина виїздила до Тулиголів на Глухівщині, де бабуся його мала садибу й трохи землі. Востаннє їздили туди Елланські 1914 року, бо восени цього року сама господарка переїхала на життя до матері Василевої.

Невелику освіту здобула Ганна Вікторівна Елланська — закінчила лише 5 класів спархіяльної школи. Проте багато читала і вплив на дітей, на Василя в тому числі, мала великий. Була для них скоріше старшим товаришем.

Ще в Козлі вона пособляла фельдшеру Зайцю та вчительці Григор'свій у їхній революційній роботі. В Чернігові живши, так само мала вона з ними зв'язок і не раз возила до Гомеля революційну літературу. Кінець кінцем поліція якось довідалась про це і восени 1906 року зробила в квартирі Елланських трус, який, щоправда, нічого не дав, бо хтось із знайомих попередив, і ті революційні книжки, що були, добре заховали.

У звіті чернігівської «Просвіти» за 1917 рік в спискові членів зазначена й Г. Елланська. В ній виконувала вона багато дрібної малопомітної роботи й тут же познайомилась з Вірою Устимівною Коцюбинською, що брала активну участь в роботі «Просвіти».

На всіх виставах, концертах і лекціях бував і Василь. Тут вперше зазнав він українських впливів й то дуже міцних. Адже ж читали лекції у «Просвіті» такі відомі українські діячі або письменники, як І. Л. Шраг, М. М. Коцюбинський, В. І. Самійленко, І. О. Конова.

Вчитись Василь почав рано, але до духовної школи вступив лише десяти років, бо мати, пригнічена смертю старшого сина, тремтіла над кволим на здоров'я Василем.

У школі вчився він зле і сидів 2 роки в одному класі.

Перешкоджали навчанню погане здоров'я, а ще більше читання книжок. Навіть обідаючи, мав він коло себе книжку, пізніше газету, й кисіль іноді їв виделкою.

У 1910—1911 навчальному році бачимо ми Елланського в 1-у штатному класі Чернігівської духовної семінарії. Режим тогочасної семінарії славився своєю жорстокістю. На чолі Чернігівської єпархії був тоді відомий єпископ Василь — великий і спритний хабарник і завзятий реакціонер. Спершу він був ректором семінарії й тому, ставши єпископом, дуже «дбав» про неї. Особливо посилились суворості після ревізії семінарії, яка відбулася 1910—1911 року. «Действительный статский советник» Тихомиров, обстеживши семінарію за дорученням Синоду, в своїх висновках звернув увагу на: «...2. Упадок трудолюбия среди учащихся и проистекающее отсюда понижение успешности воспитанников... 3. Нежелательное и даже недопустимое ослабление дисциплины среди воспитанников, выражающееся, например, в уклонении воспитанников от посещения богослужения и молитв, в уклонении от классных и вечерних занятий» і т. д. Синод затвердив ревізорського акта аж у січні 1912 року й у січні ж на підставі цих висновків рада семінарії склала проект нових правил для вихованців семінарії й надіслала на затвердження єпископові Василеві, який перередагував деякі пункти його, вважаючи за недостатньо чіткі й тверді. Він закреслив пункт «бороться с своевольными отлучками» й написав — «прекратить самовольные отлучки», а замість пункту «усилить надзор за употреблением хмельных напитков, игрою в карты, табакокурением и прочими проступками воспитанников» написав — «всеми силами стараться совершенно прекратить указанное».

Внаслідок цієї ревізії Синод звільнив інспектора семінарії, який нібито «попустительствовал», і на його місце надіслав іншого, що ретельно взявся «всеми силами стараться» виконувати волю Синода і єпископа Василя.

З причин обурення проти панування суворостей виникали іноді бунти семінаристів проти начальства, нервові захворювання й навіть самогубства.

Семінарська бібліотека складалася переважно з церковних книжок. В списках книжок, що їх просила бібліотека придбати в 1911—1912 навчальному році, в світському, сказати б, відділі переважають такі книжки, як «Возрасты человеческой жизни в их отношении к идеалу счастья», «Вера как добродетель», «Поэзия как средство к подъему идеализма», «Описание наружности Христа» тощо. Семінаристи висловлювали скромні побажання купити «Записки врача» Вересаєва, «Историю философии» Куно Фішера, «Русскую историю» Ключевського й інші книжки. З періодики в тому ж навчальному році передплатили з «світських» такі журнали й газети: «Исторический вестник» з газетою «Новое время», «Природа и люди», «Живая старина», «Садоводство и огородничество», «Киевлянин», «Черниговское слово» і т. д. Потребу передплатити «Вестник Европы» викладач літератури мотивував тим, що журнал цей потрібний, щоб стежити, як богословські питання «освещаются в прогрессивных кругах» і на підставі цього давати їм відсіч.

Єпископ Василь завзято пильнував, щоб усунути з семінарії все, що «с чем-нибудь имеет связь», що могло хоча б трохи пошкодити цільовому настановленню школи. Одвідавши семінарію 15 травня 1912 року і помітивши, що в якомусь класі є календар видавництва «Разум», він запропонував негайно ж зняти його, бо в ньому є «изречение Толстого Л. и повествование о Гарибальди», й замінити його календарем видання Почаївської лаври. Щоб поліпшити нібито умови писання «домашних сочинений», педагогічне зібрання вирішило перед подачею їх не пускати семінаристів до кіно, театру тощо...

Через ці надмірно жорстокі умови семінаристи частенько чинили пасивний, а іноді й активний опір семінарському режимові й особливо новим дисциплінарним

заходам... Як реакція на суворості нового інспектора вибухнув справжній заколот, що тривав від 28 вересня до 3 жовтня 1912 року. Безпосередньо до цього спричинилася вимога семінарської адміністрації за чотири дні до подачі творів подавати на перегляд чернетку. Семінаристи відмовилися виконати це, а вночі зчинили галас, побили лампи й забарикадувалися у спальнях... Нарешті ректор вдався до поліції, і наступної ночі, коли семінаристи саме почали бити вікна в ректора й доглядачів (вибили 52 шибки), з'явився поліцмейстер з двома приставами й 23 жандармами. Поліція відрізала відступ до спальні 50 семінаристам, і їх переписали. Другої ночі так само чергувала поліція...

Незважаючи на всі заходи начальства, в семінарію просочувались сторонні впливи, і вони поступово зростали з піднесенням робітничого руху, пожвавленням політичного життя в країні й активізацією студентської молоді в 1912—1914 роках. Щороку збільшувалася група семінаристів, що звільнялися з семінарії з 4-го класу і йшли до вищих шкіл, до яких легше було вступити таким неповноправним елементам: у ветеринарні і комерційні інститути, Казанський університет тощо.

Семінарія брала участь у подіях 1905 року. Зокрема, під час єврейського погрому в Чернігові пораненого громами Черлюнчакевича (за те, що він обороняв євреїв від погромників) урятував якийсь семінарист «Семен», що брав — за спогадами Ф. Яворського, тодішнього більшовика (спогади зберігаються в Чернігівському інституті.— *М. В.-Б.*) — участь у революційній пропаганді 1909 року; влітку семінарста Левицького Анатолія поліція затримала на станції Унеча Суразького повіту і знайшла в нього революційну літературу (архів семінарії. Довідка за 1909 рік.— *М. В.-Б.*)

В цих умовах довелось Елланському вчитися від 1910 до літа 1914 року. З відміток по четвергах і зі спогадів учителів і однокласників Василя можна зробити висно-

вок, що вчився він (в межах семінарських наук і особливо «священних») дуже зле. Взагалі тихий і малопомітний в класі, він, проте, частенько діставав «4» з «поведення» за різні порушення семінарських порядків, головним чином щодо «служби божої»...

На кінцевому педагогічному зібранні, врахувавши іспитові та річні бали Василя Елланського, ухвалили: «Воспитанника Элланского Василия допустить к перекзаменовкам по предметам его малоуспешности («сочинение». — *М. К.*), сообщить родителям о его неблагоповедении и предупредить, что в случае его несправления в первой четверти будущего учебного года он будет уволен из семинарии. Кроме того, в виду его неблагоповедения не принимать в будущем учебном году на казенное содержание».

Восени Елланський склав іспит і його перевели до 2-го класу.

Першу чверть нового навчального року Елланський кінчав на трійках, за винятком двійки з літератури. Наприкінці другої чверті у нього вже дві двійки: з «священного писання» й латинської мови. Твори — а за це півріччя він їх писав на такі теми: 1. «Народные идеалы в песнях и сказках»; 2. «Полезьа изучения иностранных языков» (рассуждение); 3. «Да, жалок тот, в ком совесть не чиста» (рассуждение); 4. «Разбор оды «Бог» Державина»; 5. «Взгляд на жизнь по сочинениям Пушкина и Лермонтова»; 6. «Значение лирической поэзии» — відзначені трійками...

В третій чверті лишається двійка з «священного писання», а друга двійка вже з грецької мови. Щодо «священного писання», то справа не змінюється до кінця року. У Тичини (навчався у цій же семінарії. — *М. В.-Б.*) в IV чверті двійка з історії церкви. Проте іспити врятували обох, і обидва — знову «во втором разряде» — перейшли до дальших класів; Елланського знову взяли на казенне утримання.

Починається останній, 1913—1914 семінарський навчальний рік, останній для Елланського. В I чверті в нього три двійки — «история и обличение раскола», «церковная история», «священное писание». У II і III чвертях — подібні до I, лише замість «церковной истории» фігурує «догматическое богословие». В протоколі лаконічно зазначено, що це обумовлено його «малоспособностью», й попереджається, що як не виправиться, то його звільнять зовсім. Але це мало впливає на нього, бо давно вже вирішив він після закінчення 4-го класу кинути семінарію й вступити до вищої школи.

7 червня 1914 року педагогічне зібрання пристало на пропозицію інспектора: «4-го шт. класса Элланского В., получившего на экзамене неудовлетворительный балл по «священному писанию» и подавшего прошение об увольнении из семинарии,— уволить с баллом по поведению «5» (пять) и выдачею свидетельства об окончании 4-х классов, повысив ему на выход балл по «священному писанию», без права обратного приема в семинарию».

На тлі цих гнїтучих «догматических богословий» і «священных писаний» живою базою, з якої черпали семінаристи поступові ідеї й діставали національне усвідомлення, були рисувальні класи, що працювали в позашкільні години під керівництвом М. І. Жука. Ці лекції були необов'язкові, і на них ходили ті, хто любив малювання, й ті, яких приваблював учитель як український письменник й видатний художник. Всі ці семінаристи — серед них Тичина й Елланський — розмовляли тут лише українською мовою. Тут читали вони українські газети й журнали, що приносив з собою М. І. Жук (серед них і галицькі видання), відбувалися гарячі диспути на теми з громадського життя й літератури. Елланський, згадував М. І. Жук, більше цікавився літературою, а малював, не відзначаючись особливими здібностями. Це мистецтво він просто більше любив і сприймав розумом, а не внутрішнім почуттям, як це потрібно людині з мистецьким

нахилом. Очевидячки, що це в них було родинною рисою, бо й сестра Варвара (теж моя учениця в жіночій духовній школі) дуже любила малювати, але ніколи не могла досягти так легко тих технічних засобів, які іншим приходили жартуючи.

М. І. Жук пригадує, як вплинула на Елланського книжка Е. Сінклера «Натри». Вона так захопила його, що довго не міг він заспокоїтися і в розмові все звертався до цієї теми. Спершу Елланський малював, але далі покинув, а під час лекцій в «рисувальному класі» читав книжки й газети, які приносив з собою або брав у М. І. Жука, а ще пізніше зовсім рідко навідувався на них, і коли приходив, враз починалися дебати. Найзагостренішою темою було релігійне питання. Переважна більшість учасників рисувального класу, і Елланський в їх числі, були атеїстами. Всі вони мріяли про той час, коли вирвуться з задушливої атмосфери семінарії й стануть «вільними» студентами.

Елланський приходив з «волі» — тільки це й рятувало його від впливів семінарії — й звідки приносив він свіжі думки й настрої. Ще молодим хлопцем познайомився він з родиною Коцюбинських і бував у них. З донькою їхньою Оксаною в семінарські роки він дуже приятелював і весь час постачав її книжками до читання. В листі за 1913—1914 навчальний рік вона просить Елланського дати їй Дюма... Якщо Василь Елланський керував читанням Оксани, то його читанням керували Коцюбинський, а також І. Л. Шраг, який мав чудову бібліотеку й одержував закордонні українські видання. Буваючи у Коцюбинських, Елланський в юнацькі роки, як свідчить приятелька Коцюбинських Шкуркіна-Левицька, подовгу розмовляв з Михайлом Михайловичем на теми літературні, а іноді й політичні. «Просвіта» й родина Коцюбинських — це значна частина того оточення, в якому складався світогляд юнака Елланського.

Через М. І. Жука і через нього (В. Елланського.—

М. В.-Б.) в семінарію йшли впливи від української «Громади», на чолі якої був І. Л. Шраг. Елланський же зв'язував цю групу семінарської молоді з різними гуртками, що їх організовувала середньошкільна молодь Чернігова. Він мав зв'язки і з тими гуртками, з яких вийшли відомі чернігівські більшовики: Ю. Коцюбинський, В. Примаков, С. Соколовська й інші. Крім того, Елланський постачав своїм приятелям-семінаристам книжки, а дехто з них, приміром Тичина, бували у нього вдома.

В семінарські ж роки почав Елланський писати вірші. В збірці його творів, що упорядкував Г. Коцюба, є чотири вірші, датовані 1912-м роком, три — 1913-м й один — 1914-м. Проте упорядник зазначає, що до збірки ввійшла лише незначна частина його дореволюційних творів через невелику художню їхню вартість.

Восени 1914 року Елланський вступив до Київського комерційного інституту і переїхав до Києва. Тут він жив з приватних лекцій та, в перші часи, з невеличкої матеріальної допомоги. Через слабке здоров'я він був звільнений від служби в армії й до самого 1915 року жив спершу у Києві, часто навідуючись до Чернігова, а потім, коли інститут евакуювали до Саратова, більше жив у Чернігові, часом наїжджаючи до Саратова.

З його студентського матрикула видно, що, незважаючи на шукання засобів до життя і участь у громадсько-революційній роботі, в навчанні інститутському він не відставав і виконував свою роботу задовільно, а з деяких дисциплін — навіть добре (учився на економічному відділі). Роки «священного писання» і вчителі, що оцінювали його й Тичинині літературні здібності двійкою з сотками, були позаду. За перший осінній семестр 1914—1915 року Елланський здав енциклопедію права, статистику, комерційну арифметику, нову руську історію, загальну нову історію (середні віки) й французьку мову, а в другому семестрі склав 5 теоретичних заліків і виконав 2 практичні роботи, тобто все, що вимагалось

навчальним планом. В 1915—1916 році за два семестри він також виконав усе, здавши 16 теоретичних заліків і виконавши 6 практичних робіт. Останній семестр, 5-й, тобто осінній семестр 1916—1917 року, в матрикулі відзначений складанням теоретичних заліків. За 1917 рік жодних поміток — вже на початку року пірнув Елланський у революційну роботу.

В ці роки Елланський багато читав. З мізерних коштів своїх купував він книжки, найбільше з історії України й української літератури. Та невелика кількість книжок, що лишилась в Чернігові, до певної міри характеризує коло книжок, що спіяли його увагу в ці й попередні, семінарські роки. Книжки він дуже любив: завжди сам опрацював їх, а іноді навіть ілюстрував. Серед книжок — збірка М. Семенка «Кверофутуризм» (між іншим, брат Василя Елланського, Володимир, розповідає, що Василь і в передреволюційні роки взагалі багато читав футуристів), а також «Чорні крила» Яцкова, твори Норда, Ніцше, Гаріва, Тютчева, Ропшина, Франка, Лесі Українки, К Маркса у виданні «Знання», Каутського, окремі числа «ЛНВ», Записок наукового товариства в Києві і Львові, «Української хати», «Світла», гумористичного журналу «Каганець» (видавався у Варшаві), «Вестника Европы», «Грудов Черниговской Архивной ученой комиссии», деякі роботи чернігівського історика Модзалевського й ціла низка російських і українських старовинних книжок, які він енергійно шукав у букіністів. З цікавіших зазначимо «Кунвалію Київської України в-gridцати книжках віршами и прозою. Книжка перва» (вид. 1848 р.), «Голос Украины» Володимира Руциновського (вид. 1872 р.), драгоманівську «Громаду» (№ 2). Між книжками сила листівок з портретами українських письменників та акторів.

З архівних даних, що характеризують причетність Елланського до революційних гуртків у Києві, в Чернігівському його архіві є лише кілька документів. Хро-

нологічно найраніший з них — примірник журналу «Зоря», № 2. Журнал цей формату зошита на 20-ти сторінках, видрукованих на гектографі. На обкладинці — типовий просвітянський малюнок: соняшники, квіти, річка й схід сонця. Як видно з передмови «До читачів», це орган київської середньошкільної молоді, що мав за завдання «підготувати молодь до того моменту, в якому незабаром буде вирішуватися доля всієї Європи, а вкупі з тим і всього українського народу, подаючи з цією метою інформацію про українське культурно-політичне життя».

Другий — журнал «Вільна думка» (№ 1, 31/XII 1915 р.), орган української радикально-демократичної спілки, настільки самостійницького напрямку, що для нього лінія УПСД і УПСР (Українська партія соціалістів-демократів і Українська партія соціалістів-революціонерів.— *М. В.-Б.*) в національному питанні є «зрада української нації». У хроніці журнал інформує про утворення Ініціативної комуністичної української самостійницької спілки «ІКУСС» і подає програму її.

Далі — «Бюллетень объединенного комитета соц.-демократ. фракции высших учебных заведений Петербурга» (№ 3, 1/V 1916 р.), друкований на стеклографі на 2 великих аркушах. Зміст його такий: «Первое мая в Германии», «Революционный интернационализм и борьба за мир», «Годовщина позора» (з приводу десятиріччя Державної думи.— *М. К.*), «Ко дню рабочей печати». Журнал виступає проти «Плеханових і Потресових», за боротьбу зі своєю буржуазією, за організацію III Інтернаціоналу. Крім цих видань є ще кілька окремих аркушів нелегальних видань.

З власних рукописів Елланського слід зазначити новелу, що сам писав, уривок з якогось нелегального видання «Вогник», датований груднем 1916 року.

Під №№ 22, 23 в його архіві (Чернігівський державний музей, № 59) є чернетки незакінчених статей, певно

до газети чи журналу, що являють собою відповідь на статтю Винниченка, в якій останній лає молодь українську за «інертність і антидемократизм». «Прочитали ми статтю Вапу в останньому числі «Української життя», пане Винниченко, і зле у нас стало на душі». Спростовуючи далі твердження Винниченка, Елланський наприкінці уривка цього з обуренням питає його: «А раз молодь українська зараз не виявляє себе поверхнево бучною, всім видимою акцією і раз вона мовчить, зіцівши уста,— то які ж підстави, який ґрунт мали Ви для того, щоб налетіти (як штабний генерал «з тилу на фронт») з доганями й істеричними вигуками про «антидемократизм»?» Лейтмотивом другої чернетки є урочиста присяга-заклик на «людство».

В році 1916 Елланський жив переважно в Чернігові, іноді в Києві, зрідка лише наїжджаючи до Саратова. Після однієї з поїздок він повернувся дуже скалічений — майже на всій спині пошкоджена шкіра й побита голова, мусив лягти в ліжко. Хворій матері, щоб не лякати її, сказав, що в дорозі заслаб, а братові признався, що їхав десь під вагоном, хоч і не сказав, чому саме. Певно, це було на початку 1916 року, бо в листі до Елланського з Саратова за 17 лютого 1916 року невідомий автор-українець, відмовляючись від якоїсь пропонуваної йому справи, питає, що то за пригода сталася з Елланським. Можливо, що Елланський віз нелегальну літературу й довелось йому в дорозі ховатися від жандармів. А що такої літератури возив він у Чернігів немало, свідчить те, що після всіх численних трусів і знищень в його архіві (власне — рештках його) ми знайшли нелегальні журнали і брошури цих часів.

Перебуваючи в Чернігові, Елланський у ці роки розгортає жваву нелегальну політично-літературну діяльність серед молоді, української переважно. Умови для роботи були важкі. Революційний робітничий рух у Чернігові в роки імперіалістичної війни припинився

майже зовсім. Так само й інтелігентський «національний рух»... Мав рацію начальник ГЖУ (губернського жандармського управління.— *М. В.-Б.*), коли в листі до штабу Південно-Західного фронту за 9 січня 1916 року повідомляв, що в межах Чернігівської губернії, завдяки вчасно вжитим заходам, українських організацій немає, і навіть діяльність найактивнішого українця І. Л. Шрага «ограничилась одним желанием».

Саме в ці роки по всій Україні утворювалися «національно-революційні» організації української молоді, так звані «Юнацькі спілки». В Пущі-Водиці відбувся з'їзд організацій, а 10 грудня 1916 року — третя конференція гуртків Лівобережної України. Як видно із справ ревідділу Чернігівського крайархіву, чернігівська організація, якщо вона й існувала (Чернігівська ГЖУ про неї не знала), участі в з'їздах і конференціях не брала. Проте дехто з чернігівців запевняє, що «Юнацька спілка» як оформлена організація існувала в Чернігові з 1915 року. Ймовірно, що гуртки в Чернігові були в стадії організації і саме коло цього працював Елланський.

Як свідчать учасники нелегальних зборів чернігівської шкільної молоді, на них дуже часто читалися реферати Елланського. Реферати ці були змістовні, й автор їх справляв на учасників цих зборів враження дуже начитаного й розвиненого.

В питаннях соціальних він ще не мав чітко окреслених поглядів, в питанні ж національному посідав дуже радикальні позиції. Разом з Елланським у цих гуртках працював і І. Л. Шраг, один з майбутніх лідерів українських есерів.

Вдома в Елланського частенько збирався гурт студентської молоді. Іноді читали нелегальну літературу, й тоді на варту ставив Василь свого меншого брата або матір.

Працював Елланський у ці часи й у чернігівській ученій архівній комісії та українському хорі при

«Черниговском отделении общества для оказания помощи населению Юга России, пострадавшему от военных действий». Хор цей мав переважно український репертуар...

Матеріальне становище Елланського було дуже важке, й він шукав посади хоч би й в Києві. Про це свідчить його листування з одним знайомим киянином. З нього ж видно, що Елланський одержував від товаришів у Києві літературу, яку реалізовував у Чернігові. Це, мабуть, або українські книжки, або підпільні видання. У віршах його цього періоду, які знайшли ми в чернігівській збірці, переважають мотиви інтимної лірики,— громадські мотиви прийшли пізніше, з революцією.

«Ось тиха закинута станція, остронь — депо будівельного заводу, з якого викотив ще несміливо (паровоз.— М. К.), а потім більш і більш упевнено на широкий шлях»,— так розповідає Блакитний про свої перші революційні кроки й дальшу справді широку революційну роботу в автобіографічній новелі «Лист без адреси». Революція прийшла в Чернігів, на цю закинуту станцію, з великим запізненням. Навіть повітові міста раніше довідалися про петроградські події й реагували на них. «Черниговские губернские ведомости» ще 1 березня 1917 року, замість інформацій про революцію, оголошували про «торги на 6 меринов» й навіть 23 квітня повідомляли прізвища «потомственных дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу». Лише 5 березня «Черниговское слово» й одночасно екстрений випуск «Черниговских губернских ведомостей» вперше сповістили Чернігів про переворот у Петрограді, видрукувавши телеграми про зречення Миколи й Михайла.

Сонгородськими темпами розвивалась, сказати б, революція в Чернігові. Адже тут, як каже А. Хвиля, панував «ідіотизм відставного суспільства», і «цей анахронізм культурної відсталості, міщанства, старої безглуздої

бюрократії» не хвилювали зойки заводів і фабрик. «Рабочего класса в уезде (Чернігівському.— М. К.) нет»,— писав чернігівський ісправник в одному з рапортів 1915 року до губернатора. В Чернігові його було також надто мало, а індустріального не було зовсім. Це й зумовило характер революційного процесу в Чернігові. На початку року найвпливовішими партіями в Чернігові були меншовики, російські кадети й українські поступовці.

З перших же днів революції Елланський віддався революційній роботі:

Ні слова про спокій! Ні слова про втому!
Хай марші лунають бадьорі й гучні...
Хоч ніч облягає,— та в п'їтмі глибокій
Вже грають-палають досвітні вогні...

28 березня відновила свою діяльність закрита чернігівським губернатором «Просвіта» (запис провадиться в І. Л. Шрага, І. Коновала, В. Коцюбинської, В. Елланського й інших). На перших же зборах «Просвіти» до Ради обрали й Василя Елланського. Кінець березня, «спільний фронт» ще дуже щільний, «приймається запис до товариства «Просвіта», «Товариства українських поступовців», «Юнацької спілки» та інших. Певно, до інших належала організація есерів, під впливом яких перебувала «Юнацька спілка».

Перший губернський селянський з'їзд проходив під керівництвом російських есерів, а вже на другому з'їзді, в червні місяці, ідейна гегемонія належала українським есерам.

Елланського на цьому з'їзді обрали першим кандидатом до губернського комітету. Ввесь же комітет був коаліційним і мав у собі представників правіших українських організацій, українських соціал-демократів, есерів і меншовиків. Зате губернським національним українським з'їздом, що відбувся в Чернігові 8—10 липня,

керували праві елементи українського союзу автономістів-федералістів, а есери були на задвірках.

Особливо міцно почували себе українські есери на Чернігівському повітовому селянському з'їзді. Робота обраної на ньому тимчасової повітової ради селянських депутатів, до складу якої ввійшли від Чернігова есери Елланський і Віктор Коновал, набрала настільки виразного есерівського характеру, що Стаднюк — майбутній губернський комісар директорії, член української есерівської партії, — мусив вийти зі складу ради, бо ця політика була надто ліва для нього. На з'їзді селянських депутатів Чернігівського повіту Елланського знову обрали до складу повітової ради селянських депутатів, в якій він активно працював; про це свідчить низка проєктів резолюцій селянських з'їздів, писаних його рукою, які є серед його паперів.

Елланський працює в губкомі УПСР (української партії есерів), працює в «Просвіті», в комісії охорони пам'яток старовини, а з 7 вересня, коли почала виходити щотижнева газета губернського комітету «Селянська спілка» -- «Народне слово», стає за одного з трьох її редакторів й кренить її вліво, бо два інші його колеги — представники правих місцевих кіл... Гроші ж собі на життя Елланський заробляв, принаймні в травні і червні, як видно це зі справ Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій, секретарюванням в його постійнім бюро.

Ми змогли ознайомитися лише з трьома номерами газети «Народне слово» — № 4 за 14/X, № 5 за 20/X, № 9 за 26/XI 1917 року. В останньому є стаття за підписом Елланського — «Вовки в овечій шкурі», присвячена виборам до російських установчих зборів. Стаття показує політичну еволюцію Елланського наліво, хоч він ще залишається тут загалом на есерівських позиціях. В одному з номерів цієї газети Елланський видрукував першого свого вірша агітаційного змісту, та й першого

взагалі, бо друкуватися по-справжньому він почав 1918 року. В ньому пропонує він голосувати за список 10, бо, мовляв:

Він боронить право селянина,
А буржую гонить в спину клина,
Не пошле він під німецьку кулю,
Фабрикантам дасть велику дулю...

Лише пізніше, наприкінці 1917 року й особливо після приходу німців, що покликали їх українські есери, зрозумів Елланський справжню суть есерівщини і разом з іншими товаришами з лівої фракції УПСР працював над ліквідацією «старої» есерівської партії. Цей період життя Блакитного легше вивчити з пізніших матеріалів і спогадів.

В липні, ймовірно серпні, їздив Елланський до Петрограда. Можливо, петроградська політична атмосфера тих часів, насичена більшовизмом, вплинула на Елланського й посилила процес його полівіння, що відбувався безперервно від люневих днів. Основна ж причина його еволюції від союзу автономістів-федералістів до боротьби з ними за Радянську владу полягає в тому, що Елланський через умови своєї роботи (селянська рада, часті поїздки як інструктора в райони) був міцно пов'язаний з селянськими масами, що прагнули землі й миру, швидко лівішав.

Цей процес полівіння Елланського поруч з революціонізуванням селянських бідняцько-середняцьких мас особливо виразно видно з тогочасних його чернеток, що збереглися.

Він добре уявляв собі імперіалістичний характер війни, що її продовжував Тимчасовий уряд, і різко вороже ставився до неї, посідав радикальнішу за інших українських есерів позицію в селянському питанні й негативно ставився до Тимчасового уряду й іноді навіть до Установчих зборів.

...Погляди Елланського і практична діяльність не подобалися УПСР, і у довжелезному списку 10 до Всеросійських Установчих зборів кандидатури Елланського нема тому, що ЦК зняв його кандидатуру за більшовизм.

У повній збірці творів Елланського лише один вірш «Вперед» та вірш у прозі «Тобі, Україно моя» датовані 1917 роком. Отже, або перевантажений украї організаційною роботою, він у ці роки зовсім не писав, або ж вірші цієї доби зникли, як і інші папери, з причин, які ми зазначили.

Чернігівські події Елланський відбив лише в одному творі, власне, розділі новели «Наші дні». В ніч на 29 серпня в Чернігові (повідомлення від Гомельської Ради робітничих і селянських депутатів) військові члени Ради депутатів затримали авто, яким їхали з Гомеля на Київ офіцери-корніловці. Фотографічно точно розповідає про це Еллан у своїй новелі.

В грудні 1917 року Блакитний виїхав з Чернігова до Києва (він був делегований на Всеукраїнський з'їзд Рад) і повернувся до Чернігова вже при німцях, після того, як три місяці просидів у Лук'янівській в'язниці. Приїхав він потайки, переодягнений і навіть закримований під крамаря і конспіративно виїхав назад до Києва. Восени 1918 року у матері Блакитного днів 10—14 переховувався Гнат Михайличенко. Тільки вночі виходив він на мікроскопічне подвір'я Елланських набрати в легезі свіжого повітря.

З паперів Блакитного 1918 року лишилося дуже мало. Це вірш про Петьку Кліма фартового, записаний Блакитним у Лук'янівці (на ньому помітка його ж рукою: «5—9 травня 1918 р. Лук'янівська в'язниця. Карантинкоридор. Камера № 2». На берегах рядки: «Замок Санто-Лукіано. Тиждень у в'язниці перший»). Далі малюнок камери, в якій він сидів, схожий на малюнок камери Харківської в'язниці Г. Михайличенка. Записка з Лук'янівки до матері: «Дозвіл на побачення візьміть на Пуш-

кінській, 30 (Бюро політичних справ). Мені потрібна білизна, що ще з дрібниць мені треба, знає Павло (Тичина.— *М. К.*). Василь».

...Наприкінці 1917 року Блакитний «з депо закинутаї станції» викотив на широкий шлях: Київ, Москва, Саратов, Київ, Петроград, Москва, Київ, Одеса, Харків, Київ, Полтава, Харків, Київ — і тиха Біла Церква, де терпів аварію найближчий по номеру локомотив; знову Київ, Біла Церква — з важким вантажем у парі з тим самим відремонтованим, найближчим по номеру з подвійним составом; ще раз Київ, Москва, Харків, і знову Київ, Київ... («Лист без адреси». Архів В. Блакитного.— *М. В.-Б.*).

Після Лук'янівки — довга низка станцій і з них зрідка листи додому. В архіві їх тільки двое: «Живий, дужий, спочиваю. Коли мої мають щось писати або передати, хай пишуть до кузнеця Максима» (10.VII. 1918). Другий — 2/XI 1918 р. так само зміненим почерком. В ньому питає він, чи перефарбована його шинеля, і просить вислати її. Підпис вигаданий: «П. Максимович».

На цьому кінчаються наші нотатки... Коли вони хоч трохи стануть у пригоді майбутньому біографові Блакитного, ми вважатимемо своє завдання за виконане.

І. Коцюбинська, Л. Лиман, К. Тригубенко

ПРО ВАСИЛЯ ЕЛЛАНА-БЛАКИТНОГО

Василь Елланський познайомився з родиною Коцюбинських в кінці 1911 р. Уже року 1912-го він разом з П. Г. Тичиною відвідував літературні суботи М. М. Коцюбинського. На цих «суботах» бували Аркадій Казка, Микола Саєнко, Сергій Устименко та інші представники передової молоді.

У цей період свого життя Михайло Михайлович провадив велику виховну роботу серед молоді, покладаючи

на неї великі надії. Літературні вечори проходили дуже цікаво і були доброю школою для молодих поетів.

Василь Елланський привернув до себе увагу Михайла Михайловича як обдарований юнак з тонким чуттям краси, любов'ю до природи і помітним нахилом до громадської роботи.

На жаль, знайомство Михайла Михайловича і Василя тривало недовго, бо то були останні роки життя письменника.

Для Василя Елланського смерть улюбленого письменника була тяжкою втратою. В цей сумний час він не залишав родини Коцюбинських, взяв активну участь в організації похорон Михайла Михайловича. Разом з Павлом Тичиною організував масовий спів траурної процесії.

Зберігається фото над свіжою могилою М. М. Коцюбинського, на якому поруч із скорботною родиною письменника стоїть і Василь Елланський.

Відвідування «літературних субот» не пройшли марно для Василя Еллана. Він сам почав писати вірші. За своєю вдачею він був натурою експансивною, емоційною, непримиренною і, захоплюючись поезією, часто серед молоді декламував вірші Олеса, Вороного, Лесі Українки, Маяковського, а згодом і свої. Захоплювався також музикою й співами і часто відвідував камерні концерти в музичному училищі.

Тоді ж Василь Елланський активно береться до організаційної роботи по створенню першого українського хору під керівництвом Олексія Кіндратовича Приходька. Створення цього хору було значною подією в культурному житті дореволюційного Чернігова (1915 р.) Навколо нього гуртувалися українські прогресивні елементи. Всі кошти від концертів хору передавалися до політичної організації «Червоний Хрест», яка надсилала їх політемігрантам та політичним в'язням і засланцям.

На цій ділянці громадської роботи Василь виявив

максимум енергії і великі організаційні здібності як адміністратор, що вів організацію і фінансові справи хору.

Еволюція політичних поглядів Еллана-Блакитного складна. За юнацьких років він захоплювався культурницькою роботою, пропагуючи українську прогресивну літературу, мову, музику, одночасно працюючи в революційно-підпільних гуртках народницького напрямку. А вже з початку 1918 року знаємо його як українського революціонера, що міцно стояв на позиціях боротьби за Радянську владу і зближення з Комуністичною партією більшовиків України.

1918 рік на Україні був дуже тяжкий. Це — період запеклої боротьби Радянської влади з гетьманщиною, австро-німецькою окупацією.

По всій країні прокотилася хвиля масового терору, арештів, зокрема і в Чернігові. Серед заарештованих у Києві боротьбистів був і Василь Елланський.

«Одного разу, влітку 1918 року, повернувшись увечері додому, — згадує Л. Лиман, — я дізналася, що до мене заходив Василь, який втік з Київської в'язниці. Я була дуже здивована, що він приходив до мене, вдягнений, як казали, в елегантне вбрання, в той час, коли я завжди пам'ятала його в старенькій потертій студентській тужурці. То було маскуванням, бо був він тоді на нелегальному становищі. Вранці другого дня я розшукала його у сестри (Елланської. — М. В.-Б.) на вулиці Сівернянській, де він тимчасово переховувався».

1921—1922 рік. Василь Еллан-Блакитний, на той час вже відомий полум'яний поет революції, видатний громадсько-політичний діяч Радянської України, член ЦК КП(б)У і ВУЦВК, голова Держвидавництва України і відповідальний редактор урядового органу — «Вісті ВУЦВК». Але, незважаючи на переобтяженість державними справами молоді Радянської республіки і творчою

працею письменницькою, він не забуває рідного міста Чернігова.

Василь Михайлович цікавився виробничим, громадським і культурним життям Чернігова, особливо шкільними справами. Довідавшись, що перша і єдина в Чернігові українська школа імені улюбленого ним М. М. Коцюбинського переживає труднощі через непридатність приміщення колишнього пансіону гімназії для дальшого розгортання шкільної роботи,— він особисто підтримав прохання школи перед Наркомосвітою про передачу школі академічного корпусу колишньої гімназії.

За його допомогою це прохання задовольнили: міський відділ Наросвіти передав звільнене приміщення школі, і вона дістала можливість, значно збільшивши контингент учнів з околиць міста, провадити навчання в далеко кращих умовах...

Проминули десятиріччя, але в пам'яті нашої живе світлий образ Василя Еллана-Блакитного — натхненного поета революції, відданого й мужнього бійця за перемогу комунізму.

П. Г. Тичина

НАШ СЛАВНИЙ ПОПЕРЕДНИК

...Василь Еллан-Блакитний — поет, громадський і партійний діяч, редактор, публіцист, сатирик. І саме ж сьогодні нам хочеться згадати його,— сьогодні, в день преси нашого народу.

Василь Еллан, сам будучи хворим на серце, скільки ж бо сил своїх, скільки енергії віддав на невідкладну справу захисту завоювань Жовтня, на справу організації української радянської літератури! Смішним, обурливим стає в наш час, коли читаєш, як деякі люди з націоналістичним душком ще за життя автора починали на пальцях вираховувати: скільки процентів в його поезії було залізного поета-трибуна і скільки процентів лірика.

І чи не нашкодив, мовляв, собі Василь Еллан, що м'якої лірики, бач, залишив нам дуже мало! Гостру відсіч зразу ж дано було цим людям, відсіч з боку вірних друзів Еллана. О, хитромудрі, недолугі статистики від критики! Та хіба ж можна ділити талант поета-борця на окремі частини? Та хіба ж можна з термометром підходити до творчості поета-комунара? Статистикою й термометром нічого тут не виявиш, нічого не скажеш. Бо й справді, Василь Еллан брав участь у повстаннях проти петлюрівських банд, проти російської контрреволюції, проти гетьмана Скоропадського. Василь Еллан і в Лук'янівській тюрмі проти ворогів не припиняв бортись. От куди йшла енергія поета-комунара!..

Василь Еллан був пристрасним пропагандистом і оповісником безсмертних ідей Леніна, ідей партії Комуністичної — і як такий, він неподільно прагнув виробити (і виробив!) у собі цільну творчу владу, владу революціонера. Я говорю «прагнув виробити» для того, щоб не здалось, що Василя Еллана я хочу показати революційним діячем від самого його народження і що в біографії його жодних не було плямок чи то крапочок, а тим більше роздуму глибокого: на яку ступити? Ні! Уродився Василь Еллан, як і всі люди, без сорочки, а вже потім, як став він мужніти і як усвідомив, що не лише за своє національне боротись треба, а навпаки — за інтернаціональне, за об'єднання трудящих всього світу і, в першу чергу, за тісне об'єднання з трудящими Росії,— тоді він і всю свою владу творчу одягнув у неподатливу для ворожих стріл одіж. Надто складною була тоді обстановка по всій нашій країні і особливо на Україні! І Василь Еллан твердо ступив на єдино правильну путь — на ту путь, по якій усіх нас закликав іти вождь пролетаріату всього світу — великий Ленін. І от — погляньте! — яким же ясным, світлим і блискучим освітілась біографія його — поета-бійця, революціонера, невтомного організатора.

Останнім часом наші критики, літературознавці та публіцисти ретельно беруться до розробки спадщини Василя Еллана-Блакитного. І наш революційний поет постане незабаром в належному світлі у перший період творення української радянської літератури. З любов'ю в пресі в наші дні говорять про Еллана старі більшовики, його сучасники, друзі по роботі. Усі вони підкреслюють, що, крім заслуг його перед партією (організації пролетарської української літератури, редагування газети «Вісті»), іще є особлива заслуга у нашого поета-борця — це виховання молоді радянської. Василь Еллан бережно ставився до молодих сил творчих — до письменників початкуючих, до кореспондентів, робітників — як у створеній ним літературній організації «Гарт», так і в редакції газети «Вісті»...

Метою цієї замітки було установлення традиції пов'язування Дня радянської преси з іменем одного з перших організаторів преси української — Василя Еллана-Блакитного. Нехай же багатомільйонна армія працівників преси від душі, від усього серця згадає сьогодні Еллана, свого славного попередника, поета-борця, поета-комунара. А він — завжди ж із нами.

СТОРІНКИ СПОГАДІВ ПРО ВАСИЛЯ ЕЛЛАНА

Ми були знайомі з Василем Елланом ще з молодих наших років, зокрема під час навчання в Чернігівській семінарії. Літами своїми та класами по навчанню Василь був молодший за мене, як і за деяких товаришів його, що тоді вже починали писати, але вдачею своєю, можливо, він уже й усіх нас обганяв. Мені дуже подобалась його вдача — гаряча, стрімлива. Це, певно, вона ж підказувала йому весь час — не засиджуватися довго у початкуючих, у молодих. Звичайно, швидкому творчому зростанню Еллана якоюсь мірою сприяло те, що він не був скований семінарським режимом, бо жив

не в гуртожитку, а при матері, і через те мав можливість швидше знаходити шляхи до нелегальних центрів передової молоді тодішньої, чернігівської.

Я добре пам'ятаю і його матір — середнього зросту жінку, з очима привітними, що ласкаво вдивлялися у кожного новоприбулого до її хати крізь оправлене жовтим металом пенсне з сталеву дужкою над переніссям. Руки її й слова, не дивлячись на хворе серце, були такими, що не терпіли затримки: швидкі, короткі, в той же час — щирі й сердечні. І голос її — мов зараз чую — тремтливий і тихий, але до чого ж мелодійний, голубливий! Пригадую, як одного осіннього дня в пообідній час (у 1911 році) я прийшов до Елланських у хату, що в провулочку поблизу річки Стрижня. Низенька, повнощока Василева сестричка Варка, в учнівській формі, відчинила мені двері, а в передпокої одразу ж зустрівся з її матір'ю (матір'ю і Василя). Вона саме когось із знайомих своїх проводжала.

— Васильку! — гукнула вона. А Василько вже тут як тут.— Запрошуй до себе гостя! Та чого ж ти не знайомишся з ним, чом не вітаєшся?

— Ет, мамо... А ми з ним по сто раз на день у семінарії бачимось. А врешті... Давай буду й запрошувать...— І, грізно зсунувши свої білясті брови, Василь почав, немов той віл рогами, бодати мене в бік: — Ану, швидше просувайся в кімнату, а то ось мені ще попаде за тебе!.. (А я ж давно знав його мінливу звичку — від жартів переходити до суворої прози).— І вжахнулася мати, здвигнула плечима й, Василеві дорікаючи, сказала:

— Ой, що ж це ти наробив, Васильку?..— А потім, обернувшись до знайомих, журно й заперечливо похитала головою: — Ні, ні, тепер уже я його й за сина свого не визнаватиму, ні-ні, ніколи!..

Та ось Василь в одну мить підбіг тут до матері і, підлізши під руку їй, став дивитися на неї тепло, хитро, примружено-лукаво. І мати вже серцем одійшла.

— Ех ти! — чубнула його. І ми усі раптом весело засміялись... Але, як тільки мати із знайомими залишила нас, Василь одразу став серйозним, скупченим в собі, тривожним...

Хорошим він був товаришем і ніжним, проте цю ніжність часто заміняв суворістю нарочитою, недбало кипуютою, як то бува у юнаків при переході до змужніння. Так ото і в той раз.

— Ходім! — уривчасто сказав він.

Пройшли ми удвох в його вузеньку кімнату.

— Сідай!..

Канапа, етажерка, столик з книгами в кутку, стілець один біля вікна.

— Та ти сідай, а я собі знайду місце.

Василь нахмурено ходив по кімнаті, зачіпаючи іноді за етажерку ногою. («От чорт... упало щось»). А потім сів на канапу, і ми почали розмову: про те, що діялось у світі, що діялось на просторах царської Росії, а ще окремо про новини чернігівського життя, про новий твір Михайла Коцюбинського «Сон», про бунт (Василь знову встав і почав ходити по кімнаті), про бунт, що вже намічено у нашій семінарії. Це тільки дехто знає з нас. Це ж таємниця. Є старші семінаристи, що керують цим. Підказуєш мені: бунт проходимиме, як і торік? Ну да, як і торік. І ми, один одного доповнюючи, почали про план заколоту говорити.

— Слухай, у нас же весь час живі традиції Подвійського, Свідерського, а ще й того, хто перед ними в Чернігові тут діяв, а саме: Кибальчича, від снарядів якого цар Олександр II покотився. А всі ж вони, ці три, вчилися у нашій семінарії. Коли саме почнеться заколот? Уночі, і саме — після вечірнього обходу інспектора із свічкою, обходу всіх спалень. Отепер нам якраз на руку й те, що чернігівський архіерей-затворник та заборонив (кілька літ тому!) наше приміщення семінарське освітлювати електрикою, бо то ж, мовляв, диявольське на-

вожденіє. Отож рівно о 1-й ночі керівниками заколоту буде потушено лампи на коридорах, крім деяких, що вестимуть у 6-й клас семінарії. Туди буде скликано семінаристів — без дзвінка, без шуму (а всіх же семінаристів, які містяться у спальнях на третьому поверсі, не менше нараховується чотирьохсот). Пошлемо двох семінаристів збудити інспектора й прибути в 6-й клас. Інспектор нас буде зразу залякувати, як і торік, козаками, яких, мовляв, уже викликано і вони на конях ось за ворітьми тільки й чекають того, щоб увірватись у двір семінарії. Але ж ми добре знаємо, що козаків пустити в двір семінарії — це не в інтересах ні отця-ректора, ані в інтересах інспектора. Бо тоді ж вищою владою закрити треба буде і саму семінарію більш як на півроку, а тим часом отця-ректора й інспектора зашлють кудись у глухі закутки імперії. Отже, інспектор довго буде опинатися, щоб не приймати від семінаристів петиції, довго буде усовіщати нас: «Розійдіться, прошу я вас, панове семінаристи, ой розійдіться!..» Але ж ніхто не розійдеться доти, аж поки не прийме від нас інспектор в свої руки петицію. А що ми в ній написали? Які вимоги поставили на першій плані? Насамперед ми вимагаємо, щоб усі твори Максима Горького, які грубою силою викинуто з учнівської бібліотеки, та було повернуто на місце. Адже ж учнівська бібліотека утримується на наші добровільні щорічні внески, грошові внески семінаристів. (Ще ж є окрема бібліотека, так звана фундаментальна, на які відпускає кошти адміністрація семінарії,— то там, пане інспектор, робіть собі, звичайно, що вам подобається). Далі. Попрохасмо нашу адміністрацію, хай поклопочуться перед «святійшим правительствующим синодом», щоб він (будь він тричі неладний) та дозволив семінаристам після закінчення 4-го класу (загальноосвітнього), а також після закінчення всієї семінарії (тобто після 5-го й 6-го класів богословських) вступати до університету без екзамену. Далі. Поставимо

вимогу більше відпускати грошей на закупівлю приладів для фізичного кабінету. Також замінити викладача фізики — п'яничку — іншим якимсь, бо в нашій семінарії фізика — найбільш запущений предмет. Далі. На уроках співу, крім вивчення стародавніх церковних співів по допотопних нотних знаках «крюках», знайомити семінаристів з новітніми творами композиторів сучасних. А і ще ж: замість викладання «історії розколу церкви» ввести викладання іноземних мов. Ну, а крім цього... Але чекай: чогось у двері Варка стукає. Чаю шклянку випити мама запрошує? Скажи, Варко, що зараз же йдемо, — ось трохи тут ще поговоримо.

І вже тепер якимсь новим стояв передо мною Василь. Зовсім не схожим на того хлопчика, що кількома хвилинами перед цим лукаво виглядав з-під руки матері. Змінився він! Так мінявся колись, подумав я, і молодий Паганіні, як тільки до рук своїх брав улюблений свій інструмент — скрипку (про це тоді я читав десь у якогось письменника, можливо, що у Гейне).

Інструментом у данім випадку у Василя була не лише поезія (він уже, як і я, писав тоді вірші), а політика й зокрема прагнення організаторської по цій лінії практичної роботи.

Після закінчення чотирьох загальноосвітніх класів семінарії Василь Еллан не захотів залишатись ще у п'ятому та шостому класах богословських і зразу ж подався до Києва, де і вступив у число студентів комерційного інституту. (А в цей інститут нас, семінаристів, приймали без іспитів). У Києві Елланові ще ширші відкрились шляхи до знайомства і зв'язків його з революційною молоддю студентською. Час від часу він приїздив до матері в Чернігів, і тоді ми, стрічаючись із ним, читали один одному свої вірші, ділилися радісними, а здебільшого тривожними, страшними новинами про арешти в Чернігові та переслідування робітників, студентів, а також і учнівської молоді.

Що ж особливо звертало на себе увагу в молодих «трудах і днях» юного Василя Еллана? Які саме риси його характеру, що вже окреслювався тоді і вирізьблявся? Це, насамперед, як я й раніше відзначав, стрімливість і горіння, а також жадоба бачити в потоці життя все, та не тільки бачити, а узнати.

В житті горю... Життя люблю —
І лоскіт сміху, й терпкі сльози,
І кожную радіощинку п'ю,
Як сонце п'є ранкові роси.

(«В житті горю»)

Відповідно до цього і його вторгнення в життя ішло в парі з бурхливістю і рвучкістю. Василь Еллан не міг витримувати тягучих розмов, непотрібних повторювань, стоянь на місці й передумувань. «Ну, я пішов!» — завше несподівано кінчав він розмову і спшив туди, куди на цей день іще постигнути намітив!

Юний поет наш умів вчасно замовкати в розмові з кимось на вулиці, особливо тоді, як в зустрічних потоках натовпу помічав чуже, вороже, наставлене в його бік занадто вже усердне вухо... Не від боязні скуки він рвався з хати до людей; не з простої цікавості кожного разу внутрішнім зором своїм охоплював і вивчав навколишнє оточення. Ні! Ще будучи юнаком, Еллан намагався виробити в собі уміння розбиратись в обстановці, хоч і не все йому, можливо, в цім напрямі вдавалось.

Адже і в ранніх, хоч ще й не зовсім зрілих поезіях Еллана ми можемо помітити початок і зародження тих мотивів, що пізніше у нього стали мужніми й могутніми. От хоча б узяти вірші 1912 року. У них, поряд із зображуванням романтичного утікання юного поета від людей до природи, з'являються уже такі чітко окреслені образи та слова, жовцю обліті (про пущену стрілу, яка не може зупинитись; про тасмний вогонь, пекучий, красотворний, який носить поет в собі самому):

О, скільки їх — моїх вогнів!..
Та іноді буває так шкода,
Що ти — стріла, не можеш зупинитись,
Що ти не можеш зажуритись,
Що ти не можеш заридать.

(«Самотності свавільно-гордий спів»)

Дехто з критиків у цьому вислові Еллана «Що ти не можеш заридать», можливо, схильні будуть вбачати нетвердість юного поета або ж піддавання зайвій хвилиній розчуленості. А тим часом це не так. Центр вірша «Самотності свавільно-гордий спів» лежить зовсім не там, де окремі критики міркують. Василь Еллан говорить у цій вірші про те, що поет, діяч і борець в його часи повинен бути в нестримному леті, мов та стріла, яка не може зупинитись. Бо жалко ж тобі, що ти за шаленим темпом життя не мавш змоги й про своє власне подумати, про особисте подумати-заридать, але ж ти не жалкуй,— немовби такий робить висновок поет,— учися думать про всенародне, лети і мчи вперед — і тільки вперед!

ДЕСЬ ДАЛЕКО, ДАЛЕКО...

[Із щоденникових записів]

20/XI Василь Ел. [лан] зайшов. Каже:

— Жду другого дзвінка, а там...

— Та ти що, справді, Василю!

— Так, так, нічого не поробиш, уже раз електрика й вода не помагає серцю, то... Нічого, все йде, як іде. Я в данім разі не фаталіст, я в данім разі дивлюсь на те простіше. Не сплю ночами, лікарі кажуть: можна вилічитись тільки особистим щастям, сімйовим життям, а ти ж знаєш, я тільки тоді задоволений, коли борюся...

— Так, дійсно, в тебе, Василю, трагедія, обивательство як ліки...

[Еллан] рукою махнув:

— Нічого, все йде як іде. А знаєш — у мене в голові

чомусь вертяться твої вірші, пригадуєш в Чернігові «Співи панахидні». Може, зберігся в тебе цей цикл — покажи...

— Ні, я й не знаю, чи я подер, чи в Чернігові залишив.

— Бачиш, а я пам'ятаю.

Я попрохав Василя написати хоч уривочок, бо мені самому це цікаво, я ж забув...

Василь написав уривочок, який воскресив у мені те перше кохання, і ті дурні сльози, і хвороба серця (переродження), а потім в чотирьох стінах редакції «Світла» самотність, голодовка. Крім того, цілу зиму без самовара й без грошей.

Природо люба, ой гай-гай...

Дійсно, Василь скуд. А як руку потис, то здалось, що вона перехолена й тонша в долоні, не холодна й не тепла, а в'яла. Живий як завжди, на цей раз трохи неспокійний. Показав мені Уеллса книжку про Росію, берлінського видання російських поетів. Говорили про письменство. Ой, як же він Семенка ненавидить. Я тільки не люблю, а він — ще більше, і взагалі на цю групу футуристів, до якої зараз і Слісаренко пристав, він не прихильно дивиться.

— Чого їм треба? Вони вже своє зробили, поскільки треба було розвалити — розвалили.

У Чернігів до матері так і не вдалося поїхати.

Але всю мою хату перевернув, книжки переглядав.

— А от ти мені що скажи: чи не знаєш ти шляху такого, щоб твоїх книжок дістати: я хочу Ліді самій послати.

— Жаль, що «Плуга» вже в мене нема, а всі ці: першу й останню (до речі, я її не люблю) я тобі зараз же дам.

— Ні.

Василь таки добивається, щоб я сказав йому, де купити можна, а нащо ж давати. Все-таки я написав йому

свої книжки, а погім сказав, де їх можна дістати цілком легально (тепер же, без ордера). Чого я пишу про все це? Бо мені цікаво: ковдра у мене Василева, чемайдан — Василевий, подушка — його, книжки — його, якась краваточка — його, з білизни дещо теж його — а він — комуніст, комуніст-фанатик, мученик за [свої] ідеї — він каже: та ні, нащо давать, я куплю твої книги.

21/XI. Василь у мене забув свої цигарки в футлярі до бінокля. Одніс йому на Прорізну, також і (книгу) Уеллса, яку він на ніч мені давав. Зустрів його в залі, де якась кооп (еративна) установа. В одежі, в шапці. Видно зразу, що не спав. Не хочу зразу питать. Але він і сам розказує:

— Ти знаєш — усього години дві заснув, як випав валик з-під голови (диванний), то й прокинувся... Ну нічого: все йде як йде...

— У тебе, Вас [илю], такі риси лягли.

Може, про щось думаючи, каже Василь:

— Просто перевтома, — інтуїтивно правильну відповідь мені дає.

— Може, я тебе, Василю, затримую, мені здалось, що ти кудись спішив?

— Ні, то я в кімнату до Павлуші. От ще людина чиста.

Чи то мені тільки здалося, що він щось думає. Перейшли на літературу, книжки Уеллса, Горького.

— А ти знаєш, Павло, мене призначили в Харкові членом комісії по допомозі культурним силам. Хочу взятись за це так, як Горький у Росії.

Виклав із портфеля книжки.

— Це ти сьогодні всів купишь? Ого — як рано.

— А чого? — якось тихо-наївно починає якусь свою думку Василь і зараз же замовкає: щось там у портфелі не знаходиться. Я знаю, що за цим «а чого» криється безсонна ніч, і мука серця, і бажання скоріш зі світом зникнути кудись, розплистись у шумі, в юрбі, яку так любить Василь.

— Ось, купив,— Василь перебирає книжки.

Очі голубі, такі гарні, не тихі, не ласкаві, бо ні з чого тепер їм бути тихими, ласкавими, але такі людяні, би-стрі, коли треба, щоби ще більш потягло, вуса рідесень-ко накрили рот, кольору — істотно — як папір обгор-точний.

— Ось...

Я сиджу за столом і догори читаю назви книжок, які перед ним лежать на протилежнім краї стола. Б. Грін-ченка «Про пустелі»... Казки якісь, моїх кілька книг, «Дві поезофільми» Семенка. Василь якось торкнув їх чи вдарив пучкою:

— Хіба я знаю, навіщо оце купив.

А я знаю навіщо. Пригадую, як Василь у Чернігові в букініста цілий день, було, порпається, аж поки не видере десь із-під споду якогось забутого, занедбаного поета. Принесе до мене або до Аркадія Казки й читає.

— От шельма! — тільки в долоні вдарить Аркадій і почне реготати, як жеребець (у нього дійсно такий сміх), а потім прислухається й притихне...

Я розглядаю французький штик, немов чотириохкут-ник з ровчаками, хрестиком в розрізі.

— А... це я хочу собі стилет, отак одрізати, а це в палку. Десь, як хто нападе — тут йому...

— Я боюсь, що затримую, може, тобі лікар балакати заборонив.

— Ні, ні, сиди. Між іншим, учора знову я балакав про тебе з Касяненком. Розказував їм, як ми колись у семі-нарії разом («от ети самії») реферати читали, як ти гурток літературний вів...

Василь Еллан під час денікінської навали.

Я увечері вернувся до себе на Кузнечну, і мене зу-стріла Ліда: «А у нас Василь був. Ага? А Ви, Павло, десь ходили, ага?» — «А що ж там таке? Може, що пере-казував?» — захвилювався я.

І я кинувся в свою кімнатку: а що ж він там мені залишив на столі? Мене ж якраз оце днів три тому домкомітет попередив, що буде перевірка тим, хто мусить до армії денікінської іти.

...Я швидше до столу: що ж там таке? Дивлюсь: увесь столик мій з моїми книгами й рукописами накритий немовби хусткою якоюсь жовтуватою.

Я вибіг у столову: «Катерино Кузьмівно і Ви, Лідо! Так скажіть же мені: що Василь переказував мені?» А вони: «Та переказував, що все в порядку і щоб Ви вже не ходили на призовний пункт. Бо вже ж відстрочка Вам є». — «А де ж вона? Нічого...» А Ліда: «Казав Василь, що там, під широким папером». Я зараз же вскочив до кімнати — підняв паперову накривачку і під цим знайшов папірець, на якому було написано, що мене звільнено від мобілізації.

...Це тільки подумати! І на призовному пункті свої люди сиділи, які багато кого звільняли таким способом від військ (ової) повинності до денікінської армії!..

...«Садки під сокиру».

Цей вислів наші деякі критики сприйняли занадто вже прямо, прямолінійно і приписали Еллану нерозуміння значення Жовтневої революції. Тоді як, на мою думку, цей вислів треба розуміти насамперед як відкидання тихих садків з солодкими солов'ями в дореволюційній поезії — зокрема і в Олесея.

А може, ще й інакше тут треба розуміти?..

Ще й досі дехто думає, що видатні, геніальні творці з'являються самі по собі, без попередників, без жодної підготовки самої історії в данім мистецтві. Ні, так ніколи не буває. І геніальна людина завжди походить від когось. Говорячи, наприклад, про Олександра Довженка, мені здається, правильним було б говорити і про його попередників. А такими, очевидно, великою мірою могли бути: Володимир Маяковський і Василь Еллан. Та мені

тут можуть заперечити: адже і сам Еллан багато в чому сам іде від Маяковського. Правильно. Вірно. Одначе на Україні не було б Довженка, коли б не було Еллана. А Довженко коло Еллана був на роботі в редакції (газети «Вісті») не один рік...

Еллан у кімнатці за скляними дверима диктує друкарці передову статтю до газети. Василь ходить по кімнаті, іноді зупиняється і рукою щось в повітрі наче підкреслює. І знов, думаючи, ходить.

Рано в той час розвивались, рано й померли.

Василь Чумак, Василь Еллан, Євгеній Вахтангов. Він був і організатором художньої молоді. «Турандот» — спектакль молодості...

Марджанов на Україні. Молодий театр на Україні.

20 років виношував у собі образ Гамлета відомий вірменський артист Вагаршян.

Василь Еллан теж мав у собі велику завітну мрію.

Але виношувати не було часу.

Хіба звернення уваги Вахтангова до п'єси «Принцеса Турандот» не було зверненням до омолодження радянського театру, над яким ще тяжіли звичні, утерті, старі художні канони й прийоми?

Ми не робимо аналогії (бо тут точності не потрібно), але ж можна припустити, що так само треба розглядати діяльність В. Еллана з літературною молоддю як новаторську, як таку, що вела до оновлення.

Були поети, які, замість підбадьорити людей творчої праці, висловлювали їм співчуття в їхній утомі (Надсон). Чи були такі поети на початку революції? Можливо, що й ні. Але ж настрої старої школи поетів, настрої сентименталізму — безперечно були. Зокрема, багато було нарікань на те, що надто вже багато після Жовтня лягало на плечі кожного трудящого нашої Батьківщини, кожного творця, художника, будівника, зодчого...

[Із листа]

Лідусю, нема вже Василя нашого. Нема мого найближчого. Поховали ми його за Харковом, в степу за Харковом, де місяць холодний із неба. О як я не люблю цього місяця зимового! Він у мою кімнату світить уночі, а я якийсь заплутаний, тривогу тільки маю. Лампу прикручу, отак із лампою і сплю. А тиша!.. А низька стеля!.. А могила!..

Лідусю, немовби розброд якийсь у нас у літературі. Немовби скучно стало, нудно. Чи винне життя, чи ми такі некріпкі? Кріплюсь і я, Лідусю, нема нашого Василя хорошого. Я знаю, як Вам буде сумно й мамі. Матері Василевої не було чогось, а був тільки брат та сестра.

Поховали ми його гучно, та лучче б зовсім не ховали. Я, може, холодний трохи, а знаю: шматок життя і мій десь одійшов із ним, із Василем.

Ох життя — поки молодий. А як Самійленко вмирав? Чи менше буде ворогів? Чи не впадеш на силах? — Кріплюсь і я...

І. П. Цигович

ДВА ФРАГМЕНТИ З ПЕРШИХ СПОГАДІВ

1909 рік. Чернігівська семінарія. Так звані «вечірні заняття» в класі.

На передній парті щось пишу...

В двері легенький стукіт, вони напіввідчиняються.

Василь Елланський жестом кличе мене в коридор.

Виходжу.

Енергійний потиск руки; русявий, йоржиком чуб, сіро-голубі очі.

Увесь якийсь весняний, голубий...

Загальне враження — розкриленості, рвучкості.

І водночас м'яка, сором'язлива усмішка.

Дістає з бічної кишені удвоє складений зошит:
— Подивіться.

Ми не дуже близько товаришуєм: тому — на «ви».
А чому Василь прийшов саме до мене — не знаю.
Можливо, імпонувало, що я вже друкувався в губернському журналі.

Ходимо по коридору. Яскраво горять лампи. Нишком читаю Василеві вірші (які саме — забув, давно було)...

Зрідка дещо зауважую.

Ми приблизно однолітки, але він уважно слухає.

Скромний і зосереджений.

Сказати детально, про що саме ми балакали, не можу.

Ділились, так би мовити, взаємним горінням.

За стіною гудуть хлопці; там, на задній парті, сидить і Павло Тичина: підпер голову руками й, мабуть, щось пише (звичайно, вірші, лекції хай почекають)...

А ми з Василем все ходимо.

В серці щось цвіте, щось кличе в життя!..

Важко зараз майже невловиме відтворити на папері...

Нарешті — прощаємось...

Знов енергійний потиск руки...

І все та ж сором'язлива усмішка.

1917 рік. Літо. Моя чернігівська кімната.

Відчиняються двері: на порозі — Василь Еллан і Павло Тичина (з бандурою в руках). Обое в якихось рудуватих плащах...

Молодим сміхом-гомоном сповнилось все навкруги...

«А ми тебе, Іване, давно шукали по Северянській (там жив я раніше у Аплаксіних)...

Про що саме говорили спочатку? Забув... Яка вже там система в розмові, коли вітер гуляв по хаті! Коли стільки років не бачились!..

Сама безжурна молодість увійшла до мене...

Еллан разюче змінився манерою поводитись: замість сором'язливої усмішки — заразливий регіт: підкреслено-простецькі, дружньо-жартівливі епітети.

— Ну, будемо, хлопці, чай пити! — кажу я.

Нишком посилаю свою наречену в найближчу майстерню продати нашвидку (за безцінь, звичайно) кишенькового годинника (гроші ж якраз вийшли), прошу купити все необхідне: пригостити ж треба дорогих гостей.

Регіт не вгаває, особливо буйно поведився Василь. Павло теж задніх не пас, додаючи гумористичної солі.

— Цитьте, хлопці! — кажу. — За стіною лежить хворий полковник, тихше треба...

Та де там тихше! На хвилю якусь оброзумляться, та й знову за своє.

На «розмовний кін» з'являється (уявно) якийсь дідок.

— Довідуємось у нього, Іване, як знайти твою вулицю; а він нам: «Поверніть за отой будиночок, що з галдарейкою».

І знову — регіт.

Це слівце «галдарейка» робиться об'єктом різних мовних вправ, повторюване кожен раз в новому смисловому варіанті і з новими пояснювальними компонентами.

Коли б дідок знав про це, мабуть, не раз чхнулось би йому на здоров'я...

Як змінився Еллан! Дивуюсь і майже не впізнаю.

...Надходив Жовтень. Озон доби наелектризував нерви, й вони спалахували, мов дріт під трамвайною дугою. Попереду великі звершення, а поки що хміль молодості, і пустощі, і «галдарейка»... Та ще тонка спостережливість...

П'ємо чай. Дружня атмосфера, балачки.

«Яка красива вазочка! Ніби поколотий льодок», — каже Василь милуючись.

Цю реліквію, якої торкались руки поета, я й досі бережу...

Далі Павло грає на бандурі, а ми підтягуємо. Бандуру Павло дістав десь на Сосниччині; там, по дорозі, завернув він у Білошицьку Слободу, де мої батьки через нього передали мені ворок сала...

Так і з'явився він з Елланом до мене: в одній руці бандура, в другій — ворок, Василь по дорозі допомагав йому нести поклажу...

Простодушна, благородна готовність на товариську послугу...

А був то вже сімнадцятий рік, і виходив Василь на широкі простори громадської діяльності, служіння народові.

Л. Є. Вовчик (Блакитна)

ЖИТТЯ НЕСПОКІЙНЕ Й ПРЕКРАСНЕ

Моє знайомство з Василем Елланським — у майбутньому Блакитним — відбулося навесні 1918 року в Києві за ґратами Лук'янівської тюрми. Разом з Гнатом Михайличенком його було кинуте до в'язниці урядом Центральної ради напередодні гетьманського перевороту за вміщення в газеті «Боротьба» статті і відозви «До робітників і селян України», які викривали контрреволюційну зрадницьку роль Центральної ради (що привела німецьке військо на Україну й відкрила шлях гетьманщині) і закликали до боротьби за Радянську владу.

Я прийшла до в'язниці на побачення з Василем Михайловичем як його «наречена» за дорученням Андрія Заливчого — члена ЦК партії боротьбистів, створеної незадовго перед тим після розколу колишньої УПСР лівим крилом цієї партії.

Зовнішню охорону несли німці, що пропустили мене без особливих труднощів (допомогло досить пристойне знання німецької мови). Але внутрішня охорона була

вже з «своїх» досвідчених тюремників, і мене непокоїла думка про зустріч з моїм «нареченим», якому навіть ім'я моє навряд чи було відоме: чи не викаже він свого здивування або розгубленості, побачивши мене, а тоді чи не видасться підозрілим наше побачення його наглядачеві і чи не кінчиться все провалом. Та інша тривога охопила мене, коли я побачила товариша Василя. Дуже схудлий, блідий, аж прозорий, зі страдницьким виразом синіх очей, в яких лише на мить промайнуло здивування, з якоюсь вимучено-радісною усмішкою привітавшись зі мною, він заговорив уривчастим, глухим голосом: «У мене, мабуть, вигляд жахливий... був важкий серцевий напад — перехвилювався я, бо загинув мій товариш по камері: взяли його на допит і досі не повернувся, а мені показали його простріленого кашкета, як сказали, «при спробі до втечі»...— «Не треба думати про це,— відповіла я,— а треба думати про своє здоров'я, про рідних і друзів, вони турбуються і чекають. Особливо матуся і брат (партійне ім'я Гната Михайличенка, який тоді так щасливо втік з-під конвою по дорозі на допит). Брат уже видужує і чекає...» І враз Василеві очі спалахнули радістю і, ховаючи її від наглядача і приймаючи принесену мною передачу, він примовив: «От спасибі, велике спасибі за добрі вісті з дому, за передачу, особливо за цигарки і квіти (з дитинства він пристрасно любив квіти), за те, що приїхала... А я — ось — передам брудну білизну...» І в рубчиківі комірця сорочки ми одержали від нього старанно зашиту записочку. Я ж передала йому (як то було домовлено у них з Михайличенком) у цигарковому мундштуку вісті з волі, написані рукою Гната. Одного разу в такий саме спосіб ми одержали з в'язниці вірша — «До берегів уквітчано-зелених пригнали човен мій буруни злі...».

Кілька місяців просидів тоді Василь у тюрмі, позбавлений на деякий час (після вбивства німецького генерала Ейхгорна) передач і прогулянок. Лише після но-

вого важкого серцевого нападу — на настійні клопотання матері — був звільнений під розписку додому.

Та не додому поїхав тоді він, а з'явився несподівано на конспіративній дачі — оброслий борідкою і вусами, дуже блідий і виснажений, але увесь так і світився радістю визволення, зустрічі з товаришами й повернення до життя і боротьби. Надвечір того ж дня у Дарницькому лісі відбулося засідання ЦК боротьбистів, а вночі — з чужим паспортом і партійним ім'ям «Блакитний» — Василь виїхав на підпільну роботу до Одеси. Тут він налагодив роботу підпільної друкарні, видаючи і поширюючи нелегальну літературу, а також зусиллями товаришів дещо відновив своє підірване тюрмою здоров'я. А через півтора місяці був уже в Полтаві, де готував, організовував, а потім і очолив полтавське повстання, що закінчилося короткочасною перемогою над гетьманцями та німцями. Було проголошено Радянську владу, звільнено з тюрми політичних в'язнів і арештовано представників гетьманської влади. Але через 36 годин до Полтави вдерлося петлюрівське військо, і увесь Губревком, а разом з ним і Блакитний, опинилися в тюрмі, звідки звільнила їх Червона Армія, що, переможно наступаючи на Київ, взяла Полтаву.

...Рання весна 1919 року. Радянська влада на Україні, комуна у Києві на Тарасівській вулиці, № 3, в будинку колишнього «магната» Ханенка. І Василь Блакитний — душа комуни, організатор її побуту, її «завгосп» і невичерпне джерело веселих жартів, дотепів, сміху за вечірнім столом, коли збиралися всі комунари і майже постійно хтось з приїжджих товаришів — «пасажирів», як звав їх Василь. «Мікробом радості» прозвали тоді Блакитного Гнат Михайличенко і комунари. Дуже молодий, рухливий, синьоокий, з золотавим волоссям над високим ясным чолом і привітною усмішкою на майже дитячих устах, він наче промінився радістю перемоги, творчим натхненням, повнотою вільного і прекрасного

життя у тодішньому по-весняному чудовому і нарешті радянському Києві.

Як редактор газети «Боротьба», Блакитний цілком віддався улюбленій справі: редагував газетний матеріал, писав статті, фейлетони, вірші, бував і за перекладача і за коректора, разом з Гнатом Михайловичем відшукував і заохочував до роботи українських письменників, відданих Радянській владі. Написані в ті безхмарні (в існуванні комуни) дні вірші Василя Еллана («Весняні вибрики», «Червоні зорі», «Буржуй», «Бастілія», «Наказала мені надзвичайниця») дуже добре відбивають загальний настрій автора.

Обмежуючи і без того короткі години свого відпочинку, любив він раненько встати, йшов до ботанічного саду, повертався з букетами весняних квітів і, розставляючи їх у ханенківських вазах по кімнатах комуни, радісно примовляв: «Чудові квіти... Діти і квіти — ось що є найкращого у світі». Дітей любив він дуже, вмів поводитися з ними (ще за ранніх літ доводилося йому доглядати молодших брата і сестру) і завжди знаходив собі маленьких друзів.

Дуже любив Блакитний музику й співи і, хоча не був музикантом, часом, сідаючи за чудовий ханенківський рояль, підбирав щось на слух. Захоплювався творами Бетховена, якого майстерно виконувала Клавдія Яковлева (загинула в денікінській катівні разом з Чумаком і Михайличенком) і Шопена (у моєму виконанні)...

Одного чудового весняного дня, коли я збиралася на роботу (працювала тоді у Києві в Надзвичайній Комісії — Губчека), несподівано серед дня з'явився з букетом яскравих тюльпанів Василь. Поставивши квіти у вазу на своєму столі, спитав: «Скільки у тебе вільного часу?» — «Півгодини»,— відповіла я. «Що б я міг для тебе зробити зараз?» — запитав він. «Негайно написати вірша»,— сказала я, сміючись. «Буде виконано!» — Сів за стіл і хвилин за десять приніс вірша: «Наказала мені

надзвичайниця написати на замовлення вірш...» — «Ну, а тепер ще є у нас час. Ходім, я щось тобі покажу і щось скажу». І, взявши свій портфель і мою папку, він привів мене до ботанічного саду — до пишної клумби різнобарвних тюльпанів і нарцисів. Постояв хвилиночку мовчки, потім нахилився, зірвав яскраво-червоний тюльпан і білий нарцис і, простягнувши їх мені, сказав: «От така моя любов до тебе — гаряча і чиста. Може, ще рано говорити тобі про це (ближчі товариші знали, яким горем для мене була загибель Андрія Заливчого), але я хочу, щоб ти знала... і щоб не сердилась, добре?» Він міцно пригорнув мене, вражену і розгублену, до себе і своїм звичайним бадьорим голосом сказав: «Ну, а тепер — команда: по робочих місцях!» І ми пішли з парку: він — до редакції, на Караваївську, 5, а я далі — на Інститутську, 40...

Та при всій ніжності і лагідності поетичної вдачі він був суворим і неблаганним до ворогів.

Ось дійшла до Києва звістка про зраду отамана Григор'єва і приєднання до нього полковника Тютюнника. Останній незадовго до того приїздив до своєї дружини, яка мешкала з двома дітьми-підлітками у тій же ханенківській квартирі, але в ізольованій від комуни кімнаті. Тютюнник заходив до нас і, вдаючи з себе безмежно віддану Радянській владі людину, безуспішно домагався прийому його до партії боротьбистів.

У зв'язку з григор'євським заколотом було скликано Надзвичайну сесію Центрального Виконавчого Комітету України, на якій виступив Блакитний. Дуже гостро і різко засуджуючи зрадників, що «встромляють ножа в спину революції», він вніс пропозицію оголосити їх поза законом, а на ліквідацію григор'євщини мобілізувати всіх боєздатних членів партії боротьбистів.

А прийшовши додому, він зібрав членів комуни і запропонував негайно виселити сім'ю зрадника Тютюнника — «щоб і духу їхнього тут не було». І ніякі істерики

і благання Тютюпничихи, з якими вона зверталася до Блакитного, як до «хазяїна» комуни, не допомогли: за два дні їх не було...

Найприязнішими стосунками ще з семінарських років був зв'язаний Василь Еллан з Павлом Тичиною, дуже любив його поезії і самого автора. «Аж самому дивно, але в моїх відносинах до Павла, який на кілька років старший за мене, є щось від почуття матері до своєї дитини,— такий він тендітний якийсь і такий безпорадний у вихорі наших бурхливих днів... Тривожуся я за нього — щоб не загинув якимось випадково; хочу, щоб вистояв він у цьому вихорі і щоб чудовий талант його зміцнів і зазвучав на увесь голос, як голос поета революції,— так мусить бути».

І одного дня запропонував мені зайти разом до Тичини: «Побачиш, як самотньо він живе, яка тиша навколо нього,— неначе у келії... Спробуємо витягти його до нас». На дуже тихій Кузнечній вулиці, в невеличкій, затишній і дуже скромно обставленій кімнатці (стіл, стілець, канапа, книжкова етажерка, на ній — лебідь) — Тичина зустрів нас дуже привітно і, ніяковіючи, запросив сідати. Дуже різні були вони — гомінкий, бадьорий, впевнений у собі Василь і тихий, несміливий і розгублений Павло. І «витягти його до нас» нам не вдалося: була в нього якась невідкладна робота. «Ти дивуєшся: такий тихий і — «Вдарив революцьонер — захитався світ!», та він ще не таке напише, ось побачиш», — говорив упевнено Василь. А через якийсь час передав мені невеличкі аркушечки з надрукованими на машинці віршами: «Листи до поета» з написом Тичини — «Товаришці Ліді» і датою наших відвідин.

Приходили до комуни поети — Василь Чумак (Чумачок, як ласкаво називали його Гнат і Василь), Михайло Семенко, Володимир Ярошенко,— читали свої і чужі вірші, тут же їх обговорюючи. А Василь Еллан звичайно кожного свого вірша «відавав на суд комунарів», особ-

ливо Михайличенкові, який читав його поезії з великим почуттям і виразністю, в той час як автор сидів десь в куточку кімнати і мовчки, хвилюючись, слухав. Дуже радів Блакитний кожному гарному твору, що потрапляв до його рук, приносив його додому і з піднесенням читав комунарам, з гордістю поглядаючи. Захоплювався — і тоді, і пізніше — творчістю Маяковського і любив його декламувати, знаючи багато віршів напам'ять. Особливо запам'яталось, як він у великому запалі читав: «Вьньте, гулящие, руки из брюк, берите камень, нож или бомбу...» Але наступали тривожні дні: насувала чорна хмара денікінщини, і радянський Київ готувався до важкої боротьби.

В той час проходили ми військову науку в ЧОНі («Часть Особого Назначения») і всім нам видали рушниці. Повертаючись того дня додому з рушницями через плече, ми з Василем проходили повз фотоательє. «Давай увічно цю звичайну подію наших надзвичайних днів»,— запропонував він і ми зайшли до ательє. Фотограф аж поточився, побачивши нас озброєними, але, довідавшись про наше бажання сфотографуватися, заспокоївся і почав умовляти, щоб ми покидали рушниці, бо він дуже хвилюється і з нашого фотографування нічого не вийде. «Ну, що ж,— сказав Василь,— якщо не хочете увічнити нашого бойового вигляду, то фотографуйте так». І, склавши рушниці у кутку, ми сфотографувалися.

...30 серпня 1919 року. Останній день Радянської влади у Києві і останній день нашої комуні. Частина комунарів відпливала з останнім пароплавом до Чернігова, інші залишалися у підпіллі і розселялися по різних районах міста.

Блакитний, захопившись випуском останнього номера «Боротьби» і організацією підпільної друкарні, не встиг своєчасно одержати паспорти і адреси, і змушений був кілька днів переховуватися у родичів Модзалевських, з якими давно вже не бачився і які прийняли його не

дуже привітно. Жити йому там було небезпечно, і товариші влаштували для нього зручне (з конспіративного боку) приміщення колишньої сторожки на Байковому кладовищі, де він і оселився.

Дуже важким було те підпілля, особливо перших часів лютування денікінців у Києві. Вже другого дня пригломшила звістка про арешт Василя Чумака і Івана Гая, які поселилися разом і відали нашим підпільним «паспортним бюро» (їх виказала контррозвідці хазяйка квартири), а за цим жахливим провалом пішли й інші.

Ми з Василем побачилися через півтора тижні. Я чекала на нього в умовленому місці в скверику біля Січного базару і була занепокоєна тим, що він не з'являється, а повз мене вже вдруге прогулюється, спираючись на зонтик, якийсь літній, років за п'ятдесят, чоловік — сутулий, у старомодному костюмі і брилі, з темно-рудюю борідкою і такого ж кольору обвислими вусами і волоссям, що з-під бриля спадало йому на лоба. Раптом він зупинився біля лавки, на якій я сиділа, і, вклоняючись мені, промовив: «Невже не впізнаєте? Я дуже задоволений з того». То був Василь.

Він розповів, як важко, сумно — аж моторошно — жити самому серед склепів та могил, як гнітить і нестерпно мучить його бездіяльність і свідомість власного безсилля у врятуванні арештованих товаришів, особливо Чумака, такого юного і такого талановитого. «Ох, Чумачок-Чумачок, невже ж ці кати знищать його», — шепотів він. І в його очах я бачила той страдницький вираз, що й під час першої нашої зустрічі у Лук'янівській тюрмі. Як могла, заспокоювала його, намагаючись перекопати, що навіть денікінські контррозвідники не зможуть не зважати на неповноліття Чумака та на його великий талант.

Почувши від мене, що і я останні дні почуваю себе дуже непевно на своїй квартирі, бо ходить чутка про

розшуки в нашому районі якоїсь колишньої чекістки, і думаю, чи не краще б мені оселитися «серед склепів та могил», Василь з радістю погодився і повеселішав. І надвечір того ж дня я переселилася до нього.

Зовні наша хатинка, обшита почорнілими дошками з великими між них щілинами, здавалася зовсім непридатною для людського житла. Але в середині було дві невеличких кімнати, в яких стояло по двоє ліжок, двоє стільців і стіл, а в одній з кімнат була і грубка, якою ми не користувалися, як через відсутність палива, так і для конспірації.

Блакитний з надзвичайним терпінням і винахідливістю удосконалив конспіративність квартири: замкнуті зовнішні двері на великий всячий замок можна було з середини хати, другий вихід з неї — через вікно і розсувні дошки у високому паркані — на вулицю.

Поступово розгорталася підпільна робота. Блакитний ходив до міста, палагодив зв'язки з більшовицьким підпіллям, чергував у визначені години на нашій центральній явці, куди почали прибувати товариші з периферії, писав для них тексти відозв і «метеликів». Від імені підпільного ревтрибуналу він складав тексти «наказів» про виконання смертного вироку над громадянами (вказувалося прізвище і адреса) за виказування комуністів і радянських людей денікінській контррозвідці з «суворим попередженням» до всіх громадян міста про неминучість такої кари над кожним зрадником. Надруковані на доброму папері, оформлені відповідними печатками та підписами, ці «накази» справляли неабияке враження на заляканих громадян.

Майже одразу після мого переселення до нашої хати почали прибувати нові мешканці: спочатку колишній наш комунар Михайло Яловий, а трохи згодом і Олександр Шумський; переховувалися у нас по кілька днів Марія Короп і більшовичка Тетяна Мягкова (обох було переправлено через лінію фронту до Москви). Прийшов

якось (у жовтні) зі своєї конспіративної дачі над Дніпром і залишився на ночівлю Гнат Михайличенко, і всі ми зібралися у більшій кімнаті, не запалюючи світла і тихо розмовляючи в пригніченому й тривожному настрої: білогвардійці наступали на Орел... «А дивіться, товариші,— з несподіваною бадьорістю і піднесенням сказав Блакитний,— адже комуна наша, хай наполовину, але ж існує! Брежуть гади — язви їхні душі (так лаявся він в хвилини найбільшого роздратування чи гніву) — не взяти їм Москви! Не знищити ніколи ні Радянської влади... ні навіть такої комуни, як наша,— живемо і будемо жити!»... Ця упевненість в перемозі ніколи не залишала Василя.

5 листопада 1919 року, коли південні частини Червоної Армії, з боями пробиваючись на з'єднання із своїми, вибили денікінців з Києва, ми, цілковито нехтуючи правилами конспірації, всі разом пішли до міста. Не знаючи справжнього стану нашої армії, ми сподівалися, що хоч на недовгий час зможемо повернутися до справжнього життя, щоб потім знову перейти в уже набагато краще організоване підпілля. А Блакитний з Михайличенком міркували ще й над тим, як би випустити за цей час хоч один помер газети.

На майже порожній Володимирській вулиці нам зустрівся відкрита військова машина, в якій був В. П. Затонський. Схудлий, засмаглий і запорошений, він вийшов з машини, і ми радісно його оточили.— «От і вся боротьбистська головка тут! — здивовано вигукнув він.— Але які ви необережні, товариші,— хіба ж можна отак гуртом ходити? Ми ж тут всього лише на два дні,— немає сили триматися довше,— і завтра до ночі залишимо Київ; отже, вам треба негайно, сьогодні ж повернутися у підпілля, а кому лишатися далі особливо небезпечно,— хай їде з нами». Шумський попрощався з нами і разом з Затонським сів у машину. Від'їжджаючи, вони обернулися: «До побачення!» — «І обов'язково — до

швидкого!»,— відповів Василь. Посмутнілі й стурбовані, пішли ми по своїх схованках.

«Ну, що ж, товариші, будемо сподіватися, що це ненадовго, щодо мене — то я цього певен»,— казав Василь. І, стиха лаючись, знову взявся накладати свій грим.

Другого дня надвечір прибули до нас Василь Чумак і Іван Гай (Грицепко), звільнені напередодні Червоною Армією з тюрми. Обоє їх — змучених катуваннями, зголоднілих і до краю знервованих, ми поклали у ліжка в різних кімнатах. Іван Гай був тяжко хворий на туберкульоз, кати відбили йому легені, він увесь горів і вночі, голосно стогнучи і скрикуючи, марив у гарячці. А про лікарську допомогу годі було й думати.

Чумак спочатку був дуже мовчазний і ледве відповідав на запитання. Страшно худий і блідий, оброслий, з борідкою і з вусами, із змученим поглядом глибоко запалих очей, він годинами лежав мовчки й нерухомо і був тоді разуче подібний до ніби знятого з хреста. «Не вистачає тільки тернового вінця»,— з сумом говорив Василь.

У ті дні ні Василь, ні я до міста не ходили: він був з Чумаком, а я доглядала хворого Івана Гая. Щодня до міста виряджався Мишко Яловий: приносив нам продукти і невеселі новини про оголошення мобілізації, про облави на дезертирів і нові арешти. Але головним його завданням на той час було влаштувати Гая до якоїсь лікарні, бо його перебування у нашій незаселеній сторожці ставало дедалі небезпечнішим. З великими труднощами пощастило нарешті роздобути відповідні документи і покласти його до військового лазарету.

А Чумак поволі оживав: добре їв, спокійніше спав і наважився виходити зі мною на прогулянку в найбезпечніших і найвіддаленіших закутках кладовища, милуючись з Байкової гори панорамою осіннього Києва.

Поступово він почав цікавитися нашими підпільними справами, подовгу розмовляв з Василем про літературну

працю, а потім почав писати. Коли ж прийшов якось до нас Гнат і вони вчотирьох (Михайличенко, Блакитний, Чумак, Яловий) влаштували «літнараду», обговорюючи плани майбутньої літературно-видавничої роботи,— він зовсім повеселішав, сумні очі його заблищали, як у колишнього Чумака — молодого і натхненного. І коли другого дня Гнат запропонував йому йти разом на дачу «Круча» і там залишитися, він охоче погодився, кажучи, що радий буде жити понад Дніпром, «тільки не тут,— де оточення дуже тисне на психіку».

Але Блакитний категорично запротестував, вважаючи переселення взагалі небезпечним, а подорож удвох — неприпустимим порушенням конспірації. І Михайличенко пішов сам.

А днів за два потому прибігла до нас молоденька дівчина Ліда (в майбутньому дружина П. Тичини) із звісткою про виклик Тичини до мобілізаційного пункту денікінської армії. Блакитний розхвилювався — аж пополотнів: «Та він же загине, якщо ми не роздобудемо для нього довідки про звільнення від мобілізації, треба негайно йти. Я знаю, як це зробити,— тільки б не запізнитися з довідкою»...— І почав збиратися до міста. Всі ми добре знали, як небезпечно йому туди йти в той час, коли денікінські патрулі, вишукуючи дезертирів, затримують на вулицях чоловіків, ретельно перевіряючи документи. І ми почали умовляти його не йти, а доручити цю справу мені, добре мене проінструктувавши. Та Блакитний і слухати не хотів нас і аж скипів: «Чи я вам хлопчик? Я сам добре все розумію і знаю, що роблю, а ви тільки заважаєте». Але вже у дверях зупинився і лагідно додав: «Я повернуся, але... на всякий випадок попрощаємося». І, попрощавшись з нами, пішов.

Надвечір наше хвилювання дедалі зростало: наближалася «комендантська година», а Василя не було. Чумак місця собі не знаходив — то присідав до столу, нама-

гаючись щось писати, то нервово ходив з кутка в куток, примовляючи: «Пропає — пропає. Попався до їхніх рук і загине...»

Але Блакитний повернувся. Увійшов стомлений і, захекуючись, сказав: «От і я. Ледве встиг проскочити. Але все зробив і все буде гаразд. Тільки бачив я зараз отих собак з ліхтарями — коли б вони і до нас не завітали...»

І вони завітали — таки тієї ж ночі: поторгали наші блаженські двері, смикнули за замкнутий ізсередини замок (винахід Василя, яким він дуже пишався) і, грубо вилаявшись, пішли.

Ми сиділи, затамувавши подих і напружено прислухаючись, а Чумаєк нечутно забився у найдавший куток і просидів там мало чи не до світанку. «Як я їх боюся, як боюся, — казав він, ніби вибачаючись, — але ж я був у їхніх руках, і, кажу вам — то звірі страхотні, не люди...» І після тієї ночі ще настирливіше просив відвести його до Михайличенка на «Кручу», запевняючи, що там буде йому спокійніше.

У нас, справді, стало дуже неспокійно ночами: ходили, голосно розмовляючи, патрулі, іноді лунали постріли, і Чумаєк не міг спати. Вирішили нарешті переправити його до Михайличенка — там спокійніше. І наступного ранку я відвела Василя Чумаєка на дачу «Круча» і — на загибель: через два дні його, Гната Михайличенка і Клавву Яковлеву було арештовано.

Звістка про це глибоко вразила всіх нас, а найбільше Василя, що втрачав свого найкращого друга Гната і такого любого йому Чумаєка. Були мобілізовані всі сили і всі можливості нашого підпілля на врятування дорогих наших товаришів, та, прочитавши в газеті «Киевлянин» передову під заголовком «Предупрежденное восстание», ми зрозуміли всю марність наших спроб — надто великого значення надавалося їхньому арештові...

Треба було міняти квартиру, а Блакитному — виїхати з Києва. І, умовивши машиніста військового поїзда взяти

нас на тендер паровоза, ми разом з Галею Титаренко, що приїздила з Білоцерківщини, виїхали до неї. Про цю небезпечну і дивну подорож Блакитний написав згодом в оповіданні «Гади» за підписом «В. Єгорський».

Тут, у Білій Церкві, Блакитний цілком поринув у підпільну роботу, головним чином — по організації й керівництву повстанським рухом, який дедалі ширше розгортався. Денікінська армія вже відступала з Києва на південь, і кількісно невеликі, але численні й рухливі повстанські загони своїми несподіваними наскоками деморалізовували й послаблювали її сили, відбиваючи зброю, обози, коней на всьому шляху — від Фастова до Ставищ, куди згодом було перенесено ставку командуючого білою армією генерала Драгомирова. Тоді ж вирішено було перенести ближче до Ставищ і «ставку» повстанського штабу (до села Озінного).

Напередодні нашого виходу з Білої Церкви, уночі, в центрі міста почався погром. Я ночувала тоді у віддаленому районі міста в єврейській родині.

Цілу ніч ми не спали, прислухаючись, у напруженому чеканні. Та тієї ночі хвиля погрому до нас не докотилася. А вранці прийшов стурбований Василь: «От добре, що я не запізнився: ось вам записка до вчителя Титаренка, у якого зможете цей час перебути,— звернувся він до моїх хазяїв,— і нам теж треба поспішати».

Ми пішли до околиці міста вдвох. Одягнений був він тоді у досить поношену, колись дорогу шубу і хутряну шапку, а в руці мав красиву старовинну з великим срібним набалдашником палицю (все це роздобув йому Микола Любченко, виряджаючи з Києва). В такому одязі і з своїм ще київським гримом та ходою подагрика Василь мав вигляд літнього чоловіка з «колишніх» (відповідно до його паспорта на ім'я дворянина Єгорського Валерія Петровича).

Василь ішов поволі, спираючись на свою палицю, а я — поруч з кошиком, на дні якого була добре замаско-

вана нелегальна література, а зверху дещо з речей і провізії. Раптом з-за рогу вулиці вискочили двоє військових нападпитуку і з вигуком — «Стой, жидовка!» — кинулися до мене, наміряючись вихопити з моїх рук кошика. В ту ж мить Блакитний випростався і, загородивши мене своєю дорогоцінною палицею, гнівно крикнув: «Разуйте ваши глаза, воины доблестной армии, перед вами князь Егорский и его племянница Лидия Феофановна Остальская (за моїм тодішнім паспортом.— *Л. В.*)». Ті розгублено Perezирнулися, відскочили і, відкозирявши та белькочучи якісь пробачення, дали нам дорогу. Василь взяв мене під руку, і ми, не поспішаючи і не оглядаючись, пішли далі. «От чортові гади,— казав Василь, трохи заспокоївшись,— я ледве стримався, щоб не тріснути котрогось з них палицею... І що це я їм брякнув — «разуйте глаза» — немає ж такого виразу»,— і він розсміявся.

Та ще одна небезпечна пригода трапилася з нами вже в селі Озірному, де Блакитний, скинувши остогидлі йому важку шубу і шапку і обрядившись в коротку кожушинку й солдатську шапку,— знову молодий і рухливий,— керував роботою повстанського штабу.

Одного дня, в кінці грудня 1919 року, тільки-но скінчилося засідання штабу і Блакитний разом з товаришами вийшов з квартири місцевого вчителя Плисконоса (у нього зупинилися я і прибулий з Києва товариш), як у двір заскочив денкінський роз'їзд з трьох офіцерів та їхніх вистових. Наша присутність видалася їм підозрілою. Вони вчинили нам допит, обшукали нас і, знайшовши у товариша з Києва револьвер, а в шухляді стола кілька радянських бланків (за Радянської влади Плисконіс завідував Білоцерківським фінвідділом),— усіх арештували. В той час, коли офіцери провадили трус у другій половині хати, ми сиділи в кімнаті, під охороною солдата, який куняв біля дверей, звисивши голову. Раптом у вікні нечутно з'явилося схвильоване обличчя

Блакитного: хитнувши головою у бік села і бадьоро нам підморгнувши, він швидко і нечутно зник... І коли вже присмерком, нервуючись і поспішаючи, денікінці везли нас на двох фурах до штабу Драгомирова, при в'їзді до Ставищанського лісу нас несподівано оточили повстанці, обеззброїли і постягали з підвод денікінців, а нас звільнили.

Через тиждень я повернулася до Білої Церкви, напередодні звільненої від білогвардійців. У місті працював підпільний ревком, який проголосив відновлення Радянської влади і всіх її органів. Його роботою керував Блакитний — заклопотаний, зосереджений і бадьорий. Ми щасливо зустрілися.

Другого дня до міста переможно увійшли частини Червоної Армії, був створений більшовицько-боротьбистський ревком, до складу якого увійшла і я.

Увечері ми вдвох пішли до штабу Червоної Армії і несподівано зустріли там політкомісара — Олександра Бондаренка, якого добре знали: разом з іншими членами більшовицької комуні у Києві він бував у нашій «Тарасівській комуні». Дуже теплою, радісною була ця зустріч. Розповідали один одному про пережите за минулий недовгий, але такий важкий час, розпитували про товаришів...

— І доки ти, Василю, будеш морочитися з своїми боротьбистами? Переходь до нас, більшовиків,— хіба ж так запрацюєш! — казав Бондаренко.

— Мені особисто зробити це дуже легко,— відповів Блакитний,— але для мене існує ще щось далеко важливіше: користь для революції і почуття відповідальності перед нею і перед моїми товаришами... Ми прийдемо до вас, більшовиків, усі разом, я впевнений в цьому...

Бондаренко збирався наступного дня їхати до Києва,— умовилися з Блакитним, що поїдуть разом.

Перед від'їздом Блакитний провів збори боротьбистів, даючи нам настанову: «В усій роботі тримати найтісні-

пий контакт з більшовиками, працювати дружно!» Так ми і працювали.

Наприкінці січня я тяжко захворіла на висипний тиф. В умовах величезної розрухи і вкрай переповненої лікарні надії на моє одужання майже не було. Зв'язку з Василем — теж не було.

І от несподівано товариш із Києва передає мені від нього гостинця і листа: «Знаю, що ти тяжко хвора. Серцем і думками рвуся до тебе, але мушу їхати до Москви в надзвичайно важливій справі: сподіваюся на побачення з тов. Леніним. Певен, що зустрінемося незабаром і то вже — більшовиками... Тільки ж ти там тримайся — видужуй! видужуй! видужуй швидше! — наказую в партдисципліні».

Ми зустрілися вже більшовиками у травні 1920 року у Києві на засіданні Губпартконференції КП(б)У. Блакитний виступив на цій конференції вже як член ЦК КП(б)У і як член Реввійськради XII армії. Його запальна, сповнена віри в перемогу промова, увесь вигляд його — молодого, світлоголового, бадьорого і впевненого, — були разючою протилежністю панікерському виступові і похмурому, безнадійному виглядові попереднього промовця.

Свою промову Блакитний скінчив словами: «Геть паніку і панікерів! Хай живе перемога героїчної Червоної Армії!» Конференція вітала його дружніми схвальними оплесками.

А він стояв на трибуні і вдивлявся в зал, шукаючи очима білоцерківську делегацію. Нарешті побачив, заяснів радісною посмішкою і показав очима на двері. Потім підійшов до голови зборів Андрія Іванова, щось йому пошепотів і вийшов. Слідом за ним вийшла і я. За дверима ми знову, щасливі, зустрілись...

ВАСИЛЬ І САШКО

Уперше я зустрілася з Олександром Довженком десь у жовтні 1921 року у Варшаві. Ми тоді працювали в повпредстві УРСР: я — шифрувальницею, а він «керуючим справами», або, як він казав іронізуючи,— «завканцем» посольства.

Щоранку буваючи в кабінеті нашого посла, я завжди бачила за високим і вузьким бюро струнку постать з прегарною, наче рукою скульптора вирізьбленою головою, схиленою над паперами...

Захоплений на той час мистецтвом малювання, Довженко віддавав улюбленій справі кожен вільну хвилину.

Згодом я побачила ті чудесні малюнки — дуже дотепні й цікаві карикатури, дружні шаржі мало чи не на всіх співробітників посольства. Їх було зібрано в оригінально оформленому автором альбомі під назвою «Ряба книга». Привезена кимось з товаришів до Харкова, вона була В. Блакитному за доброго «аргумента» в його клопотаннях перед ЦК партії, Наркомосвіти та Наркомфіном про влаштування Довженка на навчання в Берлінську художню студію та надання йому державної стипендії (у доларах). Цю «Рябу книгу» Олександр Петрович подарував Василю Блакитному з дарчим написом: «З любов'ю дарую цю «книгу» дорогому т. Блакитному, бо твердо певен, що коли б і не подарував,— однаково буде вона у нього».

Влітку 1923 р. Довженко, повернувшись з Берліна,— дуже елегантний, красивий, схвильований і дещо заклопотаний,— прийшов до Блакитного (у нашу кімнату № 31 на третьому поверсі «Третього будинку Рад» по Чернишевській вулиці, № 26). Зайшов до кімнати, озирнувся навколо, чомусь посмутнішав і здивовано мовив: «Та й негарно ж ви живете, товариші!» Наша кімната й справді була обставлена тільки найпотрібнішими і таки дуже негарними «збірними» меблями. Але були

в тій кімнаті дуже висока стеля і величезне вікно, що виходило на схід, у садок з височенними деревами, отже, було в ній багато сонця і повітря. І Блакитний відповів, що ми, власне, живемо не тут, а по своїх роботах, тут же тільки ночуємо; вранці просто перед вікном для нас сходить сонце, а у садку прокидаються пташки і все це — прекрасно. Ми всі повеселішали. Але Довженко несподівано підвівся і з якимсь викликом дуже різко сказав:

— Я прийшов до вас, товаришу Блакитний, пайматися на роботу, приїхав з Берліна назовсім. Цілком від усього вільний — ні хати, ні роботи, взагалі нічого не маю.

— От і добре! — так і засяяв радістю Блакитний і, схопившись з стільця, походжав по кімнаті, вигукуючи: — Чудово! Все буде гаразд: є робота, буде й хата! Робота — художником-ілюстратором у «Вістях», «Червоному перці», а згодом, може, ще десь (вже вимріявався тоді двотижневий ілюстрований «Всесвіт»). Отже, робота є, а от з хатою важче, але не безнадійно: поки що пропоную канапу в моєму редакторському кабінеті; згодом щось підшукаємо — буде й хата! Тепер же ходімо до редакції, поговоримо, все обміркуємо на місці.

І обоє, такі молоді, веселі й бадьорі, в піднесено-творчому настрої пішли до редакції «Вістей». З того дня й розпочалася спільна, на диво злагоджена, глибоко натхненна праця двох яскравих і багатогранних талантів, двох прекрасних, хоч і дуже різних за вдачею людей. Міцно єднала їх безмежна відданість великій справі творення й розквіту української радянської культури.

Взаємини цих двох невтомних і невгамовних будівників нового життя були не зовсім звичайними. Захоплений блискучими здібностями Довженка і передбачаючи могутній розквіт його талановитої натури, Василь Блакитний щиро й гучно радів кожному успіхові «Сашка», пишався ним, вимовляючи це ім'я із зворушливою ніжністю і, ніби старший (хоч були вони майже одно-

літками), звертався до нього на «ти». В ставленні ж Довженка до «товариша Василя», або «товариша Блакитного» (іншого звертання, крім на «ви», я не чула) завжди відчувалася глибока, сердечна любов і повага.

Іноді вранці, перед тим як іти до редакції, до Блакитного заходив Довженко.

Василь Михайлович зустрічав друга дуже привітно, часто із задоволеним вигуком — «а в мене ідейка!» — давав йому матеріал для чергової карикатури. Такий матеріал Блакитний знаходив в останніх повідомленнях РАТАУ або в газетах, які уважно переглядав, повернувшись опівночі з редакції і сидючи в своєму розхитаному кріслі за робочим столом мало не до світанку.

Іноді й Сашко, задоволений і веселий, витягав з таємничим виглядом із свого портфеля аркушика з малюнком, і Блакитний, зацікавлено і зосереджено розглядаючи його, одразу ж «надумував» текст до вже готової карикатури. Якщо виходило влучно й дотепно, обоє щиро раділи спільній удачі, захоплено вигукуючи: «Добра штука!»...

І не злічити цих сатиричних «вікон», що за двома підписами «Сашко», «Валер Проноза» з'являлися чи не щодня в «Вістях», різних інших газетах та журналах. У малюнках і текстах відбивались в усій різноманітності події внутрішнього і зовнішнього життя країни.

...Нагла, смертельна хвороба Василя Михайловича тяжко вразила його друзів. Олександр Петрович був серед тих, хто найболючіше переживав це нещастя. Як усі найближчі друзі, Довженко мало не щодня відвідував хворого Блакитного у лікарні, а коли ми переїхали на літо до Померок, щотижня приходив до нашої дачі, часом навіть не заходив до кімнати, а лише довідувався про стан здоров'я товариша Василя.

Несподівано (десь у серпні місяці) — на диво лікарям, які за надлюдську волю до життя, мужність і терпіння

у стражданнях називали Блакитного «чудом природи»,— у стані хворого настало різке і ніби стале покрацання. Він поправився і зміцнів настільки, що міг не тільки самостійно прогулюватися навколо дачі, але й, взявши на руки свою улюблену донечку Майченятко, кружляв з нею по кімнаті, наспівуючи імпровізовані тут же дитячі віршики.

В той час і з'явився якогось сонячного доброго ранку Олександр Довженко з мольбертом, пензлями й фарбами та запискою від лікаря, який дозволяв сеанси позування на свіжому повітрі. Надзвичайно сильним і гарячим було бажання художника написати портрет товариша Василя і дуже нелегкою була його робота.

Близько тижня (день у день) з великим напруженням всіх душевних і фізичних сил працював Олександр Петрович над портретом, і я бачила, що для нього робота стає чимдалі важчою.

Вдивляючись у виснажене, бліде обличчя, у сповнені смертельною тугою очі друга, він і сам мівився на обличчі. Одного разу, під час перерви підійшовши до Сашка, я побачила, як тремтять його руки, який розпач застиг в очах.

— Нелюдськи тяжко працювати мені,— промовив він стиха.— Але не закінчити портрет я не можу, не маю права.

І він його закінчив. На осяяній сонцем веранді, на тлі розкіпної зелені дерев і яскравих квітів, у легкому плетену кріслі з томиком віршів (здається, Верхарна) у дуже тонкій, худій руці, сидить Василь Блакитний з високочолим виснаженим обличчям, з глибоким поглядом запалих очей, з ледве помітною посмішкою на страдницьки стиснутих устах.

Щоб не завдавати нам зайвого суму, портрет В. Блакитного Довженко передав до редакції «Вістей». Після смерті Василя Михайловича портрет висів у кабінеті редактора. Згодом був виставлений у Будинку літератури

ім. Блакитного (Каплунівська вул, 4) і зберігався там, аж поки не зник кудись ще задовго до війни.

Великого жалю завдає мені згадка про сумну долю цього Довженкового твору, що був втіленням його найглибших почуттів до тяжкохворого друга, плодом великої творчої наснаги.

В. В. Лазорський

ЯК БЛАКИТНИЙ «БРАВ ПОЛТАВУ»

...Рішучий наступ на Полтаву було призначено на світанку 4 листопада. Напередодні командуючий військами Губревкому Полтавщини Шинкар остаточно з'ясував сили повстанців, що були в його розпорядженні, та кількість гетьманського війська, що стояло в Полтаві. Вирішивши, що такими силами наступати не можна, він дав наказ, щоб на цю ніч не збирали загони по волостях та чекали на подальші вказівки з штабу, і вирушив до Полтави (польовий штаб Губревкому перебував в селі Рибцях за чотири версти від міста). Швидко потому до штабу прибув Василь. Він саме шукав Шинкаря, щоб передати йому останню важливу політичну звістку. Щойно було укладено угоду між представниками нашого ревкому та німецького командування про нейтралітет німців при наступі повстанців на Полтаву.

Дізнавшись про розпорядження Шинкаря, Василь заявив, що його виконувати не можна. Але відповідальні за його виконання не могли порушити військову дисципліну. Тоді Василь запитав начальника штабу: «Ви, товаришу, партійний»? — «Так», — відповів той. «То наказую вам іменем Центрального Комітету, в порядку партійної дисципліни, не виконувати наказ тов. Шинкаря, а навпаки — зробити все необхідне, щоб усі повстанські загони були напоготові сьогодні ж вночі».

«Але ви дезорганізуєте роботу штабу...»

«Я організую революцію на цій невеличкій ділянці,— відповів Василь.— Наказую вам негайно виконати мій наказ».

Вражений начальник штабу мусив скоритися. Через дві години в Рибцях вже була половина членів ревкому, а решта виїхали в райони для ширшої організації виступу.

Ранком Полтаву було взято.

Марко Наддністрянний

МАЛЕНЬКА СТОРІНКА

...Кінець 1918 року. Туманно-сіра полтавська осінь. По вулицях роз'їжджають гетьманські пікети, біля рогів великих кам'яниць розташувалась варта з кулеметами. Гетьманські офіційні повідомлення безсило заспокоюють населення. А місто все шепочеться: «Ох і ніч сьогодні буде».

Полтавський повстанський комітет зібрався в кінці Пушкінської вулиці на останню перед виступом нараду. Дискутують план захоплення міста. Шинкар об'являє присутнім, що в Полтаві політичний керівник повстання Блакитний. Я почув це прізвище вперше. Уявляв собі могутню, міцну фізично людину. Помилівся.

З боку Божкова та Іскринки долітали до Полтави постріли гармат. З Харкова йшов Болбачан зі своєю жовто-блакитною зграєю. Треба було попередити його вхід до Полтави. Зв'язок повстанчого комітету з гетьманськими козаками, що розташувались в «Червоних Касарнях», налагоджено. Вони обіцяли вночі арештувати своїх офіцерів та захопити зброю.

Посланці з навколишніх сіл встановили зв'язок з повстанчим комітетом і організованими шеренгами наближались до Полтави. «Червоні Касарні» обліпив густий рій народу, що все більшав та більшав. Декілька розпач-

ливих пострілів з вікон касарні — і вона опинилась в руках революційного пролетаріату.

На старому грузовику, що стояв на подвір'ї касарні, з'являється молода худорлява людина.

І тут я вперше побачив Василя Михайловича.

Вмить ущух гамір багатотисячного натовпу, і пролунала тиха, але переконлива промова товариша Блакитного. Кожне його слово розпалювало пожежу в серцях наелектризованої маси, що прагнула якнайскоріше захопити Полтаву в свої руки...

...Ще довго пам'ятатимуть трудящі Полтави знаменний сірий ранок 28-го листопада 1918 року.

Душею цього ранку був Василь Михайлович Блакитний.

Одна маленька сторінка життя...

ПАМ'ЯТІ ПОЕТА-КОМУНАРА

УРЯДОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Вчора о 16 год. 20 хвилин після довгої тяжкої хвороби (хронічний ендокардит) помер член ВУЦВК, кандидат в члени ЦВК СРСР, редактор газети «Вісті ВУЦВК» В. М. БЛАКИТНИЙ.

Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів УРСР з глибоким жалем сповіщають про смерть члена ВУЦВК'у, кандидата в члени ЦВК СРСР та беззмінного з 1920 року редактора органу уряду УРСР «Вісті ВУЦВК» — тов. БЛАКИТНОГО (Елланського) Василя Михайловича.

В особі тов. Блакитного Радянський уряд та робітничо-селянські маси УРСР втратили одного з передових самовідданих борців за перемогу соціалістичної революції і видатного культурно-політичного та громадського діяча.

ВІД КОМІСІЇ В СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОХОРОНУ

Комісія в справі організації похорону тов. Блакитного Василя Михайловича оповіщає:

1. Похорон члена ВУЦВК'у, кандидата в члени ЦВК СРСР редактора «Вісті ВУЦВК» Василя Михайловича БЛАКИТНОГО відбудеться в неділю 6-го грудня.

Винос тіла з сесійної зали ВУЦВК о 1 годині дня.

2. Вхід в сесійну залу ВУЦВК до тіла небіжчика БЛАКИТНОГО вільний з 12 годин дня 5 грудня до 10 годин 6-го грудня.

3. Почесну варту біля труни тов. Блакитного несуть члени ВУЦВК, представники партійних, профсоюзних та громадських організацій і Школа Червоних Старшин.

Встановлення порядку похорону доручено п/комісії під головуванням заст. редактора «Вісті «ВУЦВК'у» тов. Тарана.

М. О. Скрипник

БЛАКИТНИЙ

Зі смертю тов. Блакитного сходиться у могилу один з видатніших діячів нової робітничо-селянської України.

Для будування нової України були потрібні нові суспільні сили і нові працівники. Стара згряя українських діячів, вийшовши з лав заможних верств, виявилася нездатною для цієї праці. Її треба було прийняти на свої рамена новому класу і новим представникам. На смітник історії викинуто всі колишні українські партії. Нанівець зійшли всі старі «громадські діячі», скалічені компромісом, угодовством та прислужництвом власницьким класам. Прийшли бурхливі нові сили пролетаріату і покликали до життя селянство. Самовіддана боротьба перемогла старий світ. У жорстокій громадянській боротьбі виросла робітничо-селянська держава, склалося нове суспільство з новим життям і новим побутом, з новою пролетарською політикою і з новим робітничо-селянським мистецтвом.

Тут на всіх щаблях нашої боротьби і нашої творчої діяльності конче потрібні борці за нові ідеї, які писали б історію життя й боротьби кривавицею свого серця та в невтомній праці й боротьбі гартували б нові ідеї. В перших лавах цих борців був тов. Блакитний. Він прийшов до комунізму від гасел українського соціалістичного націоналізму. Вже в січні 1918 року «соціалістичними» представниками Української Центральної ради Блакитного кинуту до в'язниці за підготовку повстання в Києві за Радянську владу. Лише січневе пов-

стання київського пролетаріату і наступ Червоної гвардії Коцюбинського визволяють Блакитного з-під розстрілу.

В 1918 році під час гетьманату Блакитний завойовує більшість з'їзду українських соціалістів-революціонерів для справи робітничо-селянської влади. Але коли до життя прокинулись мільйони, недобита цим з'їздом контрреволюційна частина української партії соціал-революціонерів нарівні з іншими зрадницькими партіями стає на бік директорії, на бік Петлюри.

Блакитний, складаючи з своїми товаришами партію боротьбистів, іде на збройне повстання проти своїх колишніх товаришів. Тут він на дружній співпраці й співборотьбі зустрічається з комуністами, і з того часу тов. Блакитний стає щиро під прапор комунізму. Він завойовує для комуністичних ідей партію боротьбистів і через усі перипетії подій 1919 та 1920 років, разом з іншими приводить її до об'єднання з Комуністичною партією більшовиків України. Від того часу в лавах Комуністичної партії Блакитний проводить велетенську роботу в боротьбі проти контрреволюційного оточення і далі для піднесення політичного, культурного і господарського життя. Він незмінно входить в склад Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, він веде велетенську працю по редагуванню центрального органу нашої радянської республіки, що під його керівництвом стає дійсним керівничим органом думок і бажань широких кіл українських трудящих мас.

Багато зробив тов. Блакитний для будування нашої Радянської України. Від цього завдання він ніколи не відходив, разом з усією українською делегацією мав від Всеукраїнського з'їзду Рад мандат на складання й підпис договору про заснування нової Радянської держави — нашого братерського Союзу Радянських Республік.

Одночасно тов. Блакитний знаходив силу, час, хист і мистецтво для великої художньої творчої праці.

Василь Еллан — один з найвидатніших українських письменників нашого часу. Його поезія дуже й могутня. В його співах чути бойові заклики, тріскотню кулеметів і ляск багнетів. Героїчні відгуки епопеї робітничо-селянської боротьби на Україні перейшли на художній терен поезії Василя Еллана з новими мотивами й новими словами... Недарма Блакитний-Еллан був фундатором найвидатнішого об'єднання пролетарських письменників «Гарт», що відіграло велику роль у нашій новій українській літературі. Життя трудящих, їхні почуття були джерелом, що з нього Блакитний-Еллан брав стимули для свого творчого горіння.

Він згорів занадто молодим. Робітничий клас губить у ньому свого відданого представника й борця. Він боровся зі щирого серця, він творив, переживаючи всією своєю істотою, і серце його не витримало. Ще торік у Москві, на конгресі Комінтерну, я одержав з Харкова листа, буцімто вмер Блакитний. Це була, на щастя, неправда тоді. Ще рік він боровся, хворий, знесилений, завжди чекаючи, що його серце не вмістить всього обсягу, всієї пекучості його творчого життя... І тепер його не стало.

Хай буде тобі, товаришу, світла пам'ять! Хай з тебе беруть нові працівники приклад, — з твоєї відданої праці й натхнення, з твоєї творчості для комунізму.

Г. Ф. Гринько

В. БЛАКИТНИЙ

Смерть забрала молодого, талановитого, кришталево-чистого українського революціонера-публіциста. Є ціла течія, ціле покоління української літературної молоді, що з надзвичайно гострим болем збереться над цією могилою довчасно померлого товариша, друга й вчителя. Так, учителя — бо, хоч молодий був Блакитний, він

насправді гуртував, виховував і провадив за собою цілу фалангу робітників української революційної публіцистики й літератури.

Я не сумніваюся, що друзі й учні Блакитного по перу збережуть його чудовий особистий образ, увічнять його в українській літературі. Я хочу підкреслити тут щось інше, політичну долю та роль Блакитного.

Василь Блакитний належить до того покоління й до тої формації українських революціонерів, що на його долю випало попрацювати над тим, щоб увести український революційно-національний рух в єдино надійне русло пролетарської диктатури і поставити його під великий прапор комунізму. Ця справа не давалася відразу, коштувала довгої та тяжкої боротьби. В ній Блакитний був у перших лавах тих, хто проводив український революційно-національний рух з багна дрібно-буржуазної обмеженості на шлях міжнародної солідарності трудящих.

Повесні 1920 року революційний пролетаріат України під керівництвом КП(б)У в усю ширину поставив завдання згуртувати та організувати бідняцькі сили українського села проти глитайсько-націоналістичної контрреволюції. Розв'язання селянського й національного питання на Україні вступило тоді в свою найважливішу стадію. Не випадково збігся цей момент зі вступом боротьбистів до КП(б)У. І не випадково Блакитний, як один з провадарів боротьбистів, зайняв місце в ЦК КП(б)У. Роки чесної революційної боротьби ще в рамках УПСР, формування в ній лівого крила, участь у збройній повстанській боротьбі проти української контрреволюції — ось ті етапи, що привели Блакитного 1920 року до КП(б)У.

Коли головне було вирішене, і та партія, що в ній виріс Блакитний, була скерована у відповідне річище — КП(б)У, Блакитний увесь віддався українській публіцистиці, літературі, газеті. Нелегкий був той його шлях.

Але 5 років напружених творчих зусиль, упертої щоденної праці не залишилися без наслідків. Звичайно, велика щоденна газета українською мовою, ціла плеяда молодих українських публіцистів навколо неї, робітькори, літературна течія та організація «Гарт» — це діло рук не самого Блакитного. Але ніхто не зможе не визнати його особливої ролі та великих заслуг на цій ділянці практичного вирішення національного питання на Україні.

Політична роль Блакитного тісно пов'язана з революційно-національним рухом України. В цім русі він виріс на пролетарського революціонера-комуніста. Цій боротьбі він віддав своє молоде яскраве життя.

В. П. Затонський

ПОЕТОВІ-БІЙЦЕВІ

Вже довгий час, більше півроку, становище Блакитного було безнадійне, та все ж залишалася думка — може, як-небудь видужає. Я бачив його востаннє ще влітку. Він ще жартував тоді з самого себе, були в його пам'яті якісь провали, позабував деякі періоди з свого минулого, але збирався вже щось писати.

Бо був Блакитний природний письменник, він умів розуміти життя, розбирався в його барвах, протиріччях, умів аналізувати, і синтез його виявлявся якнайкраще в художніх образах. Але життя вимагало безпосередньої збройної боротьби і практичної буденної роботи. І м'який, ніжний, іноді по-дитячому малопрактичний поет кидається з головою у кривавий вир завзятої громадянської боротьби, працює в каторжних умовах царського, гетьманського і денікінського підпілля, бере безпосередню участь у повстаннях, стає керівником лівого крила українських революціонерів, що скеровує свої шляхи

до більшовизму. А далі — тягне тяжку лямку редактора «Вістей», де він витрачав 9/10 своєї енергії (особливо в перші роки існування газети) на всілякі господарські дрібниці.

Якби не надмірне напруження, може, жив би ще і творив той Блакитний, що його так щиро любили всі, кому доводилося ближче його знати. Але суворі часи жорстокої боротьби вимагали від революціонера, яким був тов. Елланський, безпосереднього втручання в практику життя. І він йшов туди, де йшла боротьба, був завжди в перших лавах, завойовував разом з пролетаріатом і селянством краще майбутнє для майбутніх поколінь, а собі здобув незабутнє в історії революційного руху на Україні ім'я Блакитного.

Чогось зі всіх разів, коли так чи інакше зустрічалися ми з ним, зараз згадується мені один момент.

Восени 1919 року ми відбили були на два дні від денікінців Київ. Довше втриматися не стало сил, червоні частини відступали. Я якось відбився від своїх і йду по порожній вулиці. Навколо стрілянина. Хто знає, чи виберешся вже з того міста, що через край кипить кривавою громадянською боротьбою. І от цілком несподівано назустріч посеред вулиці йдуть Михайличенко, Блакитний та Шумський (уся головка боротьбистів, що сиділа в київському підпіллі), і чогось пригадується посмішка Блакитного. Гнат (Михайличенко) — той був суворий, та й Шумський — свідомий робітник підпілля теж умів володіти собою. А Блакитний — увесь як на долоні. Якийсь ясний, справді блакитний. Ми з Шумським тоді разом вибиралися з Києва. Тих двох залишили в підпіллі. Більше з Гнатом вже не бачилися — його забили денікінці тої ж таки осені, там же, в Києві...

А тепер і Василя проводжаємо до могили...

Спи спокійно, бойовий товаришу... Свій короткий вік ти прожив недарма...

ЩЕ ОДНУ ЖЕРТВУ МАЄМО МИ

...Коли людина живе і бореться поруч з нами, ми не помічаємо ані надмірної праці, ані слабкого здоров'я. Лише після смерті, коли не стане тої людини, що все життя своє і всі свої сили віддала революційній роботі, лише тоді ми згадуємо, кого втратили.

IX партійний з'їзд доручив своїй делегації піти за труною тов. Блакитного і сказати: робота партії продовжується. Василя немає, але живе те діло, що він йому служив і що за нього він віддав своє палке серце.

Хто такий Блакитний? Ми пригадуємо 1917 рік. До 1917 року всі революційні робітники здавалися однаковими. Лише революція залізним плугом провела межу між дійсними і фальшивими революціонерами, і тов. Блакитний, як справжній революціонер, одверто пішов разом з пролетаріатом і селянством.

Не один він прийшов до лав Комуністичної партії, він привів свою партію, він дав більшовицькій партії кращу частину українських революціонерів. Цієї послуги йому партія ніколи не забуде.

Василь Блакитний був дійсним революціонером — ця назва найкраще підходить до нього. Хворий тілом, він мріяв про краще майбутнє, про соціалізм.

Нижній, по-дитячому наївний, дійсно Блакитний — таким був Василь Елланський. Він був не із криці, а поет, мрійник, часто навіть не пристосований до практичного життя.

Він прийшов до революції тому, що ненавидів пануючі класи, ненавидів так, як тільки може людина ненавидіти умовності буржуазного життя, міщанство і пошлість.

Шукаючи нового життя, він пішов до пролетаріату і навіки зв'язався з ним. Працюючи, в практичній щоденній роботі, він мріяв про майбутнє і, мріючи, він вів свою практичну роботу. Тяжка хвороба не дала можливості йому зайняти те місце, що йому дійсно належало.

Але не дарма прожив своє життя Василь Блакитний. Він заслужив те, що його прізвище стало незабутнім в серцях працюючих мас як на Україні, так і в цілому світі. Василь Блакитний був дійсним інтернаціоналістом, вийшовши з тих лав, що почали боротьбу на національному фронті, він прийшов до Комуністичного Інтернаціоналу, до світового з'єднання пролетаріату.

Спи спокійно, дорогий товаришу. Твоя праця продовжується, її ведуть робітники і селяни під керівництвом компартії.

IX партійний з'їзд доручив мені сказати: вмер Блакитний, але діло, за яке віддав життя Блакитний, знаходиться в міцних руках пролетаріату.

Г. І. Петровський

ПАМ'ЯТІ ГВАРДІЙЦЯ-КОМУНАРА

Василя Михайловича Блакитного я знаю з 1919 року, з бурхливих моментів громадянської війни на Україні.

В Києві тоді в центрі усіх політичних переплетень — петлюрівщини, німецької окупації та скоропадщини, в гущину так званих соціалістичних, а властиво дрібнобуржуазних партій, тов. Блакитний зі своїми товаришами боротьбістами пробивав свідомість київського робітництва та селянства в тім напрямку, що треба згуртуватися і дати найактивнішу і найрішучішу відсіч капіталістичній реакції та дрібнобуржуазним тенденціям.

Після 1919 року, після наступу денікінщини і її поразки, коли відновлене було нормальне життя на Україні, тов. Блакитний 1920 року один з перших рішуче поставив питання про потребу з'єднати організації УКП (боротьбістів) з Комуністичною партією більшовиків України.

Треба було відсталих та недозрілих своїх товаришів переконати, зробити величезний перелом в бік інтерна-

ціональної свідомості і злитися з більшовиками України. І в цій галузі тов. Блакитний проробив величезну роботу.

1920 року під час конференції комуністів-більшовиків України тов. Блакитного послано від імені конференції його товаришів, що відбувалася тоді у Харкові, заявити конференції, що за закликом Комуністичного Інтернаціоналу партія боротьбистів має ліквідуватися і перейти до лав комуністів-більшовиків України.

«Ми,— заявив він,— вірні закликові Комінтерна, вважаємо за потрібне стати у фронт і зватися більшовиками, працюючи для боротьби за комунізм у нашій країні і по всьому світу».

Вірний цим своїм словам, сказаним від імені своїх товаришів боротьбистів, тов. Блакитний працював, як член ЦК партії і член ВУЦВК на великій, відповідальній посаді редактора «Вістей».

Тов. Блакитний віддавав усі свої сили на службу своєму рідному народові, поки зовсім не виснажився і не загинув за своїми обов'язками.

Тов. Блакитний був чесним, відданим робітництву та неможливу селянству комуністом.

Він гідний славної пам'яті борця за визволення людства від політичної і економічної неволі.

В. Я. Чубар

ТЯЖКА ВТРАТА

Помер тов. Блакитний,— ще одна тяжка втрата для партії, для робітничо-селянської республіки. Помер палкий революціонер, відданий борець пролетарського будівництва, видатний робітник Радянської України.

Він горів у роботі, згорав на очах товаришів і друзів, і ніхто і ніщо не могло врятувати його від цього. Він непохитно вірив у сили революції, у творчість трудящих

мас, коли йшов на боротьбу, об'єднуючи розпорошені сили, зміцнюючи більшовицьку партію, вливаючи до її лав загони колишніх боротьбистів...

Працюючи в ЦК ВУЦВК, у громадських організаціях, у «Вістях», він скрізь закликав до творчості, до боротьби, мобілізував сили, запалював нові шари робітничо-селянських мас. Його активність заражала багатьох. Його товариський підхід до всіх, хто його оточував, легко і хутко робили його своїм, рідним, близьким. Таких товаришів небагато. Тим тяжча втрата. Сотні тисяч робітників і селян, що стежили за зростом газети «Вісті», створеної тов. Блакитним, з глибоким почуттям жалю почують звістку про смерть тов. Блакитного.

Не тільки на Україні, але далеко за її межами друзі Радянської України, прихильники пролетарської боротьби за краще майбутнє, борці за національне визволення сумуватимуть з приводу втрати одного з видатних борців за визволення трудящих України з-під гніту царату, з-під окупаційного чобота німецьких армій, з-під панування зрадників пролетарської боротьби — націоналістичної петлюрівської банди, що привела польське військо на Україну.

Завжди в скрутні періоди існування Радянської України тов. Блакитний був сповнений планів, надій.

Труднощі меншали, а сили Блакитного слабшали. Тепер його немає. Хай робітничо-селянський народ України так само безоглядно, гаряче любить Радянську Україну і працює над її зміцненням, як це робив тов. Блакитний.

Пам'ять про нього не перестане жити в масах. Справа, що за неї він боровся, що на неї витратив свої молоді сили, не загине. Нові, розбурхані ним сили, надолужать тяжку втрату, зміцнюючи революційні позиції, поширюючи лави відданих робітничо-селянській справі борців.

О. Я. Шумський
НЕМА СТАРОГО ТОВАРИША

Василь у труні... Спинилося серце друга... Немає старого товариша... Нема...

Бувають утрати, що тяжким каменем налягають на серце, на мозок і душать до болю, до фізичного болю, коли обривається думка, німіють уста і хочеться мовчати.

Такою є втрата Василя.

Наша молода українська радянська суспільність надзвичайно бідна досвідченими людьми, глибоко відданими ідеї визволення робітничого класу, ідеї комунізму.

Кожний, хто активно живе пульсом сучасного українського радянського суспільного життя, знає роль в ньому Василя Блакитного і не потребує усвідомлення собі тої жахливої порожнечі, яку утворила смерть Василя в нашому молодому громадському організмі.

Василь Блакитний — видатний борець-революціонер з перших днів революції.

Василь Блакитний — один з видатніших керівників українського радянського громадського життя.

Василь Блакитний — творець і керівник української радянської преси й публіцистики.

Василь Блакитний — ідеолог і керівник українського пролетарського письменства.

Василь Еллан — піонер української пролетарської поезії і один з найталановитіших і улюблених письменників сучасності.

Валер Проноза — творець радянської сатири.

Можна було б і ще продовжувати ділянки суспільного життя, що не обходилися без творчої ініціативи і енергії Василя Блакитного. Все це треба було сьогодні збагнути і дати хоч побіжну оцінку його всебічній, талановитій діяльності.

Це треба, але сьогодні цього зробити немає сили. Перш за все тому, що це само по собі велике і важке

завдання. З іменем Василя Блакитного зв'язаний весь процес революційної боротьби й творчості на Україні, оскільки він стояв у центрі цієї боротьби й суспільного життя України.

Але друге й основне, чому до цього мені трудно приступити сьогодні,— це те, що я стою перед труною старого друга й найближчого товариша на протязі всієї революції.

З перших днів Жовтня нас нерозривно зв'язала боротьба проти українського буржуазного табору зоологічного націоналізму. Боротьба за соціальне визволення українських трудящих мас, за диктатуру в формі влади Рад. Боротьба за їх національне визволення, але лише на ґрунті інтернаціональної солідарності трудящих. Ці ідеї спаяли нашу дружбу і з перших же днів Жовтневої революції на Україні привели нас до збройного розриву з національно-буржуазним українським рухом. Історія справдила наш шлях. Розквіт української робітничо-селянської суспільності — під проводом Комуністичної партії — цьому найкращий доказ. І тепер, коли нова радянська суспільність розправила свої творчі крила, коли на ґрунті економічного піднесення буйним цвітом розцвітає культурно-громадське життя, смерть вирвала з наших рук Василя...

Упав підірваний борець-революціонер, творець нового суспільства. Упав у розквіті своїх творчих сил.

Василь у труні... Спинулося серце друга... Нема старого товариша...

Зломивсь...

Упав...

Нема...

Але діло, що йому він оддав свої сили,— живе і буде жити.

К. Й. Бассехес

КОМУНІСТ — ТОВАРИШ — ДРУГ

...Ставлення Блакитного до людей аж ніяк не було просто «християнським» і м'яким. Якось в розмові зі мною, коли я розповідала про товариша, якого він тоді ще мало знав, Василь, прийнявши на віру мої оцінки, сказав, що цей товариш, мабуть, справді-таки людина дуже цікава й путяща, бо ж я не належу до «покровителів усіх тварин», як жартівливо висловився Василь. Сам Блакитний якраз і не був «покровителем всіх». Він якось дуже швидко розбирався у людині, немовби вбираючи її в себе, «обмацуючи» її, з'ясовуючи в ній для себе найголовніше, і тут же визначав своє цілком певне до неї ставлення. Його стосунки з людьми були багатограними і різними. Були люде, яких він не любив,— я знаю, як не любив він деяких, на його думку, «розмагнічених плаксіїв».

Взагалі ж — він дуже любив людей. Підходив до них з щирою приязню і увагою, і якщо треба було допомогти товаришеві знайти себе — визначити своє місце у бурхливому плині днів становлення Радянської влади на Україні, щоб стати бійцем за нове життя,— то Блакитний, не шкодуючи ні часу, ні сил, «бився» за нього із ним самим і з іншими. Блакитний вважав себе відповідальним за все, що стосується революції, і критерієм в його відносинах до людей було: відданість революції, цінність людини для революції: «Хай він і рядка не напише до смерті — він творець. Бо він комунар». Так висловив Блакитний своє «вірую» у віршах 1923 року.

Ніколи не намагався Блакитний блиснути своїми здібностями, вразити, справити враження, виділитися серед інших, завжди був він самим собою — монолітний і цілеспрямований, м'який і скромний, але разом з тим дуже зосереджений і рішучий (не даремно «гарт», «гар-

тований» були його улюбленими поняттями). І відносини з ним склалися органічно...

Блакитний-комуніст багато передумав, усвідомив і пережив, і нехай шлях його суб'єктивно був нелегким, він твердо йшов цим обраним шляхом. В роздумах про шляхи революції взагалі, про шляхи революції на Україні, Блакитний, людина глибокого політичного розуму, для себе знайшов правильний шлях порівняно давно. Та йому властиве було почуття величезної відповідальності—природна риса політичного діяча. Він не міг сам піти від боротьбистів і перейти до КП(б)У, саме так — не міг, бо добре розумів політичну значущість ліквідації боротьбистів на той момент, знав Ленінову точку зору в цьому питанні. Разом з іншими діячами лівого крила боротьбистів уперто боровся Блакитний за те, щоб вивести на єдино вірний революційний шлях своїх товаришів по партії, за те, щоб кращі з них стали достойними членами КП(б)У...

Я була на IV конференції КП(б)У у березні 1920 р., коли до залу увійшли делегати конференції боротьбистів, що прийняли резолюцію про самоліквідацію своєї партії. Попереду йшли керівники зліквідованої партії і одним з перших — Блакитний. Гостей від імені Комінтерну вітав Жак Садуль, представник Французької компартії у Комінтерні. Яскравим, сповненим революційного пафосу і більшовицької мудрості був виступ Жака Садуля, не менш блискучим був і переклад Д. З. Мануїльського.

Пам'ятаю Блакитного на трибуні IV конференції... Зосереджений, рішучий, він твердим кроком підіймався на трибуну вітати конференцію КП(б)У. З глибоким хвилюванням, з почуттям виконаного революційного обов'язку промовляв Блакитний. Слова його йшли від самого єства. «Ми, вірні закликів Комінтерну...» — це було лейтмотивом всієї промови. Він доклав усіх своїх сил, всього свого вміння, щоб виконати волю

Комінтерну і Леніна. Тихо, дуже тихо було в залі, і твердо й дзвінко падали до залу слова Блакитного, і ясним і твердим був не тільки голос, але й вся постать Блакитного.

І майже зразу Блакитний — член ЦК КП(б)У — йде більшовицьким комісаром, членом Реввійськради XII армії на фронті боротьби з білополяками. Там тепер його місце.

...Пам'ятаю Блакитного восени 1920 року, коли я приїхала на кілька днів з Москви, де вчилася в Комуністичному університеті імені Я. М. Свердлова. Відразу потягнув мене Василь до «Селянського будинку». Там жила тоді друг і дружина Блакитного — Л. Є. Вовчик. Зустрілися ми немовби давні друзі і через все життя ми з Л. Є. Вовчик пронесли нашу дружбу.

Знову приїхала я до Харкова в 1921 році. Блакитний — редактор «Вістей», першої центральної радянської газети українською мовою. Треба прямо сказати, що більш бажаного, більш вдалого призначення Блакитний одержати не міг. Завдання редактора він розумів, звичайно, відповідно до свого політичного світогляду, ясно усвідомлюючи, що саме є «основною ланкою» кожного окремого моменту...

Я глибоко певна, що Блакитний «поспішав» і працювати, і жити. Він знав, що у нього хворе серце, знав, що батько його помер 32-х років. Інколи про це говорив, говорив скупом, між іншим, не акцентуючи, так що ми якось не звертали уваги на ці мимохіть ним сказані слова і тільки, коли його не стало, вони яскраво спалахнули в пам'яті.

Мешкав він у III будинку Рад в 31-й кімнаті на III поверсі. Іноді, по дорозі, я забігала до нього. Його рідко можна було застати вдома самого.

Цілком спартанська кімната — письмовий стіл, ліжка, стільці, велика книжкова полиця і на столі, на підвіконні — скрізь книжки. Робота і люди. У цій кімнаті я зу-

стрічала молодого П. Тичину, В. Сосюру, І. Кулика, Остапа Вишню, О. Довженка, С. Пилипенка, В. Поліщука, М. Семенка і багатьох інших поетів і письменників. І багатьох неписьменників, комуністів молодих і немолодих, які приходили «на вогник» до Блакитного, — яскраво світив цей «вогник».

А нехарків'яни, що приїздили до Харкова, частенько ночували у Блакитного (здається мені, навіть не питаючи хазяїна) — так добре було поєднати дах над головою і розмову перед сном саме з ним.

Василь все встигав охопити — величезну роботу і широкі стосунки з людьми. Кімната 31-а існувала з 1920 до кінця 1924 року і була немовби продовженням редакції «Вістей»...

Блакитний в домашніх умовах, в особистому житті? Дружина Василя Ліда Вовчик важко захворіла, була в лікарні. Хвороба ускладнювалася і, здавалося, надії на одужання нема. Ніколи не бачила я Блакитного розгубленим, розмагніченим. Тільки ще стриманішими були слова, напруженішою воля та глибшою зморшка між брів. Разом складали ми список професури для консилиуму; він сам об'їздив всіх професорів і привіз їх. Бій за життя було виграно. Звичайно, не без втрат і для нього, його серця, здоров'я. Якось пізніше прийшов Василь зовсім хворий: серце відмовлялося працювати, залишився у нас на Лермонтовській. Я викликала лікаря: абсолютний спокій, принаймні тиждень лежати у ліжку. Два дні тихо лежав Василь, а на третій, прийшовши з роботи, я застала у своїй кімнаті напівлежачого Блакитного, друкарку з «вістянською» машинкою і гору вже надрукованих аркушів. Я випровадила друкарку, Василь не заперечував, і я раділа з його слухняності. Але... другого дня, прийшовши з роботи, я не застала Василя: тільки-но я пішла, він зранку вирушив до «Вістей» і знову почалися дні напруженої праці. Він сам собі відміряв лише два дні відпочинку, на третій — працював

вдома, більше він собі не дозволив, і знову з ранку і до пізньої ночі — робота.

Незабаром приїхав у відпустку з Америки мій чоловік І. Я. Хургін, тепер Василь уривав кожну вільну хвилину, щоб побути з нами.

Темам й оповіданням не було кінця-краю, ми хотіли знати якнайбільше про Америку, а Хургін — про Україну, і бесіди тривали до глибокої ночі. Якось, не витримавши такого напруженого режиму, я пішла спати раніше. Прокидаюсь на світанку — Хургіна немає. Стривожена, йду до кімнати Вовчик. Дитина й няня мирно сплять, лампу затінено газетою, а на підлозі, розстеливши велику карту і вже скинувши кожний по черевіку (очевидячки збиралися йти спати), Блакитний і Хургін «мандрують» по Сванетії, де влітку побував Василь...

Думка Блакитного працювала безперервно. Все, що він чув, все, що він бачив, перероблювалося в його творчій лабораторії і живе, іскристе йшло в діло й для діла...

Серце здавало, і увесь 1925 рік Василь хворів. У лікарні Центральної лікувальної комісії на Римарській вулиці в окремій палаті лежав Блакитний, а в іншій палаті була я з хворим Хургіним. Ми часто бували разом. Ані тіні смутку не було у Василя — він і на цей раз сподівався волею своєю перемогти хворобу. Він був у лікарні лише фізично. Так само жив роботою — «Вістями», «Гартом», всім тим, що було його життям. Щодня бував у нього Ф. Таран, його заступник у «Вістях», приходили й інші товариші. І тільки лікарняний режим дещо стримував відвідувачів. А Блакитний уже тоді був безнадійно хворий, та навіть лікарів збивала його життєрадісність і примушувала сподіватися на краще.

Покращання не наставало. Не допомогла і подорож до таганрозької лікарні, звідки привезли його в тяжкому стані. Тепер Василь жив на дачі в Померках, потім на Чернишевській, № 28, зі своїми близькими, вперше

в житті у комфортабельній квартирі. Партія і сім'я створили йому всі умови для спокою і лікування. Зблідлий і тихий, він лікувався, спокій його любовно оберігали. А думка шукала іншої якоїсь роботи, доступної за такого його стану,— ось тільки відлежитья...

Прийшла я якось до нього, сиділа біля нього, і він сказав, що обмірковує сюжет великого роману, що основний план вже вимальовується. То буде роман про важкі дні революції на Україні, про фронт, підпілля і громадянську війну. Ось тільки-но справи підуть на поправку, на краще — він почне писати, адже відразу до «Вістей» не постануть...

Був він комуністом, до кінця відданим Революції і Партії. Був комуністом завжди і скрізь — у роботі, у побуті, в особистому житті, у своїх відносинах з людьми.

Остан Вишня

ПАМ'ЯТІ ЧЕРВОНО-БЛАКИТНОЇ ЛЮДИНИ

БЛАКИТНОГО НЕМА

Умер Василь Блакитний.

І вже й поховали Василя Блакитного...

Нема вже його...

Нема разом із ним і Вас. Еллана і Валера Пронози і ще «багатьох» журналістів, літераторів, публіцистів, що з'являлися по різних наших газетах та журналах то «за ініціалами», то за одною якоюсь літерою, то просто і без ініціалів і без одної якоїсь літери...

Смерть ухопила Василя Блакитного, а Василь Блакитний заніс із собою і всіх інших, що ними живилася і поезія, і проза, і сатира, і журналістика, і публіцистика...

Нема його... Нема їх...

Коли виряджали Василя Блакитного на спочинок вічний, один із промовців сказав про нього:

— Він справді був «блакитний». Він ніжний був, фізично кволий, а мав він, «блакитний» той, палке серце революціонера стійкого і волю крицеву й жадобу велику краче життя збудувати...

Так...

Він волю мав крицеву і серце мав палке, до нового, до кращого, до світлого життя... Він горів у жадобі великій, і серце палке своє спочелив у горінні тім...

І сам згорів...

Нема його...

Нема товариша...

Хто знає його, хто працював із ним, хто зустрічався з ним в житті буденно-творчим,— відчує той, кого нема тепер з нами.

Блакитний був із нами, з колективом, з усіма вкупі.

Він — ніколи сам. Він — ніколи один...

Колектив, і він — «душа» його...

Праця, і він — на чолі її...

Він взірець, він приклад, як треба було з колективом для великого колективу працювати...

І він працював як член того колективу, як товариш.

А за ним і всі.

Нема редактора...

Нема редактора чутливого, проникливого, досвідченого, знаючого.

Нема редактора з широким світоглядом, з безмежними перспективами...

З манінької, сіренької газетки зробив велику газету. Мозком, нервами, м'язами, серцем...

Днями й ночами, ранком і увечері, попервах голодний, холодний — він робив...

І зробив! Переміг!

І ніколи — «на лаврах». Ніколи *status quo*.

Завжди вперед. Завжди далі! Ніколи — на місці!
І «Вісті».
І «Всесвіт».
І «Культура і побут».
І «Художня бібліотека».
І «Альманахи».
І театр... І пісня... І образотворче мистецтво...
І скрізь він! Скрізь його око, його думка, його праця...
І завжди вперед. Завжди далі...
І приклад — сам.

Нема мужа державного...

В усіх галузях складного життя нашого, — в політиці, в економіці, — Блакитний був творцем. Найдрібніші справи, найбуденніші питання в його творчому розумові перетворювалися в ті підвалини, на яких колись пишатиметься могутній будинок соціалістичного життя.

Блакитний — державний будівничий...

Нема його...

Нема людини...

Нема людини «блакитної»...

Нема людини з серцем прекрасним, з любов'ю великою до друзів, до товаришів.

Нема людини, що ніколи про себе не дбала, ніколи про себе не думала...

«Я» свого в нього не було...

Ніколи не було...

Колись про Блакитного напишуть, як він нехтував своїм «Я».

І це не «нігілізм», а це те, що мета і для мети, для перемоги, для щастя мільйонів — нема свого «Я»...

І в Блакитного його не було...

Нема поета...

Нема піонера колективної творчості, нема «першого хороброго» пролетарської культури.

Нема поета, що в нього серце в такт молота ударами
билося...

Молот б'є...

Серце спинилось...

ПРОЩАЙ

Дико якимось все це і незрозуміло...

Нема Блакитного.

Нема Вас. Еллана!

Нема Валера Пронози!

Якийсь стрептокок, якийсь септичний ендокардит,
тромб чи ембон — і нема.

Колись, на початку хвороби своєї, казав мені:

— Хоч веселого некролога напишіть!..

Пізніше, коли полегшало трохи, сміявся:

— Не доведеться, брате, некролога писати! Скоро
в редакції буду! Запрацюємо!

А тепер от, — бліде високе чоло, спокійно-усмішкувате
обличчя —

Й —

— Нема Блакитного,

— Нема Вас. Еллана.

— Нема Валера Пронози!

Догорів.

З 1917 року обхопило полум'я червоне, запалився, горів
(не тлів, а горів) і догорів.

Тепер — нема!

Колись, п'ять літ тому, напровесні 1921 року, увечері
сидів я вперше за перекладацьким столом у «Вістях». Не бачив я до того ніколи Василя Блакитного...

І увійшла до кімнати людина, з довгим, догори зачесаним волоссям, у сіренькому светрі й запитала тихо
«інформатора»:

— Ну, що у нас нового?

І тихо перебалакавши, тихо вийшла...

— Хто це? — питаю.

— Блакитний. Редактор.

— Такий тихий? Такий молодий? І такий в сіренькому светрі?

— Такий...

А потім — п'ять літ... ізо дня в день...

І завжди такий тихий і завжди лагідний. І завжди в сіренькому. Тільки чоло високе й біле... Тільки очі сірі, усмішкуваті... І завжди разом з усіма, і завжди в гурті, ніколи не виділиться. І в кабінеті сам тільки тоді, коли пише.

І то тільки тоді, коли випросить, коли вимолить, щоб дали змогу працювати...

Щоб не сиділи на столі трое чи п'ятеро, щоб не вхопив хто пера, щоб із стільця хтось ізсунувся, щоб хоч сісти дали змогу...

Тоді сам...

Не надовго тільки... Потім знову в гурті, знову з усіма, вкупі.

Товариш...

Прощай, товаришу...

І коли над рукописом... І коли над гранками... Тоді пильно якось проникливо бігають рядками очі... Тоді іноді одкидається в кріслі виснажена працею і горінням постать, заплющуються сірі очі, й на білому, на високому чолі зморшки...

Тоді обережно «Монблан» ставить «дужки» й обережно креслить абзац.

Або біжить між рядками дрібно-дрібне письмо... І завжди делікатно, завжди обережно:

— А я вас виправив!

І завжди схоплено суть, і завжди одкинуто «водичку», і завжди закруглено думку...

Редактор...
Прощай, редакторе!

І коли лихо яке... Коли допомоги треба.

Сам може:

— На!

Все:

— На!

Коли сам не може:

— Куди йти? — Зараз.

І ніколи тіні на обличчі...

І ніколи — зла.

Людина!

Прощай, людино!

Прощай!

Ми працюватимемо!

Тільки ж сумно!

До болю сумно.

ЧЕРЕЗ РІК

І рік минув...

І все-таки якась розгубленість, і все-таки ніяк не організуєш себе, щоб сказати про Василя Блакитного те, що можна і що треба про нього сказати...

«Щоб усі знали»...

Многогранний він був і в Блакитному, і у Вас. Еллані, і у Валері Пронозі...

І в редакторові, в товаришеві, в людині...

Дуже тяжко ухопить полум'я!

Як ти його вхопиш?

Було полум'я — тепер його нема...

І темно там.

Є вогні, є заграви, є горіння, а от того «блакитного» полум'я немає...

Своєрідне воно було: воно і гріло, і палило, і пекло по-своєму, по-блакитному!

Як?

А хіба можна написати — як?

Так гріло, і так палило, і так пекло, що хотілося біля нього грітись, і пектись, і горіть...

І вело те полум'я за собою — до «прекрасних обрїїв»...

Відшукало ті стежки і вело впевнено, не хитаючись...

Не навманья...

«Гірчиця — не вишневий сік,
Але до їжі надається...
Остапе Вишня! через рік...
Е, не скажу... нехай кортить —
— Валер Проноза задається».

«1923 р. В. Проноза».

Це — посвята на авторському примірникові «Радянської гірчиці».

«Через рік»...

Уже, значить, були якісь плани, щоб полум'ям своїм осяяти новий культурний етап...

Стрептокок переміг...

Через рік погасло полум'я...

В цей час, час тих усіх літературних та мистецьких «тупиків», як би хороше було, коли б сяяв перед нами червоно-блакитний промінь...

Як боляче, що Валер Проноза тепер оце серед нас не «задається».

ХАЙ ЯСНІЄ ІМ'Я ЙОГО

Ниж оце сидіти та згадувати, краще б я прийшов до редакції й стиснув руку Василеві Блакитному.

Хоч, положим, руку навряд чи довелося б мені йому потиснути, бо Василь Блакитний ніколи руки не давав: він завжди підносив її по-піонерському вгору і кивав головою.

А тоді ми сіли б удвох і побалакали.

І сказав би я йому:

— От ви, товаришу Блакитний, умерли, а ми вас узяли та й поховали, а воно, як на мою думку, так коли б навіть ми вирили вдесятеро для вас глибшу могилу і завезли вас не на аеродром, а аж туди, за Померки, все одно не заховали б вас, бо «Удари молота і серця» і досі б'ють, як били й до того часу, коли ви танули на вогні революційному, а якась чортяча бактерія серце ваше зруйнувала.

А він би мені сказав:

— От, язви його душу! Чого я потрапив у могилу, я й сам не знаю!.. У всякому разі, це скандал!

І потім ми з ним кавуна, великого такого кавуна, з'їли, а потім горіхів та винограду, і тоді б на столі у Василя Блакитного лежали б цілі купи горіхових шкаралущів, недоїдки з кавуна, мішечки з-під винограду, цукор з тютюном або тютюн з цукром (Блакитний іноді смоктав люльку), а тов. Таран зайшов би до кабінету й казав:

— Редактор називається! Ну коли в тебе тут порядок буде?

Василь Блакитний посміхався б і весь час колупав би шпилькою чи голкою стола редакторського — спадщину «дійствительного статского советника» Юзефовича.

І було б на тому столі ще більше проколуваних ривчачків, ямок, якихось ієрогліфів.

І коли б уже йому сильно набридло слухати про непорядки на його столі, тоді б він почав прибирати, викидати, жмакати зайві папери, шпурляти їх до кошика, а на шухлядках у шаховці понаклеював би написи:

«Для розгляду».

«До виконання».

«Справи «Гарту».

І т. д.

Це для того, щоб через два дні у «Справах «Гарту»

лежали панчохи, а в шухляді, де рукописи «До розгляду», — мішечок з недоїденим рахат-лукумом.

Ох, і не любив же Василь Блакитний нічого прилизаного!

А інтересно, між іншим. Коли, було, дивишся на той його розгартіяш — думаєш: та ніхто в світі ніякого толку не добере на отому столі, де ніби буря оце зараз прошуміла...

А було так: напишеш що-небудь, даєш Блакитному, він подивиться і скаже:

— Хай буде в мене!

Потім за рік чи й більше знадобиться тобі той рукопис, питаєш його.

— Подивлюсь, — каже.

І принесе.

Я не знаю, чи впорядковано вже архів Блакитного, — там, на мій погляд, напевно, є чимало цікавого, бо любив він збирати все, що мало будь-який інтерес, чи громадський, чи літературний.

І все це робилося під машкарою такої ніби байдужості.

Я не вмю згадувати взагалі, а про Блакитного мені згадувати, крім того невміння, ще й боляче.

На життєвій путі кожного смертельника зустрічаються люди, що ніякі стонадцять смертей не зітруть їх з твоєї пам'яті, не вирвуть з твого серця.

В моєму житті був Василь Блакитний.

Він стоїть у моїй свідомості, як дороговказ на грані двох різних для мене світів.

Поділив Василь Блакитний моє життя на дві половини: «До Блакитного» і «Після Блакитного».

Що я можу про нього згадати?

Те, що я з ним грав у доміно?

Те, що ми з ним мало не щодня сміялись у його кабінеті, навіть тоді, коли він був уже хорий, а я ще був здоровий?

Те, що...

Те, що...

Ні, ви краще в день його фізичної смерті почитайте його «Удари» і Пронозину «Гірчицю», а я в цей день піду на харківський аеродром та схилю голову перед його могилою.

К. О. Гордієнко

ПАМ'ЯТІ ТОВАРИША І ВЧИТЕЛЯ

Пригадую:

Рух, посмішка, зосередженість... Бризки слів, гучний регіт, щира, хлоп'яча жвавість, гострий розум, енергійна жестикуляція, гра інтонацій, виразна міміка, привітна посмішка, дуже мінливе обличчя...

Повільних життєвих процесів не знала ця худорлява, виснажена постать. Напружено горіло хворе серце, переливало полум'яну кров, напружена вібрація змучених нервів, гарячкова пульсація завше натруженого мозку — підвищений темп життя!

Експресія в роботі, в почуваннях!.. Чутливий... Ритмічний... Марксист-ленінець. Художник...

1922 рік, весна...

Молодий провінціальний журналіст, трепетно підіймаюся на другий поверх, несучи в спітнілих руках зпиток редакторові «Вістей».

Радо приймає (дарма, що відірвав від роботи), шаркаючи, нерівним кроком, ходить по кабінету, переглядає...

— Хто, звідки, як?

Риси проясніли, коли дізнається, що від «станка».

— Що думаєте робити? Посаду масте? Чи в редакції хочете працювати?

— Тож-бо!

Перехід:

— А їсти хочете?

— Ні...

Хай не брешу...

Нишпорить по кишенях...

Працюю в редакції...

Весну.

Літо!..

Користуюсь бібліотекою...

Якось наслідуюсь:

— Як зшиток?

Пауза...

— Оповідання нічого собі, треба опрацювати... я там дещо виправив... Читайте більше.

О, які то задурливі літні дні були!

Я марив про справжню літературну роботу, а обробляв замітки...

Якось:

— Чого похнюпилися?

Я починаю скиглити:

— Остогидло все... голова болить, виснажений, нерви...

Він замахав руками:

— Не кажіть дурниць. Ось років через два мушу вмерти, а духом не падаю...

Я був скорений...

Осінь.

Зима...

Переглядаю свій зшиток... Червонію... О, невже то все це я міг написати? І рук мені не покрутило... Якими тепер очима дивитися буду...

З важкою ніяковістю, винувато висловлюю це все... Легка нота задоволення в інтонації:

— Бачите, я хотів, щоб ви самі прочитали через рік...

Пишу знову, але з великими труднощами у п'ятьмах.

На цей раз — гора з плеч — друкують...

Згодом те маніакальне збудження — бачити свій твір скорше надрукованим, за всяку ціну надрукованим, — минає. Свідомо, вперто треную мозок, руку...

Обережна, чутлива рука допомогла стати «на рейки».

Та й чи мені одному?

Напишеш нове щось і несеш, — за порадою, за товариською думкою, бо знаєш, що щира, здорова, чутлива вона, що радітиме редактор (хоч і не викаже тобі цього безпосередньо), спостерігаючи твій зріст, твої досягнення.

Зрілий марксієвськи, чуйний розум художника слова, одвертість, прямота натури, вміння завше і всюди дивитися «в корінь» — все це створило щільний духовний зв'язок між Блакитним і письменницькою молодшою братією.

Йому ворожі були будь-які дрібні ліричні «ухили», підупалість загалом... Чужим було йому й аналітичне самокопірвання, оскільки воно розмагнічувало пролетарського письменника...

І де міг, він виявляв це з усією рішучістю своїй відвертої, полум'яної натури...

О. Ф. Досвітній

ТОВАРИША ВАСИЛЯ ВЖЕ НЕМА

Ще коли по обширах України буяли рештки вітрів контрреволюції і коли культурно-мистецьке життя нової культури лише паростками виринало там і там, коли припинили ворожого табору письменники чи «нейтральні» з гадючою думкою сподівалися: «ні, братики, без нас культури не буде», вже була людина, що з упертим завзяттям боролася за відродження класової літератури — мистецтва. Це був Василь Блакитний (Елланський). Це він згуртував, збив роз'єднані поодинокі

літературні сили нового класу пролетаріату в міцну когорту, що мала будувати нове мистецьке слово.

Молоді в літературі, не загартовані цілком в класовому розумінні, з наслідками ще не так давно минулого виховання,— під твердим, непомітним, лагідним керівництвом Василя, поволі, крок за кроком загартовувалися в революційному марксизмі од літератури, витворюючись в сталеву фалангу борців за нову культуру, за нове пролетарське письменство.

На наших очах пройшла ця безупинна його робота. Робота, для якої він знаходив час, поміж непосредньої своєї праці громадянина-комунара, радянського будівника, члена авангарду пролетаріату — Комуністичної партії, редактора центрального органу Радянської України.

Молодих, гарячих, що часом заривались за хмари, одриваючись од землі, він лагідно вводив в діалектичні рамки часу; знесилених, байдужих — запалював до роботи. Всім і кожному зокрема давав авторитетні вказівки, не випускаючи з зору жодного.

І всі, кожен з цих молодих товаришів з різними темпераментами, різноманітним розвитком, кожен з них товариша Василя мав за свого друга, радника й вихователя.

Лагідність натури, абсолютний об'єктивізм, марксістськи розвинений інтелект, загартований комунар — людина-революціонер, знавець мистецтва і художник слова — вся ця спорідненість в одній особі протягом років вела цю когорту до досконалішого розвитку, до опанування знаннями, разом з тим переборюючи стару спорохнявілу ідеологічно культуру.

І коли майже рік тому Василь, знесилений в своїй праці, залишив цю когорту, зразу відчулося, що нема того, хто на кожна мить розвитку культури знаходив вихід з положення, намічав шляхи дальшого розвитку.

Не було і нема ще на Україні такої людини, щоб бездоганно вмiла об'єднувати в собі художника слова із марксієвськи революційним прогнозом творчості...

Нема одного з велетнів пролетарської культури... Нема теоретика й практика молоді національної класової літератури, що вів перед в ній до останніх своїх днів.

Радянська Україна, а з нею і всі республіки Радянського Союзу, втратили одного з видатних своїх борців і будівників.

Його невчасна смерть є глибока рана на тілі класової культури.

Дорогого товариша Блакитного нема.

Але пролетарський мажор і діалектична революційно-марксистська лінія в творчості, ним накреслена, буде продовжена нами.

П. О. Козицький

НЕ ЗАБУВАЙМО БЛАКИТНОГО

Осінь 1923 року у Києві. Тумани, дрібний дощ. Сіро і в мистецькому житті.

Раптом радіо: «Гартованці у Києві!»

Цілий «нальот» «Гарту»: тут і Тичина, і Хвильовий, і Сосюра, і Йогансен, і «сам» Блакитний. Грандіозна вечірка-мітинг у Шевченківському театрі. Нема де пройти: всюди молодь, студентство, а на естраді «живі» — поети, письменники...

Вдень, увечері — літучі збори. У помешканні Товариства ім. Леонтовича — доповідь Блакитного, гарячі дебати, суперечки, різкості і раптом... «музичний Гарт».

За організаційним планом Блакитного ідеологічна платформа «літ-Гарту» мала стати за базу для гартіванських угруповань по інших галузях мистецтва: «тео-Гарт», «малярський Гарт», «музо-Гарт». Лозунг «музо-Гарту», кинутий Блакитним, поставив в колах музичного

Товариства ім. Леонтовича проблему перегляду ідеологічної бази цієї організації. Як запровадити в музроботу ідеї Жовтневої революції, як і що треба композиторів писати, щоб бути не зайвим у загальному будівничому процесі, що таке музичне мистецтво і т. ін., і т. ін. Повний перегляд тактики, позицій, повна ревізія мистецького світогляду!

І музичний «Гарт» у Києві заклався і розпочав свою роботу, як гартованський осередок у Товаристві ім. Леонтовича. А наслідком цього — так званий революційний вибух у Товаристві у вересні 1924 року під гаслом: «Жовтень у музику!»

Блакитний, сидючи у маленькому редакторському вістиянському кабінеті у паперових «окопах», серед нервового напруження газетної роботи, уважно, як начгенштабу, стежив за розвитком музично-громадського руху. Не музика — але вмів розуміти музик!

Тому «революційний вибух» у Товаристві знайшов належну, уважливу оцінку з боку Блакитного, і в цілій низці статей Блакитний з належним авторитетом відзначив цей факт на сторінках ЛНМ і тим вчасно підтримав Товариство на його новому шляху.

А яким потрібним було це слово для тієї організації, що рвалася вийти геть з тієї нездорової просвітянської атмосфери, навколо неї створеної!

А далі — гасло «Жовтень у музику» широкими хвилями покотилося по музичних «городах і селах» українських, всюди вносячи з собою свіжий подих, ясність завдань, бадьорість у роботі...

Померки біля Харкова, улітку 1925 року. Далеко в лісі, у затишному будинку лежить прикований хворобою Блакитний. Мова важка. Думки часом плутаються, хаотичні кошмари тмяють йому голову.

Підходжу.

— А як робота у Товаристві? — питає він. І далі — спостереження, прогнози, вказівки.

І на смертному одрі не губив з свого зору музично-громадської ділянки.

Блакитний на мене справляв враження повного електричної зарядки акумулятора. Невеличкий дотик, запитання — і цілий фейєрверк енергії, блискавиць думки, іскор розуму, спостережень, інтуїції і разом — глибокого, тверезого аналізу!..

Чарівним теплом віяло від його постаті. Вірилось йому безмежно, і хотілось йти за ним і любити його без краю...

І. У. Кириленко

ПРО ВАСИЛЯ ЕЛЛАНА-БЛАКИТНОГО

Товариші Чумак, Михайличенко, Заливчий, Блакитний. Ентузіасти-комунари в українській пролетарській літературі, — їх вже немає.

Перших двох замордували денікінські кати в 1919 році, третій загинув на барикадах чернігівського повстання проти гетьмана, а четвертий — Василь Блакитний — згорів у полум'ї творчої роботи. Його не стало пізньої осені 1925 року, коли його надії про «мільйон, що підпирає перших хоробрих» почали здійснюватися.

Помер Блакитний і майже одночасно почав занепадати «Гарт» — організація пролетарських письменників, створена від нього. Він не дожив, наш синьоокий товариш, до прекрасних часів, коли виросла нова когорта пролетарських письменників, що цілком і повною запроваджувала в життя основні твердження В. Блакитного щодо розвитку пролетарської літератури на Україні.

Автор спогадів — один з молодих співробітників В. Блакитного років 1924—1925-го. Пригадую — в шкіря-

ній тужурці, сірому светрі з безладно зачесаною білявою шевелюрою, всміхаючись лише блакитними очима, він казав: «Хлопці! (мав на увазі кілька комсомольців і комуністів — членів «Плуга»). Мені надзвичайно тяжко, у «Гарті» об'єднано дуже різноманітний людський матеріал. Мені самому не під силу спрямовувати той матеріал в комуністичне русло. Ви молоді, гарячі, запальні комсомольці. Допомогайте мені. Творіть письменницьку базу, висувайте своїх представників в пролетарську літературу». Ми слухали і вірили, бо це ж він, В. Блакитний ще в 1920 році писав:

— Гей, тримайся, хто знеміг,—
Молоді — привіт!

Далі ми, молодь, захоплено згадували другий заклик тов. Василя, другу його сподіванку:

Ми — тільки перші хоробрі,
мільйон підпирає нас...

Хіба можна було після цього одмовляти Блакитному в його проханні? Група молоді, переважно комсомольці, вступила тоді членами до «Гарту», лишаючись одночасно і в «Плузі».

Між іншим, в кабінеті редактора «Вістей» В. Блакитного стояла широка шкіряна канапа. Щовечора на тій канапі, так само, як на столі й на підвіконні, на ручках крісел можна було бачити товаришів Кулика, Коряка, Хвильового, Сосюру, Ялового, Пилипенка (голову «Плуга») та інших, а біля дверей або по кутках з захопленням в очах, з надзвичайною уважністю вслухалися в розмови старших кілька скромних неофітів. Серед цих юнаків, крім Івана Шевченка, П. Усенка, А. Крашаниці, С. Божка та інших, був і автор цих спогадів. Та ніколи нам не доводилось довго стояти біля дверей. Щоразу тільки-но ми з'являлися в кабінеті редактора і тихенько розташовувалися по куточках,— Блакитний гаряче

протестував: «Чого ви там поставали, немов далекі родичі, ану лишень ближче до столу, на канапу сідайте».

І деякі з нас справді сідали на канапу, хоч при цьому доводилось посуватися декому з старших. Та нас закликав до цього Блакитний, і сумнівів щодо правильності нашої поведінки у нас не було жодних.

А то якось заходжу вранці до кабінету. В. Блакитний міряє кімнату по діагоналі і щось собі обмірковує. Нарешті обертається до мене: «Слухайте, Кириленко, давайте напишемо вдвох авантурницького роману. Я вже й назву вигадав: «Дивовижна мандрівка дядька Петра». Правда, непогано? А видрукуємо його в «Радянському Селянині» (тоді «Радянський Селянин» видавали «Вісті»)). Хіба я міг відмовити Блакитному? Вже тоді я дивився на літературний фронт як на бойовий, і наказ головкома був для мене обов'язковий. «Добре!» — кажу я, і починаємо обговорювати сюжет нашого надзвичайного роману. Умовились. Я пишу перший розділ, В. Блакитний — другий. Далі я третій, він четвертий і так до кінця. Хоч як завантажений я був тоді, але все ж таки написав і видрукував перший розділ під псевдонімом «Гурт-гарт». Другий розділ, написаний від Блакитного під тим самим псевдонімом, було надруковано в наступному числі «Радянського Селянина». А далі шаблонове закінчення: надмірно перевантажений, я не встиг написати третього розділу, а Блакитний, звичайно, четвертого. Так і не вдалося нам здійснити прекрасні замірив. Василя — дати популярний авантурницький роман для села.

...Народження «Всесвіту». Щовечора в кабінеті редактора невгамовний шум. Гарячкує Хвильовий. Розважно жестикулює Гордій Коцюба, ніяковіє і соромиться Володимир Сосюра, нервує Володимир Коряк, радісно поблискує очима сам фундатор журналу. Посперечалися

і рішили: підтримати. І от другого дня в коридорі мене зустрічає Блакитний.

— Ви знаєте, що виходить перший номер «Всесвіту»?

— Ще б пак.

— Вам наказ. До першого номера дати поему або, в крайньому разі, вірша. Скажіть, коли даєте?

Працюючи тоді в редакції центральної селянської газети, я не мав жодної хвилини вільного часу. Але як можна було відмовитись, коли пропонував головком літературного фронту і рідний, чулий товариш В. Блакитний.

— Добре. Буде! — була рішуча відповідь.

І справді, посидівши ніч, я буквально «витиснув» поему-допис «Завод імені Петровського», що її було надруковано в першому числі «Всесвіту»...

Чотири роки тому його поховали. Пригадую, падав лапятий сніжок, грала музика, а з трибуни Державної опери казав промову М. І. Калінін. Тисячі пролетарської і студентської молоді віддавали останню шану поетові-комунарові.

Його нема, але його сподівання здійснилися. Прийшли в літературу нові творчі сили, вихлюпнуті тими мільйонами робітників і селян, які свого часу й тепер підпирали і підпирають «перших хоробрих».

І нам здається, що сьогодні ми, молоді пролетарські та комсомольські письменники, можемо сміливо і надійно дивитись вперед.

Ми-бо за керівництвом партії творимо літературу разом з масами і для мас...

Д. М. Косарик

НАШ ПАРТОРГ

В перші ж роки комуністичного культурного будівництва по всій Радянській Україні було відкрито мережу педкурсів, що виховували армію нових народних учителів. В Харкові Вищі педагогічні курси імені Григорія Сковороди розташувались на Гоголівській вулиці, № 7. Першим директором працював уже похилий віком син відомого українського поета і драматурга Олександрів — він викладав астрономію, і викладав як поет. Історію педагогічних течій світу читав учений, драматург і поет, наш улюбленець — Яків Андрійович Мамонтов. Художнє читання і театральне дійство викладала його співробітниця Марія Абрамівна Розенштейн. Вона інсценізувала поезії Василя Еллана, Василя Чумака, Павла Тичини, і ми, курсанти, під її акомпанемент на роялі дружно декламували:

— Слово «комуна» — як постріл, слово «комуна» — як спів...

У понеділок на літературному вечорі Володимир Сосяра, Павло Усенко або Іван Шевченко читали свої новії поезії, а в суботу наш хор уже співав пісню славного тоді композитора-масовика Костя Богуславського, створену на щойно почутому поетичному слові. А виходячи на демонстрації, ми потрясали квартали співом: «Кроком крицевим крешуть колони!..», «І голубими берегами комуна сяє вдалині!..».

Нашу комсомольську організацію було прикріплено до партійного осередку друкарні ВУЦВК. Робітники друкарні (потомствени пролетарі) з батьківською любов'ю прищеплювали нам — сільським незаможникам, що прибували з волревкомів, сільвиконкомів, з сількорівських постів, з юнацьких комун, з дитячих будинків, — свої класові принципи: дух пролетарського інтернаціо-

налізму, соціалістичну мораль, революційну етику. Ми відвідували збори комуністів у самій друкарні і слухали там доповіді Г. І. Петровського, В. Я. Чубаря, В. П. Затонського та інших діячів Комуністичної партії України.

І ось у 1924 році партбюро друкарні прикріплює до нас парторгом відповідального редактора газети «Вісті ВУЦВК» товариша Блакитного. Ми вже знали його з виступів на партзборах, слухали і на літературних вечорах — як поета Василя Еллана.

Прийшов тоді Блакитний вперше на бюро комсомольського осередку та й питає: «Які ж ви намітили собі питання на сьогодні?» Ми показали підготовлену повістку денну. Уважно прочитавши, він подивився, усміхнувся ясними очима й каже: «От коли б наша Рада Народних Комісарів провадила свої засідання за вашою повісткою денною, то перетворилась би на справжню засідательську установу!.. Не будемо, товариші, сьогодні розглядати всі дванадцять пунктів вашої програми, а візьмемо лише одне головне і одне поточне питання. А решту — десять питань — будемо вирішувати протягом наступного часу — нехай то буде ваш план роботи на півріччя!..»

Новий парторг зразу погодився на наше прохання виступити на відкритих комсомольських зборах з доповіддю для студентства про міжнародне і внутрішнє становище Радянського Союзу. На ці збори ми запросили студентів єврейського педагогічного технікуму, що містився в одному будинку з нами, а також студентів Інституту народної освіти (ІНО). Прийшли й наші військові шефи — комсомольці Харківської школи Червоних старшин. Отже, збори зібрались людні — ледве вмістилися у великому залі.

В гарячій атмосфері звучав глухуватий голос нашого доповідача-парторга. Та він зразу захопив нас розповіддю про громадсько-політичне життя, про політику

партії й держави і особливо про його особисту зустріч і розмову з Володимиром Іллічем Леніним. І ми вже мріяли про те, як окриленими птахами розлетимось по далеких селах і будемо отак розповідати про Леніна, як оце чуємо із уст досвідченого більшовика...

Здорово пройшли ті наші збори! Після доповідача виступали з запальними промовами наші комсомольці, а також присутні на цих зборах гості — поети Володимир Сосюра, Павло Усенко, Іван Шевченко, Андрій Панів. Закінчилися збори, за комсомольським звичаєм, співом: «Туди, де сонце сходить, рушаймо на борню, загине, хто нам шкодить, від зброї та вогню!.. І вище комсомольський стяг — ми молода гвардія робочих і селян!..»

За допомогою нового парторга у нас виступали на наступних зборах М. О. Скрипник, В. П. Затонський, О. Г. Шліхтер, наркоми, редактори, секретар ВУЦВК О. Буценко, відомий діяч КНС — Гаврило Одинець, редактор газети «Селянська правда» С. В. Пилипенко. І наші активісти, підготовлені такими пропагандистами, за нарядами райкомів, міськкому та обкому комсомолу, відряджалися на заводи і села Дергачівського, Вільшанського і Валківського районів для виступів з доповідями та для організації комсомольських осередків чи допомог в роботі сількорів.

Ми дуже раділи тоді з того, що партія відрядила парторгом до нашого молодого колективу саме Блакитного — відданого бійця революції, талановитого поета-комунара і чудового товариша. З кожним разом сміливіше заходили ми зі своїми справами до нього в редакцію «Вістей» і розповідали про труднощі й радощі громадської роботи, з якими ми зустрічалися на селах. А товариш Блакитний, уважно вислухавши наші гарячі думки, зобов'язував про все те писати в газету. Так він виховував нас і громадянами, і літераторами.

Василь Еллан дуже рідко виступав зі своїми віршами на прилюдних вечорах, а в останні роки життя писав

переважно свої сатиричні твори. Під його прямим впливом і в нашому колективі з'явилося кілька початкуючих сатириків.

І ось чуємо, що наш парторг тяжко захворів і ліг у лікарню. Чутки про тривожний стан його здоров'я доходили до нас. Але втішали себе тим, що на першій сторінці газети ми незмінно бачили його ім'я як редактора «Вістей».

...Ще 4 грудня ранком газета вийшла за підписом Вас. Блакитного-Елланського, а ввечері того ж дня прибігли до нас Іван Кириленко та Сава Божко і сказали мені як секретареві комсомольського осередку: «Скликай, брате, збори — нашого парторга не стало!..»

Звістка ця так сильно вразила нас, що ми, промовляючи з імпровізованої трибуни, плакали, як плачуть над рідним...

Поклавши ранком вінок, стали в почесну варту разом з робкорами-залізничниками; стояли й вдивлялися в його якийсь новий, не бачений досі образ, хотілося запам'ятати його на все життя. У неділю, 6 грудня, ми влились до жалобного походу і пішли за домовиною; спочатку по Сумській вулиці, а потім по Римарській до оперного театру; там якраз відкрився в той день промовою Г. І. Петровського і доповіддю від ЦК ВКП(б) М. І. Калініна Дев'ятий з'їзд Комуністичної партії більшовиків України. Коли траурна процесія підійшла до театру, з'їзд зробив перерву в своєму засіданні і всі делегати вийшли на подвір'я-площу і стали навколо...

Після промов траурна процесія пішла по вулиці К. Лібкнехта не на міське кладовище, а до аеродрому. Ми несли на руках великі гірлянди — вінки суцільним зеленим потоком, аж поки й прийшли до засніжених червонястих пропелерів над могилами авіаторів...

П. А. Лісовий

ТОВАРИШЕВІ УЧИТЕЛЕВИ

...Про Блакитного почув уперше в 1918 році. Було за гетьманщини. Глуха смуга в житті України. І ганебна. В той час, як одні кинулись лизати гетьманського та німецького чобота, в той час як другі блукали манівцями, в цей час я й почув уперше голос Блакитного, разом з голосами інших «лівоберезців».

Немає Гната Михайличенка. Немає інших «лівоберезців», що відійшли від зрадницької ролі УПСР, немає, нарешті, і Блакитного. Але той факт, що в цю глуху пору, коли нам, маленьким і сліпим, не знати було, куди йти, Блакитний показав певний курс: «На північ!..»

...Це було у Києві в 1920 році, зараз же після ліквідації денікінщини; і знову суперечки, знову обговорення долі й напрямків української революції. Я приїхав з глухого повітового міста Правобережжя, де влада 30 разів мінялась. Приїхав за інформацією, за інструкціями. Стою в залі сам, чекаю. Раптом увиходить молада людина, на мент зупиняється, рішучим кроком простує до мене.

— Ви звідки, товаришу?

Сказав.

Він по-братерськи бере за плече.

— Ходіте...

Ми сидимо, я балакаю, а він слухає. Розказую про наші хитання, сумніви. А він слухає і дивиться кудись мимо, і чоло покривається думкою.

Я скінчив.

— От що, товаришу,— каже,— хитань ніяких. Наш шлях з КП(б)У. Зрозуміли?

— Які ж інструкції?

— Оце вам інструкція. Для нас не так важлива партія, як важлива революція. Ми всі слуги її. Оце вам і інструкція. А тому ви там у себе зливайтесь.

Ми злились.

...Харків 1922 року. Пилюка. Спека. В редакції тихо. Я, вже тоді скромний провінціальний журналіст, що його кілька дописів вмістили в «Вістях», сиджу перед редактором.

Розмовляємо.

Я оповідаю про село, а він уважно слухає, потім перериває:

— Це цікаво... Напишіть!

— Та це не цікаво.

— Ні, якраз навпаки. Якраз це і цікаве.

Через кілька часу питаю, чи будуть, як то кажуть, з мене люди?

— Читайте, пишіть. Поради даватиму...

І я писав, читав, прохав порад. Не раз сумнів закрادвся в душу, і тоді пишеш листа до тов. Блакитного — приходиться відповідь: «Покиньте слюнякство... Працюйте... Еллан-Блакитний...»

...Надаремно думає дехто з «молодих», що журналістом, тим більше українським, легко зробитися. Тов. Блакитний був не тільки письменником, не тільки видатним громадським діячем, він був справжнім журналістом. За кожною «злогою дня» він завжди вбачав той непереможний хід революції вперед, і цьому вчив нас всіх. І коли вже прийшлося працювати поруч з ним, чим більше знайомився з ним, тим яскравішою, привабливішою ставала його постать.

— Я з вами хочу порадитись.

І порада виливається в цілу бесіду, з якої щоразу виносимо щось нове.

Дивний чоловік. У редакції його було ніби непомітно. Редактор не кидався у вічі, але редакторська рука почувалася в усій праці. Це робилося тактовно, уміло, але лінія була твердою, ленінською.

З ним хотілося працювати. У нього можна було навчитися, і його всі любили.

І от тепер його немає. Пішов. І хоч тяжкої розв'язки давно чекали, але тепер, коли це сталося, чого ж так важко? Чого так болюче стискається серце?..

Пішов од нас друг, товариш. Пішла людина, що з вогнем революції могла сполучати холодну думку. Пішов молодий. Таке велике поле для роботи, а він пішов... Тому так боляче. Тому так тяжко розлучатись.

В. О. Норд

КОМУНАР

Василь Блакитний — одна з найвідоміших і найулюбленіших постатей української повоєнної літератури. Він не був просто поет, чи критик, чи журналіст-фахівець. Маючи великий хист літературний, він міг би написати більше й художньо викінченіше, коли б повсякденна боротьба на всіх ділянках радянського культурного будівництва не забирала всієї його енергії. Люблять і шанують його пам'ять тепер не тільки за те, що він написав кілька десятків бадьорих революційних поезій, що один з перших він виступив у літературі як поет-комуніст. Був ще він чесний, відданий, що ніколи не боявся визнавати свої й чужі помилки, запальний пропагандист і організатор української революційної літератури, невтомний громадський робітник, що вмів у буднях сам горіти і інших запалювати. Його друзі й співробітники розповідають про нього як про виключно енергійну й симпатичну людину. Навіть українські фашисти за кордоном пишуть про нього як про «джерело зовсім не української по напруженості енергії».

Справді, в особі Блакитного ми маємо зовсім новий тип людини, що майже не має особистого життя, що живе, хвилюється й боліє інтересами трудящих. Таким виступає він в одному своєму вірші, де закликає од ніж-

ності й розм'якlostі середнього інтелігента до суворої дисциплінованості революціонера:

«Покласти б голову в коліна...
Відчути б руку на чолі»...
— Сентиментальність!
Хай загине
і пам'ять ніжних на землі...

і кінчає бадьорим закликком:

Не зупиняйтесь! Хай загине!
Йдемо! Під марші. По землі.

Політична біографія Блакитного багато цікавіша за літературну. Історія життя Блакитного — це історія боротьби українських політичних партій — од націоналістів, соціалістів-революціонерів до боротьбистів і більшовиків. Завжди неспокійний і чулий, він не міг довго захоплюватися націоналізмом, не міг довго лишатися з есерами і тому, разом з кращою частиною боротьбистів, став до лав КП(б)У. Тут починається особливо напружений і творчий період його життя. Працюючи за редактора органу ВУЦВК «Вісті», він встигає виступати в найрізноманітніших ділянках культури. Засновує нові журнали, пише статті й фейлетони, випускає кілька книжок сатири, працює як організатор і проводир першої на Україні організації пролетарських письменників «Гарт», де об'єдналися найвидатніші діячі української революційної літератури.

Блакитний ніколи не топтався на місці, не ухилявся від роботи, не вдавався до зневіри. Маючи підірване підпіллям і громадянською війною здоров'я, він до кінця свого життя працював і підбадьорював товаришів. Не зневірився він, бо жив завжди життям колективу, бо серце його билосся разом з ударами молота його класу:

Удари молота і серця —
І перебої... і провал...
Але знову розліється
Вогнем гартований хорал...

«Перебої серця» Блакитний відчував що далі, то частіше. Тяжка хвороба змушувала його відриватися від своєї роботи й наприкінці зовсім її покинути. Його товариші по підпіллю — Михайличенко та Заливчий — поклали голови в громадянських боях. Блакитний пережив їх не набагато. Але й за цей недовгий час він встиг зробити стільки, що ім'я його назавжди лишиться в історії української пожовтневої літератури, в історії української радянської культури.

Особливо теплі спогади про Блакитного zostалися в тих товаришів, що приходили до нього по допомогу, у письменників-початківців, що просили в нього поради й завжди мали добрий прийом. Багато з молодших відомих тепер письменників могли б дещо розповісти про роль Блакитного в їхньому літературному розвитку.

Блакитного любили й шанували за життя. Його люблять і шанують і тепер, бо всі сили свої він поклав, бо всім він умів жертвувати на користь єдиної справи робітництва й трудящого селянства — на користь соціалістичної перебудови суспільства.

Ф. П. Таран

ТОВАРИШ РЕДАКТОР

Умер Василь Блакитний. Умер редактор газети «Вісті ВУЦВК». Умер товариш редактор, що протягом 5 років, беззмінно, не покладаючи рук, надуживаючи свого здоров'я, організовував, будував, збирав сили і вів першу щоденну радянську українську газету.

Зараз, в умовах швидкого економічного відродження робітничо-селянської України, в умовах широкого визнання і співпраці з Радянською владою та Компартією всіх передових елементів українського народу ми часом

забуваємо про величезні труднощі, скруту політичну й економічну, що її пережила Радянська влада й революція в українських таких складних національних та соціальних умовах. У творенні міцної робітничо-селянської України «Вісті ВУЦВК» як орган партії та Радянського уряду України були, поза сумнівом, сталеним інструментом, ідейним керівником, постійним далекозорим вартовим. Вартовим на командній ідеологічній височині, створеній за найближчої участі тов. Блакитного.

Тяжкою була робота по будівництву першої щоденної великої радянської газети українською мовою. В часи задушливої націоналістичної атмосфери 1920 року, коли Радянська Україна, докладаючи останніх зусиль, боролася на зовнішніх фронтах та й усередині корчилася від лихоманки бандитизму, махновщини, струківщини, соколовщини і т. д., що по куркулячих хуторах на всю Україну кривавими погромами перекликалися з краю в край,— уряд УРСР та ЦК КП(б)У доручили тов. Блакитному будувати робітничо-селянську радянську українську газету, що взяла б під обстріл націоналістичний обскурантизм як на Україні, так і поза Україною. Можна сміливо сказати, що тов. Блакитний, виконуючи цей бойовий наказ комуністичного штабу, почав будувати радянську українську газету насправжки з нічого...

Стара дореволюційна та й пореволюційна українська журналістика вся наголо вибралась була за кордон з жовто-блакитною та всякою іншою емігрантщиною. Будувати газету довелось в атмосфері роз'ятреного українського шовінізму, що тільки з люттям й ненавистю слідував за першими кроками української радянської газети. Робота в газеті в той час вважалась за «зраду національній справі», за «яничарство». Та всі ці труднощі не зупинили тов. Блакитного, що з перших же днів своїм талановитим гострим пером, своїм рідним блакитнянським стилем, мов огнем, припікав, роз'ясняв,

розвіював усі наклепи, брехні, всі крутійства емігрантського болота.

Тов. Блакитного ніколи не непокоїло те, що кваліфікованих газетярських сил партія Комуністична не мала. Він сміливо брав курс на висування нових та нових кадрів молодих, ще несміливих товаришів, що бралися до газетярської роботи. Як на це — він був незамінним. Хто з нас, кому доводилося працювати з тов. Блакитним, чув коли од нього хоч натяк на зневіру, хоч натяк на сумнів у можливості розвивати, зміцнювати, ширити газету як зброю робітничо-селянської справи.

Він заохочував усе своє оточення до активності в роботі, до боротьби. В 1921 році, коли зголоднілі, виснажені складачі друкарні часом починали ремствувати на своє життя-буття, тов. Блакитний ішов туди до каси, брався за верстатку і, складаючи сам, рядок за рядком, заохочував і робітників до роботи. В найскрутніші часи й хвилини він умів знаходити спосіб влити бадьорість у серця та й руки тих, хто з ним працював.

І все ж сил бракувало. Тов. Блакитний поповнював цей «дефіцит» журналістичний своїми власними силами. Його талановита, багато обдарована натура, його часом нелюдська працездатність і відданість роботі завжди знаходили з цього «дефіциту» газетного вихід. В один і той же день тов. Блакитний у газеті, щоби зробити її читабельною, під різними псевдонімами виступав і як публіцист, і як державний політик, і як літератор-белетрист, і як поет-сатирик. Воістину це була невичерпна багатюща цілина найрізноманітніших дарувань. Написати в один день дві-три, а то й чотири речі до газети, для культурного додатку і до журналу, та все на різні теми,— це міг зробити тов. Блакитний.

Перші три роки існування газети «Вісті ВУЦВК» — це була воістину доба «однолошадного» — в найкращому журналістичному сенсі — хазяйства в роботі тов. Блакитного. Але його незламна віра в творчі сили робітни-

чо-селянських мас, що кінець кінцем потяглися спочатку одиницями, потім десятками, а далі й сотнями до співробітництва в «Вістях ВУЦВК», виправдувалася цілком. Треба було бачити дитячу радість тов. Блакитного, коли він побачив перші робкорівські та сількорівські замітки в своїй дитині — «Вістях ВУЦВК», що з появою їх наша, вже на 6 сторінках велика газета, засвітилася, засяяла найрізноманітнішими, нехай дрібними, але такими зрозумілими, такими життєвими, такими природними, читабельними дописами. В історію розвитку українського робкорства, що для нього так багачко поклав своїх сил тов. Блакитний, він, безперечно, увійде золотою сторінкою. Згуртувати навколо газети стало ядро класово свідомих пролетарів-передовиків як базу й страховку в справах найближчої й найглибшої нашої радянської змички між містом і селом — це була заповітна ідея тов. Блакитного, коли він по-товариському любовно почав збирати перші кадри робкорства й сількорства нашої газети.

Безоглядна самоексплуатація, абсолютне нехтування своїм здоров'ям, величезна спрага до політично-культурного життя, до творення наших радянських організаційних форм його, надмірне навантаження, що його завжди активно шукав тов. Блакитний, в корінь підірвали його сили. Уже зборений хворобою, тяжко хворий, у ліжку, продовжує він працювати всупереч усім заборонам і товаришів, і лікарів. І потрібна була спеціальна заборона від Центрального Комітету партії — в порядку партійної дисципліни покинути самозгубну відданість роботі, — щоб відірвати тов. Блакитного од праці.

Та було запізно: серце сходило кров'ю...

Але жага до життя та роботи такі були дужі, що цілими місяцями ще боровся тов. Блакитний зі своєю смертельною хворобою. Вже, можна сказати, на смертному одрі, а все ж болів він болями газети, болями нашої радянської політично-культурної дійсності. Вже в гарячці

з 40° температури, з завмираючим пульсом, Блакитний все мріяв, снував нові та нові плани на майбутнє.

Не витримало, паралізувалося прекрасне серце борця-комунара, товариша, редактора, піонера радянської журналістики, що з наказу ленінської партії і по-ленінському самовіддано збудував міцну радянську фортецю «Вісті ВУЦВК».

На зміну йому одному йдуть певною, твердою ходою нові, вже масові українсько-радянські журналісти, що, підперті тисячами тисяч робітничо-селянських кореспондентів, розгортають дальшу блискучу сторінку радянської журналістики робітників і селян.

П. Мальцев

ДУША ЩИРА

Не будемо сперечатися, які прояви людської психіки означаємо ми цим не нашим словом «душа». Та, що одійшла од нас,— була прекрасна.

Вмерла людина високої гідності, незаплямованого сумління, кришталевої щирості.

Невблаганнопослідовна чесність з собою і чесність з іншими. Огида, сливе фанатична, до найдрібнішої фальші, найменшої нещирості. Ось що найхарактерніше для діяльності тов. Блакитного. І так у всьому, у всьому: від ухвал у справах першорядної політичної ваги — до дрібниць особистого побуту. Про Блакитного як про товариша Василя хай напишуть інші. Напишуть ті, що жили з ним, як люди його покоління.

Та як же не зазначити тієї рідкісної чуйності, з якою він ставився до найменшого випадку, коли хто з товаришів вбачав якусь нещирість у його поведінці.

— Товаришу, ви помиляєтесь...

Може сказати хто, що то — особисте — дрібниці, що

нам важливим є лише правдивий аналіз голови та влучне керівництво твердої руки.

Ні. То шахрайкуватій, на схилі життя свого буржуазії наплювати на етичність її проводирів. Трудящі, в масі, завжди щирі й чесні. Тому, хто хоче мати на них вплив, вони можуть простити хитання й помилки, коли ті є хитаннями самої маси. Та вони ніколи не забудуть йому неетичного вчинку, «гріха».

В тій купці, що взяла на себе почин і привід у розбиттю «єдиного національного фронту» синьо-рудой гадюки, що довгий час труїла свідомість незаможника, наймита, сільськогосподарчого пролетаря,— в тій купці одним з найвидатніших був т. Блакитний.

Нехай були там палкіші трибуни, спритніші організатори, та чи часто зустрінеш таку душу щиру?..

Василь Блакитний та Гнат Михайличенко, Гнат, роковини загибелі якого від денікінської руки час пригадати,— ці двоє стоять тут поруч.

Ось чому те, що сказав Блакитний, до чого приєднався Блакитний,— часто було вирішальним для багатьох з української революційної молоді.

1917 рік. Арсенал повстав на Центральну раду. Хто за кого? Робітник на пана (чи «кацап» на «українця»)? Тоді це було не так просто, як нині. Але Блакитний був із ним, робітництвом. І це вже тоді рішило справу для багатьох не з гірших представників української революційної інтелігенції. А то був час, коли під молотом Жовтня остаточно оформляється ліва течія в УПСР «боротьбистів» (від газети «Боротьба», що виходить тоді як орган ЦК УПСР лівого крила).

1918 рік. Чорна хмара гетьманщини. В УПСР — розкол. По декотрих провінційних організаціях — хитання — перша квітнева платформа ЦК (лівої більшості) досить невизразна.

— Хто в складі ЦК? — Михайличенко, Блакитний... Це вирішує справу для багатьох.

1919 рік. На з'їзді УПСР стає справа з назвою організації, що вже не відповідає її суті.

— Як? Відмовитися од традиційного «с.-р.»?

Михайличенко й Блакитний за зміну назви: з'їзд ухвалює компроміс: до «с.-р.» додаються дужки (комуністів). Але в свідомості комунізм виходить за дужки.

1920 рік. Боротьбистська конференція. Нема вже на ній Гната. Справа йде про злиття з КП(б)У. Революційна необхідність злиття ясна вже з минулого року. Та як зливатись: які «умови» і «гарантії»?

Відповідаючи на привітання представника IV конференції КП(б)У Д. З. Мануїльського, тов. Блакитний каже до боротьбистської групи:

«На команду Комуністичного Інтернаціоналу — струнко! До лав єдиної Комуністичної партії більшовиків України — кроком руш!»

У Блакитного це не було фразою. Ні, він справді так відчував. Суцільноширий революціонер, він так розумів свій обов'язок. І те почуття обов'язку перед революцією він передав і тим, хто того обов'язку тоді ще не розумів.

1921—1922 рр. мені довелося працювати у «Вістях» під керівництвом т. Блакитного. Часто бачив його стомленим і хворим, не раз засмученим, та ніколи — розгубленим. Неугавне почуття відповідальності, глибока віра в перемогу не дозволили йому позбавитися бадьорості, робочого оптимізму.

Тяжко мобілізувати думку, щоб крізь туман жалоби опукло вгледіти риси небіжчика. Та основною в них червоною рисою було — невблаганно послідовне почуття громадської відповідальності.

І в пам'яті про Блакитного, як у дзеркалі, хай побачимо свою найменшу фальш.

Б. Сіманцев

НАШ РЕДАКТОР

З Блакитним Василем Михайловичем мені довелося кілька років працювати в редакції газети «Вісті ВУЦВК» майже з початку її організації. Я був там за випускового, робив уночі, отже, мав змогу спостерігати свого редактора в найвідповідальніші моменти редакційної роботи, коли саме творилося обличчя газети. Тут особливо виявляв себе Василь Михайлович як організатор. Він відразу орієнтувався в складних обставинах газетної роботи, був зразковий редактор, умів дати пораду в скрутний момент, коли, наприклад, треба було матеріалу, а його бракувало.

Коли російські газети мали кваліфікованих робітників, певні традиції, то цього ні в якому разі не можна сказати про газети українські. Кадри українських журналістів творилися під час запеклої революційної боротьби. І тільки хист Василя Михайловича міг тоді зорганізувати навколо газети «Вісті ВУЦВК» чимало видатних журналістів, відомих нині своєю роботою і в інших газетах. «Вісті ВУЦВК» були тією кузницею, що дала низку кваліфікованих робітників для українських газет.

Та хіба тільки газетярів? А письменників, поетів і літераторів! Адже вони збиралися щовечора в кабінеті редактора газети «Вісті ВУЦВК», щоб прочитати йому свої твори. Тут вони знаходили першу підтримку, серйозну товариську пораду і стимул до дальшої роботи. Редакція «Вістей ВУЦВК» перших років являла собою справжній письменницький клуб. Ось чому Будинок літератури в Харкові без вагань названо іменем Блакитного. Хай секретар газети скаржився, що письменники заважають вчасно здати газету, але Василь Михайлович був завжди їм радий. З кабінету Блакитного,— коли можна так висловитися,— пролетарські

письменники українські почали перші кроки своєї літературної діяльності...

День у день у кабінеті на вул. К. Лібкнехта, № 11, до 1-2-ої години ночі можна було бачити постать Василя Михайловича. Жваво бігає перо по вузьких аркушіках блокноту і лягають рівними рядками думки, де Василь Михайлович докладно, з властивим йому хистом аналізував поточні моменти бурхливого, мінливого тодішнього життя. Василь Михайлович для передових мав стандартний блокнот, і коректори, жартуючи, прозвали його «тов. Блокнотним».

З великою повагою робітники друкарні ставилися до Василя Михайловича. Про це говорить хоч би те, що, коли приносили до друкарні передову, всі питали: «Ну, що там пише наш редактор?..» Метранпаж С., коли Василь Михайлович виїхав на тиждень до Києва, а з редакції матеріал надходив поволі, хитаючи головою, сумно говорив: «Що то значить, хазяїна нема — і діла немає». А коли Василь Михайлович заходив до друкарні, до нього летіли робітничі запитання, а назустріч їм — докладна відповідь, іноді з дотепом, навіть коли ці запитання бували «єхидні».

Писав Василь Михайлович передовиці на блокнотах, аж поки редакція не завела машинки. Нервовою ходою простував Василь Михайлович до машинної кімнати і починав, походжаючи по кімнаті, заклавши руки за спину, диктувати. Василь Михайлович викликав певне здивування: як він, мовляв, найскладніші передові пише під машинку! З самого початку Василь Михайлович виявив себе як найталановитіший журналіст. На всі моменти життя відкликається його перо.

Одного разу бракувало матеріалу для газети. За півгодини до друкарні понесли одну статтю за підписом «Гарт», а ще пізніше — другу, за іншим підписом. В той день Василь Михайлович дав увесь статейний матеріал, зазначивши, що коли цього буде не досить, він тоді

посадить писати випускового, бо вже не має сили. Це бувало часто. Василь Михайлович завжди виручав газету.

Тоді ж Василь Михайлович почав друкувати свої сатиричні «Нотатки олівцем» за підписом Валер Проноза. Під першою нотаткою я переплутав псевдонім і поставив «Заноза». Сподівався на прочухана, але вранці Василь Михайлович, усміхаючись, сказав: «Може, й справді змінити мені псевдонім на Занозу...»

Василь Михайлович досить нервово реагував на ляпсуси в газеті. Узнавши прізвище винного, Василь Михайлович різко звертався до секретаря з наказом: «Такого-то викреслити із списків» (це значить звільнити). Минала година-друга, секретар спокійно сидів на місці, винний приходив до редакції, і можна було чути, як Василь Михайлович казав: «Послухайте! Що ви ото наробили? Ех, шляпа ви!» Цим і закінчувалося «викреслення із списків» винного.

Три роки минуло, як він помер, а пам'ять про цю чулу людину, чудового товариша ще довго носитимуть у серці ті, хто особисто його знав і працював разом з ним.

Наша ж молодь повинна уважно прочитати біографію В. М. Блакитного, поцікавитися його життям, бо воно може бути за зразок для кожного робітника-газетяра і громадського діяча.

К. П. Філатова

ЖИТТЯ НАТХНЕННЕ

...Я пригадую, як створювався журнал «Комунарка України» — орган ЦК КП(б)У по роботі серед жінок, який довелось мені редагувати. Всі ми були дуже молоді, і до того ж ніхто з нас не уявляв собі журналістської роботи. І тут нам багато допоміг Василь Блакитний. Він

підтримував нас не тільки тим, що сам писав до журналу, редагував і правив деякі матеріали, що залучив до журналу молодих талановитих письменників — В. Сосюру, О. Копиленка, В. Поліщука; Блакитний добився найголовнішого: надихнув нас, змусив повірити в свої сили, навчив дивитися на створення журналу як на відповідальне партійне завдання.

Недавно я переглядала збірник «Дочери Октябрю», виданий нами восени 1922 року до п'ятиріччя Жовтневої революції. Дуже важко було його видавати — не було паперу, всі друкарні були перевантажені, не лагодилося з матеріалом: багато було його, та був він сирий, необроблений. І знову вдалися ми по допомогу до Василя. І знову він допоміг: Збірник вийшов вчасно, читався і зачитувався до дірок. А партія одержала до 50 нових, молодих і енергійних робсількорок...

Влітку 1922 року в Харкові, у маленькому будиночку по вулиці Артема, було засновано комуну. У будиночку жили чоловік з десять партійних працівників, дуже молодих, дуже веселих, зайнятих роботою від ранку й до вечора. А вечорами круг столу з величезним самоваром збиралися комунари, їхні товариші, товариші їхніх товаришів. Обмінювалися новинами, читали газети, дуже багато сперечалися і завжди, вже вночі, співали пісень. Дуже різні люди приходили до комуні. Бував там Станіслав Вікентійович Косіор — подобалась йому наша комунa і наші пісні; приходив Фелікс Якович Кон — його розповіді про царську каторгу комунари слухали, затамувавши подих; приїздили, як ми їх тоді називали, «товариші з периферії»; прибігав з величезними віршами Валеріан Поліщук (свою «Думу про Бармашиху» він вперше читав у комуні). Багато приходило і приїздило людей.

Та був серед них один, кого ніжно і віддано любили всі комунари, кого завжди нетерпляче чекали. То був Василь. І йому — Василеві Блакитному — ми присуди-

ли почесне звання «лоцмана комуні». А життя тих часів було і в побуті нелегким, і політично дуже складним...

В комуну приносив Василь безліч нових проєктів, ідей, пропозицій. Він щедро ділився своїми думками і від усього серця радів кожному досягненню товариша.

Я пам'ятаю святкування в комуні Жовтневих роковин 1922 року. На святковому столі, крім традиційної печеної картоплі, була величезна засмажена гуска — перша гуска в історії комуні.

Свято було багатолюдне й гучне — 5 років Радянської влади!

І тут, вмостившись на краєчку святкового стола, 7 листопада 1922 року Василь Еллан написав свого прекрасного вірша:

Слово «комуна» — як постріл,
Слово «комуна» — як спів,
Погляд свій — думку загострив,
Протинаючи мряку віків...

Цей вірш став улюбленим серед членів нашої комуні. А для мене ці мужні рядки і сьогодні горять чистим і яскравим полум'ям...

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Ми, комуністи, що працювали на Україні в 1918—1925-х роках, добре знали Блакитного В. М. (Еллана) як комуніста, невтомного організатора і борця на літературному фронті, революціонера, письменника й поета.

До останнього дня свого життя Блакитний, перший редактор газети «Вісті» (центральний орган ВУЦВК'у), засновник і редактор «Всесвіту» і «Червоного перця», своїми політичними статтями, лірикою й сатирою багато зробив для зміцнення Радянської влади на Україні. Тов. Блакитний наполегливо й дбайливо вищував

українські літературні кадри. Українські письменники й поети, звичайно, пам'ятають, як в ті роки Блакитний, більш зрілий комуніст і член ЦК КП(б)У, згуртував їх на виконання завдань, що стояли перед українською радянською літературою.

Це можуть підтвердити тт. П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, Ю. Смолич, О. Вишня і інші.

Вірші Блакитного і зараз не втратили свого значення, їх цілеспрямованість, бадьорість при значних літературних достоїнствах звучать і донині.

Ми просимо Центральний Комітет Комуністичної партії України відновити добру пам'ять більшовика-письменника В. М. Блакитного і прискорити видання його творів, оскільки вони й зараз служитимуть справі виховання молодого покоління в дусі любові й відданості партії й Радянській Батьківщині.

Ми вважаємо, що В. М. Блакитний мусить посісти те місце в історії радянської літератури, яке він, безперечно, заслужив.

*О. К. Кравченко, член КПРС з 1903 р.
Ц. Лапіна, член КПРС з 1916 р.
П. Петровський, член КПРС з 1917 р.
А. Янова, член КПРС з 1919 р.
К. Бассехес, член КПРС з 1919 р.
І. Ільїн, член КПРС з 1917 р.
О. Михайлова, член КПРС з 1920 р.
Л. Кречет, член КПРС з 1921 р.*

Товариша Василя Михайловича Блакитного (Еллана) я знаю по спільній роботі на Україні, як члена ЦК КП(б)У, як члена ВУЦВК й ЦВК СРСР, голову Держвидаву України, першого і беззмінного редактора газети «Вісті» і як відомого письменника-комуніста.

Будучи гаряче відданим справі партії й комунізму, В. Блакитний виявив невтомну енергію в боротьбі за розвиток радянської української літератури і за вихо-

вання молодих письменницьких кадрів у бойовому, більшовицькому дусі. З його ініціативи було засновано перший радянський сатиричний журнал українською мовою «Червоний перець» і перший громадсько-політичний художній журнал «Всесвіт», відповідальним редактором яких він був до своєї смерті.

Товаришу Блакитному належить ініціатива форми організації КНС (комітетів незаможних селян) на Україні.

За заслуги перед партією й Радянською Батьківщиною його було нагороджено 5 травня 1925 р. (п'ятирічний ювілей газети «Вісті») орденом Трудового Червоного Прапора, а після його смерті 4/XII 1925 р. постановою Урядової комісії пам'ять його було увічнено рядом заходів.

В ім'я торжества правди й справедливості вважаю за необхідне відновити добре ім'я видатного партійного й радянського робітника на Україні, письменника-комуніста В. М. Блакитного, повернувши все те, що належало його імені і що цілком незаслужено було відібрано у 1938 р.

Г. І. Петровський

Я, Буценко Опанас Іванович, член КПРС (партстаж з 1909 р.), партквиток № 04936176, засвідчую, що Блакитний (Елланський) Василь Михайлович був відповідальним редактором органу ВУЦВК «Вісті» з 1920 по грудень 1925 р.

Тов. Блакитний В. М. був організатором і головою Спілки пролетарських письменників «Гарт». Знаю тов. Блакитного (Елланського) як стійкого більшовика-ленінця, що всі сили віддав роботі. 5 травня 1925 р. Блакитного В. М. було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Після смерті т. Блакитного В. М. урядовою постановою про увічнення його пам'яті йому було поставлено пам'ятник в м. Харкові, на Будинку Рад (в якому він жив) було встановлено меморіальну дошку; його іменем було названо Харківський клуб письменників і було винесене рішення про посмертне видання його творів.

Я вважаю, що т. Блакитний гідний відновлення його в усіх правах, віднятих незаконно в 1938 році.

П. І Буценко

Приєднуюсь до прохання товаришів Г. І. Петровського, О. І. Буценка, Л. Вовчик, М. Вовчик-Блакитної про відновлення чесного імені покійного Василя Михайловича Блакитного (Еллана), заслуги якого були високо оцінені і після його смерті відзначені нашою партією і Радянським урядом України.

Я зустрічалася з В. М. Блакитним в перші роки Радянської влади в Харкові і Києві, а також спілкувалася з ним в Москві як з членом делегації нашої партії в дні III конгресу Комінтерну. В. М. Блакитний завжди справляв на мене враження глибоко переконаного й твердого більшовика і полум'яного борця за Радянську владу. Партійний актив на Україні, а також широкі маси робітників і селян знали В. М. Блакитного як видатного поета і журналіста, талановитого співця пролетарської революції.

С. І. Гоннер

ІМ'Я ЙОГО НЕЗАБУТНЄ

Б. Д. Антоненко-Давидович

УДАРОМ ЗРУШИВ КОМУНАР...

Коли згадуєш людину, що давно вже відійшла від нас, що її нема серед живих, і намагаєшся відтворити в пам'яті її фізичне й духовне обличчя, тоді в химерній пам'яті — з давно перейдених літ вирине якась одна характерна риса тої людини і саме через цю, може навіть якусь зовнішню, дрібницю нараз постане перед тобою, як жива, вся людина, а з нею і епоха, коли вона жила і діяла...

Василя Блакитного я бачив у житті лише кілька разів, та й то здалека, але його зовнішній вигляд, а надто його поетичне слово справили на мене колись таке сильне враження, що мені й досі здається, ніби я його не тільки добре знав, а й глибоко відчував. Може, це тільки емоційна самоомана, та, зрештою, кожний бачить світ по-своєму, переломлюючи його крізь власну індивідуальну призму.

Василь Блакитний належить уже історії; це тріпотлива сторінка її буремних років, цілий комплекс подій, думок і почуттів; по ньому й про нього лишилися книжки, а в моїй уяві зберігся тільки образ натхненного мрійника. Дивно, але це так. Не — один із провідників партії боротьбистів, не — в дальшому — член ЦК Комуністичної партії більшовиків України, не редактор ВУЦВК «Вісті», а — тільки поет-мрійник!.. Русяве волосся, високе чоло, блакитні замріяні очі й цей віддалений кудись у незнану далечінь погляд, мені здавалося, мало пасували до чорної шкуратянки, нагана й портфеля, цих зовнішніх атрибутів комісара часів воєнного комунізму. З цими атрибутами асоціювалася тогочасна гарячкова діяльність, запекла боротьба на численних фронтах

громадянської війни, хаос руїн і розрухи, пошесть тифу й примара голоду. В тих завихрених, простріляних ворожими кулями днях, що вимагали рішучої, динамічної дії, не було часу мріяти. Мрія тоді була так далека від жорстокої невблаганної дійсності, що про неї й не думали. Треба було ще вибороти право на мрію, та ще якою напругою сил і якими жертвами вибороти!..

І все ж, коли мені випадало бачити Василя Блакитного — чи то на зборах письменників і митців у Києві, чи випадково на харківських вулицях, коли він поспішав до свого редакторського кабінету у «Вістях», чи на груповій фотографії «Гарту», де він сидить у центрі, як основоположник і керівник першої української організації пролетарських письменників, або чути його то лагідно-спокійний то пристрасно-гнівний голос,— я мимоволі бачив у цій характерній постаті визначного політичного діяча — натхненне обличчя закоханого у мрію трибуна. Ось він виступає з промовою на зборах, говорить про звичайні речі, зв'язані з «поточним моментом», цим неодмінним пунктом кожних тодішніх загальних зборів, а в ясних блакитних очах ряхтить думка, яка ширяє вже в майбутньому, тому далекому прийдешньому, коли «щастя всіх прийде по наших аж кістках».

Отак часом і в поезії Еллана-Блакитного серед пострілів і крові, під невблаганний внутрішній голос, що владно наказує вбивати людину заради людей і життя, раптом почується ніжний замріяний смуток, щоб за хвилину поступитися перед палким закликком до бою:

Душ блакить пекучо повна щertzь;
Розгорілась, ятриться любов'ю:
За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможеш смерть.

У Блакитного-Еллана мрія не була спокійним спогляданням далечини майбутніх віків, це був запальний рух ентузіаста-першовідкривача, сміливе прозирання в завтрашній новий світ, що «буде молодим». Така мрія не

могла бути статична, вона вся в динаміці, в напрузі, в ділі, бо:

Знову кинув іскру комітет:
— Кров горить на наших прапорах.
Наша кров.
— Вперед!

Це був поклик, що відлунював у багатьох серцях. Не тільки серцях співзвучних, що самі рвалися до бою, але часом і серцях неважних, серцях, за висловом І. Франка, «знесилених журбою, роздертих сумнівами, битих стидом», серцях, заблуканих на манівцях історичних подій, зачарованих романтикою Великого луку й запорозького лицарства... Адже Жовтень на Україну прийшов пізніше, ніж він ствердився в Росії. Жовтнева буря, завихривши в пролетарському Харкові, долинула до Києва тільки в січні 1918 року, та й то ненадовго. Лиш 1919 року полум'я червоних прапорів пронеслося через усю наддніпрянську Україну аж до Збруча. Але наступного року знову:

Тремтить золотоверхий Київ
З кривавим ворогом у грі.

І тільки в другій половині 1920 року —

...до далекої Варшави,
З вогнями Києва в очах
Поривно йдуть залізні лави,
Панам несуть червоний жак.

В ранніх зошитах Блакитного-Еллана, писаних ще в лютому 1917 року, є такі слова: «А я — вже щасливий, що можу кропити рубінами крові тернистий свій шлях в ім'я Будучини твоєї — бо бачу тебе, Україно моя, в Будучині.

Щасливий я — ще й тому, що, як крила могутні, — минуле твое наді мною.

О, як люблю я його!

Як його ненавиджу!»

Чи не перегук це з Франковим «Ненавиджу тебе з надмірної любові»? Якщо й перегук, то тільки частковий. І. Франко, стражденно люблячи свій край, ненавидів той сучасний йому нікчемний людський матеріал, з якого і з яким треба було на загумінках Австро-Угорської імперії будувати Україну; Блакитному-Елланові треба було в собі самому збороти те, що заважало йти й вести за собою інших у майбутню Україну. Треба було самому вихопитись з летаргії історичної романтики, бо в тих днях, яких сучасником був Блакитний-Еллан:

«Чи чуєш, моя Україно? — То доля кується твоя на ковадлі — твоя Будучина кується.

Вже бачу її — і тому я щасливий, що можу ще жити і вмерти в ім'я Будучини твоєї — бо бачу тебе в Будучині».

В цих щирих словах — увесь Блакитний-Еллан, його переконання, життєва й політична програма, романтика не минулого, а майбутнього, порив уперед. Саме такий поет міг у ті роки, коли ще старий власницький світ конвульсійно хапався за життя на Україні, зрушити «ударами молота і серця» не тільки хиткі, незважні серця, а й підвалини того старого світу, ті «бетонно-світові підпори».

І він, Василь Блакитний-Еллан, цей ніжний мрійник у одязі комісара суворих часів, зрушив! Він сам став червоним прапором для тої молоді парості, що піднялась за ним не тільки до творення нового слова, а й до будування нової України — України Радянської.

Можна повірити в ідею, визнати слушність і доцільність її теоретичних постулатів, але щоб ця ідея стала твоїм несхибним переконанням, частиною тебе самого, змістом і метою твого життя,— треба ще якогось останнього слова для твоєї душі. Для мене особисто, як і для багатьох інших людей мого, за тих перших років революції, ще молодого покоління, таким останнім сло-

вом, що вивело нас на шлях Жовтня, була поезія Блакитного-Еллана.

І ми зберегли її в своїх серцях через кілька десятиліть, як давній похідний марш, як бойову пісню нашої молодості, як наш переможний рух у майбутнє.

М. П. Бажан

УДАРИ СЕРЦЯ

...Маленька сіра книжечка на сірому вбогому папері. Я її тримаю в руках, я схвильовано вчитуюсь в рядки тих невеликих віршів, що мало не кожного з них вистачає на квадратик сторінки, і крізь них, мов крізь строго вирізьблені амбразури, вриваються в мою свідомість великі вітри епохи, вітри, литі зі сталі й вогню. «Удари молота і серця». Василь Еллан. Чіткий, лаконічний, стриманий, як сотні тих молодих комісарів у шкіряних куртках, з кобурою при бедрі чи навіть з невміло причепленою шаблею, що йшли по вулицях і провулках, горбах і садах моєї Умані, ведучи за собою бійців в атаки проти колон царських офіцерів, табунів гайдамацьких і махновських вершників, бундючних легіонів Пілсудського. Скільки їх, оцих черношличників, дроздовців, галлерчиків, куренів смерті і всяких інших різнокольорових банд промчало крізь кураву й дим підпалених уманських кварталів, а їм услід, спинившись на центральній площі, підвівшись на тачанці, на возі чи просто на витягнутій з сусідньої крамнички табуретці, слав свої гнівні слова отакий палаючий, захриплий, не дуже велемовний молодий комісар. І кожен з них, подібний один до одного, а разом з тим своєрідний серед інших, ударами своїх слів, своїх ритмів, свого серця видавався мені схожим на ту людину, що в удари її серця я вслухався, гортаючи квадратні сторінки маленької сірої книжки.

По дахах Умані вже не стукотів раптовий прапнелний град. За гаями Міщанської слобідки не здригалась нагла черга чийогось «максима». За поночілими обр'їями не спалахували мовчазні зірничі степових канонад, таких далеких, що й гуркіт їх не допливав з далини. Був двадцять перший рік. Покінчено з нашестям білополяків. З Умані пішло багато війська, кудись було передислоковано й 45-ту дивізію, при якій театр Леся Курбаса жив і працював в Умані з 1920 року, своїми натхненними «Гайдамаками» не одну частину Червоної Армії поблагословивши на бій проти пілсудчиків і петлюрівців. Поїхав з Умані і сам театр, лишивши після себе об'єднаний цим театром в студію гурток уманської молоді, захопленої тією високою насолодою мистецтва, що її радо дав студійцям зазнати щедрий талант Курбаса та його артистів. Революційне мистецтво, колективне дійство, патетичне слово плаката і вірша, ритми мімодрам, пластичних сцен, хорових декламацій. Ритми ковані, ламані, гнуті, як вірш Маяковського, що докотився тоді й до Умані. Ритми строгі, лаконічні, звихрені, як вірші «Ударів молота і серця», що оце я читав їх тоді, влітку 1924 року, і повнився творчою тривоگوю, і тривожився доброю радістю, пройнятий силою цих віршів, їхньою вірою в революцію.

Ми, студійці театральної студії уманської Повітполітосвіти (що її Курбас умовив взяти нашу студію під своє покровительство), вирішили перетворити вірші «Ударів молота і серця» в театральне колективне дійство, доповнивши їх співзвучними поезіями П. Тичини і В. Чумака. «Музична частина» студії — товстенська молоденька піаністка Рая Файнштейн аж схудла, добираючи і єднаючи в одну композицію музику Бетховена і Гріга, Стеценка і Шопена, під яку і мало розгортатися наше «колективне дійство». В. Супрун, С. Мельник, М. Петрашевич малювали декорації, безсоромно наслідуючи графічні мотиви Ю. Нарбута, побачені в зачитуваному нами журналі

«Мистецтво». Матері студійців, що найстаршому з них не було й сімнадцяти років, шили з якоїсь домашньої лахманини туніки і хламида. Лаялись, глузували, нарікали, але шили, піддавшись-таки на благання своїх пошалілих дітей.

А ми вечорами — хто після школи, хто після роботи — шукали найстрункіших композицій, наймузичніших мізансцен, найвиразніших інтонацій, щоб пафос, вогонь і метал Елланових віршів став суттю того музично-поетичного видовища, що ми його (за Чумаком) назвали — «Березневий каламут» і що мусило відображати порив революції, молодості й весни. Не можу нині оцінити, що то було за видовище, чи мало воно якусь художню вартість, чи таїлось щось глибше за неправною нашою мелодекламацією. Не можу навіть сказати, як був утвір наш сприйнятий глядачами, хоч, пам'ятаю, разів п'ять ми його повторювали на дощатій, побитій сцені уманського круглого цирку-театру під самовіддане Раїне гуркотіння на так-сяк настроєному піаніно. Я був увесь занурений в вірші Еллана, Тичини, Чумака, в музику Бетховена й Стеценка (до Курбасових «Гайдамаків»), в моторність колективних рухів і жестів. Мені не вистачало розуму й скепсису, щоб глянути на наше «дійство» збоку. Для спогадів так, певне, краще. Здається, що ніколи повнішої радості творчої ти і не відчував. І бережеш цей спогад, як згадку про перший ковток чистої живлющої води революційного українського поетичного слова. Серце не забуває насолоди, так щедро йому даної. Воно зберігає вдячність на роки й роки, аж до свого загасання.

Тому, коли через три роки я побачив поета, слово якого такою радістю напоїло мене в моїй розшарпаній вітрами битв, в моїй змученій і припалій порохами й попелами пожеж Умані,— тому я сприйняв цю зустріч і як небувалу, і як давно сподівану. Поет був такий, яким він мені і ввижався. Молодий комісар 1920 року,

в шкірянці, стриманий і запальний, чулий і строгий,— він не дуже постарів, але став якийсь тонший і вдумливіший. Еллан сидів за заваленим рукописами, гранками, книгами письмовим столом у редакції «Вістей» і міркував, як влаштувати мене, прибульця з Києва, на прожиття в Харкові, на роботу в газеті. Мене потрясло, що цей видатний партійний і громадський діяч, одна з чільних постатей столичного Харкова, знає мене, молодого поета, та ще й приласканого Михайлом Семенком у його «панфутуристичній» компанії. Василь Еллан-Блакитний цілком недвозначно ставився і до декларацій, і до поезії «Аспанфуту». Він висміював і те, і друге в Пронозових пародіях, він виступав проти того й другого в статтях і промовах. Проте він знав не тільки ветеранів «аспанфутівського» активу, але й таких новобранців, якими, скажімо, були тоді і Юрій Яновський, і Степан Мельник, і я.

Василь Блакитний був уже тяжко хворий. Він не хотів зважати на свою хворість, але мимоволі печальною тінню позначалась вона біля теплих і чистих Елланових очей, в змученій зморщці біля вуст, навіть в м'якості білявих вусиків таїлось якесь передчуття грізної, хоч і тихої недуги.

Потім я був у нього вдома. Був з друзями, здається, з тим же Михайлом Семенком. Літературні суперечки не заважали навіть такому літературному сектантові, як Семенко, гідно цінувати і шанувати кожного з талановитих творців тодішньої, ще зовсім юної української радянської літератури. Тим паче це стосується Василя Блакитного.

Семенко привів мене відвідати хворого Василя. Велика скупо обставлена кімната. Залізне ліжко. Білі стіни. Портрет Леніна. Книги. Рукописи. Знову рукописи. До останньої хвилини — працівник, поет, газетяр. Як і належить комуністові. Про це й була розмова, про плани нових Семенкових видань, про фільми фотокіно-

управління, де почав тоді працювати Семенко, про газети, журнали, про вірші, вірші, вірші. Василь Еллан їх написав не багато, але вся суть його світлого, талановитого, бойового, революційного життя найповніше і найчистіше відбилась в його віршах, в глибоких і ясних озерцях, над якими задумливо схиляється майбутність. Вона вдивляється в ці живі води, що пульсують як гейзер, що вічно пульсують ударами молота і серця. Це — удари часу перших робіт на будівництві культури комунізму, це — їх пригра, відгомін і дзенькіт. Вони не перестали і не перестануть лунати не тільки як сигнали свого часу, але й як заряди тієї енергії, що, злившись з енергією народу й комунізму, стала невичерпною і безсмертною.

Мені здається нині, начебто про безсмертя я і думав, стоючи на жалобній варті вночі 5 грудня 1925 року біля труни Василя Блакитного. Я примружую очі і в пам'яті, крізь гори, кучугури, вихори й самуми згадок, споминів, асоціацій знову виникає ніжний профіль мертвого поета, красивої і доброї людини. Доброї для друзів, нещадної до ворогів. Такої людяної людини, якою і мусить бути комуніст.

Траурна ніч була тихою і довгою. Ампірний будинок ВУЦВК, де в центральному залі стояла труна Блакитного, світився в синій морозній ночі вікнами тільки цього залу. Робітники Харкова, партійні, радянські діячі, працівники культури, літератури несли останню почесну варту біля одного з своїх найкращих друзів, біля одного з своїх чільних товаришів і наставників. Несли цю варту в мовчанні й пошані, в подяці й печалі, і ці почуття народ і його інтелігенція зберігали в своїх серцях і за тих років, коли, порушуючи ленінські правдиві оцінки, ленінські норми справедливості, роздмухувачі культу Сталіна намагалися викривити і справедливую оцінку діяльності Василя Блакитного, спалювати його ім'я, приректи на забуття його творчість. Партія ліквідувала

беззаконня, допущені в часи культу. Серед численних імен, повернутих нині народові, країні, історії, культурі, літературі, стоїть і прекрасне ім'я Василя Блакитного-Еллана. Вшануймо ж його з пошаною, любов'ю і повагою. Моя подяка має бути особливо глибокою тому, що в перші роки становлення моєї громадянської свідомості, в перші роки вибору свого життєвого шляху, в перші роки доторків до українського поетичного слова мені прозвучали удари чистого революційного серця Елланового як провіщі і закличні сигнали. Сигнали про те, що «ударом зрушив комунар бетонно-світові підпори».

М. К. Зеров

ВАСИЛЬ ЕЛЛАНСЬКИЙ

Смерть Василя Елланського як літературного робітника і поета гостріше буде відчутна в тісному письменницькому колі, аніж у широкій громаді читачів. Люди, свідомі історії нашого літературного життя за останні роки, самі причетні до тих чи інших угруповань, пригадують собі, що з смертю Еллана зі сцени сходять третій і останній з поетів, які колись об'єдналися в першій лаві революційної і пролетарської поезії (Михайличенко, Чумак, Елланський), відчують, що на літературному полі не стає сильної, впливової постаті, яка від початку «Гарту» стояла на чолі організації, направляючи її щоденну роботу; що ж до читачів, далеких від специфічно літературних інтересів, то єдине, що вони можуть пригадати, це тоненьку книжечку поезій «Удари молота і серця» та ще три-чотири статті на літературні теми в періодичних виданнях. Вся енергія Еллана пішла на внутрішню організаційну роботу і значно менше виявилась в літературному його доробку.

А тим часом Елланському не можна відмовити ні хисту, ні прямиоти думки, ні ліричної своєрідності, ні

чутливості стилістичної. В історії сучасної української поезії він буде фігурувати не тільки як «ідеологічна постать», але і як помітна творча індивідуальність.

Характерною і пануючою рисою його літературної фігури була твереза, трохи суха простолінійність і якась підкреслена програмовість.

Пригадую собі його давню статтю з «Мистецтва» — «До проблеми пролетарського мистецтва» — теоретичний шкіц, писаний за тих часів, коли ще вабила очі ілюзія колективної творчості, коли «сотні піонерів, новітніх аргонавтів, а іноді і флібустьєрів від мистецтва кидалися шукати нового «золотого руна» — таємниць пролетарської творчості пролетарського мистецтва». Елланський поставився скептично до всіх тих експериментів «по утворенню студій колективної творчості, де сподівалися віднайти нові Америки». Він не побоявся тоді, в пору загального захоплення, виступити з думкою, що колектив творить не безпосередньо, а тільки через індивідів, які найяскравіше схоплюють його думки та імпульси, що великі творці завжди бувають голосом великих колективів і чим могутніший самий колектив, що висунув речника, тим і речник безсмертніший і сильніший, тим ширший діапазон його творів, тим глибше ті твори сягають. І тому кожний творець, відриваючись від життя і руху мас, ризикує «заблудитися в нетрях свого «я», розложити його і загинути; і тому кожний чутливий поет намагається стати органом колективу — «до нього і свідомо і підсвідомо тужить в розпуці душа одиниці». Елланський-поет яскраво і тонко відбив це тяжіння в своєму прегарному «Лісті»:

Тільки знаю я: ти не забудеш
(Будеш, будеш жить минулим юним!).
Не ховайся: знаю, відчуваю,
Як тяжать пласти покори і одчаю.
Знаю, знаю, бачу — помічаю
Тугу по весняному розмаю,
А життя — дивись — шумує, кличе

І не тільки в тишу книжних томів,
В зоряні простори наукові.
Але в гущу, на завод, в райони,
В натовпи людей — то рідних, то ворожих.

Життя надить поета, покинувши своє особисте,— влитися —

...розпеченим шуканням
в ціле море руху-колективу.

Ці настрої великою мірою позначилися і на відношенні Елланського до проблем мистецтва. Він ніколи не належав до його ліквідаторів і катафалка йому не споруджав; на його думку, вічно зайнятого журналіста і політичного робітника, всі міркування про те, чим має стати мистецтво в безкласовім суспільстві майбутнього, є міркування порожні і зайві. «Що й казати,— писав він у статті «Без маніфесту» (альманах «Гарт»),— може, в комунізмі форма підтримки людьми своїх організмів буде якоюсь іншою, аніж сучасні обіди, сніданки і вечері, але тільки фантазер, ідеаліст, котрий виходить з вигаданого ідеалу та «програми-максимум», а не з аналізу історичного розвитку суспільства,— може зараз організувати подібного роду спілку «деструкторів споживання» за старим методом і конструкторів їжі за новим методом». Але поки мистецтво існує і не подає ознак близького загину, не треба ні на хвилину забувати, що воно є лише засіб «розвитку суспільної свідомості, поліпшення суспільного ладу», засіб «влитися розпеченим шуканням в ціле море руху колективу». Звідси — «корисність, утилітаризм», як гасло нового мистецького прямування, звідси — суворі рамки для тематики і настроєвого пофарбування творів.

«Доцільним, корисним є поширення, скажемо, творів з витриманою комуністичною ідеологією. Некорисним, шкідливим є продукування речей заплутаних щодо ідеології або просто реакційних. І тому поширення художніх

творів, що викликають в масах настрої бадьорості, життєздатності... організують думку й почуття трудящого люду до активності, до боротьби й роботи — поширенню і з'явленню таких творів треба всіма засобами сприяти. І навпаки, творів, які у пролетаріата убивають потяг до активної участі в суспільному житті, розм'якшують його революційну волю, ослаблюють, розпорошують його сили, — таких творів треба не допускати до поширення всіма засобами, починаючи від гострої критики всередині громадсько-мистецького колективу і кінчаючи заборонами з боку радянських органів».

Ця сувора простолінійність, що викликала в свій час протести («в літературі нема і не може бути заборонених тем чи настроїв»), — обмежила і зв'язала і самого Елланського як поета. Всю суворість своїх вимог він перш за все пристосував до себе. Перед собою, як перед носителем певної ідеології, поставив завдання бути корисним, будити бадьорість і революційну енергію. І своїй позиції і своїх вимог тримався з незвичайним ригоризмом. З окремих фраз, з різних натяків і випадкових, незгладжених слів ми бачимо, що в ньому було щось від тонкого ніжного лірика, якому зрозумілі були «мотиви вітру»:

І ласкаві тихі голоси
У кущах, у тінях, у глибинах
Любого колись старого парку.

Але громадянин і політичний борець дозволяв йому брати перо тільки для програмово-бадьорих декламацій:

Криваві квіти — прапори,
Червоно-бунтівливе море.
А угорі —
Червоні зорі.
Зорі.

З цього погляду вся історія його поетичної творчості є історія суворого самоконтролю, постійного і невідхиль-

ного заморожування в собі ніжного інтимного лірика. Вже по смерті його в «Вістях» видруковано невелику поезію «Після Крейцерової сонати», що густо підкреслює наявність цієї боротьби з самим собою:

Нам треба нервів, наче з дроту,
Бажань, як залізобетон,
Нам треба буряного льоту,—
Грими ж, фанфар мідяний тон!

Десь там самотня віоліна
Тужливо журиться в імлі...
Не зупиняйтесь! Хай загине!
Йдемо! Під марші. По землі.

Як далеко пішов у своїх ригористичних самовимогах Елланський — не знаємо. Можливо, його стало тільки на те, щоб не друкувати своїх інтимно-ліричних поезій, але йому несила було втриматися від їх писання. В кожному разі, на друзях Еллана лежить обов'язок зібрати той віршовий матеріал, що після нього лишився, і подати читачеві все, що характеризує його як людину і поета.

Людина програми, партійний діяч, літературний організатор і редактор, В. Блакитний не тільки держав у руках поета-лірика Василя Еллана,— він не дав розвинутися і Маркізові Попелястому, автору веселих і влучних пародій на українських поетів, далеко талановитішому, на мій погляд, аніж Валер Проноза, автор злободенних епіграм. Для епіграм Елланському не ставало чіткого віршу, лапідарної фрази; для пародії він мав головне, що треба,— чутливість до чужого стилю, здібність до імітації.

Маркіз Попелястий — мало не перше літературне втілення В. Елланського. Тичина свідчить, що якась частина пародій Еллана, в тому числі і пародії на його ранні недруковані твори, написані були ще до революції, до березня 1917 р. Деякі з них побачили світ в «Універсальному журналі», інші лишилися в рукопису, якщо

тільки роки 1918—1922, такі несприятливі для переходу літературних матеріалів, коли всі намагалися визволити себе від зайвих архівів, не розвіяли їх без сліду.

Серед тих дев'яти пародій, що збереглися у вирізах та виписах серед моїх зошитів, я знаходжу пародію на Валеріана Тарноградського, Олесья, Чупринку, М. Жука, П. Стаха (Черкасенка), Н. Кибальчич, Я. Савченка, Михайля Семенка. От, наприклад, як весело і незлобно відданий ранній Савченко (з I тому поезій):

О так присудилось. Пить каву.
По черзі. І разом. І всім.
І душі злилися. В покірну лаву.
Ми встали. Платили. По сім.
Пітьма зустрічає. Ми вийшли із Дому.
Солом'янка. Липки. Поділ.
Розійдемось знов. Йдем назустріч Нічному.
У пітьму. На крилах Вітрил.
І будем як Тіні. Як привиди Ночі.
О довго. О темно. О темна нам путь.
Як Ніч оточила. Яхидно хіхоче.
Додому. Скоріше. Заснуть.

От Валеріан Тарноградський, епігон-переспівувач епігонів баладної манери Грінченка та Старницького:

Давно це було, як розбитий гетьман
Тікав з-під Полтави Мазепа.
Але не забуде того ні туман,
Ні тиша безкрайого степа.

Але, мабуть, чи не вінець пародійної умілості Еллана — це його шаржоване наслідування Надії Кибальчич. Елланський ухопив один стилістичний засіб поетеси,— її заперечення:

Темно — не темно... Тихо — не тихо.
Ледве помітно природа вся диха.
Дивна задума її поняла..,

та ще перевагу нічних пейзажів,— і довів ці риси до крайньої межі, передражнивши по дорозі ще й традиційну українську солодкість церемонної еротики.

Видно — не видно... Знаю — не знаю...
Тихо так плаче роса...
Зірки очима журно моргають...
Тихо... Так тихо... Сльоза...

Сум очерету... Над річкою верби
Так тихо у воду схилили гілля.
Страшно... Мій настрій та в тузі не вмер би...
Айстри ридають... Десь тужить теля...

Тихо — не тихо. Дихать — не дихать...
Сни мої — чари, сни мої — цвіт...
Та не піднось же розпалений віхоть
До мого серця — любов — первоцвіт...

Деякі з пародій Елланського, може, трохи грубуваті виконанням (не спостереженням!), сливе всі вони не оброблені, тільки-тільки накидані,— але в нашій літературі при певній бідності її на талановиті гуморески (Самійленко, почасти Маковей, і все...) вони заслуговують на відзначення. Та і для пам'яті Елланського втім, певне, не буде образи, коли український читач пізнаватиме його літературний образ не тільки з суворо-шорсткого виразу «поета-громадянина», але і з тонкої усмішки пародиста.

Г. М. Карклін

РОБЕРТ ПЕЛЬШЕ РОЗПОВІДАЄ

Про харківський період своєї діяльності Роберт Андрійович згадував часто і охоче... Посланий Центральним Комітетом партії на Україну в серпні 1922 року, він завідував відділом мистецтва в Головополітосвіті Наркомосу і очолював український Пролеткульт.

Тож за посадою, партійним досвідом він певною мірою був наставником молодих працівників культурного фронту.

Це був час, коли точились гострі дискусії навколо Пролеткульту, особливо після виступу Леніна проти пролеткультівських помилок, коли під гаслом «новаторства пролетарської культури» профанувалася сама культура пролетаріату, народжена Жовтнем.

Активну участь у цих дискусіях брав, виступаючи часом і опонентом Роберта Андрійовича (не супротивником, бо обоє вони мріяли про одне, добивались одного — створення нової радянської культури, якнайкраще, якнайкраще) товариш Василь.

«Товариш Василь» — так називали тоді Василя Михайловича Блакитного. Поета. Директора Держвидав України. Редактора газети «Вісті». Члена ВУЦВК і Центрального Комітету партії.

Василь раніше від інших усвідомив недоліки в організації Пролеткульту на Україні. Розуміючи грандіозність масштабів будівництва нової пролетарської культури, він гостро кешкував з прихильників гасел «негайної установи комункультури», швидкісних експериментально-мистецьких панацей в обхід цінних культурних надбань людства. Пельше запам'яталися його пристрасні виступи, кілька статей у «Вістях», журналі «Література, наука, мистецтво» цих років.

Василь доводив, переконував, пропонував, і одним з перших порвав з Пролеткультом, ставши ініціатором створення нових культпросвітніх організацій. Пішов Василь Еллан не один, з ним пішло багато товаришів, які й стали членами ним організованого «Гарту» літературного, пізніше «Гартів» образотворчого й театрального.

В двадцяті роки ім'я Василя Еллана-Блакитного для гартівців, та й не лише для них, було великим авторитетом. Та й чи могло бути інакше?

Була це людина надивовиж приваблива. Дисциплінований комуніст, готовий якнайсумлінніше виконати будь-яке доручення партії. Талановитий організатор, що вмів працювати з людьми, вірив у їхні можливості, любив їх. Письменник, відомий як крицевий трибун і ніжний лірик, дотепний гуморист і безпощадний сатирик. Газетяр, наділений високою громадянською чутливістю, блискавичною реакцією, широкою ерудицією.

Р. А. Пельше вражала титанічна працездатність Василя. Він здавався невідкладним утомі і воістину всюдисущим. Захоплював непереможний оптимізм цього молодого комуніста, його постійна готовність до бою з класовим ворогом, з проявами міщанства, бюрократизму, дичавини, безкультур'я. Справді, так, як він сам писав колись: «Я ж не можу на рими наводити лак (така більшовицька натура)... Коли що не гаразд. Я — не гордий... Р-раз! Р-раз! Віршем по морді».

«Мені дуже подобалась поезія Блакитного,— згадував Пельше,— дуже співзвучна нашому життю, настроям. У той час я не розлучався з маленькою книжечкою «Удари молота і серця», а вірш «Повстання» знав напам'ять. Пізніше переклав його на латиську мову».

«А як ставився до Вас Блакитний, як склалися Ваші з ним стосунки?» — питала я Роберта Андрійовича.

«Добрі були стосунки, адже були ми комуністами, товаришами по роботі, і це — головне. Я високо цінував Василя, він, думаю, також симпатизував мені, хоча й картав часом за «м'якотілість» і недооцінку свого авторитету петроградського більшовика серед мас...»

Далі Роберт Андрійович згадував про свої зустрічі й розмови з Тичиною, Довженком, згадував, як мріяв через переконаного гартованця Смолича, з яким щодня зустрічався на роботі, встановити з Блакитним ближчі контакти. І не встиг... Невдовзі Пельше був переведений на роботу в Москву. А потім — Блакитного не стало...

Дізнавшись про кончину Еллана, Пельше (тоді вже завідділом мистецтва Наркомосу) послав з Москви телеграму: «Непоправна втрата. На таких тримається земна куля».

О. Ю. Корж

МІЙ ШЛЯХ ДО БЛАКИТНОГО

...Непременно должно описывать современные происшествия, чтобы могли на нас ссылаться.

...Замечательные люди исчезают у нас, не оставляя по себе следов. Мы ленивы и не любопытны.

А. Пушкин

Однією з визначних осіб Радянської України був В. М. Блакитний (Елланський) — поет Василь Еллан.

З Блакитним я познайомився на початку 1922 року, але мої спогади охоплюють і попередні два роки, оскільки тогочасні події, літературне життя Харкова і згадувані в розповіді деякі особи тісно пов'язані з іменем Блакитного. Без подачі цих відомостей мій шлях до Блакитного був би не зовсім освітлений. Зрештою поданий тут, ніби побічний, матеріал, гадаю, не буде зайвим для дослідника літературного побуту початку 20-х років...

Десь у січні 1922 року я забіг до контори «Вістей» дізнатися про гонорар за вірша. Назвавши бухгалтерові своє прізвище, я помітив, як одна особа, що виходила з контори, опираючись на милицю, звернула на мене увагу, окинувши зором з голови до ніг. По якійсь хвилині ця ж особа знову з'явилася в конторі і прямо підійшла до мене:

— Товаришу, вас просить Блакитний зайти до нього в кабінет.

Не було сумніву, це був хтось із працівників редакції, де, можливо, недавно згадувалося моє ім'я, мовляв, що це за автор, якого й досі ніхто не бачив. І от при нагоді цей працівник одразу сповістив Блакитному, що таємничий Корж зараз знаходиться тут.

Я невиразно хитнув головою на знак, що зайду... І раптом оторопів... Блакитний-Еллан... Вірші його чудові, але як людина хто він? Оці незвичні для українського прізвища два «лл» мене зовсім збили з пантелику. Про це я раніше ніколи не думав, а от тепер в голові промайнуло: чи не латиш він, часом, зукраїнізований!.. І, певне, суворий, невідступний, що я не второпаю, про що говорити з ним... це не те, що з Коряком чи Семенком... А до того ж, коли я оглянув свій обшарпаний одяг і взуття, то знітився остаточно: в такому вигляді з'являтися перед редактором — та це ж сорому набратися... адже Сосюра мав шубу...

Одержав гонорар і отак міркуючи, я шугнув за двері контори і мерщій зник на вулиці. Так буде краще, подумав, а то роздивиться Еллан, що я за птиця, і друкувати не стане...

Але невдовзі, так чи інакше, мені довелося стати перед очі Еллана-Блакитного. І сталося це ось як.

З Літературним комітетом я зжився ніби з рідним домом. Як тільки закінчувались лекції, я часто-густо поспішав не до гуртожитку, а до Літкому — чи то проглянути газети, чи почути якісь літновини. Та на цей раз Коряка не було і його заступав Доленго. Коряк дуже поважав Доленга, як працювиту людину і як обдарованого поета. Свого часу, коли я працював у Літкомі, серед паперів Коряка зустрічав багато рукописів Доленга. За студентських років він писав рондо і тріолети. У збірнику «Революційні поезії» (1920) був надрукований його вірш «Кіт нудьги», але, гадаю, Доленго друкувався і раніше. Ходив він у старенькому поношеному пальті з подертими рукавами, з яких настирливо ковтунами

визирала вата, а на ногах були якісь непарні шкарбуни. Та на той час мало хто мав пристойне вбрання і зовнішнє убозтво тієї чи тієї людини покривала душевна краса. А Доленго на таку красу не був убогий.

На всій постаті Доленга лежав знак якоїсь задуми. Завжди замислений, неговіркий, замкнутий, ніби чимсь пригнічений. При зустрічі з ним мені завжди пригадувалися рядки з його вірша:

В мою кімнату супокійну
Ввіходить чорний кіт нудьги...

В ту мить, коли я зайшов до кімнати Літкому, Доленго зосереджено щось друкував на машинці. Я не став його турбувати і мовчки сів на стілець. Майже слідом за мною до кімнати увійшли двоє незнайомих товаришів. Один в червоноармійській шинелі, вже досить приношений, у чорному картузику, середній на зріст, худорлявий, з виразними печальними очима, які нагадували очі Гаршина; щока у нього була перев'язана білою хустиною, мабуть, боліли зуби. Другий — трохи вищий на зріст, жоноподібний, з життєрадісним обличчям, зодягнений у все чорне: капелюх, піджак, штани-кльош. Обое спинились біля столу, спроквола почали переглядати газети. А Доленго собі друкував. Складалось враження, що ці незнайомці уже були тут і тепер зайшли когось зачекати.

І справді, за хвилину-дві, відхиливши двері, з коридору заглянув Йогансен.

— Пішли! — покликав він цих двох товаришів. Але, помітивши мене, увійшов до кімнати з вигуком:

— А-а! І Коржик тут!

По цих словах обидва незнайомці обернулися до мене:

— Олелько? — для певності запитав перший, з гаршинськими очима, і майже одночасно вигукнув другий:

— Оце він?! Такий молодюсенький...

Це були Микола Хвильовий і Валеріан Поліщук.

Доленго нічого не помічав, продовжуючи друкувати, а ми четверо залишили Літком і цілою ватагою посунули — куди? — ну, звісно, до другого літературного пристанища — редакції «Вістей». Мені тепер уже не було боязко перед Елланом, адже я не сам, у гурті, та ще й з такою близькою й веселою людиною, як Йогансен...

Тільки-но встигли ми ввалитися до кабінету редактора, як балакучий Йогансен загомонів:

— А ми вам, Василю, Коржика привели!

На симпатичному овальному обличчі Блакитного, зосередженому і ніжно-печальному, майнуло приємне здивування. Підвівшись з-за столу, він подав мені руку, посміхаючись з такою душевною теплотою, що в мене самого засяяло обличчя від сяєва його добрих очей. Зачісане набік невисокою горбовинкою лискуче пасмо льняного волосся давало змогу вловити обрис його високого благородного чола. Все ще тримаючи мою руку, Блакитний жартома запитав Йогансена:

— Де ви його спіймали?!

— В Літкомі! — звітував Йогансен, тоді як Хвильовий і Поліщук вже примостилися на дивані і розглядали газети.

І це той «суворий латиш», з яким я так боязко оминав зустрітися! Насправді я побачив людину — найлюдянішу і найпривітнішу з усіх літераторів, з якими я досі зустрічався. Тепло і ласкаво дивлячись мені у вічі, Блакитний промовив:

— Я давно вже хотів вас бачити! Блукаєте десь прекрасним незнайомцем, — два роки друкуєтесь, а на очі ніколи не показуєтесь...

Я послався на те, що зайнятий навчанням, а проте зауважив, що одного разу заходив із Сосурою.

Приязно-пильно вдивляючись в мене, Блакитний цілком серйозно запитав:

— Пробачте, а ви, часом, не дівчина?

Таке запитання мене ані трохи не здивувало, бо його доводилось чути і від інших. Причиною тому було моє свіже юнацьке обличчя (тоді ще й з морозу), облямова-не рясною, хвилястою гривую.

Йогансен поспішив відповісти за мене:

— Олелька я знаю два роки, могу запевнити Вас, що це не дівчина...

Чарівність душі Блакитного я відчув одразу. Було таке почуття, що я зрештою після довгих блукань приплив до щасливого блакитного берега.

Я цінував доброзичливість Коряка за те, що він вивів мене на літературний шлях, цінував і Семенка, людину безумовно талановиту, віддавав йому належну подяку за його прихильність до мене, за те, що він всебічно сприяв просуванню моїх віршів до друку,— але те душевне тепло і доброта, що їх випромінювали прекрасні очі Блакитного, і те щось невлотиме, яке з першого погляду тебе приваблює і вселяє в серце симпатію, як до рідної, близької людини,— все це було ні з чим і ні з ким незрівнянне. І я зрозумів всім еством, що тільки цієї людини не вистачало моєму серцю.

Коли я залишав редакцію, то Блакитний висловив бажання, щоб я був частішим гостем, не поминав будинку «Вістей» і коли завгодно заходив до його кабінету.

Зустрінутий так тепло Блакитним, від того дня я вже рідше заходив до Літкому, а старався не поминати будинку «Вістей». Правда, Літком на той час доживав свої останні дні. Його місія у збиранні розпорошених літературних сил закінчувалася. Літературним осередком стає тепер редакція газети «Вісті ВУЦВК» на чолі з її славним редактором В. Блакитним — поетом Василем Елланом, чи просто «товаришем Василем» — добрим другом і порадником пролетарських письменників.

Будучи частим відвідувачем кабінету редактора, я мимоволі став спостерігачем трудових днів Василя Михайловича. Він був на дев'ять років старший за мене. Отож мав далеко ширший світогляд і глибші знання, і я ставився до нього не більше як учень. Проте Блакитний ніколи не виявляв своєї переваги, не пишався своїм заслуженим авторитетом, не удавав із себе якогось ментора, а поводився зі мною просто, по-товариському, як рівний з рівним.

Розмови наші не порушували якихось високих, глибокодумних питань, а здебільшого торкалися поезії, характеристики творчості окремих товаришів — Семенка, Шкурупія, Поліщука: деякі їхні вірші Василь Михайлович з властивою йому дотепністю гостро критикував.

Зрідка я їздив додому, на село, і, повертаючись до Харкова пізнім вечірнім поїздом, неодмінно простував до редакції, знаючи напевне, що редактор ще працює. Добра прибиральниця Настя дбайливо опікувалась, щоб у товариша редактора на столі був гарячий чай. Та на цей раз на столі з'являлося вже дві склянки. За склянкою чаю Блакитний з великою увагою розпитував про відмітні риси в сільському житті, у землекористуванні, цікавився роботою комнезаму тощо. І палкий поет, критик, сатирик на якийсь час одразу перетворювався на ділового журналіста, який животрепетно цікавився подіями нинішнього дня. До гуртожитку потрапляв я тільки під ранок. З доброї ласки Блакитного диван у його кабінеті надавався в моє розпорядження для ночівлі.

Громадянська війна, голод — були вже позаду. Життя міст і сіл увіходило в нормальну колію. У найвіддаленіші кутки Радянської України доходило друковане слово більшовицької преси і несло до свідомості широких мас все більшу й більшу переконаність у справедливості Радянської влади, віру в нове, краще життя.

Газета «Вісті», редагована Блакитним, виконувала величезну роль у політико-виховному процесі; її охоче читали робітники й селяни, шахтарі й службовці.

Цілком зрозуміло, у багатьох читачів цієї газети прокидалось бажання взятися за перо, щоб висловити (нехай не зовсім грамотно) своє почуття, своє ставлення до радянської дійсності. Їм хотілося бодай у коротенькій замітці повідати через улюблену газету «Вісті» про те, що у такому-от селі, на колишніх монастирських землях (чи то поміщицьких) утворено незаможниками сільгоспкомуну. Чи повідати про те, що в Донбасі відбудовано іще одну затошлену денікінцями шахту і що вже піднято на-гора перші тонни чорного золота. Таким чином щодень збільшувалися кадри робкорів і сількорів, і це радувало Блакитного як редактора й журналіста.

А поруч з новими працівниками преси визрівали кадри молодих письменників — із студентства, трудової інтелігенції, робітників, які прагнули в міру своїх здібностей відобразити у художньому слові радянське життя. І це ще більше тішило Блакитного як письменника і одного з перших основоположників української радянської періодики. За його найближчої участі виходив журнал «Шляхи мистецтва», що об'єднував невеличкий загін зачинателів української радянської поезії і прози. І от, починаючи з 1922 року, цей загін поповнюється новими літературними силами. І тут авторитетний редактор «Вістей» В. Блакитний, визначний поет Еллан, виявляє винятковий творчо-організаторський хист щодо об'єднання і виховання цього творчого поповнення.

Створена на Україні Спілка пролетарських письменників «Гарт» — це той жолудь, посаджений В. Блакитним, що з нього потім виріс крислитий дуб української радянської літератури.

Я назвав би В. Коряка дивною людиною за його невтомну літкомівську діяльність. Але ще більше дивним і невтомним був В. Блакитний. Та коли Корякові була

властива непосидючість, то В. Блакитний, навпаки, більшу частину дня і увесь вечір (до пізньої ночі) сидів у своєму редакторському кабінеті, немов прикутий до столу. Він виконував титанічну роботу, якої вистачило б на десять чоловік. Політичний і громадський діяч. Редактор. Поет. Публіцист. Творчий організатор. Та чи перелічиш всі ділянки його багатогранної діяльності. В повній мірі можна застосувати до В. Блакитного-Еллана оці слова Т. Г. Шевченка:

Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.

...Василя Михайловича за редакторським столом я інколи бачив у військовій гімнастерці, і це тим більше дивувало, що під цією гімнастеркою недавнього мужнього воїна крилося таке ніжне, обворожливе серце. І не можна було не відчутти, що перед тобою не хтось інший, а саме він — поет Василь Еллан. Відчувалося, що тільки такий світлій людині властива поезія сонячна, бадьора, радісна.

Завдяки своїй ліричній натурі я іноді був схильний до елегійних настроїв, але, дивлячись на життєрадісного поета Еллана, одразу проймався бойовим духом, революційним піднесенням. Своєю присутністю він збуджував у мені почуття мажорного світосприймання, творчо імпульсував. До п'ятих роковин Великого Жовтня я написав вірша «Трофей Жовтневий». Цей вірш полюбився Еллану-Блакитному, і він помістив його в ювілейному святковому номері «Вістей».

Навідуючись до кабінету редактора, я неодноразово заставав Блакитного за читанням якогось тому Леніна (перше видання в жовтій картоновій оправі). Зосереджено, підперши обома руками голову, він схилявся над

столом, вдумуючись у слова вождя, які допомагали йому чітко і стисло побудувати передову до чергового номера «Вістей». Твори Леніна були для нього невичерпним джерелом ідей і політичних настанов.

...Відвідувачів кабінет редактора бачив чимало. І своїх, і сторонніх. Сторонні — це випадкові відвідувачі, переважно робкори й сількори або просто приїжджі громадяни, які дісталися столиці, аби за допомогою «Вістей» розв'язати якісь важливі питання, що виникли на місцях. Блакитний уважно їх вислухував, давав вичерпні пояснення, обіцяв сприяти в тій чи іншій справі.

Цих відвідувачів було не так уже й багато. Зате свої — постійні гості — письменники — не барились провідати «товариша Василя». І вдень і ввечері вони тут як тут, і дивно, ніколи не заважали редакторів працювати. Правда, Блакитний не любив пуского базікання. Інша річ, коли мова торкалася творчих питань, або хтось вносив слушну пропозицію щодо оформлення газети, аби вона мала ще більшу прихильність читачів. Рідко коли Таран (секретар) попереджав когось: «товариш Василь зайнятий» або «редактор зайнятий», дивлячись хто простував до кабінету — «своя» чи «стороння» людина. І це тільки в тих випадках, коли Блакитний працював над терміновим матеріалом.

В. Блакитний ставився до товаришів по перу дуже приязно й ласкаво, особливо коли бачив, що людина обдарована. За всі роки знайомства жодного разу не помічав в ньому злоби до когось, — брутальність була йому невласлива.

Найчастіше до кабінету редактора навідувався М. Хвильовий. Він з великою пошаною ставився до Блакитного: і як до політичного діяча, і як до поета. Він ніколи не нав'язував свої розмови і коли помічав, що Блакитний зайнятий, мовчки сідав на диван чи підвіконня і починав порпатися в журналах. Особливо його цікавили «Красная новь» — захоплювався повістями Б. Пільняка, Вс. Івано-

ва та Сейфулліної. В якомусь журналі чи збірнику був поміщений портрет Сейфулліної. Хвильовий довго, зацікавлено розглядав його і, приємно здивований, промовив: «Оце вона така!»

Принаймні у ті роки Хвильовий стояв на тій же ідейно-творчій платформі, що і Блакитний, ніякої «орієнтації на Європу» у нього не було навіть у зародку. І коли Блакитний хоча б на короткий час звільнявся, залюбки починав розмову з Хвильовим — одним з найприємніших співбесідників. А вечорами коло співбесідників збільшувалося. Крім Хвильового тут бували Коряк і Йогансен, Тичина й Сосюра, Довженко і Вишня, Христовий і Поліщук, Коцюба, Майський, Кулик, Дніпровський та інші — сподвижники Блакитного по «Гарту». Жваві розмови точилися до пізньої ночі. Особливо гамірно було в кабінеті редактора того дня, коли оголосили Декларацію і Договір про утворення СРСР.

Трохи пізніше частим відвідувачем кабінету редактора і близьким соратником Блакитного став Ю. Смолич — активний діяч театрального «Гарту»...

Одночасно з «Гартом» була створена і Спілка селянських письменників «Плуг» на чолі з С. Пилипенком — редактором газети «Селянська правда». Незабаром «Плуг» здобув широку популярність своїми літературними вечорами — «понеділками», які влаштовувались у залі готелю «Селянський будинок».

На цих вечорах часто-густо виступали гартованці і приїжджі гості з Києва, Полтави та інших міст України, а також з Білорусії та Канади. З Києва, зокрема, приїздив Яків Савченко і Григорій Косинка. Але успіх того чи того «понеділка» найчастіше залежав від виступу гартованців. Правда, сам Блакитний на цих вечорах майже не бував,— жартома називаючи їх «вечорницями».

Після читання творів завжди проводилось обговорення їх. В обговоренні могли брати участь усі бажаючі. Тому

вечори були жваві, гучні, збирали численну аудиторію, що складалася з міської інтелігенції, службовців, робітників, а також (переважно) з вузівської молоді. Охоче відвідували вечори і селяни, які зупинялися в «Селянському будинку». Коли дискусія вже надто розпалювалась, то головуючий Пилипенко підводився з-за столу і своїм гучним голосом промовляв:

— Не збирайтеся мене перекричати: я командував полком трохи більшим за цю аудиторію!

Успіх авторів, що виступали з читанням своїх творів, набагато залежав від того, хто як читав. Так, несміливий, тендітний Павло Тичина читав свої вірші тихо, монотонно, що послаблювало увагу слухачів. Але досить було одного імені — Тичина, щоб викликати в залі гучні оплески.

Чудово читав — з пам'яті! — свої новели Григорій Косинка. Для слухачів це було незвичним явищем. З пам'яті читав і Сосюра, але ж вірші — то інша річ. Добре читав свої футуристичні вірші Грицько (Гео) Коляда, — хоч інколи не доберешся до змісту, зате лишалось враження від голосу автора.

Петро Панч дебютував новелою «Калюжа». В дискусії виступив Хвильовий, відзначивши художню зрілість автора, і висловив упевненість в майбутніх успіхах письменника.

Сам Хвильовий на одному з вечорів читав своє оповідання (романтику) — «Я». Хтось із виступаючих в дискусії сказав:

— Коли я слухав цей твір, то мене увесь час якийсь демон огортав великими крилами...

Пригадую, як приїхав з Полтавщини несміливий, одягнений в бушлат сільський учитель, його тепло привітав С. Пилипенко, вгадуючи в провінціалові здібного письменника. Цей учитель прочитав на вечорі своє оповідання. З яким захопленням сприйняли слухачі твір і якими гучними оплесками вітали автора! Оповідання

називалося «Червона хустина», а автором його був тоді мало кому відомий Андрій Головко.

Але найчастіше зі своїми творами виступали Сосюра і Остап Вишня. Вони були улюбленцями публіки, інколи з ними необразливо жартували. Одного разу Сосюра читав ліричного вірша, у якому був такий рядок: «Я такий ніжний, ніжний...»

Не встиг автор зачитати наступний рядок, як хтось із слухачів продовжив: «Штани в мене білі, білі...» (Сосюра на вечорі був у білих літніх штанях). Увесь зал вибухнув реготом.

Іншим разом Сосюра виступив з поемою «Махно». Але дискусії з приводу неї не було. Головуючий Пилипенко першим взяв слово і, повчаючи автора, зазначив, що Махно — бандит і ніякого оспівування не вартий.

Остап Вишня виступав не тільки з читанням фейлетонів, але залюбки брав участь у дискусіях. У цих випадках він любив оперувати каламбурами. Критика його була завжди короткою, влучною, сповненою гумору, інколи ущипливою. Так, наприкінці 1922 року на вечорі прочитав і я якогось давнього напівфутуристичного вірша. В обговоренні взяв слово Остап Вишня, спитавши перед цим головуючого:

— А чи не той це Корж, що пікся в «Шляхах мистецтва»?

Одержавши від Пилипенка ствердну відповідь, Вишня зробив манірну гримасу, здвигнув плечима, втягнув у них голову і широко розвів руками, немов говорячи цим рухом: «ну що я можу сказати — адже я не поет?» Проте сказав, і сказав усього три слова:

— Що ж? По-моєму, глевкуватий...

Проте діставалося і самому Вишні. На одному з «понеділків» він вирішив поділитися своїми враженнями від поїздки до Москви, власне, враженнями від літературного виступу імажиністів. Пояснюючи слово «імажи-

нізм», він знову застосував улюбленого ним коника — каламбур:

— Імажинізм — це значить: «І ми мажемо»...

Хтось несміливо заплодував, очевидно знайшовши таке тлумачення дотепним. Але коли Вишня далі торкнувся самої особи Єсеніна, і не стільки його віршів, а почав описувати зовнішній вигляд поета: «Завитий, напахчений, напомаджений...» — то хтось, обурений таким ставленням до Єсеніна, не стерпів і з явною тенденцією вигукнув:

— Тихіше! Вірші Єсеніна переживуть ваші фейлетони!..

Ані Єсеніна, ані Вишні давно вже немає на світі. І поки що ніхто нікого не пережив: живий у творах Сергій Єсенін, живий і Остап Вишня.

Навесні 1923 року, закінчивши педкурси, я почував себе вільним птахом, наївно гадаючи, що можна прожити з гонорару за вірші, адже я мав у кишені членський квиток «Спілки пролетарських письменників „Гарт“», вручений самим Блакитним за підписами його та секретаря Ів. Дніпровського... На біду, де не візьмись, підкосила мене малярія, і я до пізньої осені 1923 року хворів, перебуваючи у своєму селі Огульцях. Наближалась холоднеча. Виснажений тривалою хворобою і зубожілий (без теплого одягу), я написав про своє становище Блакитному. До листа взяв за епіграф слова Чехова, — мовляв, кондуктору, який пише вірші, живеться набагато краще, ніж поету, який не працює кондуктором.

Через тиждень від редакції «Вістей» я одержав п'ятдесят карбованців. Купив на ці гроші пальто і відразу поспішив до Блакитного, щоб подякувати за допомогу. Схудлий, острижений, я, певне, вже мало нагадував йому «прекрасного незнайомця», схожого на дівчину... В кабінеті на той час сидів і Гордій Коцюба. Обидва заклопотано почали обговорювати моє становище —

чим би допомогти. Вирішили на тому: дати мені посаду літпрацівника і перекладача.

В кабінеті Блакитного крім його письмового столу стояв у кутку ще другий, зовсім маленький. За нього і посадив мене Блакитний, поклавши цілу купу дописів для літературного обробітку.

Якихось два-три дні в моїй роботі все йшло ніби гаразд. Правда, частина дописів була російською мовою; обробляючи їх, одночасно треба було й перекладати. Спіткнувшись на якомусь слові, я ніяк не міг дібрати українського відповідника і, втративши терпіння, тут же на дописі написав: «Боже, яка нудота!» та ще й підписався, немов під віршем: «Ол. Корж». Устав з-за столу і нишком зник. Блакитного якраз на цю хвилю не було в кабінеті.

Наступного дня приходжу до редакції з виглядом, який буває в kota, коли він нашкодить. Тому не поспішав сідати за стіл. Відчинивши двері кабінету, я вловив суворий погляд Блакитного, хоча вгадував, що ця суворість удавана, несправжня. У кабінеті був Хвильовий. Тільки я з'явився, як Блакитний звернувся до нього:

— Миколо, полюбуйтеся Олельком! Я хотів дати йому шматок хліба, а він, подивіться...— і подав той допис з мосою «резолюцією»...

Внаслідок такого неприємного інциденту я відразу ж був озброєний відомим в ті роки словничком В. Дубровського.

Під час хвороби я прочитав «Листя трави» Уїтмена в перекладі К. Чуковського і «Садівник» Рабіндраната Тагора в перекладі Івана Буніна. Під впливом цих творів я написав чималу ліричну поему «Моя пісня».

Блакитний уважно читав «Мою пісню», але я помітив, що над деякими рядками він неприємно кривився.

— Це набагато гірше від того, що ви друкували раніше,— сказав він згодом.— Написали катзна-що, нехай би про це писав Валеріан Поліщук...

Після «Моєї пісні» я дав йому вірші «У глупу ніч» і «На озері радості». Першого вірша він охоче вмістив у літдодатку «Вістей» (ЛНМ), а другого запланував до альманаху «Гарт»...

Журнал «Шляхи мистецтва», що виходив з 1921 року за найближчою участю В. Блакитного, закінчив своє існування у 1923 році. Прямим продовженням цього журналу був альманах «Гарт», укладений з творів гартіванців за редакцією В. Блакитного.

Та цього було замало. Невтомний поборник української радянської періодики, В. Блакитний мріяв про широку трибуну, з якої можна було повідати широким масам про все, що діється на світі — в галузі політики, літератури, мистецтва, науки, техніки, спорту тощо. Отак і вимріявся універсальний ілюстрований двотижневик «Всесвіт» за його редакцією. Двотижневик почав виходити з січня 1925 року.

До співробітництва в цьому журналі був залучений якнайширший авторський колектив. На сторінках «Всесвіту» поміж літературних імен уже відомих з'являється вперше чимало нових. Поява нового поета чи прозаїка тішила Блакитного так, як тішить квітникаря поява нової квітки. Так, Кость Гордієнко як письменник виріс на сторінках цього журналу під псевдонімом «К. Подолянин», несучи тягар репортажу і для «Вістей», і для «Всесвіту».

У виданні «Всесвіту» активну участь брав О. Довженко. Правда, він тоді ще не був ані великим режисером, ані славетним письменником, а працював як скромний художник Сашко. Його авторству належать титульний заголовок журналу, більшість обкладинок, політичні карикатури, дружні шаржі. А 1925 року Довженко написав великі портрети всеукраїнського старости Г. І. Петровського і вже смертельно хворого В. М. Блакитного.

Журнал «Всесвіт» мав успіх серед інтелігенції, службовців, робітників, студентства, військових, селян. Всі

залюбки читали новий український двотижневик, і можна було сподіватися, що він в недалекому майбутньому стане найкращим універсальним ілюстрованим журналом на Україні. Та, на біду, його фундатор і невтомний редактор тяжко захворів.

Редагування журналу Блакитний доручив М. Хвильовому, який, в свою чергу, мав заступником О. Копиленка.

В кінці жовтня 1925 року вся редакція «Всесвіту» у складі М. Хвильового, О. Довженка, О. Копиленка та автора цих рядків (не пригадую, чи був К. Гордієнко) провідали хворого, всім дорогого товариша Василя на його квартирі.

Блакитний був дуже радий нашим одвідинам. Він, і згасаючи, зустрів нас теплою, привітною усмішкою. Приємно схвильований, намагався підвестись з ліжка, але Хвильовий попросив не робити цього. Лідія Євгенівна, вірний друг Василя, з печальним обличчям, на якому було знаги сліди безсонних ночей, турботно і лагідно полаштувала на ліжку дві подушки, аби йому було зручно напівлежати, і, щоб не заважати нашій розмові, вийшла до іншої кімнати.

У кожного з нас стислося серце від болю, дивлячись на безнадійно хворого редактора-друга. Худий і смертельно блідий, він являв тепер тільки тінь тієї чарівної людини, яку ми звикли бачити в редакції. Але світлий погляд його прекрасних очей все ще говорив нам, що це — Блакитний.

Я не стерпів болю і, не стримавшись, промовив:

— Бідний, товаришу Василю, як Ви змінилися, схудли...

Обличчя Блакитного посмутніло. Але відразу ж з удаваною бадьорістю він відповів:

— Навпаки, я зараз поправився... а місяців зо два тому я, справді, був страшний... ось тут у мене є фото...— і почав метушливо розшукувати на столику те фото. Але Хвильовий відвів його руку від паперів і попросив

не турбуватись розшуками. І щоб виправити моє небачне зауваження, підтримав слова хворого:

— Безперечно, Ви поправились і набагато... Олелько помиляється — він без окулярів просто не розгледів... Ми всі сподіваємось скоро побачити Вас в редакції...

Слова Хвильового підтвердили Довженко і Копиленко, запевнили хворого, що він справді виглядає досить добре...

І диво дивне! Блакитний відразу перетворився: він заспокоївся, повеселішав і з піднесенням заговорив про свої творчі плани. І я пригадав: «Ні слова про спокій, ні слова про втому...»

Діставши зі столу блокнот і гортаючи його сторінки, Блакитний повідомив, що він задумав писати роман про сучасника. Зачитав нам дещо з плану і пошкодував, що за станом здоров'я не зможе скоро написати той роман. Тому запропонував писати цей роман колективно, окремими розділами, перші з яких напишуть Хвильовий і Копиленко. Хвильовий не заперечував, схвалював пропозицію... Довженко навіть погодився ілюструвати роман...

Я розумів, з яким болем у серці доводилось товаришам говорити ці оманні слова, аби тільки заспокоїти хвору людину...

А Блакитний, — що далі тривала розмова, — все більше захоплювався романом і вже підвівся зовсім, узяв зі столика олівець і почав занотовувати щось у блокноті, напевне, свіжу думку щодо плану, композиції твору...

Але раптом тишу в квартирі розітнув дзвоник. Лідія Євгенівна поспішила до дверей, і ми побачили лікарів, що прийшли на консилиум.

— А-а-а! У вас гості! — приязно посміхаючись до Блакитного, промовив, напевне, старший лікар.

Той якось винувато теж посміхнувся до лікаря, а ми, попросивши у лікарів і Лідії Євгенівни пробачення, що порушили спокій хворого, попрощалися з дорогим

товаришем Василем, побажали йому якнайскоршого видужання і, зажурені, тихо залишили квартиру.

Тільки-но вийшли на вулицю, Хвильовий накинувся на мене з докором:

— Ех, ви! Нестріляний горобець! Хіба можна таке говорити хворому?

Йшли мовчки, пригнічені. Пожовкле опале листя, що котилося за вітром по тротуару, нагадувало мені, та мабуть і всім, пожовкле, змарніле обличчя хворого. Всім нам було ясно, що до цієї людини впритул підходить зима...

Перших двів грудня 1925 року я поїхав на село. За метена хуртовинами дорога не давала мені змоги вирватися до Харкова, і я понад тиждень пробув дома. Пошта надходила нерегулярно, і газети з 3 по 6 грудня я одержав лише 9-го числа. І коли розгорнув «Вісті» за 5 грудня, то на мене раптом навалилося якесь велетенське риштування із чорних залізних рамок, і з кожної рамки хтось одчайдушно кричав: «Блакитний... Блакитний... Блакитний...»

Ні, то я сам кричав, і цей крик, закутий у чорні рамки, миттю зламав їх усі, як вода греблю, і залив всю газету сльозами. Я відчував, ніби хтось відірвав шматок мого серця...

...Я не був на похороні. Я не мав можливості низько схилити голову перед прахом незабутнього товариша Василя, мого наставника і покровителя. Я не проводив його в останню путь. Але я бачив у «Всесвіті» фото похоронної процесії і мисленно-зримо пізнавав себе біля будинку ВУЦВК серед багатотисячного натовпу, який віддавав останню шану вірному більшовикові-ленінцю, славетному поету, достойному громадянину.

В. Д. Коряк

ПОЕТ — САТИРИК — ГАЗЕТЯР

Коли Сервантес писав свою пародію на лицарські романи, його правдиве завдання було: поховати феодалізм, ліквідувати феодальну ідеологію в літературі. З нього був речник нової доби, нової верстви, і дав він твір нової буржуазної літератури, безсмертний твір, що набуває щораз нового значення.

І кожна епоха нова, коли нова класова свідомість переборює забобони старого, добиває рештки ворожих класових сил,— кожна така епоха в літературі позначається появою пародії, що ніби наслідує старе, але бере його на гумор, побиває його ж таки зброєю. Недарма і майбутній фундатор Жовтневої літератури почав свою поетичну путь не тільки з наслідування старих зразків, ремінісценцій з буржуазних поетів і письменників, що були вже вістовцями літературного Жовтня, але й з молодечого, зухвалого сміху з діячів рідного письменства.

Так повстав перший псевдонім — Маркіз Попелястий: з бойового наступу на стовпів просвітянської літератури.

Він отак «переглянув» чи не весь «актив» тодішньої буржуазної літератури. Пародії Попелястого Маркіза ховали в собі свідомість кінця цієї літератури, певність, що надходить справді нова доба. В той час, коли загальну увагу звернено було на молодого національного поета, як тоді «підносили» Тичину, в сміхотливого Маркіза підіймається рука і на нього:

Не чули ви кларнетів Сонця?
Я теж. Їх вигадав поет...
Але повірим беззаконцям:
Співає слово, як кларнет!..

Так увійшов у літературу Еллан — з боєм, з викликом, з протестом! Цей войовничий мажор одразу був основою його рисою, як і в Лесі Українки,— наперекір

особистому станові цієї з дитинства невилгою хворої людини. Йому було хворе серце. В перших, іще учнівських його спробах повторюється рефрен з шевченківської лірики:

Ще в жилах бурхають вогні —
А серце журно вже шепоче:
«Минають дні... минають дні».
Життя — веселка на весні,
Горять завзятым гордим очі,
Весь світ всміхається мені...
«Минають дні... Минають ночі...»

Цей мотив особистого болю хворої людини не розвинувся в поезії Еллана, і всі його інтимні, не призначені до друку поезії, що відбивають його смертельну хворобу, не становлять заохальної, занепадної творчості, не мають ґрунтом зневіри, песимізму, розпуки. Це тільки вплив фізичного болю хворої людини, за одним, щоправда, винятком, про що буде мова далі. Поет пройшов добру художню школу. З нього був учень Коцюбинського! Він знав, розумів, відчував модерну буржуазну поезію. Він жив у колі тогочасної української інтелігенції, що не могло не покласти певного тавра на цілу творчість Еллана: вона надзвичайно культурна, добірна. Навіть у писаних «на коліні» в редакції великої щоденної газети (між передовицею і черговим засіданням) сатирах Валера Пронози відчувається ця добірність слова, культурність вислову, так ґрунтовно ворожа тій просвітянській розперзаності та брутальності...

Нове почалося життя, не життя, а горіння в повсякденній роботі. В цій бурхливій діяльності, в цій надмірній акції Еллан розтопився. Це був білий гарт, напруження всіх сил хворої людини. І він добре знав, які наслідки така надмірна, гарячкова праця йому несе. Писав передовиці, статті, статуті, тези, редагував, правив коректуру, організував, — між іншим писав сатири. Уїдливі сатири Пронози! Це був захват поета, а не

програмовість політика. Пірнув з головою у море колективного настрою свого часу і свого класу.

...Як вплинув на поета неп? Коли в колах літераторів почалися протести проти нього й нарікання,— був один-єдиний момент, коли і він підліг загальному настроєві і написав у стилі Шніцлерівського «Хороводу» річ майже занепадну — «Неп». Але й тут не витримав до кінця і... дописав мажорну кінцівку. Такий він був суцільний, монополітний. Не з поезією він воював, а воював він поезією. І ця його бойова лірика ніколи не була фальшивою, казенною.

Це був поет не мертвих холодних шаблонів, а великий поет єдиного захвату, єдиного чину, нічим не зв'язаний, жодними шаблонами не скутий, не заморожений ніяким формальним каноном — ані класичним, ані футуристичним, однаково йому чужими та несмачними.

...Традиції елланівського мажору нині підхоплює покоління жовтневої літератури, і ці перші роковини з дня смерті Василя Гарта є початком гартування цієї другої генерації.

П. І. Кравчук

ТВОРИ В. БЛАКИТНОГО В КАНАДІ

Публіцистика В. Блакитного — партійного і державного діяча України — в 1920—1924-х роках відіграла важливу роль у формуванні прогресивного світогляду широких кіл канадських українців.

На сторінках газети «Українські робітничі вісті» в Канаді в 20-х роках дуже часто передруковувалися його статті з харківських газет «Комуніст» і «Вісті». Ця ж газета, «Фермерське життя», журнали «Голос праці», «Голос робітниці» і «Робітниця» вміщували і його поезії, підписані: Василь Блакитний, Валер Проноза, В. Еллан.

У 1918—1920-х роках воєнні дії і блокада Радянської держави стали на перешкоді звичним зв'язкам України і заокеанської еміграції. Канадські та американські українські робітничо-фермерські газети змушені були часто послуговуватися інформацією буржуазних телеграфних агентств, які, зрозуміло, подавали інформацію тенденційну, з хибних позицій, під кутом зору власних класових інтересів. Тому кожна правдива вістка з рідної землі була радісною подією і швидко облітала всі українські громади за океаном. Першою такою газетою, що буквально прорвалася з Радянської України до Канади, став київський «Більшовик» від 25 квітня 1920 року. Газета опублікувала інтерв'ю з Василем Блакитним — членом Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України. Це інтерв'ю 26 травня 1920 року передрукували «Українські робітничі вісті». У ньому Василь Блакитний розповів про чергові завдання, що стоять перед урядом Радянської України: відбити напад польських панів і їхніх петлюрівських лакуз, ліквідувати анархічно-куркульський бандитизм, закріпити Радянську владу (особливо на селі), приступити, за прикладом російських робітників, до відбудови зруйнованої промисловості... Треба ж пам'ятати, що це був період запеклої боротьби Червоної Армії з польськими панами, які при матеріальній і воєнній підтримці Антанти вдерлись на Україну, захопили Київ.

Починаючи з травня 1921 року, більш-менш регулярно на сторінках «Українських робітничих вістей» друкувалися статті Василя Блакитного, взяті з харківських газет «Комуніст» і «Вісті».

З'ясовуючи життєво важливі питання, що хвилювали трудящих України, Василь Блакитний таким чином знайомив з поточними справами Радянської республіки і широкі кола заокеанських українців, яких також цікавили ці проблеми.

Українські націоналісти розгорнули широку пропа-

ганду проти Радянської влади. Вони галасували про так звану «всенародну владу». Василь Блакитний виступив з цього питання з статтею «Диктатура пролетаріату чи „всенародна влада“». Він викрив усю облудність теорії українських націоналістів, які благородними словами «всенародна влада» намагалися прикрити старий капіталістичний лад — лад жорстокої експлуатації і поневолення. Віп по-ленінськи роз'яснював роль диктатури пролетаріату...

Українська контрреволюційна еміграція, яка разом з російською білогвардійщиною опинилася на західноєвропейських землях, мріяла про «переворот» у Росії і на Україні та реставрацію старого ладу. Василь Блакитний у статті «Буржуазний переворот» висміяв марні сподівання контрреволюції.

Радянська Україна перебувала у ворожому оточенні. Західні сусіди України — панська Польща і боярська Румунія — провокували бандитські зграї на вилазки проти Радянської держави. З цього приводу Василь Блакитний написав ряд статей. В одній з них — «Відповідь упевненості й сили» — він зауважував: «Наші сусіди (панська Польща і боярська Румунія. — *П. К.*) не перестають плекати ворожі нам сили, і кращою відповіддю впевненості і сили буде заповнення наших військових шкіл певним людським матеріалом, створення і удосконалення кадру нашої Червоної Армії».

Блакитний підтримував прямі зв'язки з заокеанськими українцями. Він цікавився творчістю пролетарських письменників-початківців, листувався з ними і заохочував до праці...

На сторінках газет і журналів в Канаді були опубліковані його художні твори. Багато його поезій декламувалося на концертах художньої самодіяльності в українських робітничих кварталах від Монреалю до Ванкувера.

Коли неблаганна смерть передчасно вирвала Василя Блакитного з рядів активних будівників нового суспіль-

ства, газета «Українські робітничі вісті» в номері від 31 грудня 1925 року присвятила його світлій пам'яті редакційну статтю, в якій писала:

«З глибоким смутком, великими почесними поховала Радянська Україна одного з кращих своїх синів — т. Василя Михайловича Блакитного... Навіть тут, за морем, в далекій Канаді, звістка про смерть т. Блакитного викликала серед організованих українських робітників та фермерів глибокий жаль і смуток. Як там, так і тут ми схиляємо наші голови перед могилою т. Блакитного. Назавжди будемо берегти світлу пам'ять про нього і йти за його прикладом у нашій праці для великої справи визволення працюючих, для якої він віддав ціле своє життя».

Василь Блакитний своєю публіцистичною і літературною діяльністю спричинив розвиток, зростання і зміцнення українських прогресивних організацій і української народної преси в Канаді.

О. М. Лейтес

ВАЛЕР ПРОНОЗА

Ім'я Валера Пронози почало з'являтися на сторінках української преси в 1922—23—24-х роках, коли зміцнювався неп: зростала художня кваліфікація, коли пролетарська література робила перші спроби створити монументальні, неминущі пам'ятники своєї епохи.

Валер Проноза не вдався на монументальність. Він писав сатиричні вірші на актуальні теми. Це були, як він сам говорив, нотатки олівцем у газетярському блокноті.

Однак історія української пожовтневої літератури не може обминути ці нотатки олівцем, навпаки, зібрані в трьох книжках («Державний розум», «Радянська гірчиця», «Нотатки олівцем») маленькі фейлетони, розпо-

рошені було по комплектах тодішніх газет, що жили, здавалось, інтересами одного дня, чимало зацікавлять майбутнього історика, як перші і нові зразки української віршової бойової сатири. Їх газетність, їх актуальність і умисна «антиестетичність» — все те, до чого найзневажливіше ставляться теоретики мистецтва жерців,— належить до головних і органічних властивостей Пронози.

Валер Проноза дуже добре розумів місце, значення і характер вибраного ним жанру. В одному з своїх віршів у «Привіті Дем'янові» він оспівує того, хто, коли

...Прийшла робітнича гроза
(Без сонетів)...
А той — все писав і писав...
Не глядя на зойки поетів,

того, хто був «без ліри, без струн — агітатор, вояка, трибун, поет робітничих комун». Він знав, що «кожен слизняк, кожен блазень» може «цвіркати крізь зуби» на його творчість: «це так... мразь... звичайна агітка». Це не лякало Валера Пронозу. Він гордовито покликнув в іншому місці: «Не заздрю лаврам писак і прилизаним трубадурам». Його вабили, як він писав у «Творчім кредо», інші лаври. «Похід на господарчі кризи, варварство й дичавину». І в ім'я цих перемог на побутовому, господарчому і культурному фронті він згонив свій майстерний вірш з естетичного верхів'я і ставив за своє гасло лаконічне: «Віршем по морді!»

Валер Проноза грав ту саму роль, що й Дем'ян Бедний в російській пресі. Його сатири прості, легко зрозумілі, чіткі замислом і мораллю своєю, легко досягали розуміння зовсім невідготовленого читача, і тому широчінь їхнього впливу і діяння на читача була особливо велика.

Однак зараз ми розглянемо творчість Валера Пронози не тільки з погляду її успішного впливу на читача. Нас цікавить сам віршований жанр Пронози, як саме цей

жанр виник і яке місце зайняв у нашій літературній царині.

Немає нічого суперечного в тім, що разом з тим, як зростав порив до монументальності, поглиблювалися та ускладнювалися творчі теми у пролетарських письменників, з'являються бойові вірші-одноденки, що мають на меті дати «монументальну» загальноприступну фотографію «побутових гримас». Тут не тільки нема суперечностей, а є глибокий внутрішній зв'язок. Жадання монументально відбити життя виникає поруч з потребою вмить занотувати його окремі нехай і найдрібніші риси, що з їхнього плетива складається новий побут.

Одне доповнюється другим. І жанр монументальних мистецьких шедеврів, і жанр моментальних газетних сатир все ж таки однаково далеко стоять від голої нехудожною і безформною агітки. Ось чому цими обома жанрами однаково зацікавиться майбутній історик нашого побуту. Так звана «агітка» орудувала загальними темами та гаслами, газетна ж сатира Пронози виходить з конкретного, з факту, і в цьому її заслуга. Поява віршів Пронози була цілком вчасною за тих днів, коли почав кристалізуватися новий побут, що серед паростків його траплялося так багато бур'яну та гнилого коріння. Валер Проноза бив віршем конкретно. Та бив він, не спускаючи ока з перспектив. Якщо він картав «маленькі хиби важкого механізму», то це він робив так, що завжди за маленькими викритими ним хибами відчувалася в нього віра в переможну роботу великого комуністичного механізму.

Діапазон тем у Валера Пронози пирочезний, як і годиться активному сучасникові. Його дошкульно насмішуватий об'єкт не минав нічого: сільські кооперативи, автокефальна церква, непман з лєнінським гаслом, «ножиці», «українізація», академія наук, італійські фашисти, зрадливість німецьких меншовиків — на все обзивався Проноза. Коли ми оглядаємо зразу всі роз-

маїті його теми від найменшої (плакат на стіні ЦК) до великих загальнополітичних аспектів, нас захоплюють не безпринципні настрої дотепної людини, що ладна все віддати заради дотепного слівця, а пафос далекого майбутнього, пафос енергійного будівника-комунара. Цей пафос іноді прохоплювався дуже сильно, і тоді газетний фейлетон прибирав форму виразу, що виходив далеко поза межі актуальних тем тогоденщини. Таким є дошкульний «Плакат на вулиці».

Тепер це уже відома річ, що Валер Проноза був псевдонімом Блакитного, коли він звертався до жанру віршованого газетного фейлетону. За веселим сміхом спостерігача «побутових гримас» і дотепного фейлетоніста крився мрійливий романтичний усміх Еллана, майстра чітких ударів молота і серця. Те, що у Василі Блакитному поєднувався одночасно і Еллан, і Проноза, і те, що в ньому віршовник міг замінити романтичний телескоп на газетний мікроскоп, надзвичайно зміцнює його літературну привабливість. В дні непу, майже зрікання «Лір і струн» Елланових, Блакитний не покинув віршотворчої роботи. Він її далі провадив, тільки іншим способом і в іншому жанрі. Він простісінько «понижив стиль» — в ім'я повсякденного будівництва соціалізму. І Валер Проноза не зрадив Еллана, не знесилив його.

Творчість Пронози тільки дужче переконує нас, що Блакитний-Еллан чесно заслужив на своє велике ім'я — поета робітничих комун.

П. Й. Панч

У КАБІНЕТІ РЕДАКТОРА

Двері праворуч — до редакції газети «Селянська правда». Редагує її Сергій Пилипенко. Він же голова Спілки селянських письменників «Плуг». Двері ліворуч — до редакції газети «Вісті». Її редагує Василь Блакитний.

Він же голова Спілки пролетарських письменників «Гарт». Ці редакції розташовані в будинку № 11 по Сумській вулиці, в задимленому місті Харкові.

Одного дня перед цим будинком стояли письменники великим гуртом і намагалися розрадити збентежених товаришів Грицька Коляду, Івана Сенченка і Олександра Копиленка. Вони надрукували збірку своїх віршів під гучною назвою «Штурма», а викупити з друкарні тираж було нічим. «Штурму» пустили на оселедці.

Гуртом пішли по сходах на другий поверх, а на площадці — одні праворуч, інші — ліворуч.

На цей раз я пішов не праворуч, як завжди, а ліворуч.

У маленькій кімнаті за столом, вкритим гранками, сидів редактор Василь Блакитний, а довкола столу і на канапі всілися гартованці — Микола Христовий, Майк Йогансен, Гордій Коцюба, Олександр Довженко, Володимир Сосюра, Валеріан Поліщук, Павло Тичина та інші. В протилежність Валеріанові Поліщuku, що носився з ідеєю «спірального динамізму» і тому не міг усидіти на місці, Василь Блакитний — з видовженим обличчям, тонкими рисами і світлими вдумливими очима — справляв враження людини статечної, глибоковдумливої, яка не кидає слів на вітер.

— Всі?

— Всі.

Побачив Василя Блакитного тоді я вперше і став пильно приглядатись. Так от який він!.. Блакитний, звичайно, й не здогадувався, що в кутку на канапі з-за спини Поліщука визирає той самий командир 180-го артилерійського батальйону, який з батареєю рятував його з рук петлюрівців біля самого Княжого.

В 1920 році частини Червоної Армії, під тиском білополяків, відходили від Проскурова. В авангарді польських частин ішла петлюрівська кавалерійська дивізія. Нас засипали артилерійським вогнем. За наказом командування батареї 180-го дивізіону знялися з позицій

В. Елланський.

В. Блакитний
під час навчання в семінарії.
1910.

Выдана сентября 9 ома 1914 г.

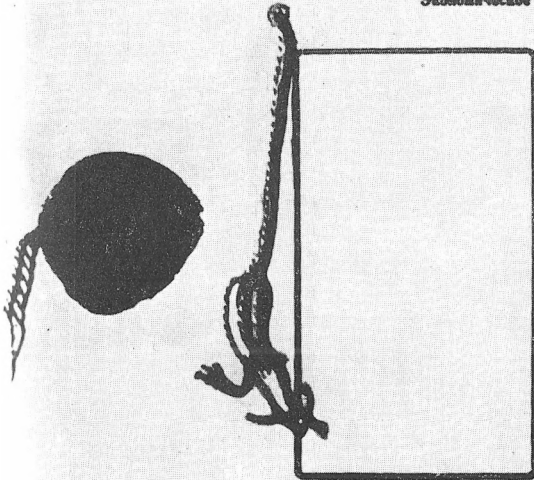

Директор *Губинский*

Матрикуль № 194
СЛУШАТЕЛЯ

Кіевского Комерческаго Института.

Экономическое отделение.

Подготовлено

(Фамилия)

Эланский

(Имя) *Василий*

(Отчество) *Михайлович*

Директор *Губинский*

Секретариатъ экономическаго отдѣленія на свои обязанности возлагаетъ на лицъ, указанныхъ въ настоящемъ матрикуле, а также на лицъ, указанныхъ въ матрикуле, составленномъ въ этомъ отдѣленіи.

Матрикул
Київського комерційного
інституту. 1914.

В. Блакитний.
Петербург. 1917.

В. Блакитний після виходу
з Лук'янівської в'язниці.
Київ. 1918.

В. Блакитний і Л. Вовчик.
Київ. 1919.

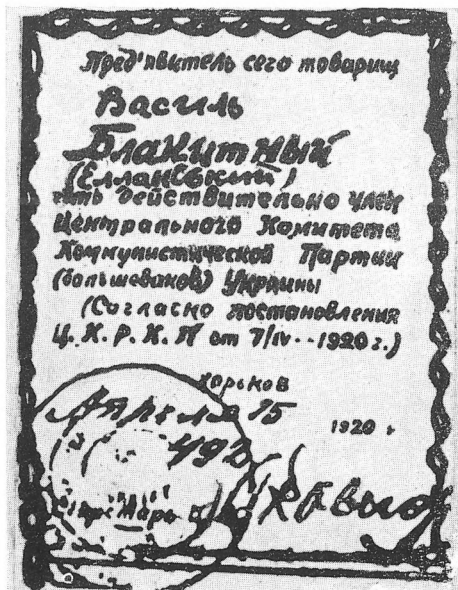

Члени комуни на Тарасівській, 3:
М. Литвиненко (наркомфін УРСР),
Л. Вовчик, В. Блакитний.
Київ. 1919.

В. Блакитный.
Київ. 1919.

Посвідчення
члена ЦК КП(б)У.
Харків. 1920.

Члени спілки
пролетарських письменників
«Гарт»:

1-й ряд: Г. Коцюба, П. Тичина, В. Блакитний,
І. Кулик, М. Хвильовий, В. Поліщук.
2-й ряд: І. Дніпровський, М. Йогансен,
Я. Савченко, О. Копиленко, В. Коряк.
Харків. 1923.

Товаришу: М. Тарновському.

Ворогові товаришу!

Вітати любідимельно Вас, що ємилка президентом товариства
«Тарн» на перших своїх загальних зборах постановили запрохувати
Вас у вигляді гостя гасити спілку в вільнолюбному порядку.
Згадайте в цьому списку впрямку марксизм і царство Сувалки
ли по слову прапори ліній класові, революційні партійні лави,
офензивні, на дотримання, дубинки - Яркин і тубион „мтб“, наприклад
і на подвійно, що буржуазні і неабуржуазні партійні лави
примаршрутарі і одвоєлуваді свої півалон. Ставили собі на
прямі задрани: розпорядки, Закарбу біли или уррррррррррррррррррр
в такі комуністичні думки. На своїм лав ємилка сарфити, анбас, дру
мудрої слова - наїдуться зброї в боротьбі зо калчички.

Через ситуації і спокати прогнати вас класової класи „Тарн“ -
сподівалися, що спроби були і будуть чужими в справі задрованці.
Вамалия пришили вамши зброї для видрукування в юнацькій серці і
нашій аластаткає.

Шлю вамі перші апропі видання.

Примайте адмін!

Кам с вітти-спривітні фінш „Тарн“.

За „Тарн“

с Ком притирі Вас. Єман (В. Блакитний)

Харків 10-III-1923

Товариш Єман -

В. К.
Л. М.
11.

Автограф листа М. Тарновському.
Харків. 1923.

„Святе листецько“.

Заповітай святої кувачі Паронозі
вже хліба у Паронозі пошукати
на святий, доту розважальний оруду-
ючий гайки для нігів... В 1932.

Мал. Сашка.

Листувати журні і журні
Чуття паронозного бо-нозду
Музика—ніз себе виглядати:
Сьогодні—всі його тісні!
— Не марність фонду
Орудунок гайки!

Спати журні і журні
Про «наказовий» аскетизм...
— Оце вам—к культури!..
Оце вам—святе листецько!..

Валер Проноза.

Останні гаси.

Нагадувати обривки з мину-
лого життя спомини, на який при-
клад розважати у УСРУ. Брати жур-
ні, на «культуру» вам „святий листецько“
до Прі Мадж. В 1932.

Мал. САШКА.

Минуть Шансона кабіло,
Син Димитриєв—журні,
І журні маронозний гайки
У Сашки Пароноза.
Ві вірши листецько річі
— «Тодарієв!» Пароноз,
Варіантську журні Шансона
Заграти на уроччю...
— Усі оточувати журні журні...
— Жайки ви... на журні... журні...
— «Варіантська» співа співа журні.
Останній жанр журні...
Варіантська журні, варіантська...
— «Варіантська» журні Шансона...
— «Сашка» уроччю...
— Журні журні останній журні...
— Журні до Прі Мадж!..
— «Варіантська» журні співа...
Журні уроччю?

ВАЛЕР ПРОНОЗА.

Карикатури Сашка (О. П. Довженка) до текстів Валера Пронози (В. Блакитного).

Дружні шаржи

Мал. Сашка.

Валер Проноза.

Не я це, а портрет ноїх ношій
— Я сонсін не такий Кашиї.
А це «спортрет» такий, а дорогого
«Сашу»
При першій нагоді що вірши сша-
рату...
Валер Проноза.

Дружній шарж Сашка (О. П. Довженка) на В. Блакитного і відповідь Валера Пронози (В. Блакитного).

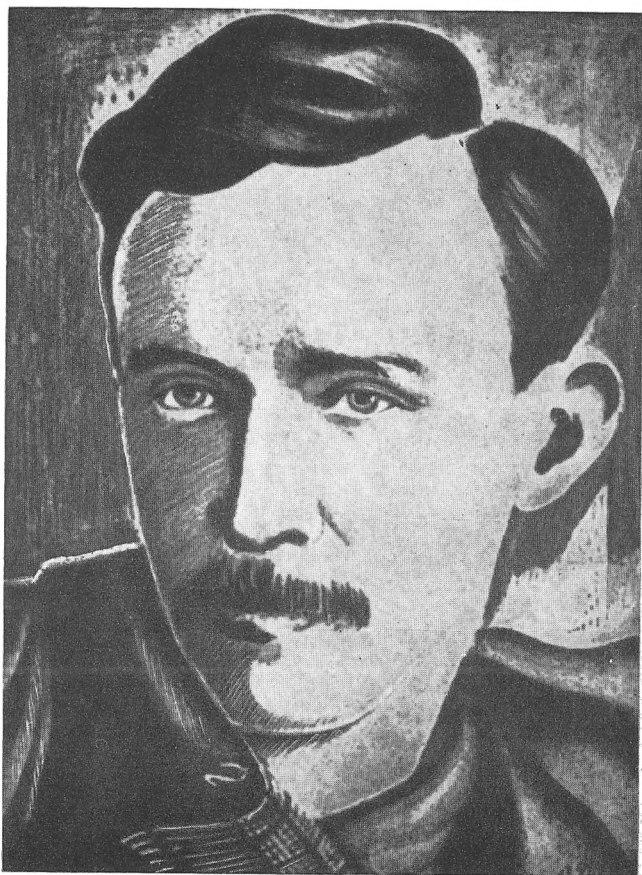

В. Блакитний.
Харків. 1923.

Члени спілки
пролетарських письменників
«Гарт»:

В. Сосюра, В. Блакитний,
В. Поліщук, М. Йогансен,
М. Хвильовий, В. Коряк,
В. Радич.
Харків. 1923.

Портрет В. Блакитного.
Худ. О. Довженко.
Харків. 1923.

Портрет В. Блакитного.
Худ. М. Жук. 1926.

Портрет В. Блакитного.
Худ. С. Налешинська-Бойчук.

і риссю відходили до ближчого села. На горбах показався ворожа кіннота. Наша валка просувалася за високим залізничним насипом і була невразлива для куль, проте курава позначала її шлях.

Залишилося до села ще з кілометр, коли зустрічний верхівець схвильовано повідомив, що петлюрівці захопили Василя Блакитного до полону. На тачанці їхав!

Я чув це прізвище вперше, але з тону, яким це було сказано, зрозумів, що це не випадкова людина і не рядовий боєць. Розпитувати було ніколи. Тільки гукнув:

— Де?

— На переїзді!

— Давно?

— Щойно. Вони, мабуть, ще не встигли далеко заїхати.

Я обкрутив коня.

— Хлопці, петлюрівці Блакитного захопили!

Сказано це було теж таким голосом, що червоноармійці витріщили очі, хоча теж уперше чули це прізвище.

— Та ну!

— Розвідники, за мною!

Ми поскакали до переїзду, хоч і були в нас проти шабель самі тільки пістолі.

Скакали ми не довго. За кілька хвилин нас наздогнав той же верхівець, присланий уже від командування, і сказав, що Блакитного вже відбили.

Про цю пригоду я ніколи не говорив Блакитному, тому і досі не знаю, рятували ми саме його чи когось іншого.

Тепер я дивився з кутка канапи й думав: «Такого, безперечно, треба було визволяти...» Хтось вигукнув: «Майк у своєму репертуарі!» Я струсив із себе спогади. Майк Йогансен, хитро посміхаючись, читав свій вірш:

Гей, пацани, не сосюртесь, чуєте?

І не хвилюйтесь ні в яким разі.

Застроміть два пальці в рот і блюйте,
Поки не виблюєте з себе Азію...

Він читав ще довго, але мені в голові засіли саме ці рядки, і, коли почали обговорювати прочитане, я вставив і своє слово. Про два пальці в роті. Хотів висловити це якимось переконливо, але від обернутих на мене поглядів зніяковів і тільки промимрив:

— Якось негарно!..

Чи мене не почули, бо я чомусь ураз втратив голос, чи сказав не до ладу, але на мої слова ніхто й ніяк не реагував, крім самого Майка Йогансена. Він задержувався сказав, обернувшись не до мене, а до Блакитного:

— Порядні люди завжди так роблять!

...Зовсім інакше прозвучав вірш Павла Тичини «Ходить Фауст по Європі». Читав він оригінально — ніби перед тим задав собі тон, — і вірш зазвучав у якомусь музичному ключі. Товариші вціхли і тільки зрідка перезиркувалися з високо піднятими бровами. Блакитний був задоволений і змістом, і формою вірша, а його скупа усмішка ніби говорила: «Бачите, товариші, який у мене земляк!»

Потім, насилуючи і ритм, і мелодію, читав чубатий Гриць Коляда:

Індустріалізація жартівливо халявами зорить.
Місто палахкотить загравами хмар —
Індустрія кліпає віями...

Кліпав віями і Василь Блакитний.

— А крім цього, що у вас є?

Коляда знітився. Обличчя Йогансена грало хитрими посмішками.

— Нехай дасть «Оленку»!

На цьому й зійшлися. Тепер стало зрозуміло, що сьогодні тут відбирають матеріал для першої книжки альманаху «Гарт». Оповідань вирішили не читати: їх уже чули на літературних вечорах.

— А ви що дасте, Василю? — звернувся один із товаришів до Блакитного.

— Статтю. «Без маніфесту».

Володимир Коряк, найбільш дошкульний із тодішніх критиків, крутнув головою на короткій шиї.

— А Еллан?

— Я вже видрукував усі вірші.

Микола Христовий сказав:

— У нас мало прози — моє оповідання «Дід Євмен», Гордія Коцюби «Біля гудків», Олександра Копиленка «Федерація», Івана Дніпровського... Василю, давайте й ви прозу. У вас же є новели — «Вона йшла», «Зако-вика», «Попович», «Парк 1-го Травня». Ви ж давали їх мені читати.

— Микола правильно говорить, — гукнув хтось із гурту. — Давайте прозу: без Блакитного першу книжку випускати не годиться!

Василь Блакитний носив шкіряну куртку, поширений на той час одяг партробітників і військових, особливо на фронті. Василь Блакитний приніс цю звичку теж з фронту. Куртка надавала Блакитному не тільки військової виправки, а й статечності. Тільки носив він її «по-штатському» — незастебнутою.

Саме в такому вигляді Блакитний іноді з'являвся на плужанських «понеділках». Тоді, як правило, після читання авторами своїх творів починалося їх обговорення. Блакитний говорив завжди не стільки про окремі твори, як про загальну лінію письменницьких організацій. «Плуг» і «Гарт» відрізнялися не тільки «географічними» ознаками своїх кадрів, а й настановами. Коли «Гарт» в основу своєї праці клав марксівську ідеологію й програмові постулати Комуністичної партії, то «Плуг» — боротьбу з власницько-міщанською ідеологією серед селянства і виховання мас в дусі пролетарської революції. Це давало тоді ґрунт для дискусій...

С. В. Пилипенко

НЕ ІКОНА, А ЖИВА ЛЮДИНА

Саме тепер, коли таке недавнє минуле в неймовірно швидкому перебігу революційних подій це за життя учасників цих подій — стає поволі історією, саме тепер набуває гострої актуальності це гасло. Не робіть ікон з живих людей, не робіть з Василя Блакитного Василя Блаженного... Не клянїться його іменем ті, кого іноді навряд чи поважав він,— як-от тії псевдоавангардні герої, не прикрашайте його гаслами своїх теперішніх гасел. Адже це була жива людина, що жила і діяла за певних умов, у певному оточенні, де в чому відмінному від дня теперішнього. Адже ця людина мала свої позитивні і негативні,— так, так, негативні,— риси, зумовлені так своїми природними властивостями, як і властивостями своїх друзів і ворогів, тих, серед яких довелося жити і боротися. І всю сукупність цих рис треба брати до уваги, розбираючи спадщину Василя Блакитного, аналізуючи і вивчаючи їх. Тільки тоді й виросте перед нами монолітна, цілісна постать, постать нашого товариша, що так передчасно загинув, згорівши в напруженій праці. Інакше — односторонність, викривлення, невірність, брехня.

Так чинять ті, хто згадує Василя Еллана — поета революції, забуваючи про Василя Блакитного — політичного діяча, повстанця, боротьбиста, більшовика, члена ЦК партії. Так чинять ті, хто згадує його — лідера «Гарту», організатора мистецьких сил Радянської України, забуваючи про нього як редактора «Вістей» — політичного часопису, органу ВУЦВК. І так чинитимуть ті, хто писатиме колись історію громадських рухів на Україні з часів пролетарської революції, якщо забудуть про Орталя, Прозозу-Мрійника, Василя Еллана — поета цієї революції. А найбільшу помилку зроблять ті, хто згадує все це, але розділяє, робить з однієї людини —

дві, протиставляє поета — громадянинові, політичного діяча — діячеві нового радянського мистецтва.

Чому робили й робимо ці помилки? Автор цих рядків не виключає й себе з можливого списку тих, що помилялися, і вважає за свій плюс лише те, що ніколи не збирався канонізувати живу людину, свого товариша. І, можливо, через те, що ми саме підійшли до творення найновітнішої на сьогодні історії, коли ще сперечатися навіть можна — чи історія вже це? Можливо тому, що популярність імені небіжчика, його всіма визнані заслуги в громадсько-політичному житті, в мистецтві й організації культурних сил змушують ховатися під тінь цього імені, шукати авторитета, словами якого підкріпити свої іноді помилкові твердження...

Отже, саме цей факт, що ім'я В. Блакитного не сходять з уст тих, хто має право його вживати, і тих, хто несумлінно притягає його до себе на зразок І. Туркельтауба, — цей факт наочно стверджує, що ми маємо справу з незвичайною людиною, що лишила неабияку спадщину.

Чи ж досить уважно поставилися ми до цієї спадщини, чи вивчаємо як слід її? Боюся, що ні.

Правда, в Харкові існує Будинок літератури імені тов. В. Блакитного — та не зовсім по-блакитному, правду кажучи, йде в ньому праця: не так пульсує життя, як колись у маленькій кімнаті колишнього редактора «Вістей», справдішньому клубі, де, обговорюючи, сперечалися, мало не билися, — по-товариському, — не минаючи найменшої культурної, мистецької, громадсько-політичної події!..

Правда, днями виходить укладене Г. Коцюбою та з передмовою А. Хвилі майже повне видання художніх творів В. Блакитного-Еллана. Та це — лише перший крок, бо масового видання вимагають телеграми з Києва, з вечорів, присвячених пам'яті небіжчика, — і глибшого, систематичнішого і всебічнішого вивчення, ніж те, що

досі з'явилось у вигляді окремих статей, — треба нам.

Правда, скульптор Новосельський зробив пристойний бюст тов. Блакитного для клубів, але й досі немає в Харкові пам'ятника йому й крім друкарні та згаданого Будинку літератури не знайшлося вулиці чи площі — назвати його ім'ям (на розі Артемівської й Чернишевського, на думку нашу, — місце пам'ятникові).

Правда, сьогодні в будинку Блакитного відкривається виставка, присвячена його пам'яті, виставка, що має потім стати одним із початкових камінців для будови літературного музею при Інституті Т. Г. Шевченка, — але скільки коштовного матеріалу ще на руках і який цей матеріал сировий, нерозроблений, не зужиткований, зчаста навіть не опублікований...

Кілька років тому, подаючи думку про потребу увічнити пам'ять В. Блакитного організацією літературного клубу його імені, довелося мені висловлювати надію, що це увічнення буде живе, що йтиме за його гаслами — невтомної, самовідданої, революційної праці. І тепер доводиться говорити те ж: В. Блакитний мусить лишитися в пам'яті нашій, як суцільна жива людина — і Еллан, і Блакитний, і Гарт, і Ортал, і Проноза-Мрійник, і просто Проноза і Маркіз Попелястий, і, зрештою, — Василь Михайлович Елланський... Не дробімо ж його, не зневажаймо пам'яті іконописанням, не принижуймо, вплітаючи його ім'я в дріб'язкові життєві сварки, — але й не відстороняймо від сьогоднішнього життя, бо ж, хоч і в історію він переходить, та в історію, тісно пов'язану з сучасністю, з живими людьми, серед яких він так недавно теж був живий.

В. Л. Поліщук

ЗАЛІЗНИЙ ПТАХ ПОЕЗІЇ

Перша книжка поезій Еллана починається так:

Удари молота і серця —
І перебої... і провал...
Але ізнову розіллється
Вогнем гартований хорал.

У цих рядках весь характер поезії Василя Еллана його першої доби, одного з тих, «перших хоробрих», як в революції на Україні, так і в її поезії, що розгорнулася згодом в панораму світового Жовтня з його палахкотінням і боротьбою.

«Перебої серця... і провал...» — це образ біографічний для Еллана. Він увесь час почував перебої в своєму серці (анатомічному серці) і чекав того провалу, але коли для одиниць це було трагічним, як і для нашого поета, то все ж «гартований хорал» таких одиниць знову й знову рокоче суходолами землі. Повстання розбиває мури, якими обтято обрій, — мури тюрми, в яку затиснув капітал робітництво. З перших рядків його поезії носять пафос чіткого і художнього слова.

Патетична і схематична мова поезії Еллана першої доби має основою як попередній передреволюційний розвиток української поезії, так і той прокламативний з узагальненими схемами характер перших років Жовтневої революції, коли легше було бачити величезні скиби і обсяги її розвитку, ніж деталі того побуту, який не можна назвати побутом. І ту добу повинен був відповідно відобразити Василь Еллан своїми сконцентрованими поезіями.

Велика поезія завше носить в собі елементи знання, хоч без ліризму трудно зворушувати людські емоції.

Еллан весь час стамовував у собі лірика, може, навіть чистого лірика природи, для того, щоб свідомою зброею

революційного слова розпанахувати «стару запону п'їтьми».

Ось ті зачатки лірики, яку переважила друга природа творчості Еллана — його боротьба не тільки поетичним словом, а, головне, політичним ділом, бо він знав, що політика теж не менш висока творчість, ніж поезія.

До берегів уквітчано-зелених
Пригнали човен мій буруни злі.
Шепоче очерет: спочинь на сій землі.
Спали човни. Спи́ни свій льот палений.
Зійди, замкнись у кришталевій вежі,
В обіймах вроди пий вино-життя.
Спочинь... Засни... Тут спокій, забуття.
А там — за хвилями — страждання і пожежі.
Але сестриця — чайка білокрила
Над морем зойкнула: «Я гину... ти борись...».
Примчався вихор-брат... Вітрила нап'ялись.
Вперед! Завжди вперед несіть мене, вітрила.

І, як бачимо, сила боротьби перемогла і дала той пафос поетові, який відніс його і як політика, і як митця в перенгу борців за справу революції на Україні. «Вихор-брат» чи не Михайличенко в алегорії — той, що один з трійки (і Чумак) «перших хоробрих» української пролетарської поезії.

Далі в поезії першої доби все повторюється лейтмотивом отой заклик командира: вперед!

Гарячково стукав, поспішався телеграф,
Знову кинув іскру комітет:
— Кров горить на наших прапорах.
Наша кров.

— Вперед!

Удари за ударами, які наносив повсталий пролетаріат старому світові, тій «запоні п'їтьми», здавалось, перемогою от-от охоплять всю земну кулю. До неминучого

розмаху, здається, розгортається пролетарська революція — і в Еллана, одного з перших поетів її, той мотив знайшов відгук, відбиток якого лежить на всій книжечці «Удари молота і серця».

Це був час, коли поет бачив життя схематично, в махах, не приглядаючись до мінливих і миттєвоминучих деталей. Це був один рух вперед, і він відбився таким у поезіях Еллана. Перша доба розвитку революції зробила свою геніальну справу, і ось ми бачимо Еллана-поета, який так і не повернувся до лірики,— ні, він переходить до творчості, в якій можна відбивати риси нового побуту,— на оповідання, діалоги і нариси («Неп», «Людське» та інші). Більше того, поет переходить на, так би мовити, протилежне поле лірики — на щирі агітку, на сатиру, епіграму, байку і пародію Валера Пронози. Коли це і лірика, то така, що будується не так од переповненого серця, як за велінням совісті, а то й розуму.

В час боротьби за перемогу пролетарства при непі той, що став з самого початку на чолі ідеологічної ясності в поезії,— тримав її до кінця, може до кінця притамовуючи в собі ліричні поетичні потяги і настрої, а може, і переплавився завдяки своїй волі остільки, що інших тяжінь у нього й не було.

В його ж особистому житті, ми знаємо, увесь час трапляються фізіологічні перебої серця, що нарешті відняли від нас поета. Вони були наслідком того відданого горіння в боротьбі, наслідком тих гострих випадків, що принесли йому перші роки громадянської війни, а в наступні роки віддана безперервна така нервова робота, особливо в пресі.

І можна довідатись з його творчості, що особисті перебої Еллан забував, бо летів у височінь майбутнього, вперед з рухом мільйонів працюючих.

«Яка краса краса мати життя з мертвих петель і стрімких поворотів!

Хе... А хто знає, якою є блакить неба, коли бачить її, розтоптану своїми ногами, літун в ту хвилину, коли мотор дає перебої.

І коли горда біло-прозора птиця обкручує петлями хмару або стрімголов спускається по спіралі, чи не задулив літунові новий туманний образ цілого обрїю.

Перебоїв мотору — не чути, коли залізний птах обкручує петлями хмару. Не видно зблідлого обличчя і закушених губ...

Хай живе краса неба, життя і всеосяжного людського генія!»

В цих лірично-афористичних рядках змальовано всю картину тих почувань, інтересів і образів, якими повна була істота Еллана-Блакитного.

Це був лет залізного птаха, який не чув перебоїв свого мотора, бо розтоптував блакить неба, несучись до вселюдської Комуни.

П. Т. Романов

Я ВЧИВСЯ У БЛАКИТНОГО-РЕДАКТОРА

...Десь у перших числах травня з мандатом делегата ІV Всеукраїнського з'їзду Рад від з'їзду Рад Київщини і з листом-путівкою «в розпорядження тов. Блакитного» я був у Харкові.

...В редакції «Вістей» Василь Михайлович зустрівся мені в залі на другому поверсі:

— Беріть закордонну інформацію,— запропонував.

Я висловив сумнів, чи впораюсь.

— Впораєтеся,— сказав він,— якщо... захочете впоратись...

І я погодився.

Так почалася моя робота в «Вістях», вірніше — моє навчання газетної роботи у головного редактора «Вістей»

Василя Блакитного. Я приходив щодня в редакцію — і мені давали бюлетень Укрроста з міжнародною інформацією; я добирав з нього найактуальніше і готував до набору. А потім підходив до мене мій навчитель, проглядав мою роботу і докладно говорив про газетну роботу взагалі і закордонну інформацію зокрема.

Ось вони, його думки.

Газети бувають різні — залежно від того, на якого читача вони розраховані. «Правда» і «Известия» — це загальнополітичні газети, розраховані на кваліфікованого, політично підготовленого читача. А от «Беднота» і «Рабочая газета» — масові — для селянського і для робітничого, мало розвиненого політично, менш освіченого читача. В нас на Україні подібно до цього загальнополітичною газетою є «Коммунист» і будуть наші «Вісті». А масовою газетою є «Селянська правда» і буде невдовзі масова робітнича газета.

Залежно від того, на яких читачів газета розрахована, і треба подавати матеріал, зокрема, інформацію з міжнародного життя. Якщо в «Селянській правді» інформація подається коротко, популярно, то у «Вістях» вона повинна бути докладнішою, ширшою — розрахована на партійних і радянських працівників, на інтелігенцію.

Але в усякій газеті, якого б профілю вона не була, закордонну інформацію слід подавати так, щоб читач стежив за подіями подібно до того, як стежать, скажімо, за грою в шахи, коли грають двоє: чия візьме? Щоб читач залучався до азарту боротьби революційних мас проти буржуазії...

Під час розмов Блакитний переглядав мою роботу над міжнародною інформацією з бюлетеня Укрроста, поправляв мене, говорив про мову і майстерність знаходити влучний заголовок, який би зацікавлював читача...

Про Василя Блакитного можна сказати: він був пролетарським поетом і журналістом у політиці, пролетарським політиком — у поезії й журналістиці...

Як журналіст-редактор, він не терпів нудної жвачки в газеті, довгих моралізуючих статей і так званої «суконної» мови газет.

Пригадую випадок: я вже редагував газету в Вінниці, а був у Харкові у відрядженні і зайшов до редакції «Вістей». Розговорилися з Василем Михайловичем про роботу. Я питаю, що, на його думку, головне в роботі редактора над матеріалом, а він: головне — знайти і нещадно викреслити все, без чого і так буде ясно, що хоче сказати автор, а може, ще й ясніше, а потім літературно «причесати» те, що залишилось.

Я засміявся, але сприйняв це як правило.

Потім я став уважніше слідкувати за «Вістями» й переконався: Блакитний сам дає зразки газетного стилю, якого домагається від авторів. Його передові короткі, дохідливі і б'ють у ціль, його віршована сатира — злободенна і дошкульна.

У Харкові, в Малому залі ВУЦВК, зимою 1922 чи 1923 року, відбулась нарада редакторів газет. Після доповіді секретаря ЦК КП(б)У Е. Квірінга про завдання преси на сучасному етапі радянського будівництва виступали деякі редактори. Серед них і Блакитний.

Журналістика, — казав він, — не самоціль для того, хто її свідомо обрав як спеціальність, а засіб. Якщо ти пишеш для заробітку або мріючи про славу, — ти не літератор, і з тебе ніколи не буде справжнього літератора — тільки бездушний ремісник. Журналіст — це насамперед політичний діяч. Для нього ціль — політична робота, виконуючи яку, він вдається до журналістики. Володимир Ілліч Ленін вважає себе журналістом, а хіба те, що він пише і друкує в газетах та окремими книжками, — це самоціль?

Я запам'ятав ці думки Василя Блакитного про журналістську професію, як і його думки про газету взагалі, назавжди...

І. Ю. Сенченко

ДАВНО КОЛИСЬ...

Було це, якщо не помиляюся, 1920 року весною, коли сніг уже встиг розтанути і лише базарна площа в Костянтинограді (тепер Красноград) лежала під синьою спресованою за зиму кригою...

Я тоді закінчував костянтиноградську Учительську семінарію, де навчався також Олександр Іванович, тоді — Сашко — Копиленко. Профілі у нас були різні. Я захоплювався літературою, він — природознавством, хоч цікавився, звичайно, і художнім словом. Пам'ятаю, того ж року, тільки пізніше, він десь дістав книжку Янки Купали «Жалейка». Довгі години ходили ми з ним по крутому горбу біля цвинтарної церкви, читали збірку і насолоджувалися безсмертним словом білоруського поета... Вірші наповнили наші душі чимось сонячним і прекрасним.

Взагалі ми частенько з ним говорили на літературні теми. Але ваш Костянтиноград у роки революції був одірваний від культурних центрів України, зокрема Києва. Як це не дивно, але в ті роки ні я, ні Олександр Іванович не знали ні про існування Семенка, ні про існування Миколи Івановича Терещенка, Якова Савченка... Не знали навіть, що на світі є такий поет, як П. Г. Тичина. Останньою новинкою були для нас Олесь і Чупринка, твори яких у маленьких томиках вийшли в 1917 чи 1918 році. У Чупринки мені подобалися окремі вірші, у Олеся я сприйняв увесь перший томик («З журбою радість обнялась») і незабаром вивчив його напам'ять, зрозуміло, без ніяких зусиль. Але як би не захоплювався тим чи іншим поетом, а життя йде і кожен день вимагає нової і нової духовної поживи.

У книжковій крамниці нашого міста з запізненням на десятки років почали з'являтися видання мало не 70-х років минулого сторіччя. Жадібний до новинок,

я придбав тут брошури «Від чого вмерла Малася», «Як сіяти тимофіївку», повість Дмитра Івановича Яворницького «Наша доля — божа воля», видрукувану ще в 1888 році! З поезії з'являлися тоненькі книжечки Бориса Грінченка, Володимира Самійленка, Івана Манжури... Твори цих письменників тепер я читаю залюбки. Але молодість має свої закони. Вона особливо гостро поривається до нового, до дихання сьогоднішнього дня. Це просто потреба молодого організму, молодої людини. Багато відповідей на мої запитання дав Верхарн, твори якого у виданні «Універсальної бібліотеки» (переклад Валерія Брюсова) я придбав десь у 1918 році.

І ось потрапила до нас з Олександром Івановичем книжечка, та навіть і не книжечка, а зшиті кілька аркушів найменшого друкарського формату на 8 чи на 12 сторінок. Ще й без обкладинки. В цій брошурі містилося по кілька віршів поетів, з іменами яких я тоді познайомився вперше: Василя Еллана і Василя Чумака.

Книжечка ця потрясла нас. За роки захоплення літературою я встиг привычитися до поезики письменників XIX — початку XX сторіччя. Це — поезика Чернявського, згаданих Олеся і Чупринки. Вона якоюсь мірою і стала нормою для мене. Вірші текли плавно, усталений був запас рим, запас образів, гамма настроїв. І ось в цей усталений лад проходило щось зовсім нове, нечуване, несподіване! Дивно про це говорити, але я докладав значних зусиль, щоб зосередитися на незвичностях цих віршів. Ось прошу вас:

Розірвала краля-мавка
Ляно питий гомін-жгут:
Плине зграйно, плине плавко
Березневий каламут...

Я не уявляв собі, що таке «гомін-жгут», «плине зграйно», але оцей могутній, всесокрушаючий «березневий каламут» давав відповідь на всі запитання: березневий каламут — це революція, весна нашого життя!

Така весна приходить раз на тисячі років, все в ній незвичайне, незвичайними мусять бути й слова, якими поет говорив про неї! Я вивчив напам'ять ці й інші вірші Василя Чумака, і зараз більше як через сорок років цитую їх з пам'яті...

Революція гриміла навколо. Нею всі жили. Але ні один з письменників, принаймні з тих, яких я знав, не зуміли піднятися на ту височінь, з якої видно було, що ж найважливіше, найголовніше відбувається в країні. Це судилося здійснити таланту Василя Еллана, Блакитного. Вірш Еллана «Ударом зрушив комунар бетонно-світові підпори...» як прожектор кинув снопи проміння, щоб освітити ті простори, по яких піде молода радянська література. Цілі покоління носили його в своїй душі. От і зараз, коли я пишу це, мені хочеться цитувати й цитувати нев'янучі слова цієї поезії. Чотири з половиною десятиріччя минуло з того часу, як був написаний цей вірш, — великий час, а й він не стер ні єдиної грані з нього.

Вважайте:

Промерзло згадує Париж
Про дні кривавого терору.
І гільйотини гострий ніж —
В тумані близько... Скоро... Скоро...

Невеличка збірочка віршів Чумака й Еллана дістала нас в нашому Костянтинограді, вибила відсталих провінційних семінаристів з їхніх позаторішніх сідел. Сонце не тільки сліпить, а й вабить. І ми потяглися до сонця.

Пізніше мені доведеться побачити Василя Михайловича Еллана-Блакитного і познайомитися з ним.

У 1921 році на Костянтиноградщині почалося «посполите» рушення молоді у великі міста по науку. В нашому місті утворилася група прагнучих знань. Група ця складалася з 48 чоловік. У неї входили недавні повітові комісари молодих радянських установ, головним чином

наросвіти (я і Копиленко в той час теж працювали в системі народної освіти інструкторами), молодь, що позакінчувала учительську семінарію, гімназії, — в Костянтинограді було дві гімназії — чоловіча й жіноча, тощо.

Порядок прийому до вузів тоді був інший, ніж тепер. У кожному губернському місті були створені екзаменаційно-розподільні центри, де всіх опитували, виявляли нахили й інтереси і відповідно до цього направляли в ту чи іншу вищу школу. Нас з Олександром Івановичем направили до Харківського університету. Його на природничий факультет, мене — на філологічний. У той час система вищої освіти переживала епоху реорганізацій, Харківський університет спочатку був перетворений на Академію теоретичних знань. Академії ми не застали, бо на той час вона стала вже Інститутом народної освіти — ІНО.

Восени 1921 року я зовсім переїхав до Харкова, почав одвідувати лекції. Тут мені пощастило. У відділі літератури і мови лекції читали незабутні Олександр Іванович Білецький і Леонід Арсенович Булаховський. Слава про них гриміла на все місто.

Оформлених письменницьких організацій на той час в Харкові не було, якщо не брати до уваги Пролеткульт. Літератори збиралися біля газети «Вісті», яку редагував В. М. Блакитний, і «Селянської правди», очолюваної С. В. Пилипенком. Обидві редакції містилися на Сумській вулиці в будинку друкарні ВУЦВК (після 1925 року — ім. Блакитного), на другому поверсі. Продовженням редакційних приміщень являлася домовна церква, побудована колишнім власником газети «Южный край» для своїх робітників.

Оце приміщення домової церкви, холодне, неопалюване, але досить просторе, і перетворилося на «клуб» радянських харківських літераторів. Там уперше з внутрішнім хвилюванням і трепетом я побачив тих, кому випало закладати підмурки української радянської літе-

ратури. Це були Михайло Доленго, Михайло Йогансен, Володимир Коряк, Володимир Сосюра, Валер'ян Поліщук, Сергій Пилипенко, Микола Хвильовий, Гордій Коцюба, Василь Еллан-Блакитний і чудовий знавець українських казок, пічник з професії, мила людина — Михайло Майський, якому лише брак освіти не дав змоги розгорнути свої здібності. Секретарем редакції «Вістей» працював Остап Вишня, але він тоді ще не був Вишнею, а просто Павлом Михайловичем Губенком. В отому «клубі» він не бував і держався осторонь від літераторів. Блакитний теж не часто приходив на ці зібрання. Побачити його мені довелося за інших обставин.

Восени 1921 року почав писати і я, почав не з віршів, а з прози. Перше оповідання моє називалося «Чорноземні сили». Редакція газети «Селянська правда» охоче опублікувала його. Дуже я був здивований, коли через кілька тижнів побачив свого первістка передрукованим на шпальтах газети «Вісті». Мені переказали, що зробив це Еллан.

Денним центром, де сходилися молоді літератори, була одна з кімнат «Селянської правди». Одного разу там знайшов мене Остап Вишня, сказав: «Зайдіть у „Вісті“ до Блакитного». Від такого повідомлення у мене й ноги підкосилися. Блакитний — це Еллан, а Еллан — автор поезій, крапих за які я не читав на той час. І боязко стало і радісно на душі. Боязко — бо ж Еллан — це Олімп, а радісно тому, що нарешті випало мені щастя побачити його живого на власні очі...

Блакитний сидів у себе в кабінеті, щось проглядав з олівцем у руці. Почувши шамрання біля дверей — вони були відчинені, — підвів голову. Мене вдарила хвиля світла. Світлі вуса, світлі очі, світле волосся, світле опукле, виразне, благородне чоло. Природа примхлива в своїх забаганках. Одній людині посадить класичного римського носа, другій — кирпу незбагнену, третій —

чудову чуприну, тому — намальовані губи. Елланові природа дала голову, лоб особливої краси. Трьох чоловік за своє життя бачив я з такими благородними, красивими лобами: Василя Еллана, Янку Купалу і Олександра Івановича Білецького...

Я не знаю, чи писав хто портрети з Блакитного. Мені здається, що писати такий портрет треба було б аквареллю і писати його мав би такий майстер, як Шовкуненко...

Як переказати ту розмову, провадили яку з одного боку великий поет Еллан, він же Блакитний — видатний громадський діяч, редактор центрального органу ВУЦВК, і з другого боку — вчорашня семінарська темнота, початкуючий студент, початкуючий літератор, косноязычний і невиразно блідий? Слів цієї розмови не пам'ятаю, зміст пригадую: на світ з'явилася нова, радянська література, якої ще не знало людство. Щоб творити її, треба багато знати, багато вміти...

Я був студентом, приїхав вчитися, отже, — здобувати знання. Тут розбіжностей з Блакитним у мене не було. А от щодо отого «треба вміти», то тут було над чим подумати. Добре моему співрозмовнику: у редакції він Блакитний, в суспільному житті — чудовий, неперевершений, незвичайний Еллан. Чи знав він, як бути не-Елланами?

— Нова епоха ставить перед письменниками високі завдання. Тепер освіта відкрита перед народом, і той з письменників, хто не робить з цього висновків, хай нарікає на себе...

Я, певне, зітхнув. І не раз, видно, ще зітхав простакуватий одвідувач Блакитного у тій вузькій довгастій кімнаті, яка правила йому за кабінет.

Не пам'ятаю, як ми перейшли до розмови про Сервантеса, Дон-Кіхота, Санчо Пансу.

Власне, говорив Еллан і найбільше про Санчо Пансу. «Були епохи, коли в романі великого письменника су-

спільство бачило головним чином Дон-Кіхота. Ми його теж не відкидаємо. Але найголовніше, що зараз ми бачимо у великому творі,— це образ Санчо Панси. Хоча наша робітничо-селянська держава і є перша в світі, але були уми, які мріяли про щось подібне. Таким був насамперед Сервантес. Що він зробив у своїй книзі? Пригадайте історію з губернаторством Санчо Панси. Великий іспанський письменник уперше в історії людства приміряв до плечей робітничої людини тогу влади і довів, що це річ, над якою варто подумати. Можна так тлумачити цей образ? Можна. Справжній художній твір має ту особливість, що він не старіє і з кожним поворотом історії різні його грані починають звучати по-новому...»

Я сказав, що повного роману не читав, що в руках у мене були лише видання, скорочені для шкіл і училищ.

— Не біда, ще встигнете, аби тільки була охота.

В ті роки і пізніше при ВУЦВК працювала Комісія неможливих селян. Участь в її роботі брав літній селянин з обличчям мудреця — Одинець. Його часто можна було бачити на вулицях Харкова і, дивлячися на нього, я раз у раз пригадував розмову з Блакитним про Санчо Пансу і про те, як Сервантес приміряв до нього тогу влади...

Далі Блакитний заговорив про моє оповідання. Воно гарне тим, що тема взята з життя нашого села. В цьому напрямі й треба йти. Писати слід не про все, що є в житті, а про те, що в ньому є нового. Той, хто писав би, що зараз певній частині селян жити важко, Америки не відкрив би. Про це пишуть уже протягом сторіч. Коли ж написати, як кращі люди села думають знайти вихід з цього становища тепер, в умовах Радянської влади, то це буде ваше нове слово, і коли напишете добре, книга знайде відгук у суспільстві...

Це була єдина моя близька зустріч з Блакитним, якщо не рахувати ще однієї — німої, безмовної.

Було в теплу пору 1924 року. В тихе надвечір'я ішов я по Басейній там, де вливається вона в Пушкінську. На перехресті цих вулиць побачив я знайому постать великого поета в потертій, колись коричневій шкірянці. Еллан був не сам. Держав на руках дитя, дочку. Чи гуляв з нею, обгорнувши полами, чи чекав когось...

Ішов тоді вже сьомий рік революції, але наші люди подекуди зберігали ще чимало різних забобонів, пересудів. В суспільстві ще трималися предковічних норм, і всі твердо знали, що має робити чоловік і що має робити жінка. Справді, хіба можна було уявити якогось, хай і не найвищого, радслужбовця, як тоді говорили, з малятком на руках? Руки його призначені були лише для портфеля, і чим той портфель товщий, дорожчий, тим краще. Мабуть, і я тоді додержувався таких поглядів. І мене вразило — видатний поет, редактор центральної газети, редактор і засновник журналу «Червоний перець», редактор і засновник журналу «Всесвіт», член Центрального Виконавчого Комітету України, громадський діяч першого рангу стоїть на перехресті, чекає когось, може, дружину, і держить на руках, пригорнувши до себе, немовлятку. Вищий пересудів, вищий забобонів. Справжня людина нової епохи.

Таким був Еллан, Блакитний Василь Михайлович...

Ю. К. Смолич

БЛАКИТНИЙ, ЕЛЛАНСЬКИЙ, ЕЛЛАН

То було 1923 року — влітку.

Тоді я ще не був літератором, а працював у театрі. З театром же я й приїхав з Донбасу до Харкова. Наш театр з мандрівного, провінціального готувався стати стаціонарним, столичним, першим у республіці, а я — з театру піти, тільки отабориться він у столиці.

Бо мріяв я — літературою. Стоси паперу списував

я віршами, оповіданнями, п'єсами. І в Бахмуті я прочитав у газеті заклик групи молодих, покликаних революцією літераторів — творити пролетарську літературу; група ця заснувала вже й «Спілку пролетарських письменників», найменувала її «Гарт» і місцем осідку визначила собі Харків.

Я був схвильований.

Що за «Гарт»? Як його знайти? Хто ним керує? І як до нього... вписатися?

Оце й були запитання, з якими я їхав тепер до столиці.

І другого ж дня по приїзді до Харкова ми з іншим актором, що також пописував вірші, оповідання та п'єси і мріяв увійти в літературу, кинулися вже дошукуватися того «Гарту».

Порадили нас досвідчені харків'яни: де ж вам і шукати його, як не у видавництві або редакції газети. Прямуйте до Державного видавництва — ДВУ, — директором там член ЦК партії товариш Блакитний, він же Елланський. Або йдіть до центрального органу преси, редакції газети «Вісті», — редактором там член ВУЦВК товариш Елланський-Блакитний. А взагалі він — Блакитний-Елланський — поет і підписується: Василь Еллан...

Василь Еллан!

Блакитний, Елланський — ці прізвища нам нічого не говорили: ми досі їх, очевидно, й не чули. Але ж Василь Еллан... Збірка поезій Василя Еллана «Удари молота і серця» — така невеличка, в сірій обкладинці з нарбутівським орнаментом, книжечка, — то ж було, власне, перше радянське видання українською мовою, яке три роки тому, ще на польському фронті, ми побачили і прочитали. «Удари молота і серця»! То ж були удари в унісон і нашим серцям! Ми — може, ціле покоління було те «ми» — читали тоді поезії Василя Еллана і з кожним рядком твердіше й міцніше почували себе на своїй землі. «Ударом зрушив комунар бетонно-світові підпори.

І над розвіяністю хмар — червоні зорі... Зорі». Власне, то ж був другий твердий крок молодого українського інтелігенга на радянському ґрунті — першим був «На майдані, коло церкви» Павла Тичини. Цими кроками,— відсікаючи всякі зальоти з націоналістичного табору, оминаючи манівці, на які заштовхувано українську молодь облудами українських шовіністів та провокаціями російських великодержавників,— йшла молода українська інтелігенція під червоні прапори інтернаціоналізму, на червоні заграви «загірних комун»: «Ми — тільки перші хоробрі, мільйон підпирає нас...»

Василь Еллан!

Я був схвильований до глибини...

Але ж — побачити його зараз, піти до Василя Еллана... Отак просто й піти?.. Відбирати дорогоцінний час у такого видатного діяча — поета, директора, редактора, члена ВУЦВК та Центрального Комітету!..

В моїй голові низалися рядки з Василя Еллана:

Де оспіваний задуманим поетом
Сивий морок звис над сонним містом,—
Кинуту Революційним Комітетом,
Наче іскру в порох терориста.

Скільки разів цей вірш Еллана — «Повстання» — я читав перед червоноармійцями з платформи фронтового агітпоїзда:

Наказ дано (коротко й суворо):
Вдарити й розбити ворогів...

Василь Еллан! Невже й справді можливе таке, що я зараз побачу його й розмовлятиму з ним? Це ж вперше в моєму житті я побачу поета, письменника, і цей перший буде саме Василь Еллан...

А раптом він не схоче з нами балакати? Не прийме нас. Ніколи йому буде. І чого їм треба? Хай собі йдуть, звідки прийшли. Теж мені — вештаються тут всякі...

Ні, ні! Не може такого бути!

І ось ми — в редакції газети «Вісті».

В першій кімнаті, до якої хід був просто з коридорчика-передпокою, стояв один стіл і сиділа одна людина. Стіл був завалений паперами, і людина поринула в них достеменно «з головою».

— Можна бачити товариша Блакитного?

Людина біля столу не звела голови, не глянула на нас — папери зовсім поглинули її,— тільки махнула рукою праворуч. Там, з правої руки від нього, з лівої від нас, були двері. Але вони були щільно причинені.

— Можемо ми побачити товариша Блакитного-Еллана?

Людина в паперах глянула на нас люто:

— Я ж сказав уже вам, що Блакитний там!

І він знову занурився в папери.

Це були його перші слова — раніше він нічого не казав, тільки махнув рукою на двері, але він був, мабуть, такий заклопотаний, що йому здалося, що він вимовив вголос те, що тільки подумав. Втім, пізніше ми вже знали, що в товариша Тарана взагалі така манера розмовляти,— це був Таран, він тоді працював ще секретарем у газеті «Вісті».

Ми зробили кілька кроків через кімнату, до дверей. Серце мені калатало. Я почував себе як перед дверима до кабінету дантиста, що має зараз виривати зуб. Ми постукали у двері.

За дверима було тихо.

Людина в паперах — товариш Таран — знову люто гаркнула:

— Та чого ви гуркіт ізняли? Тільки працювати заважаєте! Сказано: заходьте! Скільки раз повторювати?

Сказано нічого не було, але Таран завжди вважав, що його думки звучать вголос.

Ми штовхнули двері і опинились у вузькій і довгій — наче коридорчик — кімнатці з одним вікном. Віконце було невеличке і низеньке — лутка починалась мало не при підлозі. На широкому підвіконні горами навалено

газети і папери. При самому вікні, короткою бічницею до вікна, стояв чималенький письмовий стіл — теж геть-чисто весь завалений газетами, рукописами, книжками, довгими стьожками друкарських гранок. Ліворуч від дверей стояла велика, провалена посередині канапа, обтягнута дерматином. Навпроти неї під стіною — широка етажерка, теж завалена зшитками газет. Між канапою та етажеркою були ще одні двері — до внутрішніх покоїв. В кутку біля дверей — там, де ставлять звичаєм вішалку для капелюхів та пальт, — на високій підставці для вазонів стояв великий, формату людського тіла, бронзовий бюст Аполлона Бельведерського. На голову йому недбало кинуте потріпаний, із зламаним дашком, сукняний кашкет-керенку, кольору солдатської гімнастерки — хакі.

Це не міг бути кабінет редактора центрального в республіці органу преси...

При столі, у звичайному дерев'яному кріселку, сидів білявий молодик, років під тридцять: чуб недбало відкинуто зліва направо, над губою — зовсім несподівані в ніжному дитячому овалі лица — густо нависали рясні, вільно пущені вуса. Широко розкриті — якісь наче дівочі — очі дивились відразу і привітно, і строго, запитливо і трохи здивовано. Але такий вираз очей був лише мить, — зразу ж погляд зробився наче відсутнім, прозорим, обернутим у себе самого: думка нагло опанувала молодика, — він вхопив перо і швидко-швидко почав писати. Вузьку стьожку паперу, на яких писали колись газетярі, пильнуючи зручності для ручного складання шрифту друкарями, — було притулено на крайчику стола, тільки тут звільненого від газет та паперів.

Ми зняли наші ширококрисі капелюхи і стояли перед столом. Це був, безсумнівно, секретар, а в он оті другі двері — іти до самого Блакитного...

Молодик з несподіваними вусами припинив писання і знову звів свої блакитні очі на нас. Він дивився запит-

ливо, але нічого не питав. Втім, мова погляду була зовсім виразна: чого вам треба і хто ви такі?

— Скажіть, будьте ласкаві, як нам побачити товариша Василя Блакитного?

— Я — Блакитний, — просто, навіть якось безбарвно мовив молодик.

Серце мені стрибнуло.

— А ви хто такі? — запитав Блакитний.

— Ми? Ах, ми — актори театру імені Івана Франка. Вчора наш театр прибув до Харкова, а сьогодні...

Блакитний підхопився і відштовхнув геть стілець.

— Чудово! Це чудово, що ви зразу й прийшли! Це чудово!.. У мене до вас буде ціла серія запитань!..

Розгладжуючи вуса на боки й донизу, Блакитний закрокував по кімнатці — сюди і туди між столом і канапою, три кроки туди і три кроки назад.

— І от які запитання... — Досі він не поцікавився, з чим ми прийшли, яка в нас була до нього справа, навіть як наші прізвища: у нього, виявляється, була справа до нас, і він мав невідкладно поставити нам низку запитань.

Запитання Блакитного були такі: якої ми думки про свій театр — театр імені Івана Франка; якої ми думки про театр «Березіль» Леся Курбаса в Києві; якої ми думки про театр Марка Терещенка — теж у Києві; і взагалі якої ми думки про сучасний театр, і що ми думаємо про аматорські драматичні гуртки — особливо при робітничих клубах?

— І що ви думаєте про Мейерхольда та його біомеханіку? — закінчив він серію запитань. І поки ми, ошелешені, мовчали, кліпаючи очима, він докинув ще одне запитання: — І про Пролеткульт розкажіть: як ваш театр ставиться до Пролеткульту?

Ні на одне з запитань ми б не зуміли відповісти до ладу — в театрі у нас про такі високі матерії не говорилося, а ми, молоді «опозиціонери» в театрі, не уміли

сформулювати для себе мистецького процесу. Та наша відповідь тим часом і не була потрібна. Блакитний раптом заговорив сам — гаряче, пристрасно, неначе були перед ним не двоє випадкових незнайомих нетямущих молодиків, а велика аудиторія, юрба, яку треба переконати і довести до пуття. Він казав: пролетарська культура в переходову добу — це культура передусім класова, пройнята ідеологією і психологією пролетаріату... Але ж коли робити з цього фетиш, ще й проголосивши анафему всій класичній спадщині, то й перетвориться Пролеткульт тільки в арену для інтелігентського штукарства, що не має нічого спільного з проблемою творення комуністичної культури майбутнього... А проголошувати анафему всій класичній спадщині — це фіглярство і злочин: пролетаріат — спадкоємець усіх попередніх соціальних формацій, і він завоював собі право критично переглянути класичний спадок і відібрати для себе все те, що стане в пригоді для творення вселюдської комуністичної культури. Пролетарський колектив — ось хто має творити цю культуру, а не одинаки-вискочки, фіглярні і пристосуванці, жулики або й «чесні з собою» фанатики сектанти!.. Колективістичний принцип — це колективна свідомість і свідомий колектив, а зовсім не вимуштруваний гурт «механізованих» виконавців, як це зараз роблять у студіях Пролеткульту на своїх «машинізованих» конструкціях! Пролетар — людина, а не механічна лялька в синій блузі!

Блакитний говорив і говорив, — двері прочинились, і до кімнати зазирнув Таран: він нарешті одірвався від своїх паперів. Блакитний не звернув на нього уваги і говорив далі. І тепер він говорив уже не сам, а разом із нами — ми вже підтакували йому, докидали свого слівця, закругляли почату ним фразу. Ми говорили на теми, поставлені ним у серії його запитань, і — дивовижно: ми відповідали на його запитання і самі, і з його допомогою. Блакитний умів «витягти» з людини слово,

а за тим словом — думку, і якщо ви самі не могли дати ради своїм розкиданим, неорганізованим думкам, то він допомагав вам зібрати ваші думки, виразно їх сформулювати, розібратися в них... Ми говорили вже з добру годину, а може, й дві,— і справді: тепер вже нам самим було ясно, як ми ставимося до власного театру, до театру «Березіль», до театру Марка Терещенка, до Мейєрхольда і Курбаса.

Таран знову прочинив двері.

— Василю,— сказав він,— де ж передова? Передову вже треба слати до друкарні!

— Ах, так!

Блакитний зразу сів до столу і взяв перо в руки.

— Почекайте, хлопці,— кинув він нам.— Ні, ні, не йдіть, зачекайте отут, отам, на канапі...

І почав швидко-швидко писати на своїй довгастій гранці.

Ми сиділи тихенько на канапі і дивувались із себе самих: ми наче виросли в своїх власних очах. А втім, ми і справді виросли за цю півторагодинну розмову. В грудях мені аж співала радість: я балакав з Блакитним, з Василем Елланом, і він хоче зі мною балакати — сказав не йти, а почекати...

За хвилин двадцять Блакитний гукнув Тарана, віддав йому закінчену передову і знову обернувся до нас.

— А з чим ви, хлопці, власне, прийшли? — нарешті поцікавився він.

Ми відповіли.

— А, то ви й письменники! — чи то зрадів, чи то розчарувався Блакитний. Він посіпав свої вуса, потім загукав до сусідньої кімнати до Тарана.

— Нехай покличуть Кудрю з друкарні! І гукни, будь ласка, Тичину!..

— Павло Тичина? — завмираючи серцем, поцікавився я.

— Павло. Щойно переїхав з Києва. А от жити нема де. Ночує тим часом тут, у редакції,— комірка там є, в кінці коридора...

Блакитний весело засміявся:

— Все боїться, щоб щури рукописи його віршів не поїли: повно там пацюків — так і бігають по столі...

— Б-р-р-р! Це ж вони і на ліжко можуть вилізти.

Блакитний зареготав:

— На ліжко не вилізуть. Бо ліжка там і нема: Павло Григорович на старих комплектах газети на ніч вмощується... От зайдете потім до нього й самі побачите...

...Зайдете... Побачите... До кого — зайдемо? До Павла Тичини?.. Що написав «Псалом залізу»? До автора «На майдані, коло церкви, революція іде»? До найпершого поета української сучасності?.. Зайдемо і побачимо, що живе в кінці коридора в комірчині, де пацюки заміряються з'їсти рукописи його віршів!..

А Блакитний вже не сміявся. Він скинув паки газет із підвіконня, посадив туди нас — ближче до себе — і заговорив заклопотано:

— Розумієте, хлопці, нам з вами треба велику справу започаткувати! Треба навести лад на театральній ділянці і... і творити пролетарський театр!

І Блакитний знову обрушився на нас з пристрасною промовою.

Зміст її був такий. Тисячі драматичних аматорських гуртків існують по селах та на кожнісінькому заводі — і діють собі без руля і без вітрил, як бог на душу покладе. Рівняються вони як на мистецький еталон тільки на ті — теж не один десяток — мандрівні халтуртрупы всяких Колісниченків, Прохоровичів, Азовських та інших Гаркун-Задунайських. І в цьому морі гопачно-горілчаной, із співами й танцями, театральної халтурокультури сліпими маяками — бо ж позбавлені змоги ширити свій вплив — діють кілька справді творчих театральних

об'єднань: березильці, франківці, терещенківці. Та об'єднання ці — лише мистецькі і різняться одне від одного тільки формальними прийомами і між собою люто ворогують. А потрібно мати ідейне об'єднання театральних митців, об'єднання, яке б стояло на позиціях класового мистецтва, на позиціях творення пролетарського театру, — об'єднання, яке б було своєрідним «апаратом» партії на фронті творення нової театральної культури, колективістичної і комуністичної... Тоді кожнісінький драматичний гурток на селі чи при заводі зможе орієнтуватися на діяльність такого об'єднання або й бути під його безпосереднім творчим керівництвом. Таким чином і буде мобілізовано до творення пролетарського комуністичного театру всі творчі сили професійного театру та піднято весь самодіяльний аматорський театр: вони будуть об'єднані в єдиному ідейному і мистецькому театральному процесі.

— Розумієте, хлопці? — закінчив довгеньку-таки тираду Блакитний. — Згодні з такими постулатами?

Хіба ж ми могли бути не згодні! — з самим Блакитним?

— Так от, хлопці, і треба покласти початок такому об'єднанню. Вам і бути його фундаторами...

Блакитний присунув до себе чисту стьожку паперу.

А ми дивились, кліпаючи очима: щохвилини нас удаляла чергова несподіванка, чергове ошелешення. Ми маємо бути... фундаторами!..

— До речі, — аж нарешті подікавився Блакитний, — як ваші прізвища?

Блакитний записав наші прізвища. Далі він записав: Павло Тичина, Василь Еллан, Кудря...

— Ну от... — Якусь мить він наче помилувався записаними в стовпець прізвищами. — П'ятеро. Цілком досить для ініціативної групи фундаторів... Таран, Таран! — загукав він. — А де ж Тичина і Кудря?

Та двері якраз прочинились, і до кімнати ввійшов стрункий худорлявий молодик, під тридцять років,— в пенсне, з зачесаним назад темним волоссям.

— Знайомтеся: Тичина, Павло Григорович.— А це артисти-франківці: Смолич і Журба.

Процес знайомлення відбувся наче вві сні — день випав нам незвичайний, запаморочливий: ми маємо стати фундаторами театрального об'єднання на цілу республіку, Василь Еллан — наш добрий знайомий, а тепер — Павло Тичина... Стільки подій за якихось там дві години!

Та часу для рефлексій не було. Блакитний посадовив мене до свого столу, звільнивши трохи місця від газет та паперів. Переді мною він поклав стьожку чистого паперу, в руки встромив перо.

— Ви будете протоколювати. І писатимете платформу. Ну, будемо вам диктувати... А, от і Кудря! Знайомтеся: метранпаж нашої газети і запеклий аматор театру — переграв, мабуть, усі гопакедії від «Сатани в бочці» до «Ковбаси та чарки»!..

І Блакитний зразу приступив до діла:

— Товариші,— сказав він,— я пропоную наше об'єднання найменувати теж «Гарт», тільки ж писати будемо його через крапки.

— Як то?

— А так: Г — крапка, А — крапка, Р — крапка, Т — крапка. Криптонім. Перші літери повної назви: Гарт Аматорів Робітничого Театру... Заперечень не буде?

Заперечень не було. Бо придумано таки хитро: і так «Гарт» і с'як «Г. А. Р. Т.».

— Ну от! Впишіть це до протоколу.

Я вписав.

— Які є ідеї щодо платформи організації?.. Я пропоную...

Блакитний казав. Всі інші докидали слівце від себе. За півгодини платформа всеукраїнської республіканської організації — театрального об'єднання «Гарт аматорів

робітничого театру» — «Г. А. Р. Т.» — була готова на двох вузьких стовжках-гранках газети «Вісті». В тій платформі мовилося, що спілка «Гарт аматорів робітничого театру» має об'єднати в одній організації діячів (аматорів у широкому розумінні — активних прихильників) робітничого театру. Платформа уточнювала, що ж треба розуміти під терміном «робітничий театр», спеціально наголошуючи на такій трактовці: театр не лише з робітників, і не лише для робітників, і не лише з темами п'єс з робітничого життя, а театр, просякнутий пролетарською, комуністичною ідеологією. Своїм завданням спілка матиме: створити новий репертуар і виховати нового актора — громадського діяча...

Платформу записано й схвалено п'ятьма голосами з п'ятьох — в неділю вона мала з'явитись на шпальтах мистецького додатка до газети «Вісті» — «ЛНМ» («Література, наука, мистецтво»). Під платформою виставлено п'ять підписів фундаторів (за абеткою); під протоколом підписалися двоє: головуєчий — Блакитний, секретар — Смолич.

Нова організація народилась.

І час був розходитися. Таран вже поклав перед Елланом на стіл стос свіжих, ще мокрих гранок — коректу завтрашнього номера газети: редакторів Блакитному їх треба було спішно вчитувати.

— Ну, хлопці, вимітайтеся! — наказав Блакитний.

І ми пішли до дверей з заповітного віднині кабінету — кімнатки з одним вікном на другому поверсі, в одинадцятому номері по Сумській.

— Завтра, хлопці, зайдеге, — гукнув нам наздогін Блакитний, — накидаємо план роботи.

Так почала своє життя нова організація «Г. А. Р. Т.».

І така була моя перша зустріч з Василем Блакитним.

З театру я невдовзі пішов, але порвати зовсім з театральною справою мені не дозволив Блакитний — ідеолог

та шеф «Г. А. Р. Ту». Бо він вважав, що робота в царині театрального мистецтва є моїм обов'язком.

Блакитний казав так:

— Ви думаєте, що мені так вже хочеться писати щодня передовиці в газету? Ні, я б волів писати вірші. Але ж партія мені доручила бути редактором... Ви теж можете писати і ставати письменником — це ваше право, і діло хороше. Але раз ви знаєтеся на театрі і можете бути корисним у справі організації театрального процесу, то, будьте ласкаві, робіть це: це — ваш громадський обов'язок... А коли вступите до партії, то буде й партійним обов'язком...

І доки хвороба не вибила з редакторського крісла Василя, я мало не щодня мусив з'являтися для вирішення різних театральних справ та обговорення ідей — сюди, в його редакторський кабінет.

Редакторський кабінет Василя Блакитного!

Хто з нашого покоління письменників і журналістів, ба й діячів інших творчих професій — композиторів, художників, театралів — не згадує з душевним трепетом цей кабінет Василя Блакитного, вузьку і тісну наріжну кімнатку з одним вікном на другому поверсі в одинадцятому номері на Сумській?

Адже з цієї кімнатки пішло — і вже неодмінно через цю кімнатку пройшло — громадське і творче життя кожного з нас якраз у найвідповідальніший період його громадського і творчого становлення.

Тут починалися долі десятків і сотень творчих людей, тут утворювалися творчі організації, складалися творчі колективи, вимріявалися, а тоді й здійснювалися нові й нові творчі заходи, зароджувалися ідеї, накреслювалися плани на багато років наперед.

У цьому кабінеті, завбільшки з монастирську келійку, утворилася і прожила все своє організаційне життя перша пожовтнева Спілка пролетарських письменників «Гарт», що привела в літературу, в першій пожовт-

невій фаланзі, з півста літературної молоді — нині найстаршого покоління в нашій літературі. За «Гартом» літературним утворився «Гарт» театральний. Потім — «Гарт» музичний (Еллан з Козицьким — основоположники). А тоді — «Гарт» образотворчий (Еллан з Довженком — основоположники).

Саме тут, у цій кімнатці з одним вікном, усі ці організації — що разом усі об'єднали і наблизили до Комуністичної партії значну частину української творчої інтелігенції тих років — відбували свої установчі збори, тут відбувалися і всі засідання керівництва чи активу організацій. Хоча, правду сказати, в ті часи збори не були зборами, і засідання не були засіданнями, як ми тепер звикли їх проводити. Тоді порядок денний рідко визначався наперед, ніколи не розсилялося запрошень чи повідомлень, не вивішувалося й оголошень: просто — товариші сходилися, коли виникала потреба, і починали говорити про те, що в цю хвилину їх хвилювало. Протоколів не велося. Папір для запису з'являвся на столі лише тоді, коли потрібно було прийняти якусь спеціальну ухвалу — декларацію, платформу, постулати, тези: тези, постулати, платформи й декларації були тоді в моді.

Багато людей в кабінеті Блакитного не вміщалося. В кабінеті було два стільці — редакторське «крісло» і сідало для відвідувача та канапа з проваленими пружинами; ще два чоловіки вмощувалися на підвіконні. Канапа мала своє наймення: «каменю місце». Вона була нормального розміру, для вільного сидіння трьох людей; коли ж приходив хтось четвертий, то — подавши голосно попередження: «Каменю місце!» — він підстрибував, падав зверху і втискувався між трьох. Якщо в кабінеті збиралося більше як десятеро, то сідати доводилось просто на підлогу. Я пригадую «засідання» в кабінеті Блакитного — до двадцяти п'яти чоловік. Але ступити на підлогу тоді вже не було змоги.

Та не лише різні організації «Гарту» збирались у кабінеті Блакитного. Авторський колектив газети — з поля літератури, мистецтва, науки і суспільного життя — тих перших років мирного радянського життя гуртувався теж тут. Я пригадую тут батька усіх сліпоглухонімих, геніального педагога Соколянського; відомого в усьому світі астронома Барабашова; дяча з поля медицини Холодного; молоду лікарку-психіатра Светнік; Макаренка — тоді ще не письменника, а організатора комун для безпритульних. Сюди самі приносили свої статті, писані власною рукою, тодішні наркоми. Газета «Вісті» тоді широко висвітлювала питання культурного будівництва на своїх шпальтах та на сторінках спеціального додатка «Література, наука, мистецтво» — «ЛНМ», пізніше його поширено й перейменовано в «Культура і побут» (редактор Блакитний, редакція: Гордій Коцюба). Трохи згодом з'явився журнал «Всесвіт» (редактор Блакитний, редакція Копиленко і Зегер). Потім — «Червоний перець» (редактор Блакитний, редакція Остап Вишня і Сашко Довженко).

Коли влітку 1924 року я залишив-таки театр, то зразу прийшов до Блакитного.

— Товаришу Василю, — сказав я, хвилюючися й ніяковіючи, — у мене... особисте прохання.

— Особисте? — Василь задумався. З особистим проханням я ще ніколи до нього не звертався. Взагалі особисті прохання в ті часи якось... не практикувались. — А що там таке?

Я виклав свою справу. В редакції «Культура і побут» працювало дві людини — Гордій Коцюба і дівчина-помічниця, що виконувала секретарську роботу, готувала рукописи після машинки, робила коректу. Дівчина ця з роботи йшла і на її місце мав стати хтось інший. От я й прохав призначити на цю посаду мене. Чому? Бо, по-перше, пішовши з роботи в театрі, я утримання, отже, не одержував, а гонорару за статейки в «Вістях» та

інсценізації Губполітосвіти було замало для прожиття. По-друге, секретарство в журнальчику — це все ж таки було щось «біялітературне», а мені ж так кортіло ближче до літератури...

— Ні, ні! — рішуче сказав Василь. — Це нікуди не годиться!

— Чому? — похнюпився я. — Мені, звичайно, не доводилося досі таке робити, але я думаю, що швидко опаную всі друкарські премудрості. Не святі горшки ліплять. А я все ж таки закінчив гімназію...

— Та ні! — замахав руками Блакитний. — Я не про те! Зовсім навпаки! Не можна розпорошувати сили! Ви не маєте права робити менше, ніж ви можете! А можете ви більше, ніж секретарство в недільному додатку до газети!..

Я кліпав очима:

— А що я можу? Я знаю, що я хочу, а що я можу, я ще й сам не знаю...

Наша розмова на тому й закінчилась того разу — Блакитний заговорив про щось інше, про якісь невідкладні справи театрального «Гарту».

Але за кілька днів я був викликаний до Народного комісаріату освіти, до начальника Головополітосвіти УРСР Логінова (Павел): мені запропоновано стати у відділі мистецтв (начальник — Пельше) інспектором театрів.

Мені — невдасі актору — керувати всіма театрами, цілим театральним процесом у республіці! Мені — двадцятичотирьохлітньому юнакові, що й життєвого досвіду ще не мав, — посісти високий державний пост!

Я розгубився, перелякався, хотів зразу ж в жахом відмовитись, але засоромився сказати прямо — і попросив двадцять чотири години для роздуму.

І мерщій побіг до Блакитного.

Блакитний писав передову, але я не зважив на застереження Тарана і вскочив до кабінету, переляканий і розлючений:

— Це ви сказали про мене в Головполітосвіті?

Блакитний почервонів:

— А хіба погано, щоб театрами керував гартованець? Це ж можна здійснювати нашу програму в... державному масштабі! І я ще відвоюю музичну вертикаль відділу мистецтв для Козицького, а образотворчу — для Горбенка...

— Та хіба я зумію впоратися!

— Треба впоратися.— Блакитний почервонів ще дужче.— І зумієте! — закінчив він твердо й категорично.

Він був упертий, Василь. І коли вже щось вирішив, заперечувати йому — марна справа. Він вирішив, що треба прибирати до рук відділ мистецтв Головполітосвіти,— бо там панувала рутинна всуміш із пролеткультивським секгантством під керівництвом чудового, але «не од миру сього» «дідугана» Пельше. І він повів наступ в цьому напрямі. А в наступі Василь завжди воював тією зброєю, яка була під рукою. Напохваті трапився я,— отже, на лінію вогню й кинуто мене: перший снаряд «Гарту» в наступі проти рутини і пролеткультивщини на театрі театральних дій.

Але Блакитний був наділений ще однією — надзвичайною — рисою: він вірив в людей і довіряв людям. І сила його довіри була така переконлива, що коли вже Василь довіряв, то треба докласти всіх сил — треба перерватися,— але довіру виправдати.

Інспектором театрів у Головполітосвіті НКЮ УРСР я став другого ж дня.

Це — репертком, комісії, комітети, конференції, організація театрального тижневика «Нове мистецтво» і участь у непримиренній війні Юра — Курбас — Терещенко.

Потім я перейшов на інспекцію самодіяльного мистецтва. Це — методком, клуби, сельбуди, гуртки, організація пересувних робітничо-селянських театрів, утворення й редагування журналу «Сільський театр» і знову війна:

запеклих «самодіяльників» з непримиренними причинами тільки професійного театру.

То були війни на театрі театральних дій затяжні, навіть кровопролитні — були в них і перемоги, але найбільше поразок.

А Блакитний тим часом воював за всіх і одержував перемоги. Слідом за мною на музичну «вертикаль» справді прийшов з музичного «Гарту» Козицький, а на «вертикаль» образотворчих мистецтв — з художнього «Гарту» Горбенко. А тоді відділ мистецтв і взагалі «капітулював» і його очолив член літературного «Гарту» Микола Христовий (Аргат).

В тяжкий день 21 січня 1924 року — тільки страшна звістка поширилася по місту — я побіг до редакції «Вістей», до Блакитного: куди ж більше було податися, коли так потрібно було бути поруч близької людини?

Всі двері в редакції були розчинені, по кімнатах ходили якісь люди: то люди з вулиці заходили перевірити — чи ж правда, розпитатися про подробиці. Двері до кабінету Блакитного теж стояли навстіж, і в кімнаті було повно народу.

Блакитний, як завжди, сидів за столом, і на кожного, хто заходив, дивився вимученими, стражденними очима — в погляді його заостеніли гірке запитання і жах.

Почуття Блакитного до Леніна були особливі, і я їх добре знав: Василь не раз і не двічі говорив зі мною про Леніна. То були не просто почуття глибокої пошани, вірної любові — то була ніжна юнацька закоханість. Говорити про Леніна Василь міг годинами: і про роль Леніна в справі вступу боротьбистів до Комуністичної партії, зокрема й про телеграму Леніна, адресовану особисто йому, Блакитному, в цій справі; і про Ленінове учення у вирішенні національного питання, зокрема й у вирішенні національного питання на Україні; і про учення Леніна взагалі; і про життя Леніна; про життя-подвиг... Блакитному доводилося бачити Леніна, чути

його виступи, говорити з ним. І про це він завжди розповідав охоче, трохи ніяковіючи,— щоб не подумали, що він цим «задається», але справді він цим широко пишався.

І от Ленін помер...

Люди в кабінеті Блакитного сиділи і стояли мовчки, лиш інколи стиха перекидаючися короткими словами; в кабінеті стояла якась насторожена тиша — так, наче небіжчик лежить у сусідній кімнаті. І кожний новий, хто приходив, теж сідав або залишався стояти — також тихо, мовчазно.

— Ми програли серйозний бій...— сказав Блакитний і знову надовго примовк, поглядаючи на всіх стражденими очима з німим гірким запитанням.— Ми програли серйозний бій. Наш провідник упав у бою...

Василь машинально взяв ручку і щось записав на гранці, що лежала на столі перед ним.

Не пригадаю вже, як довго я був тоді в кабінеті Блакитного — мабуть, дуже довго: люди входили і виходили, як на похороні в домі небіжчика до труни; дехто щось казав, інші не мовили й слова: жура, скорбота пригнітили всіх.

Блакитний теж щось казав вряди-годи. Інколи машинально брав в руки перо і щось нотував. Потім — уже смеркало — гукнув Тарана і віддав йому гранку, яка лежала перед ним, до якої він час од часу щось записував.

Це й був некролог, який з'явився назавтра в газеті. До нього ввійшли ті речення, які казав Блакитний,— так собі, просто, ні до кого, записано й чимало з тих слів, які промовляли інші товариші, обмінюючись думками й почуттями.

Втім, не все, звичайно, з того, що говорилося, ввійшло до того некролога. Особливо запам'яталася мені одна фраза, сказана Блакитним,— запам'яталася на все життя. Думаю, її запам'ятав кожний, хто тоді був у кімнаті.

Блакитний дивився у вікно — смерк западав, зимовий синій смерк, — але Василь не засвічував своєї лампи під зеленим абажуром. Погляд Василя був зажурений, скорботний.

— Погано... — мовив він. Хотів сказати ще щось, але спинився, потім повторив: — Погано...

Аж нарешті, за якусь хвилину, Василь закінчив:

— Погано нам буде без Леніна, хлопці...

Того ж вечора Блакитний виїхав до Москви — на похорон.

Блакитного я вважаю своїм літературним батьком.

І не тільки літературним: у моєму громадському становленні найвизначнішу роль відіграв саме він. Це він відповідав на всі мої запитання, — а їх же було тоді, на зламі епох і в пору мого дозрівання, так багато! Це він з'ясував мені все, чого я не вмів зрозуміти в тодішньому суспільному житті, — а зрозуміти ж мені, абітурієнту класичної гімназії, потрібно було чимало. Це він розбивав усі, які виникали в мене, сумніви, — а їх же в роки непу було надміру в кожного.

Були вони — «непівські гризоти» — і в самого Блакитного.

Блакитний ненавидів непманів. Була в нього — даниною цій ненависті — невеличка п'єска під назвою «Неп». Здається, він не друкував її ніде, крім літературного додатка «Культура і побут». Ще в двох чи трьох віршах пробринів між рядків сум, надрив «непівських часів». Оце й усе: більшого Блакитний собі не дозволив, бо він глибоко розумів доцільність нової економічної політики, її потребу, невідхильність, усвідомлював як «хід конем» у стратегії розвитку пролетарської революції. Тим-то й не занепадав духом, як це траплялося раз у раз з іншими комуністами в ті часи. Він умів боротися в обставинах і за умов непу. Бо був справжнім лєнінцем.

Пригадую, як умовляв, переконував і заспокоював Василь гарячого, нестримного, запального, як вибухівка,

Володю Сосюру, що приніс йому вірш, у якому... поет розстрілював із нагана непманів і взагалі «трощив на друзки» усю «будову непівського світу». І заспокоїв, умовив, переконав.

Був Блакитний ленінцем, більшовиком — як кажуть росіяни, «до мозга костей». Кажу це, аж ніяк не забуваючи, що в партію більшовиків Василь прийшов з лав боротьбистів і починав свій політичний шлях у партії есерів. Есери, боротьбисти — то були «вибої» та «кучугури» на шляху, яким він простував за умов і обставин того часу, були то «пастки» та «зашморги» того середовища, з якого вийшов Василь, у якому зростав, у якому за юнацької пори складався його характер, формувалася світогляд. Світогляд — то погляд крізь світло і крізь тінь.

Блакитний за два-три роки мужньо й неситно порвав і відкинув усі тенета, які накидувано на тодішнього українського інтелігента національною образою, успадкованою від дореволюційних часів. Бо він бачив класову перспективу. Він перетяв навпростець усі ті плутані манівці, якими інші так нікуди й не прийшли або брели ціле своє життя, щоб дійти або, вірніше, — сісти спочити вже на краю могили. Бо йшов завжди шляхом класових битв.

На простий шлях боротьби за комунізм Василь Блакитний вийшов не зразу — з сусіднього поля, зате він зумів одвернути від тих манівців і вивести зразу на простий шлях боротьби багато й багато молодих товаришів — цілий загін української інтелігенції.

Блакитний ненавидів націоналізм. Він ненавидів і російський великодержавний шовінізм, і український контрреволюційний сепаратизм. Навіть тоді, коли цей сепаратизм, цей розкол єдності трудівників у боротьбі, прикривався брехливими революційними фразами, «комуністичними» сигнатурками УКП! Блакитний ненавидів український буржуазний націоналізм ще й тому, що вважав якраз його головним ворогом, ворогом — прово-

катором українського національного визволення, вільного національного розвитку, творення національної держави і національної культури українського народу. Блакитний був лєнінцем: національне визволення можливе лише через здобуття визволення соціального.

Мене Блакитний готував до вступу в Комуністичну партію (в ті роки прийом інтелігенції до партії був тимчасово обмежений), отже, був він для мене — найближчою людиною.

У ті роки — поки Василь був здоровий — я ні разу не бував у нього вдома. Втім, не знаю, коли він сам встигав побувати вдома, бо з ранку до ночі сидів у редакції.

Коли Василь захворів, я відвідав його кілька раз: у лікарні ЦЛК, вдома на Чернишевській вулиці, а також на дачі Григорія Івановича Петровського в Померках.

Біля хворого Василя завжди була його дружина, — бойовий друг, мати маленької Майї, — Ліда Вовчик.

Пригадую: сердешна Ліда мала страшенний клопіт зі своїм радіо: патентованих фабричних приймачів тоді ще не було, була якась саморобна неоковирна конструкція з величезною кількістю скляних ламп та ебонітових чорних кружалець, — і ця машинерія ніяк не хотіла діяти, а бідолага Василь, прикутий до ліжка, якийсь час навіть сліпий, вимагав одного: чути й знати, що діється в світі...

Мені пригадалося це особливо яскраво через якихось сімнадцять років, а саме — у сорок третьому році в Москві, на Тверському бульварі, 18, де в приміщенні Партизанського штабу України містилася й моя редакція журналу «Україна», — коли ота маленька Майя Вовчик-Блакитна, закинута з літака з найдосконалішою рацією в глибокий тил гітлерівців, систематично радірувала на прийом Партизанського штабу найцінніші розвідувальні відомості. Вісімнадцятилітня партизанка

Ї підпільниця Майя виросла такою ж мужньою й відданою патріоткою і революціонеркою, як її батько та мати. Її не збило з правильної путі ніщо, її не зломало ні несправедливе скривдження світлої пам'яті батька, ні ганебне виливання бруду на героїчні батькові діла — в тодішній офіційній історіографії,— ні безпідставне на довгі роки ув'язнення матері, ані трудне, півголодне, гнане існування її самої за дитячих і юнацьких років — аж до хвилини відліту на підпільну зафронтову роботу. Мужність і вірність провідній ідеї — то Майка перебрала від матері і від пам'яті про батька, якого вона майже не знала.

Василь був мужній в хворобі. Він ніколи не скаржився, не бідкався, не нарікав на свою долю — терпів болі, зносив муки, мужньо чекав невідворотного кінця.

Коли Ліда виходила з кімнати, Василь питає:

— У вас тільки в юнацькі роки було таке відчуття, що ви ніколи не вмрете, що для вас смерті нема, чи й тепер таке буває?

— Буває й тепер.

— У мене теж. Я безсмертний.

І Василь починав розпитувати — про живе, жваво обговорювати чергові поточні справи, давати настанови для дальшої практичної діяльності в «Гарті» театральному та висловлювати свої судження про становище в «Гарті» літературному і взагалі в літературному житті.

А потім знову повертався до того, що його мучило:

— От питає я в Дніпровського і Коцюби — вони теж признаються: не можуть уявити собі, що прийде кінець їхньому життю. — І Василь посміхався соромливо, ніяковою посмішкою.

У день смерті Блакитного я прийшов, не знаючи, що він вже помер. В першій кімнаті (спальнею була друга кімната) сиділи Пилипенко і агітпроп ЦК. Це мене здивувало: я не чув, щоб Пилипенко заходив колись до Блакитного додому,— вони ж були вічні противники

і суперники, вергаючи громами один на одного при кожній нагоді.

— Не йдіть туди,— спинили вони мій рух до другої кімнати.— Там біля нього Ліда.

Це мене здивувало теж: Ліда ж завжди була біля нього.

Вони зрозуміли, що я ще не знаю.

— Василь помер,— сказав товариш із ЦК.

З другої кімнати вийшла Ліда.

— Василь вмер,— тихо мовила й вона.

Нехай це буде банально сказано, але я відчув страшно, безмежну порожнечу в ту хвилину, коли нарешті зрозумів. Отак немов нічого на світі не залишилося — пустий, порожній став світ. Очевидно, багато так відчуває, коли чують про смерть дорогої, близької людини.

Ми сіли втрьох до письмового столу під вікном. Ліда повернулась до Василя, мертвого, не живого вже Василя.

Ми сиділи і мовчки дивились у вікно — на невеличкий майданчик при злитті вулиць, де стояв будинок. Короткий зимовий день кінчався, сонце було вже низько, скоро й смерк — синій смерк, який так полюбляв Василь за життя. Він спостерігав його з цього вікна.

Потім першим заговорив Сергій Володимирович Пилипенко — вічний противник і суперник Василя.

— Смолич,— сказав він,— вірите, я не знав кращої людини, як Василь Блакитний.

І мене не здивувало, що це сказав Пилипенко — непримиренний супротивник Блакитного: хіба ж могли бути люди, кращі від Василя.

Потім Пилипенко сказав ще:

— Ви молодший за мене і довше проживете на світі: не забувайте ніколи Василя і, доки житимете, говоріть про нього іншим, молодшим, які його не могли знати.

Зав. агітпроп сказав:

— Так, товаришу Смолич, це велика втрата для партії, для культури, літератури...

З ним я досі говорив тільки офіційно — коли виникала якась потреба в справах відділу мистецтва НКЮ. З Пилипенком, хоч і бачився, мабуть, щодня, але не обмінювся і трьома загальними реченнями. А тут раптом почалася між нами довга, на годину, ба й дві, задушевна, відверта розмова. Розмова біля тіла померлого друга.

Вони розповідали мені про Василя те, чого я раніше зовсім не знав. Я знав Блакитного — редактора газети, голову «Гарту», діяча й організатора в усіх галузях української радянської культури. Знав Еллана — пристрасного поета. Знав Пронозу — невгамовного сатирика. А вони розповіли мені про хлопчика Васю Елланського, про його змушніння в далекому Чернігові, про його прихід до революційної діяльності. І про те, як оцінив його діяльність Ленін...

Блакитного поховали не на кладовищі, а особливо почесно — за Харковом у полі, біля аеродрому, поруч з братською могилою героїв Жовтня та могилами авіаторів, що загинули на бойовому посту. Пізніше там утворилося маленьке кладовище — якраз над шосе Харків — Москва, там ховали особливо дорогих народів людей. Там було поховано й Скрипника.

В тридцять сьомому році по цих могилах пройшов трактор з плугом — і зрівняв їх з землею.

В перші роковини смерті Блакитного на розі двох вулиць, на майданчику проти вікон, з яких дивився Блакитний, — йому було споруджено пам'ятник: скромний, невеличкий бюст. Ми урочисто зняли покривало з монумента.

В тридцять сьомому році одного ранку пам'ятник лежав на землі на боці. Пояснено: їхав, мовляв, п'яний шофер і збив монумент, дивіться — он і ріжок граніту відбитий...

В другі роковини смерті Блакитного ми урочисто відкрили Будинок імені Блакитного на Каплунівській.

Це був прекрасний Будинок — скільки спогадів пов'язано з ним у першого покоління радянських літераторів України! Скільки найважливіших літературних подій відбулося тут! Всю історію двадцятих років української радянської літератури можна розписати по кімнатах Будинку Блакитного — кожна кімната двічі, тричі і десятеро історична!

Його закрили тоді ж таки, в ті трудні роки культу.

Та й зараз ще поки що немає в Харкові жодної матеріальної пам'ятки про Василя Блакитного: ні на будинку його імені, ні на будинку, де він жив і помер, ні на будинку, де працював у редакції, ні на будинку друкарні, де містилася й редакційна партійна організація.*

Ні. Помиляюсь. Нещодавно, років зо два тому, я одержав листа з Керчі. Писав старий пенсіонер-друкар — він працював складачем у друкарні «Вістей». Він писав мені, бо Смолич — то було єдине прізвище, що він запам'ятав з-поміж письменників того часу, які досі залишились ще живі. І писав він тому, що хотів сповістити мені радість, від якої він, старий, плакав сьогодні щасливими сльозами. В порт Керчі зайшов пароплав «Василь Блакитний» — він бачив його на свої власні очі.

Справді, це так — Блакитний плаває хвилями Дніпра і от, виявляється, заплив аж у Азовське море! Це вже тепер, після XX з'їзду, найменовано один з нових пароплавів ім'ям дорогого для нас Василя — Еллана, Елланського, Блакитного.

---

* 1984 року на будинку по вулиці Сумській, 11, де працював редактором «Вістей» В. Блакитний, встановлено меморіальну дошку.— Упор.

В. М. Сосюра

ВАСИЛЬ ЕЛЛАН-БЛАКИТНИЙ

Блажен, хто горить,
бо від нього лишається
попіл, а не гній.

В. Поліщук

Обідраний і босий, після тифу і фронтів, я потрапив до Харкова, ще темного і голодного Харкова — із плакатами на мурах, заклопотаними партробітниками і виснаженими робочими. Ще не диміли труби фабрик і заводів. Але вже одгриміли фронти і більше було впевненості в кроках і надії в очах.

Я прийшов до редакції газети «Вісті» на збори секції пролетарських письменників. Там були: Блакитний, білявий і патхненний більшовик із синіми й туманними очима і нервовими рухами; Володимир Коряк у довгій військовій шинелі, метушливий і балакучий (коли він говорив, він казково зростав на моїх очах, розсовувались стіни, і голова його тонула в зорях харківської ночі...); спокійні і мовчазні Арський і Майський; упевнені й поважні Рижов, Хвильовий і Кулик.

Я одразу попав у рідне і просте оточення. Вони слухали, хвалили мої вірші і прийняли мене до своєї секції.

У Кулика була лагідна хода, золота борідка і теплі слова для мене. Хвильовий все хвилювався і не міг усидіти на місці — зеленоокий і чорнобровий, він більше слухав. Майський чомусь нагадував мені хлопчика, що поважно розглядав на сонці стеблину. Цей хлопчик був у його очах на тлі синіх вітряків і мрійних могил України. В нього було добре ясне обличчя і міцні й ніжні руки робітника. Від Арського віяло крицею і туманом Ленінграда, а Рижов, уже старий, у хутряній шубі і в запалі юнака, говорив про якусь демонічну пое-

зію, чим мене особливо здивував. Демони й боги були вже в Чорнім морі.

За вікном глухо шуміла Сумська вулиця, пропливали каганці візників і гримів брук від грузовиків і кроків червоноармійців. А тут точилися палкі дебати про шляхи пролетаріату, і за зеленим столом редактора сидів Еллан і в перервах писав передову статтю до «Вістей». Круг стола химерно метушилась тінь Коряка, і то падав, то підіймався його переконуючий голос.

Ця світла кімната, м'яка канапа з трюмо, бронзовий бюст римського патриція і мутні плями наших облич. Ми були манесенькою крапочною, що світила ще кволо на тлі тих голодних і чудесних днів.

Потім я ходив до Кулика й Еллана. Кулик читав мені вірші Еллана і Чумака. Особливо він любив читати вірш Еллана «Повстання («Жалобні Шопена звуки розілле рйдаючи рояль...»), про який Еллан соромливо казав, що Кулик зве це місце інтелігентщиною.

В Еллана часто збиралися товариші. Нас завжди тягнуло до нього. А він нам читав поезії свої й чужі, розповідав про наукові досягнення і давав нам читати книжки, яких ми не повертали йому. Часто я заходив до «Вістей» і одривав його від праці своїми віршами. Він світло підіймав на мене свої очі, ще повні гніву й задуми, слухав мене, коротко й гостро казав свої думки й знову нахилив голову над своєю вічною роботою.

В театрі «Мусурі» артист читав для селян його, Блакитного, поему «Електра». Василь слухав і був повний її ритму, дзвенів ним і в особливо патетичних місцях рот його сіпався, як від удару гармати.

Завжди в піднесеному настрої, з вічно напруженими нервами й гарячими очима він був подібний до шматка вогню; повний революційної електрики й активності. Ніколи, ніколи я його не бачив у пригніченому стані. Що б не було, він завжди був Блакитним Василем із задержаним голосом, чіткими рухами й золотими очима

комунара. Особливо він любив поезії короткі, чіткі й гострі. Він казав, що так треба писати, бо така доба. Він був дійсним центром «Гарту» і його ідеологічним ватажком. Тільки він міг вести нас у тьмі суперечок. Бо ніхто не міг так чітко бачити перспективи і накреслювати їх. Він нас мирив, підбадьорював, і було ясно з ним.

У силу своєї експансивності і поетичної амбіції ми іноді йшли проти нього, провалювали його пропозиції на зборах «Гарту», рвали йому нерви. А він дивився на нас усе розуміючим зором, і потім виходило, що він був правий, а ми — ні.

Він пропагував поезію на основі виробничих ритмів і мотивів. Він казав, що тільки такою повинна бути пролетарська поезія. І раз, коли він це сказав на зборах «Гарту», я розсердився і почав доводити, що робітникові обридли й нудні виробничі мотиви в поезії, що він від стуку молотків і ремінного шуму ніде не може втекти, що вони переслідують його навіть і уві сні, що така поезія потрібна людям, які не брали активної безпосередньої участі у виробництві, і, звичайно, їм приємно послухати, як шумлять машини і дзвенять верстати.

Блакитний всміхнувся й сказав:

— Да, така література потрібна інтелігенції.

В ньому не було впертості претендентів на ідеологів, він завжди рахувався з думками, які правильно освітлювали його думки, підпирали нашу загальну систему, навіть порушуючи або ставлячи з голови на ноги окремі його положення. Він не був консервативний і засохлий дилетант. Він умів із хаосу наших думок брати потрібне і давати певну систему. Коли він помилявся і йому це доводило, він погоджувався і йшов далі, а не гальмував зайвою впертістю загального процесу. Це був дійсний колективіст.

Він казав, що буржуазні письменники тому були такі великі й сильні, бо вони жили повним життям свого

класу. Отже, пролетарським письменникам треба теж жити повним життям свого класу: брати участь у партійній, громадській роботі, бути в курсі кожного нового нашого досягнення, кожної нашої хиби, своїм мозком, зором і словом бачити всі пори нашого життя, бути руйнатором старого побуту, творцем і активізатором нового. Тільки тоді ми будемо міцні і неodrивні від свого класу. А решта — богемщина. Він мислив діаметрально протилежно, коли зустрічався із старими положеннями чи в одвертій, чи в замаскованій формі. В «Гарті» були комунари і позапартійні. Синьоокий Еллан казав, що коли хто з комунарів із-за богемних причуд покине партію, то йому не місце і в «Гарті», бо «з нами працюють тільки ті, хто йде до нас, а не від нас».

Були холодні дні. В мене не було кімнати, і Василь дозволив мені жити на горищі «Вістей», в колишній редакційній церкві Юзефовича. Вночі, коли було нудно й холодно, я сходив униз і читав вірші товаришам, що оточували Блакитного. Писали вірші (акростих). Блакитний написав на мене. Пам'ятаю лише один рядок — юнак з очима п'яними... Та тоді не було «гіркої», і в мене очі були п'яні від натхнення.

Було весело і щасливо. Блакитний часто годував нас і давав нам гроші. Не любив Василь, коли революцію плутали з коханням, і часто гудив мене за це. В мене була російська поема «Четыре года». Еллан казав, що вона нагадує йому кавказький пояс.

До нього приходили комунарки-дівчата, замріяно дивились в його холодні очі і слухали його слова. Він був як магніт і майже ніколи не був сам, його завжди оточували товариші.

Поет і організатор. Світла й універсальна людина. Фондатор. І як часто пізні зайві жалі роздирають нам груди. Це так, як умре батько або брат, якому ти часто робив прикро, і як ти до пристрасті й неможливої туги хочеш, щоб він був живий.

Я — буду спокійний,
(Залізни — знайте!)
Вигадали війни,—
Вмирайте!

Це робить тебе спокійним, гіпнотизує і заковує. Я буду спокійним. Порвалося багряне серце. Не дивляться на нас його світлі й бадьорі очі. Чуєш так смертно і неможливо, що ти безсилий проти чорної і безглуздої руки, що вириває крапчих із крапчих з наших лав.

Лишаються їхні думки, автографи, пам'ятники, але не буде, ніколи не буде з нами їхніх теплих рук, рідних і натхненних очей, їхнього вогню, такого молодого і непереможного.

Жорстокі і прекрасні дні одлетіли від нас і відійшли, жорстокі для ворогів і прекрасні для нас, товариші...

Я дивлюсь на останнє фото Василя Блакитного.

На ньому він знятий, коли вже вмирав... Виснажене обличчя страдника, на якому смерть уже поклала свою печать, худе й натхненне лице, що крізь тумани смерті востаннє дивиться на життя з залізною вірою у прекрасне в ньому.

Очі... Ці очі з фанатичною вірою бадьоро, крізь муки страждання дивляться на тебе, і ти віриш їх вірою і любиш їх любов'ю. Я ніколи не забуду цих очей, повних любові до майбутнього, для якого вони згоріли.

Але й тепер вони сяють у моїй душі, і їхнє сяйво буде зі мною до останнього удару мого серця.

Василь Блакитний, сходючи у могилу, заповідав нам стати вище особистих мук, навіть мук умирання, бути завжди бадьорими і стійкими, любити те, що він любив, вірити в те, в що він вірив,— бо то були любов і віра партії, любов і віра народу.

Неначе різьблений з металу,
він вірив у Комуни час.
Та молот б'є, а серце стало,
щоб битись, битись вічно в нас.

* *
*

Василеві Елланові

Смерті нема для творців!
Стиснемо дужче багнет.
Той, хто горів і згорів,
вічно веде нас вперед.
    В бурі, на грози, на бій!
    Через плече патронташ.
    Ти синьоокий такий,
    рідний товаришу наш!
Юно йдемо до мети,
ми — революції гнів!
Весело в лавах іти.
Смерті нема для творців!
    Чутно фанфари здаля.
    Коло встає золоте.
    Наче музика, земля
    кроком бадьорим цвіте.
Погляд і думка, як ніж,
споминів зоряний рій...
Ти перед нами стоїш
в куртці своїй шкіряній.
    Піснею серце і лет,
    очі мільйонові мас.
    Руки простяг ти вперед,
    кличеш, смієшся до нас.
Вітер і море зусиль
туго хитає ряди.
Ім'я блакитне «Василь»
житиме з нами завжди.
    Смерті нема для творців!
    Стиснемо дужче багнет.
    Той, хто горів і згорів,
    вічно веде нас вперед!

М. М. Тарновський

ГОЛОС ВАСИЛЯ БЛАКИТНОГО СЯГАВ ЗА ОКЕАН

Недовго прожив Василь Еллан-Блакитний у ті бурхливі дні, в часи боротьби за Радянську владу, в часи становлення пролетарської літератури, та його голос про-

лунав не тільки по всій Україні, а й далеко за її межами. Вже з 1920 року почали надходити за океан, до США і Канади, деякі видання з Радянської України, — насамперед, редагована Василем Блакитним газета «Вісті ВУЦВК», а слідом за нею різні альманахи, літературно-мистецькі додатки тощо. Так трудова українська еміграція вперше познайомилася з творами Василя Еллана і Василя Чумака, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Остапа Вишні.

З творів В. Еллана-Блакитного надійшли у ті роки збірки «Удари молота і серця», «Нотатки олівцем» і «Радянська гірчиця». Дві останні підписані псевдонімом — Валер Проноза. З великим захопленням читали наші українські робітники або слухали на масових зібраннях:

Товариші, друзі! Бадьорі й завзяті,
Єднайте відсталих плечем до плеча!

Після залпів «Аврори», після закликів Леніна «Вся влада Радам!», після виходу книжки Джона Ріда «Десять днів, що потрясли світ» — вірші Василя Еллана, як і численні його статті, що з «Вістей» ми передруковували їх на сторінки наших газет, робили велике діло, піднімаючи робітників до праці і боротьби за краще майбутнє...

З газет і журналів, які надходили з України, молоді заокеанські літератори знайомилися з діяльністю радянських літераторів — літературними вечірками, з організаціями пролетарських і селянських письменників. Тож і вони вирішили створити свою спілку пролетарських письменників під назвою «Пропелер». Чому «Пропелер»? Мабуть, це мало виявляти відчуття техніки ХХ століття, а при тому й бажання здобути крила для злету!

Умови для існування такої спілки були не дуже сприятливі. Крім того, що не було відповідних сил, ані знання та досвіду, — серед загальної української робітничої громадськості не було ще й розуміння важливості

літературної справи. Не бракувало й ворогів, які нашіпували людям: «Дивіться, чого їм забаглося! Слави хочуть!..» Інші твердили, що мистецтво та література — то, мовляв, «буржуазна видумка», і тому не слід цим займатися. Так що спілка «Пропелер», яку засновано 21 червня 1923 року, того ж таки року і перестала існувати.

І саме тоді, коли нью-йоркські товариші заходилися творити свою спілку,— 10 березня 1923 року з міста Харкова було вислано листа, адресованого мені,— до того часу авторові двох збірок поезій: «Патріоти» і «Шляхом життя». Лист написав голова спілки пролетарських письменників «Гарт» Василь Еллан (В. Блакитний). У своєму листі він писав, що спілка пролетарських письменників «Гарт» на перших своїх загальних зборах постановила зарахувати мене «у число дійсних членів спілки у винятковому порядку». Разом з тим листом мені вислали і членський квиток. Наприкінці листа Василь Михайлович писав: «Коли є з кого — організуйте філію „Гарту“».

Так і почалися мої зв'язки з «Гартом».

У тому ж листі В. Блакитний зачитував такі рядки із статуту «Гарту» про завдання і шляхи Спілки: «Ставимо ми на своєму прапорі лише класові, революційні комуністичні гасла, одкидаючи, як другорядне, дрібниці — ярлики й вивіски „шкіл“, „напрямів“ і т. п., чим буржуазні й напівбуржуазні письменники люблять прикрашувати і одзначувати свої писання. Ставимо конкретне завдання: розгорнути, загартувати сили українського пролетарія в огні комуністичної думки».

Такі завдання й шляхи були нам до душі, бо ж і ми це саме думали. Слово з Радянської України, слово редактора центральної української радянської газети допомогло нам «переконати» й тих «анархістствующих», щоб вони не носилися зі своїм твердженням, начебто мистецтво — то буржуазна забаганка. Ми підхопили

заклик, що мистецтво й література можуть і повинні служити робітничому класові в його боротьбі проти капіталістичного класу. Такі статті В. Блакитного, як «Без маніфесту», «Ленінізм у будівництві культури» та інші, служили нам матеріалом для лекцій і дискусійних зібрань серед робітників, щоб допомогти їм розібратися в справах культури. Так само й виступи В. Блакитного проти тодішніх формалістів та панфутуристів і т. п. допомагали нам зрозуміти, що те кривляння не для робітників. І ми відмежовувались від тієї ворожої нам ідеології.

Що ж до створення філії «Гарту», то це була нелегка справа. Нам важко було зібрати товаришів, бо жили вони по різних містах тієї країни. Аж роком пізніше — 5 вересня 1924 року — зібралася невелика група у складі М. Андрійчука, В. Шопинського, В. Сиротенка, Д. Бориска, Марії Вірляни, К. Добровольського, М. Задунайського, а також автора цих рядків. Тоді ж то й ухвалили ми створити філію «Гарту» у США.

І знову ж приблизно в той час — 25 вересня 1924 року — В. Блакитний написав мені другого листа, в якому висловив задоволення, що нарешті одержав відповідь. Василь Михайлович писав, що вислав мені кілька листів, але жодної відповіді не мав: листи пропадали в дорозі!

Цим разом В. Блакитний писав: «Так само, як і Ви, не знав, що й думати. Де шукати причини Вашої мовчанки?.. Так що навіть у спискові членів „Гарту“ Ваше прізвище ставив з деяким острахом: а раптом людина заявить, що вона з нами не згодна й постанови нашої про включення її в члени нашої спілки не скоче визна-ти. Зараз з Вашим листом всі сумніви розвіюються, і я щиро радий, що за океаном маємо такого гартованця, за роботою котрого давно й уважно з щирим співчуттям стежимо».

Не знаючи, що ми вже вирішили створити філію

«Гарту», Василь Михайлович знову запитував, чи не можна створити таку. «У Канаді,— писав він,— ця справа вже, здається, зійшла з мертвої точки».

І справді, в Канаді ця справа пішла краще, аніж у США. Та й не дивно. Там же на той час було аж троє досвідчених у такому ділі письменників з Радянської України: М. Ірчан, І. Кулик і його дружина Люціана Піонтек. (М. Ірчан прибув туди для роботи в робітничому русі на запрошення канадських товаришів, а Іван Кулик працював консулом Радянського посольства в Канаді). Вони приєднали канадських товаришів — Матвія Шатувського, Матвія Поповича та ще декого — і створили «Заокеанську філію „Гарту“».

У жовтні 1925 року, на з'їзді української федерації Робітничої партії Америки, виникла мова про філію «Гарту» у США, і дещо пізніше нью-йоркські товариші погодилися пристати до канадців. Однак це вже було ненадовго, бо організація «Гарт» на Україні перестала існувати...

М. І. Терещенко

СЕРЦЕ БЛАКИТНОГО ГАРТУ

Влітку 1917 року я вперше прибув до Києва. Коли надвечір спинився в гуртожитку, моїм сусідом по ліжку виявився ясночолій і світлочубий юнак. Ми не спали до ранку. Читали один одному свої ще не окрилені вірші. Згадували в захопленні уривки з поем Маяковського. А найбільше розмова точилася з приводу тогочасних революційних подій. Я приїхав з Полтавщини, він — з Чернігівщини. Кожному з нас було що розказати: як прагне біднота землі, як спинають її агенти Тимчасового уряду, як більшовики тримають кермо революційних подій... І знов читалися вірші...

Уже за вікном жевріло вранішнє сонце, а мій сусіда, легко спершись на лутку і відкидаючи з лоба попелясто-го чуба, натхненно проказував пророчі слова:

«Чи чуєш, моя Україно? То доля кується твоя на ковадлі — твоя Будучина кується». І цей світлий ранковий образ натхненно-бентежного юнака завжди встає в моїй уяві при згадці про Василя Блакитного.

Такий широкий діапазон літературної і громадської діяльності, як у Василя Елланського, міг бути притаманним тільки людині великої волі, палкого серця і міцного гарту. Він постійно горів у дії, він повсякчас був сповнений немеркнучої енергії. І ця незламна енергія вражала при кожній зустрічі з ним уже в ранній, київський період його різнобічної полум'яної діяльності. Чи то під час зустрічей в «Молодому театрі» на Прорізній, де відбувалися й літературні сходини-дискусії, чи то в комуні на Тарасівській, а чи в редакції журналу «Мистецтво» при Всеукрліткомі... На жаль, я жив тоді досить далеко, аж на Шулявці, і не так часто зустрічався з ним, але при кожній принагідній зустрічі впадала в око насамперед його товариська теплота і надзвичайна мистецька принциповість. І молодь тяглася до нього, питала в нього поради...

Уже в той час (1918—1919) літературно-громадська активність Василя Елланського виявлялась у різних напрямках. Досить згадати хоч би вельми талановиті пародії на В. Тарноградського, М. Жука, Я. Савченка.

В моїх співах — краса, і роса,
й небеса.

І «вона», і квітки, і коса,
і сльоза.

На кінцях у них — рими: «блакить»
і «на мить»,

А всередині віз грюкотять
і скрипить.

Не читай моїх пісень сумних —
Вероналом посипав я їх —

баю-бай!

Або згадується дотепний вірш-пародія на богемний побут тогочасних поетів-естетів і їх символістську поетику:

Блукаєм, як тіні. Підвладні Нічному.
Не впасти б: нема ліхтарів.
А з адок палких рій. Із Білого дому
Немає. Згорів. Догорів. Одгорів.

В ту пору літературно-богемне життя головним чином купчилося навколо групи «Музагет» та в літературно-мистецькому клубі «Льох мистецтва», що містився в підвалі на вул. Миколаївській (теперішня Карла Маркса). Василь Еллан (Блакитний) зустрічався з учасниками тодішніх, в основному естетсько-символістських і футуристичних течій, але як постійний опозиціонер і супротивник. Його влучні пародії були по-бойовому скеровані проти тогочасного естетського епігонства і всілякого формалістичного штукарства:

Читаю вірші Семенка!
І очі чухаються — плакати.
І написати тремтить рука:
Кри-
вля-
ка!

Ще при першій зустрічі з Василем Елланським мене приємно вразило його захоплення поетичними творами Володимира Маяковського, бунтарсько-динамічна творчість якого була співзвучна шуканням молоді революційної поезії. І досі ще звучить його схвильований голос, коли він напам'ять читав:

Как вы смеее называться поэтом
и, sereneкий, чирикае, как перепел!
Сегодняя
надо
кастетом
кроиеться миру в черепе!

Ця співзвучність поетичних голосів була наслідком обопільного протесту проти «мистецтва» тодішніх естетсько-модерних і консервативних груп.

З першими своїми поетичними творами Василь Еллан виступив 1919 року в журналі «Мистецтво». Тоді ж у статті «До проблеми пролетарського мистецтва» вперше висловив і свої теоретичні міркування про пролетарське реалістичне мистецтво. «Ми люди крові і тіла. Люди думки і змісту. І над усе, перш за все,— зміст. А тому до суперечок між течіями треба підходити з одним критерієм: наскільки та чи інша форма передає зміст... чи жива вона й еластична, щоб не вмертвити творчої думки митця».

Це було тоді певним дороговказом і для тієї частини літературної молоді, яка свого часу повірила псевдореволюційним, облудним мистецьким гаслам Комункульту, але скоро зрозуміла справжню суть деструктивних теорій панфутуризму і рішуче порвала з ним.

У київський період Василь Еллан (Блакитний) уже активно діяв і як організатор передових літературних сил. Зокрема, завдяки його заходам в роки громадянської війни, в підпільних умовах під час денікінщини з'явився в Одесі перший літературний альманах з виразним революційним спрямуванням — «Червоний вінок», де він вмістив, крім своїх, дбайливо зібрані ним вірші П. Тичини, В. Чумака, Д. Загула, В. Кобилянського та інших.

У ці роки Василь Блакитний поринає у вир політичного життя, зазнає арештів і переслідувань від гетьманців, петлюрівців і денікінців, вживає всіх заходів і енергії до вступу кращих сил боротьбистів до лав КП(б)У, з чим особливо тепло вітав його В. І. Ленін.

Треба було бути людиною великого гарту і сили, щоб провадити цю велетенську роботу в умовах громадянської війни. Ця його різнобічна робота пізніше, як відомо, особливо широко розгорнулась у вельми плідний і інтенсивний харківський період.

Коли 1920 року заходами Євгена Григорука з'явилася в Києві перша книжка поетичних творів Василя Еллана «Удари молота і серця», кожен із нас сприйняв її як новий етап у розвитку української поезії...

Василь Еллан (Блакитний) мав хворе серце. Але він протягом свого недовгого життя постійно гартував його своєю запальною, натхненною роботою велетенського розмаху. Політичний діяч і поет-новатор, невтомний журналіст і організатор літературно-мистецького життя, гострий сатирик і теоретик пролетарської літератури... він горів щодня, щохвили, щомиті. І в грудні 1925 року його не стало.

В моїй уяві він завжди постає світлочубим і яснозорим юнаком на сході вранішнього сонця, як людина великої і незламної душі, як людина з непогасним серцем високої напруги, з немеркнучим серцем блакитного гаргу.

П. М. Усенко

ТАКИМ Я ЗНАВ ЕЛЛАНА

Приїхавши ранньою весною 1924 року з Полтавщини до Харкова, я, як і багато інших юнаків, мріяв побачитись з Василем Елланом (Блакитним). Ті його поезії, які мені вже довелося читати, вирізьбили в уяві образ сильного духом поета Революції, образ людини благородного і величного чуття, вимріяний ідеал будівничого нового світу.

І в цьому не було нічого дивного. Адже поезії перших поетів Жовтня своїми часто скупими рядками творили в душах молодого покоління щось надзвичайне...

...І ось я бачу автора цих рядків, живого поета, який стільки разів хвилював наші серця своїми незбагненної сили поезіями. Невеличка кімната редактора централь-

ної газети на Сумській вулиці, багато разів згадувана іншими товаришами, здавалася мені особливо привітною.

Поговоривши зі мною про Полтавщину, про комсомол, про газету «Червоний юнак», в редакції якої я тоді працював удвох з Іваном Шевченком, він порадив мені брати активну участь в літературному додатку до газети «Вісті». За кілька місяців потому, напередодні свята Міжнародного Юнацького Дня (МЮД'у), який ми тоді широко і бучно відзначали, Блакитний покликав мене до себе й запропонував написати вірша для «Вістей», присвяченого Дню молоді. Цього першого мого харківського літа у міському парку я облюбував чудовий куточок. Там, край густого листяного масиву тихо шуміли сосни, і я вирушив туди виконувати замовлення. Там я й написав вірша «Лави йдуть КаєСеМові», відніс, не гаючись, Блакитному, а наступного дня побачив його в газеті.

В перші місяці мого перебування в Харкові я був прикріплений до комсомольської організації друкарні «Червоний друк» (тут видавалися газети «Вісті», «Селянська правда» й інші), де Блакитний був на той час нашим комсомольським ватажком. Я бачив не раз його стомленим, але завжди вірним принципу — справа, яку тобі доручила партія, мусить бути виконана. Пізніше Микола Хвильовий писав про Еллана-Блакитного, що, мовляв, його політична, громадська діяльність перемогла і вбила в ньому поета. Ні, він був натурою цілісною, запаленою вогнем революції, безмірно відданою ідеям ленінізму, а звідси і випливала вся його багатогранна діяльність...

Пригадую, того ж, 1924 року в день Першого травня, повертаючись з велелюдного мітингу, що за традицією відбувався на широкому полі тодішнього харківського аеродрому, я випадково зустрів Еллана, який прогулювався вулицею Чернишевського неподалік від своєї квартири. В шкірянці часів громадянської війни, світло-

чолій і з веселим вогником в очах, він запропонував мені походити по вулицях, погуляти з ним. Я з радістю погодився, і ми нікуди не поспішали, серед святково збуджених харків'ян обійшли чимало вулиць і завулків, забрели до центрального парку і, присівши на лавку, що неподалік від головного входу, довго розмовляли, розглядаючи прохожих, милуючись весняним розквіттям ледь зеленіючих дерев. Розмова, кажу, була невимушеною, сказати б, на всі теми дня, про людей, про події... Мабуть, саме в цей день я зрозумів, якою душевно прекрасною і разом з тим простою людиною був Блакитний.

Одна тема з усієї розмови запам'яталася мені особливо яскраво. Та, яку порушив сам Еллан: про роль комсомольців у літературній організації «Гарт», в якій переважна більшість ще молодих натоді письменників була позапартійною. Він, треба сказати, боляче переживав ідейні хитання тих, кого революція призвала в ряди літераторів і талант яких повинен був служити народу, партії...

А перебої Елланового серця все частіше й дужче давалися знаки. А роботи ж ще стільки, скільки роботи! Все тільки починалося... поезія, проза, драматургія, видавничі справи, газети, журнали, мистецтво... «Ні, тут вам, комсомольцям, є за що боротися, тільки сміливіше, хлопці...» Такі були його останні слова цієї зустрічі...

М. Г. Хвильовий

ПОЕТ-КОМУНАР

Так тепло б написати, але бракує хороших слів. Тебе гнітить думка, що в урочисті хвилини жалоби — краще мовчати. Ти хочеш зібратися з думками, а вони ухилиються, в тривозі поспішаючи кудись все далі й далі.

Переді мною зошит товариша Василя. Кілька день тому я одержав від нього ці вірші і тоді ж, пам'ятаю, перегортаючи сторінки, я якось раптом зупинився на цій...

...Чи тремтіло, чи ні, срібне серце,
а смерть вже у серці гадюкою.
Завтра сокирки застукають:
«Хто вмер це? Хто вмер це? Хто вмер це?..»

І цей обушок «хто вмер» важко падає на голову. Я і зараз перегортаю ці сторінки. І зараз мені в'їдливо лізуть на очі ті його поезії, де так чітко підкреслено це невблаганне слово — смерть.

«Спитали мене — Еджевуд —
Наші вуха повні вщерть.
Що таке Еджевуд?
Еджевуд — це смерть...

І здається вже, що над усією творчістю його ширяє ця темна сила, яка кожного року відриває від нас воїнів і командирів безпримірного руху, свідків і учасників незрівнянної революції.

Але це тільки омана, бо смерть не була темою товариша Василя. Не жалоба і безсилля, а бадьорість і боротьба — от тема його творчості.

Кілька далеких і надто близьких років тому, коли поля ще палали кров'ю, нам, кому пощастило прочитати його «Ударом зрушив комунар» — цей твір, навіяний подіями комуні 1871 року, — нам було це першою піснею революції. Але й молодші за нас товариші виховувались на цій маленькій збірці «Удари молота і серця».

Отже, з іменем товариша Василя завжди і навіки буде зв'язане це прекрасне слово — комунар. Для майбутніх поколінь він буде першим українським поетом-комунаром.

Перед нами проходять постаті поетів-комунарів Чумака, Заливчого, Михайличенка, але ніхто з них не дав нам так гостро відчутти це надзвичайне слово:

Слово «комуна» — як постріл,
Слово «комуна» — як спів.

Коли ми читаємо такі класичні поезії, як «Повстання» або «Бастілія», ми майже фізично відчуваємо свою спорідненість з Паризькою комуною. Гармати не примусили музу товариша Василя мовчати, бо його муза була, очевидно, не з відомих дев'яти: це вийшла десята, вона воскресла під бадьорим вітерцем Жовтневої революції, це була та, що її колись потопив у крові Версаль.

«Є серед вас начальник?» — крикнув генерал до натовпу полонених комунарів. «Це я! — відповів Дюваль, — я — Дюваль». — «Розстрілять!» — наказав Ванда. Дюваль повели до стіни. «Залп!» — і Дюваль загинув від куль версальців з останнім словом: «Хай живе комуна!».

З такою піснею, з такою поезією умирили комунари в 1871 році. З ними умерла і ця пісня. Але вона воскресла на тих степах, де колись гарцювали неспокійні запорожці.

Ми не знаємо жодного поета в великому Союзі Республік, який би так упевнено й з такою волею з'єднав наші незабутні дні з історичними подіями далекої Франції.

Удар і удар — без перерви.
Простяглися напружені струни.
Червоні нерви оголила земля:
Від Бастілії — до Паризької комуни.
До Будапешта — від Кремля.

(«Бастілія», 1918)

Товариша Василя як поета породила революція. Як поета-комунара — закоханість його в події 1871 року. От чому він так гостро відчув спорідненість нашої революції з Паризькою комуною. Ще в ранніх його поезіях ми чуємо такі мотиви:

Ми вийшли давно вже у путь нам відому,
Хай кулі ворожі назустріч летять.
Ні слова про спокій! Ні звуку про втому!
Вмремо, — а здобудем ключі від життя.

Від кулі ворожої він не загинув. Йому пощастило ще показати свою відданість ідеям комуні на фронті праці. І тут ми вже бачимо його невтомним борцем у мудрій роботі буденного будівництва. Його поезії цього періоду пройняті тим же духом бадьорості, але товариш Василь цього періоду виступає перед нами творцем-ліриком буденної праці:

Сонце сходить...
— Добрий ранок, сонце!
Ще один бадьорий день приходить —
День життя, роботи, боротьби...

В поезіях цього періоду ми вже майже не зустрічаємо духмяного слова «комуна». Але чи значить це, що він забув про нього? Ні, в його останніх поезіях — всюди ми відчуваємо запах цього слова.

Тепер товариш Василь — не в романтичній обстановці громадянської війни, а в обстановці мирного будівництва. Саме в тій обстановці, яка мусить перевірити нашу революційність. І образ товариша Василя виходить з цієї перевірки ще більш ясним, ще більш привабливим. Він цікавиться всіма закутками нашого будівництва. От його погляд зупиняється на батраку:

А завтра мене не чіпайте,
Не підманюйте самогону півквартою.
Я піду в більшовицьку читальню,
Запишуся до їхньої партії.

Його цікавить кожна дрібниця нашого побуту, бо він знає, що з цих дрібниць складається майбутнє першої в світі Республіки комун.

В цей період товариш Василь пише такі поезії, як «Мітинг», «Лист», «Ранок» і т. д. Це мотиви буденної праці. Він описує дні

— Зціплених зубів, нап'ятих м'язів,
ароматів диму, поту і квіток.

В. Блакитний
у редакції газ. «Вісті».
Харків. 1924.

В. Блакитний серед діячів культури.

1-й ряд (знизу): М. Рильський, Ю. Меженко, М. Хвильовий,
М. Йогансен, Ю. Михайлів, М. Вериківський,
П. Козицький; *2-й ряд:* Н. Романович, М. Могиланський,
В. Блакитний, С. Пилипенко, П. Тичина,
П. Филипович, С. Футоряпський;
3-й ряд: Д. Загул, М. Зеров, М. Драй-Хмара,
Г. Косинка, В. Сосюра, Г. Осъмачка, В. Коряк,
М. Івченко, Ф. Якубовський.

Київ. 1923.

В. Блакитний з донькою.
Харків. 1924.

№ 10
Заклепаний пер-
М. Тарновський
1974

БІБЛІОТЕКА "КНИГОСПІЛКА"
СЕРІЯ ГУМОРУ Й САТИРИ

ВАЛЕР ПРОПОЗИ

17/11

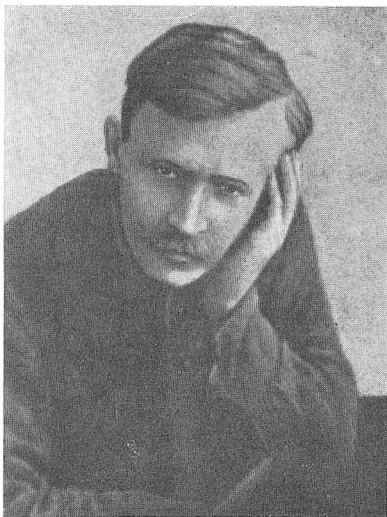
РАДЯНСЬКА ГІРЧИЦЯ

(БАЙКИ, САТИРИ)

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ КООПЕРАТИВНЕ КНИГОВИДАВНИЧЕ ТОВ
КНИГОСПІЛКА
ХАРКІВ-1994-8818

Обкладинка книжки Валера Пропози
«Радянська гірчиця» з дарчим написом
М. Тарновському.

В. Блакитний.
Харків. 1924.

На вечорі, присвяченому 80-річчю з дня народження В. Блакитного.
Київ. 1974.

Відзначення 90-річчя з дня народження В. Блакитного.
Київ. 1984.

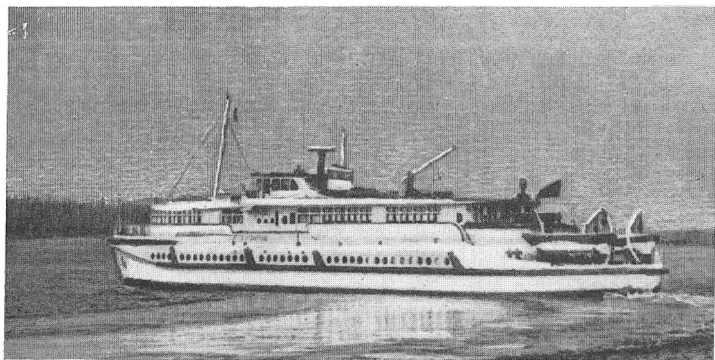

Відкриття меморіальної дошки
в Чернігові. 1984.

На вечорі, присвяченому 90-річчю
з дня народження В. Блакитного.
Київ. 1984.

Пароплав «В. Блакитний».

І всюди він закликає до бадьорості, до впертості, до праці в ім'я прекрасного майбутнього, яке недалеко. Бо вже — «сходить сонце».

І сьогодні в урочистий день жалоби, ми, перегортаючи сторінки зошита, схилимо свої чола перед незабутнім образом співця комуні, першого українського поета-комунара.

Сьогодні біль з'їдає слова. Сьогодні наша печаль не може бути «дощем весни», якою вона здавалася товаришеві Василеві на п'ятий рік смерті Михайличенка й Чумака. Але ми сьогодні ще ясніше бачимо, що «ростуть основи кам'яні на місці вашої руїни». Пройдуть роки, століття, і ці «основи кам'яні» молодій комуні виростуть в гігантів на весь світ.

Тоді нащадки перегортатимуть сторінки історії наших днів і зустрічатимуть там це коротеньке слово: «Еллан». Але вони вже знають, хто він.

Я знову перегортаю сторінки зошита, і до мене надходить глибока задума.

М. Ф. Христовий

ВАСИЛЕВІ

Я не думав писати ні статті, ні спогадів про життя й творчість Василя Блакитного на перші роковини його смерті.

Може тому, що перші роковини ще надто гостро стоять у пам'яті, і трудно говорити про Василя — людину й товариша (про творця й громадянина вже можна), трудно, бо кожна річ з його автографом, кожна річ, що до неї він доторкався, ще не в музеї ім. Блакитного, а в життєвім обіході в його рідні та друзів і знайомих.

Словом, трудно писати про Василя — можна й треба писати про нього багато. І треба писати не тільки, щоб віддати посмертну шану йому, а тому, що для молоді

пролетарської та для нових (і старих) діячів радянської культури Василеві думки й далі мусять стати за науку і за приклад велетенської самовідданості пролетарській справі того, хто до останнього атома своєї істоти себе цій справі офірував.

По смерті Василя медична експертиза встановила, що в його організмі не лишилось жодного невикористаного куточка, увесь він спрацювався — згорів. І як горить в роботі, навколо іскри сиплючи дротяна ливва,— так спрацював себе до краю і згорів, але згорів іскристо Василь Блакитний. В житті він був мов механізм, що, раз почавши рухатись, вже рухався аж доти, доки зміг.

Що Василь мав на своїх кволих уже плечах культурний і мистецький рух, це стало враз помітним, коли він зовсім одійшов од роботи і лежав у ліжку. Тоді всі відчували раптом те, чого не помічали в щоденній роботі; відчували, що головна пружина, фокус громадсько-мистецького життя на Україні був Василь. І наскільки органічно він був зв'язаний з цим життям, свідчило саме одвідування Василя нами.

Вже трудно було говорити з ним, вже жаль було дивитися, коли йому доводилось напружувати волю, щоб примусити свій мозок працювати, а все-таки з тим чи іншим питанням громадського або мистецького життя доводилось звертатися до нього. Бо так органічно вріс у це життя, що спочатку було його не оминати. Остаточно усі зрозуміли це значення Василя, коли він доживав буквально останні хвилини. До краю спрацьований, він усе-таки знаходив у собі силу й зберіг зовнішню якість думки — так само ясно формулював свої поради й з'ясування, так само правдиво аналізував соціальні факти.

Це знали ще за його діяльності і це гостро відчували, коли він хворів, його політичні й мистецькі друзі й однодумці, його тайні та явні вороги. А тих і інших у Василя було доволі. По-різному, але відчували обидва табори,

коли, знеможений, він вийшов з бою. По-різному, бо одним його яскрава постать указувала шлях, а другим застеляла.

Многогранність Василя відмічено і в статтях і коротеньких критичних розвідках, розкиданих по нашій пресі. Але, звичайно, не досить: ще багато писати і про його роботу й про його матеріали, бо ще невикористані і ждуть серйозної, детальної розробки. Та основні риси і властивості Василя вже, мабуть, означені, далі буде йти лише поглиблений розбір їх та серйозна трактовка.

Василь — це передусім революціонер. Революціонер в політиці, в громадському житті, в побуті. Ця революційність, природна в нього, вона не спадала, скільки він жив, свідомий політично.

Василь — політичний діяч, що з перших днів революції і до смерті не зрадив ні себе, ні класу. Активним прийшов він у революцію, активним політиком лишився й по свій останній день. Член Центрального Комітету партії боротьбистів, а потім член ЦК КП(б)У і з початку до кінця член ВУЦВК усіх скликань.

Василь — громадський діяч. Він — організатор перших літературних угруповань, мистецьких журналів перших років революції та фундатор і провідник громадсько-мистецького об'єднання «Гарт». Роль й значення «Гарту» як мистецько-громадської організації вже означені. «Гарт» обняв був усе мистецьке життя республіки, ввібрав у себе кращі сили інтелігенції, мавши при тім молоді пролетарські кадри. Основні його заслуги полягали в тім, що під проводом Василя він мав несхибну й постійну тенденцію закорінятися в пролетарську масу і живитись соком молодого класу. Ввібрати в громадсько-мистецький процес зросту національної культури пролетарські маси, у нас так зрусифіковані, організувати їх — от основна тенденція цілого «Гарту» й Василя. І писавши останнього свого листа до гартованців, що ми

Його зараз друкували, Василь двічі підкреслює саме цю думку при визначенні основних моментів, які стояли перед першим Всеукраїнським з'їздом «Гарту».

Василь — журналіст. Він редактор низки газет і низки журналів, а головне — фундатор і незмінний редактор «Вістей». Василь легко писав статті, він був з природи журналіст. Коли якось у гурті товаришів українських ми хотіли визначити, хто кращий серед нас, у всіх була одна думка — кращий радянський журналіст на Україні — Василь. І це так справді. В часи найбільшої продуктивності його як журналіста (1920—1925 рр.) можна не помилившись сказати, що на Україні не виходив жоден журнал (з політики, економіки, літератури), де б не було Василевих статей. Року 23-го чи 24-го якось у розмові зі мною Василь кинув: «Запрацювавсь, язви його душу,— цей місяць усі журнали на Україні вийдуть з моїми статтями». Він справді писав у всіх журналах. І не багато їх було, щоб там не був Василь головним редактором або членом редколегії. Многі журнали він і організовував, і редагував. Журналіст з Василем був першокласний. Свою публіцистику він писав завжди так само легко і серйозно.

Поет Василь — зроду, поет без вимушених слів і надуманих образів.

Нарешті, Василь сатирик.

Така многогранна була його натура, так на кожній ділянці культурного життя Василь горів безперестанку. Він не міг (я, принаймні, не знаю такого, хоч був один час близький до нього) довго бути спокійним, може, навіть спокій зовсім не для нього. Завжди нові думки, нові ідеї, завжди рух, безугавний процес, завжди активний, навіть метушливий тріпоті. Таким його знав, таким знали його многі, хто близько був до нього, і таким лишивсь він у нашій пам'яті. Завжди бадьорий, галасливий сміх, рвучкий рух, напружена воля й гостра думка...

Я не збирався писати на перші роковини статтю про Василя. Але мусив себе перемогти, бо ж не можна замовчати того, що з якихось нам невідомих мотивів хотять розвінчати таку прекрасну й яскраву постать. Не можна мовчати тоді, коли невідомо чому невірно й фальшиво розповідають про Василя люди, що стояли в громадській роботі на одній ділянці з ним. Не можна мовчати. Гріх мовчати тоді, коли з невідомих нам мотивів тенденційно, й невірно, й неправдиво оцінюють Василя. Ми б мовчали, коли б це була чиясь власна думка, що він її за життя Василя носив у кишені. Мало чого не показують з кишені. Але коли розвінчують Василя прилюдно, коли в неправдивім світлі виставляють його перед молодими, що їм треба вчитись та й ще вчитись у Василя і передусім у Василя, а не в когось іншого, і літератури, і журналістики, і громадськості, і поезики, і коли це роблять до всього ще й з невідомих мотивів,— тоді не можемо мовчати.

Ми говоримо про статтю тов. Пилипенка в № 11 (14) «Плужанина». В пресі нашої уже два товариші в своїх статтях заперечили твердження тов. Пилипенка. Обидва вони знали Василя так само близько, як і я. Це товариші Хвиля й Коцюба. Перший знав Василя політиком, а другий громадсько-мистецьким діячем. Од многих (від усіх, що з ними говорив) чув я слова обурення на адресу Пилипенкової статті або бачив у них на лиці здивовану міну, мовляв,— «з невідомих нам мотивів». Ще многі, мабуть, будуть писати й заперечувати твердження тов. Пилипенка. Про тов. Блакитного — поета, журналіста, громадського діяча, сатирика, політика-революціонера ще скажуть чимало в докладніших спеціальних статтях. Я ж хочу сказати пару слів про Василя — людину й товариша.

Тов. Пилипенко пише: «Навіть у звичайних міжлюдських зносинах вгадуємо певну деградацію: спочатку щирий, одвертий з усіма близькими, далі тов. Блакитний

стає трохи недовірливим, підозрілим, і до кінця щирим, ласкавим лишається тільки з молоддю, з дітьми».

Так, Василь не вірив декому. Так, він був щирий тільки з тим, хто тієї щирості був вартий, хто з ним був щирий у всім. Так, він не любив людей нещирих і не був з ними щирий сам не тільки «далі», а все своє життя. Він завжди з недовірою ставився до людей нещирих з роду, що переносять цю свою нещирість і в громадську роботу. І в цім Василь був правий. Треба було ховатися під маскою нещирості, щоб не стати дурником. Про мертвих кажуть або добре, або нічого. Але ніколи про мертвих — погано тоді, коли про них можна й треба багато хорошого. Добре знати латинь, але ще краще щиро її тлумачити.

БЛАКИТНИЙ У СЬОГОДЕННІ

Є. Г. Адельгейм

ПІД ЧЕРВОНОЮ ЗОРЕЮ

Коли 4 грудня 1925 року не стало Еллана, читач знав тільки одну його ліричну збірку — «Удари молота і серця». Багатьом не було відомо, що пародист Маркіз Попелястий, або автор сатир Валер Проноза, або прозаїк Артур Орталъ — все той же Еллан, Василь Блакитний.

Але дев'ять поезій маленької книжечки так глибоко проникли в свідомість, що і цього було б досить, щоб ім'я поета лишилося в українській радянській літературі, нерозривно зв'язане з її першими кроками. Дев'ять поезій... У них горів вогонь революції, червоніла кров її жертв, чулися буремні ритми і дихала романтика незабутньої боротьби.

Ще були відомі всі перехрестя, де пролилася кров червоних бійців, і це вона волала з рядків:

За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможеш смерть.

Ще всі пам'ятали бої за Київ, і кожному було особливо зрозуміле палахкотіння збуджених слів:

В розгулі п'яної стихії
Під хруст і зойки димарів
Тремтить золотоверхий Київ
З кривавим ворогом у грі.

«Важко схопити полум'я», — сказав Остап Вишня над могилою Блакитного. Еллан вхопив його, — це було полум'я революційних подій. Воно вже горіло позад нас, як історія, в нас самих і попереду: романтика минулого легко могла стати романтикою майбутнього, і, вдивляю-

чись у «муром затятий обрій», ми повторювали, як клятву:

Ми будем бити, бити, бити,
Аж поки бахнуть динаміти
І зацвіте блакитний сон...

Український радянський читач ніс у серці революцію і ті рядки, в яких горіло її полум'я: ім'я Еллана стало його першою любов'ю...

Були спроби, що йшли від противників соціалістичної культури, заперечити саму поетичність Елланової творчості, зарахувавши «безкомпромісного барда революції та пролетаріату» до «безпосередніх і чистих раціоналістів».

З цими концепціями змикалися і вульгаризаторсько-лівацькі спроби тлумачити шлях Еллана, пророблений в результаті складної еволюції від боротьбизму до комунізму. В основі таких тверджень лежало невір'я в здатність нашої партії перевиховувати дрібнобуржуазну інтелігенцію і відривати її представників від ворожої нам ідеології.

Приреченими на поразку виявилися і спроби застосувати до Еллана теорію «перших хоробрих», за якою вся українська радянська література виводилася з творчості письменників, так чи інакше пов'язаних з дрібнобуржуазною партією боротьбистів.

Сила мужнього Еллана саме в тому і полягає, що, переборюючи впливи ідеології боротьбизму, він ішов на світло ідей Комуністичної партії, зростав разом з усією радянською літературою як її органічна і невід'ємна частина.

Про ранню творчість поета ми знаємо небагато. Кілька віршів, що потрапили в перше «повне зібрання» 1929 року, — мабуть, тільки частина значно більшого цілого. У відомих нам поезіях передодня першої світової війни та в деяких випадках і часів війни виразно відчутні

впливи модерністської лірики з її мотивами самотності, туги і відчаю.

Скрізь — відповідна цим мотивам образна система, витончена, часто — претензійна; тут і «старовинний рояль», який цілують «білі, тонко-стрункі рученята», і «елегійний ноктюрн», що «завмира в отруйнім екстазі конання», «розбите серце», «екстазномолитовна туга».

Тож, на перший погляд, юнак цілком ішов у протронуваному річищі модернізму. Але приглянувшись уважніше до його ліричних спроб, ми одразу побачимо, поперше, неорганічність впливів декадансу і, по-друге, такі моменти, що ці впливи рішуче заперечували і руйнували.

Крізь мертве і наносне пробивається інше — молода прив'язаність до життя, тих його нескладних радощів, що відкриті навіть дуже бідній людині:

В житті горю... Життя люблю
І лоскіт сміху, й терпкі сльози,
І кожну радощинку п'ю,
Як сонце п'є ранкові роси.

(1912)

Він тягнеться до всього, що промовляє за життя, і інстинктивно відштовхується від поезії осіннього вмирання, прислухається до голосів, що кличуть вперед і аж ніяк не до могили:

Вночі ключі гусей за хмарами
Одсталих кличуть срібними сурмами
І в душі стлумлені утоми ноктюрнами
Ті звуки бризкають огнями-вдарами.

(1912)

А один з віршів 1913 року вже має пряме звертання до тих, хто несе в поезію ідеї смерті і загибелі. Тут все ще в запитаннях — і мета, і зміст життя, але разом ці запитання спрямовані проти занепадництва, в них — різне заперечення безнадії:

Ви, що тікаєте з життя,
Зневирившись в своїх надіях,
Що тягне вас до небуття,
В обійми чорної повіі?

Письменник старанно зберігає аркуш з своїм віршем «Старовинний цілують рояль» з помітками Михайла Кочубинського. Чи не він підказав юнакові інші стежки, аніж ті, що ними йшла муза епігонів декадансу?

В усякому разі, поет швидко відчув, що йому не по дорозі з занепадниками, містиками, що у нього інший шлях, ніж у співців самотності і смерті. Це було усвідомлення своєї долі, свого вогню, пориву, невтомного прагнення вперед. Так народжується самопорівняння з стрілою, що не може зупинитись у шаленому леті, поруч з модерністськими «отруйними екстазами конання» вивикають слова, «обліті жовчу», звуки, що «бризкають вогнями-вдарами», лунають сурми, що кличуть відсталих і потомлених.

Імперіалістична війна поставила перед поетом ряд гострих питань.

Ще по інерції іноді звучать старі настрої, проте вони слабшають, завмирають, їх заступає інше — тривожні думки про війну, загибель мільйонів людей заради «його препохабія» капіталу:

Там десь на нивах Волині, в Галичині
Нищить життя кулемет —
А ми, до всього байдужі і звичні,
Проглядаєм рядочки газет...

(1915)

Соціальні мотиви тепер виразнішають, посилюються, поєднуються з протестом проти кривавої бійні. Поет закликає земляків-українців не бути нейтральними, а повернути багнети проти тих, хто погнав їх «під гармати ланцюг на шию здобувати»:

— До зброї кличте!
Бийте в дзвони!..
Бо вже пала народний гнів,
Бо білий прапор став червоним!
(«Сумирним», 1915)

Скрізь бачимо зненависть до імперіалістичної війни. Поет відокремлює себе від «патріотів», байдужих, нейтральних. Активно звучить тема відплати за невинно пролиту кров; звідси вже один крок до висновків «Кано-нади»:

Вигадали війни,—
Вмирайте!
(1918)

Гаслом життя стає не втеча від дійсності, а боротьба. Лунає виклик палям війни, ситим, байдужим, релігії, жерцям непорочних мадонн.

Бувають вогнисті сили, оптимістичний світогляд остаточно витискує чужі песимістичні залишки, приходиться розуміння, що він, поет, міцний, що його не легко зломити. Своя доля вже усвідомлюється не інакше, як у зв'язках з долею мас. Зріє висновок: крізь жахи війни люди проб'ються до кращого — у вогні плавиться сталь, міцніють сильні духом. Так з'являються рядки, в яких ми уже пізнаємо майбутнього Еллана:

Той не буде плазом долі,
Хто гартується в огні.
(«Юний лад», 1915)

Ще час від часу з'являється бажання утекти від жахів дійсності:

Лягти на землю. Пити небо. Простір.
Гойдатися у співах вітрових.
Не мріяти. Не думати. Нічого.

Але це тільки на коротку годину. Наростає громадська активність, серце прагне не спокою, а бурі, її жде, до неї рветься:

Умовляють серця перебої:
— Тах... тук... тук... тах... тук... тук... тук... тук...
Заспокоїм...

Заспокоїм...

Заспокоїм

Сломлене у муках мук...
Зацвіте хрещатенький барвінок,
Прошепоче сонце: не забудь...
Ні! Реві, крутисся, хуртовино!
Буре! Будь!..

(«Серця перебої», 1915)

З наростанням громадської активності змінюється і трактування любовної теми, вона втрачає свій вузько особистий зміст, пов'язується з соціальними питаннями. Лірична поема «Краплини крові» (1915) драматична не тільки у конфлікті неподіленого кохання, але і в конфлікті двох мрій, де одна — рожева, від життя відірвана, а друга пов'язана з силами, з якими поет себе хотів ототожнити; тут виникає в енергійному кінці твору образ пролетаря — другого «я» чернігівського мрійника:

Помилилась. Не любить... Прости їй,
Завели її мрії рожеві:
Королевича малювали їй мрії.
— Ну, а ти хіба королевич?
Ну, а ти — кострубатий і чорний,
Кочегар чи молотобоець, —
Твоє діло — пекельне горно,
І залізо дружить з тобою...

В роки війни складаються і характерні риси майбутньої Елланової поезики — лаконізм, уривчастий синтаксис, динамічність, ударні формули революційних настроїв, конфліктне і здебільшого діалогічне розгортання ліричної теми з боротьбою протилежних емоцій, прихильність до образів і епітетів, що оживуть пізніше в іншому контексті, безпосередньо продиктованому революцією.

Ламався фронт. Наростав гнів мас. Найближчі місяці могли принести революційні струси. Всім еством відчуває Еллан наближення бурі. Скинуто утому. Розвіяно мрію про забуття. Ось вірш «Вперед». В кожному рядку його — енергійна формула розбудженої сили. Читаємо «вже грають-палають досвітні вогні» — і бачимо наближення нового дня. «Горять наші очі, як вістря меча» — це порив мас; а от невблаганність — воля, сама душа революції: «Вмремо, а здобудем ключі від життя».

Таким ішов Еллан назустріч великим історичним подіям!

Разом треба було оголосити війну тим чуттям в ліриці, що тягли назад, «замикали шляхи» або розмагнічували людину.

Деякі вірші і виступи Еллана 1918 року мають характер саме такої полеміки з поезією тікання від політичних бур на острови мрій або в самотні хатини на узліссі. Триває заперечення права на особисте щастя, коли «за хвилями — страждання і пожежі». Це була полеміка не тільки з прямими противниками, але й деякими друзями, що часто тільки-но починали новий шлях і чия душа двоїлася «між прагненням бурі і блакитного спокою».

Наче дві ворожі одна одній мелодії чуємо ми у вірші «До берегів...», вони борються між собою, поки не перемагає поклик іти назустріч бурі:

Але сестриця — чайка білокрила
Над морем зойкнула: «Я гину... ти борись...»
Примчався вихор-брат... Вітрила нап'ялись.
Вперед! Завжди вперед несіть мене, вітрила.

Все це була боротьба за почуття високої революційної активності і водночас — проти тих почуттів, що цю активність послаблюють. Бій зі старим світом буде жорсткий, всі чуття революціонера повинні мобілізуватися, отже, гартуй витримку, волю:

Нам треба нервів наче з дроту,
Бажань, як залізобетон,
Нам треба буряного льоту,—
Грими ж, фанфар мідяний тон!
Деся там самотня віоліна
Тужливо журиться в імлі...
Не зупиняться! Хай загине!
Йдемо! Під марші. По землі.
(«Після Крейцерової сонати»)

Хто ж був героєм Елланової лірики років громадянської війни на Україні? Все той же кочегар і молотобосець, що на хвилину з'явився у поемі «Краплини крові», щоб вийти тепер на арену вирішального бойовища проти капіталу, пролетар, з яким «дружить залізо і полум'я». Зміст і вся поетична символіка Елланових віршів 1917—1920 років: Кремль, серп і молот, червоний прапор, п'ятикутна зоря на кашкеті — виразно промовляють про його роль співця пролетарської революції. В своїх мріях він бачив індустріальну Україну, будучина якої кується на ковальні історії рукою пролетаря:

Прорвати Карпати тунелем!
Динамітом — пороги Дніпрові!
Гей, Сивий, вже бачу тебе у шорах камінних,

у шлюзах.
О степу! О луже Великий! Ти будеш лиш море пше-
ниці і жита, прорізане стрілами колій, блискавками експресів
розкраяне.

.....
Хто ж це йде урочисто, хто виступає ходою звияж-
ців з обличчями чорними (сонце і дим), із блакиттю в душі
і червоним прапором в руках?

О Україно моя,— це гордість, надія твоя — Пролетарі,
твої діти!

(«Україні»)

Важко навіть уявити, що цей вірш у прозі Еллан написав у лютому 1917 року! В яке протиріччя заходить мрія з реакційною народницькою орієнтацією есерів на селянську стихію як основну силу революції на Україні!

Політична еволюція письменника ішла від боротьбизму до комунізму, в цьому процесі творчість, як розвідник, промацувала нове, комуністичне і стверджувала його в своїй сфері — палко, пристрасно, з певним випередженням інших світоглядних еволюцій.

Якщо замість соціологізаторства, ототожнювання всіх стадій історії боротьбизму з кожним віршем Блакитного ми підійдем до його лірики, враховуючи діалектичну єдність світогляду і творчості, нам буде легше зрозуміти, чому Еллан став пристрасним співцем пролетарської революції.

Він відчув її рух, значення, зв'язок з великими традиціями боротьби народів. Масштабність історичних асоціацій сполучалась з могутнім втіленням революційної енергії мас:

Удар і удар — без перерви.
Червоні нерви оголила земля:
Від Бастілії — до Паризької комуні.
До Будапешта — від Кремля.

(«Бастілія», 1918)

Ми поринаємо в атмосферу років громадянської війни. Вулиці міст вслухаються в гуркіт артилерії. Будинки здригаються від гарматних пострілів за рікою. Замикаються підворотні. Давно спорожніли панелі. Тільки патруль крокує бруком:

Чорні вулиці — порожні,
Хтось за мурами — як миша.
Ворог? Зрада? Подорожній?
Тінь чи привид?.. Тиша.

(«Канонада», 1918)

В Елланових віршах 1917—1920 років легко пізнаєш етапи боротьби за перемогу пролетарської революції на Україні. Вони виникли з самої гуці подій, від їх учасника — бійця з зорею на кашкеті. Наприклад вірш «В розгулі п'яної стихії» (1920) радість триумфу над

ворогом фіксує буквально в зламну хвилину бою. В кожному рядку — не тільки узагальнення, а безпосередність прямого враження:

А над руїнами — як змії,
Як бризки ранньої зорі:
Він знову наш, Червоний Київ,
В огнях, як низках прапорів.

Віра поета в перемогу пролетарської революції, його мажор втілюються в картини бою. Еллан, як зауважив свого часу Михайло Доленго, переносить в поезію психологію бійця. Прочитайте, наприклад, вірш «На чатах» і ви фізично відчуєте граничну стійкість останньої оборони, до вас з часу долине уривчаста розмова двох воїнів революції, де один каже про неможливість такого напруження, а другий наказує: «Тримайся!» Який тут драматизм, яка зневага до смерті, яка свідомість свого обов'язку перед світовим пролетаріатом!

В Еллановому циклі часів громадянської війни чи не найвідоміший вірш «Повстання» (1918—1919) з його контрастно-ліричним, наче тиша і вибух, початком:

Де оспіваний задуманим поетом
Сивий морок звис над сонним містом,—
Кинуто революційним Комітетом,
Наче іскру в порох терориста.

Це сама романтика революції. В чому ж її зміст? Передусім в реальних картинах найнапруженішої боротьби. В зображенні безумства хоробрих. В єдності пориву і дисципліни, спалаху всіх емоцій і стійкості, продуктиваної холодним розумом.

Поет уникає докладного опису бою або — з дитинства знайомого Чернігова. Є тільки окремі штрихи, і то дані ніби крізь туман, що поїняв місто. Відчуття подій явно переважає над їх безпосереднім зображенням; художня настанова інша: створити настрій бою, дати ліричний образ хоробрості героїв повстання.

Багато рядків «Повстання» наче вириваються з чернігівських зошитів юнацької Елланової лірики; тут і «сивий морок», і «білий ранок опалево плакав», і ридання роаяля,— але зараз усі ці образи служать контрастним тлом до деталей іншого походження — татакання кулемета, тремтіння мотора панцерника, заціпленого в мертвій руці нагана, «червоно-чорної рани» героя.

І якщо наприкінці знову вступають в дію ніжні, наче стомлені образи, то вони сповнюються новим революційно-трагічним змістом — жалоби, суму, роздуму над смертю борців за Радянську владу: все укриває туман, лягає і так м'яко-м'яко тоне сніг. А потім —

Хтось вночі заломить у смертельній тузі руки...
Наче хвиля, зачепить печаль,
Жалобні Шопена звуки
Розіллє ридаючи роаяль...

Пролетарська революція визначила зміст, теми й образи Еллана. Він славить удар по «бетонно-світовим підпорам» капіталізму. Ідея міжнародного значення Жовтня пронизує всю його лірику, виявляючись то в палахкотінні «Червоних зір» (1919), то в широких абстракціях космічної поеми «Електра» (1921), то в «Ударах молота і серця», вірша, що не випадково відкрив поетову збірку, дав їй назву і в значній мірі визначив спрямування:

Ми — тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.

То була наскрізна тема Еллана! Вдивляючись у збірку на кашкеті червоногвардійця, він бачив, як розходяться її промені у п'ять частин світу, а за червоними зорями, що спалахнули над Києвом Першого травня 1919 року,— зорі світового комунізму. Поет мріяв про час, коли вся наша планета буде вільною. Він вірив у триумф ідеї пролетарського інтернаціоналізму.

Особливе місце серед віршів поета часів громадянської війни посідають вуличні зарисовки, в яких напру-

жений Елланів ліризм відходить на другий план, поступаючись місцем побутовому ескізу, політичному портрету.

Ось постать буржуя, він тиснеться до мурів, його драгує весняне сонячне світло, наші прапори, наші пісні; він ненавидить все живе, всього боїться, чекає Петлюру, Антанту, зулусів, самого сатану, аби тільки повернути вчорашній день («Буржуй», 1919).

А от «Весняні вибрики» (1918) — вірш, сповнений оптимізму революційної перемоги. Тут тема диктатури пролетаріату розкривається в несподіваному повороті особистого щастя робочої людини, що скинула з плечей гніт, може, вперше відчула радість життя:

Ти ж — хоч босий, півголий,
Але хай хто посміє промовить
Проти влади твоєї два слова,—
Все розтратить могутній удар.
Вище чоло тримай, пролетар...

Закінчилася громадянська війна на Україні. На зміну відкритим боям з контрреволюцією, підпілля ішов інший час, що потребував особливого маневру, витримки, ідейного гарту. Перехід мав свої психологічні труднощі.

Ось тут і виявився високий Елланів оптимізм. Блакитний не вмів проходити повз труднощі з заплученими очима або лакувати їх, але так само він не вмів скиглити, впадати в паніку. Його тримає революційний гарт, твердий характер і віра в наш рух до кращого.

Напівіронічно, напівсерйозно змальовує Еллан риси побуту тих часів — без електрики, без дров, темні вулиці нічного Харкова, небезпечні, наче стежка у первісному лісі. Але скрізь світиться віра, що ми переможно пройдемо і через цю скруту; жорстокі роки дадуть нам, сильним, «невимовний гарт», на нас уже здалеку, з майбутнього,

Дивиться прозоре життя
Червоним вогнем в очі...
(«Експромт», 1920)

В ніч проти 1921 року Еллан написав характерно-бадьорий вірш «Слава календарю» з його рядками про наші «ясні крицеві надії» на майбутнє.

Як зустрів Блакитний нову економічну політику з її тактикою допущення капіталізму для остаточного його подолання? Про це чимало писали і здебільшого твердили, що суперечності непу викликали в Еллана настрої песимізму і навіть важкої розгубленості. Щоб підтвердити цю думку, як правило, наводять діалоги 1923 року «Неп» і поезію «На обважнілі...» (1922).

Але діалоги промовляють не про розгубленість Блакитного перед непом, а лише про гостру постановку болючого питання. Драматизм твору показував серйозність протиріч, але ніяк не свідчив, що Блакитний заперечував потребу запровадження непу або вважав його поверненням до капіталізму. Останні слова вмираючого шахтаря — «Крізь смерть ідемо... дайош Перекоп...», — незважаючи на безперечно перебільшену трагічність і похмурість конкретної ситуації, виявляли основну ідею твору: ми вийдемо переможцями і з цього бою. Будуть жертви, будуть великі перешкоди, але новий Перекоп ми візьмемо — ось куди була спрямована думка письменника. Торжествував не мотив безвиході або тупого болю, а Елланів мажор...

Другий твір, на який посилаються, щоб довести, наче Еллан не приймав непу, — поезія «На обважнілі...». Вона написана у формі розмови двох голосів. Один з них скаржиться на цаперові будні, скруту. Жаданий берег далеко-далеко, і не дотягтися до теплої людської руки, час замулив героїчну романтику недавніх літ:

...Гей, червоні коні на припоні
Посхиляли голови низько.
А багнети гострі — під наметом

Геть поржавіли, без блиску.
Посмутніли вогні...
Тумани вдалині...

Сумний і добре знайомий мотив! З ним ми не раз зустрічалися в тогочасній ліриці В. Сосюри, Е. Багрицького, М. Асєєва... Але Еллан не дає йому розростися і остаточно опанувати настроєм читача. У вірш вривається другий голос, який заперечує тугу, сумніви, одчай. Це голос Елланової внутрішньої дисципліни, що зневажає занепадництво, розгубленість:

— Хто там співає тужливі пісні?
Хто там співає?

Хай цей, другий мотив звучить недостатньо широко і повно, але він — звучить, на ньому наголос, він завершує вірш, ставить останню крапку. І, нарешті, подивимося, як він набирає сили в інших Елланових поезіях цих важких років.

Віра в нашу перемогу, народ, життя скрізь бере гору над хвилиnnими настроями. Як радісно зустрічає Еллан новий день, скільки у поета енергії, надії на майбутнє, він складає справжній гімн сонцю, колективу, напруженому труду мільйонів... звучить тема господарів своєї долі; це воля пролетарської диктатури, її крицевих носіїв, що в розбурханому морі власницької стихії утримують всі командні висоти і не випустять керма з рук:

...Все одно — він наш, цей день бадьорий,
Наші дні, століття і простори,
Наше сонце і мільйон сонців.
Візьмем все в свої важкі ми руки,
Як штурман — штурвальне колесо
На слухняному гіганті-пароплаві.

(«Ранок», 1922)

Поет знову повертається до інтимних тем, що на якийсь час зовсім випали з його лірики, цілком зосередженій на подіях революційної боротьби. Читаючи

«Лист», «Я знаю», «Парк», «Ти пробач», ми проймаємось чудесною чистотою, з якою Еллан умів говорити про переживання сучасної людини. Так — саме сучасної людини! Бо особисті почуття її віддзеркалювались не ізольовано від інших емоцій, а обов'язково разом з ними, освітлені полум'ям червоних пожеж, романтикою боротьби пролетаріату. В Еллані справді «тремтіло щось від тонкого і ніжного лірика», але це було особливе тремтіння, сполучене не лише з мотивами природи і кохання, але й крицевими ударами «тисячопудового молота» революції...

З 1917 року поет особливо наполегливо шукає такої поетичної форми, що могла б виявити буряний час, почуття революціонера.

Близькі поета розповідають про його любов до творчості Маяковського. То було захоплення на все життя. Що воно почалося задовго до революції — за це свідчать і «Краплини крові», і навіть деякі вірші, написані раніше. Можливо, юнак ще у Чернігові читав перші друковані твори Маяковського, можливо, чув його виступи в Києві під час гастролей футуристів 1913—1914 років.

Можливі і деякі рівнобіжні шукання нових засобів, що потім тільки утвердило і поширило знайомство з творами російського поета. В усякому разі, уже в юнацькій ліриці Блакитного зустрічаємо прикметні спроби серйозного застосування каламбурної рими, розмовно-ораторської інтонації, особливої метафори, що, вільно відходячи від своєї першооснови, розгортається, як у п'ятому розділі «Краплини крові», в самостійну картину. Але важить передусім інше — певна спільність трактування деяких тем і певна спорідненість емоцій.

Безперечно, юному Еллану було близьке ставлення Маяковського до імперіалістичної війни, капіталізму, чекання революційної бурі, весь активно-вольовий

характер творчості поета. Захоплення Маяковським уже після Жовтневої революції — ще один доказ того, як всебічно вслухався Еллан у зміст, музику і ритми величезного соціального струсу.

Що притягало тепер Еллана в Маяковському? Політична гострота. Порив у майбутнє. Дійове відображення революції як головної теми наших днів. І — новаторство, злиття революції і поезії.

Але Еллан був надто активною індивідуальністю, щоб його захоплення виявилися в наслідуванні; навіть найміцніші з них так органічно асимілювалися, що ставали власним набутком поета.

Цим пояснюється те, що дослідникам творчості Еллана завжди було важко визначити тих поетів, які найбільше вплинули на нього. І вже цілком довільним явилось твердження Хвильового, що Еллан «з формального боку був типовий еклектик» або — що формальні шукання Еллана «не йшли далі винайдених зразків творчості» (*А. Хвиля*).

Для форми поета особливо характерна енергія синтаксичних конструкцій, що руйнує старе поняття мелодійності і створює нові, індивідуально Елланові ритмічно-інтонаційні основи вірша.

Саме ця енергія синтаксису, ритму, інтонації дуже яскраво виявляє зміст ліричних переживань поета, дозволяє нам по-новому відчутти єдність ударів молота революції і серця її учасника.

Простежимо дещо докладніше за цією найхарактернішою і найіндивідуальнішою властивістю Елланової поетичної форми, яка не повторює ні П. Тичину, ні В. Сосюру, ні будь-кого з тогочасних поетів.

Передусім поет рішуче відкидає всі можливі пояснення, залишає тільки ті слова, що завдяки силі психологічних зв'язків можуть викликати в уяві цілу картину і в такий спосіб заступити її описання. Це мова телеграфу, але телеграфу особливого — емоцій і асоціацій.

Часто одне слово вбирає в себе зміст цілого речення, а одне стисле речення — великий період:

Від Бастилії — до Паризької комуни,
До Будапешта — від Кремля.

Тут кожне слово і кожний синтаксичний перехід — доба, все сповнене політичними і історичними асоціаціями; головне завдання — цілеспрямовано збудити їх і зробити зайвими описи.

У розповідь повсякчас вдирається схвильований голос, перебиває її, ставить запитання, закликає, веде вперед. Іноді строфа містить кілька інтонацій, вони заперечують, рвуть одна одну, відтворюючи напруження ситуації або душевного стану. Характерне переплетення коротких запитань, стислих відповідей, домінування наказових форм:

П'ять промінців — п'ять мечів:
В кожен край світу — вістря.
Вибух розквітне.— Скоро, чи?..—
Зараз. Тримайся. Ні з місця.

(«На чарак»)

Отже, рядок раз у раз розтинається на частки, кожна виступає в ролі цілого, ритм спокійної інтонації порушується, створюється нова інтонація — граничної вольової наснаги. Часто це досягається пунктуаційним видозміненням звичайного рядка. Речення «Йдемо під марші по землі» у вірші «Після Крейцерової сонати» звучить так: «Йдемо! Під марші. По землі». Після такої синтаксичної деформації воно набуває більшої гостроти, змінюється ритм, рух, отже, і зміст здобуває нового звучання.

Широко вжита інверсія, як і пропуск звичайно потрібного слова створюють враження живої схвильованої мови або руху збудженої думки, як-от у «Канонаді», де пропущене слово «снаряд», перестановка прийнятого

порядку слів і пунктуаційне роздління речення дають несподівано тривожний ефект:

Сюди це,
Влучить.
Смерть це.—
Обривалося з кручі
І падало зомліле серце.

На цю ж живу, нервово-збуджену інтонацію здебільшого працює і рима. Поет відмовляється від багатьох традиційних рим й широко користується асонансом, дисонасом або, як у наведеній цитаті, каламбурною римою типу «смерть це — серце».

От ми читаємо «На чатах». Інтонація, ритм, синтаксис є основними засобами відтворення напруження бою, коли люди розуміють одне одного з обірваного речення, півслова: рима «мечів — скоро, чи?» в такій же мірі підкреслює характерну інтонацію, її емоційний зміст, як і така будова до межі стислих речень, коли синтаксичні форми наче наштовхуються одна на одну і на ходу замінюються іншими: «Стій! Одбивайся — будем!»...

Активна роль ритму, синтаксису, інтонації, в яких найповніше розкрилася індивідуальна властивість Елланової поетичної форми, виявилася зокрема і в її здібності робити незвично-романтичними образи, що, потрапивши на інший ритміко-інтонаційний ґрунт, звучали б і буденно, і навіть трафаретно.

Еллан був обдарований гостросучасним чуттям не тільки ритму, інтонації, але й відтінків слова. Його лексика асоціюється з боротьбою, революцією, її символами. Це — вогонь, буря, удар, гарт, кров, вітер, мідь, фанфари, вістря мечів... Серед епітетів Еллан особливо любив слово «червоний» — колір революції, нашого прапора, інтернаціоналізму, пролітої крові: червоні мрії, червоні зорі, червоний вогонь, червона сила, навіть шлях червоніє і море — бунтівливо-червоне; потім ідуть слова — кривавий, буряний і, нарешті, найліричніший і найінтим-

ніший з Елланових епітетів — блакитний, що асоціював-ся для нього з ясністю неба, кольором моря, чистотою людських душ і мріями про майбутнє.

Сучасність — сфера Еллана. В його ліриці нам розкривається епоха — з жорстокою боротьбою класів, кров'ю жертв, революційним ентузіазмом народних мас. Поет був обдарований надзвичайно чулим сприйняттям історичних процесів, їх музики і ритмів.

Україна, її міста і села, ліси і степи стали ареною смертельних бойовищ робітничого класу з внутрішньою і зовнішньою реакцією. Для Еллана доля пролетарської революції невідривна від долі його рідної землі, її майбутнього щастя.

Ідея національна зливалася з ідеєю суспільною, вони вели поета в одному напрямі — до пролетаріату, його найгостріших класових боїв; Еллан вслухався в ритм соціалістичної революції, як в удари власного серця і удари серця всієї рідної землі.

Ми говоримо про Елланову поезію як романтику пролетарської революції. Риси цієї романтики характеризуються надзвичайно гострим сприйняттям героїки революційної боротьби і народження на руїнах капіталізму нового суспільства. То була романтика ідей, що надихають маси на революційну дію, подвиг і перемогу. В основі її лежала дійсність, найвеличніша битва класів, реальні переживання бійця революції.

Романтизм Еллана полягав у напружено-піднесеному сприйнятті подій і відповідному доборі матеріалу; відкидається буденне, і вся увага зосереджується на тому, щоб вхопити полум'я революції — героїзм, зневагу до смерті, трагедійність ситуацій, напругу бою, ентузіазм мас, той високий момент, коли «я» зливається з «ми», одиниця з класом.

Ю. Я. Барабаш

ЧЕРВОНИЙ ОДСВІТ РЕВОЛЮЦІЇ

Коротке і співуче — Еллан, стримано-ніжне — Блакитний... Шинельна юність нашої літератури... Гостра ідейно-естетична боротьба, і пошуки та суперечки, і кипіння молодих творчих сил, і сувора романтика робітничого Харкова тих нелегких двадцятих років... І сухорлява постає блакитноокою людини в шкірянці, бійця першого призову літератури, народженої революцією...

«Ми — тільки перші хоробрі...» Пізніше дехто використав ці слова поета для звинувачень у нібито викривленні історії зародження української радянської літератури. Та не забуваймо, що він, Еллан, і справді був серед перших.

Автор книжечки, яка, разом з іншими, лягла у фундамент української радянської поезії, — «Удари молота і серця». Засновник і керівник «Гарту» — першої пролетарської літературної організації на Україні. Редактор першої щоденної української радянської газети «Вісті». Організатор першого українського радянського сатиричного журналу «Червоний перець». Перший серед літераторів України, нагороджений (посмертно) орденом Трудового Червоного Прапора УРСР. І сама смерть його була однією з перших великих втрат молоді літератури...

Василь Еллан-Блакитний не дожив до 32 років. Холодного грудневого дня 1925 року поблизу тодішнього Харківського аеродрому, де поховані були герої Жовтня та авіатори, з'явилася плита з ім'ям поета. Над свіжою могилою пролунало скорботне слово визначних партійних та радянських діячів України — Г. І. Петровського, В. Я. Чубаря, В. П. Затонського, М. О. Скрипника, товаришів поета по літературно-журналістській роботі. Пам'ять письменника-комуніста вшанував ІХ Всеукраїнський з'їзд КП(б)У, що відкрився в ті дні у Харкові.

Подальша доля гворчої спадщини Еллана-Блакитного склалася драматично. Протягом довгих років в українській радянській літературі «не існувало» ні «Ударів молота і серця», ні прози Артюра Орталя, ні сатири Валера Пронози, ні публіцистики Блакитного...

Що й казати, шлях Блакитного не був прямий. Перед нами справді одна з найсуперечливіших постатей в історії соціалістичної революції на Україні. В юності він віддав чималу данину просвітянству. Студентом став членом Української партії соціалістів-революціонерів. Згодом був одним з найпомітніших діячів боротьбистької партії...

Але не можна водночас не брати до уваги й інше. Активно працюючи у чернігівських просвітянських гуртках, юний Блакитний тягнувся до місцевої соціал-демократії. Займаючи високі посади в есерівській партії (голова Чернігівського губкому, кандидат у члени ЦК УПСР), він шукав контактів з більшовиками. У партії боротьбистів Блакитний очолив ті сили, які протистояли контрреволюційним, націоналістичним елементам і врешті-решт прийшли до КП(б)У.

Чи були суперечності політичного розвитку Блакитного наслідком лише суб'єктивних причин? Звичайно, ні. Шлях Блакитного відбивав певні особливості революції на Україні, його вагання та помилки були ваганнями та помилками тієї частини української інтелігенції, яка йшла до соціалістичної революції крізь туман болісних національних ілюзій. Йшла — і, попри все, прийшла. Хоч і яка суперечлива доля Блакитного, ця суперечність не повинна заступати для нас процесу переборення Блакитним своїх помилок і збочень, процесу, який привів його до свідомого й самовідданого служіння пролетарській революції. «Уроки Блакитного» — одне з переконливих свідчень того, якою незмінною школою політичного та ідейного перевиховання була для певних прошарків української інтелігенції соціалістична революція...

...Еллан входив у літературу тоді, коли в Росії починалося піднесення робітничого руху. Пробудження самосвідомості трудящих мас, пожвавлення політичного життя, нарешті, імперіалістична війна, яка ще більше загострила класові суперечності,— безперечно, сприяли посиленню соціалістичного струменя в творчості поета...

Надзвичайно важливий для розуміння позиції Еллана того періоду вірш «Ні про хлопчиська, що мерзне на вулиці...» Перед нами не просто стихійний протест проти війни. Поет дає ідейну оцінку подіям:

Вдумайтесь! Скільки то юних, хороших
У вогких окопах кона
Для того, щоб комусь були гроші...
Щоб не «безславо» скінчилась війна.

Проте в цьому вірші є і другий план, пов'язаний з тим, як автор розуміє обов'язок поета перед людьми, перед суспільством. Коли «там десь на пивах Волині, в Галичині нищить життя кулемет», коли гинуть мільйони людей, поет не може, не має права оспівувати «любов, що розлукою журиться»...

Характерно, що саме в роки імперіалістичної війни в творчості Еллана з'являється образ робітника, пролетаря. Спочатку ми зустрічаємо лише ледь-ледь намічені контури його у «Краплинах крові». До тих, з ким «залізо дружить», Еллан знову повертається у написаному ритмізованою прозою творі «Україні». Повертається по-новому — на широкому публіцистичному диханні, із сміливим історичним розмахом і масштабністю...

Щоправда, Елланові міркування про минуле й майбутнє України суперечливі, у них поки що переважають емоції. Та поет — і це найголовніше — ясно бачить силу, якій судилося змінити обличчя землі, збудувати Будучину:

«Хто ж це йде урочисто твоїми шляхами, хто виступає ходою звитяжців з обличчями чорними (сонце і дим), із блакиттю в душі і червоним прапором в руках?»

О Україно моя,— це гордість, надія твоя — Пролетарі,
твої діти!

...Я чую удари їх серця — так гупає молот могутній
на крицю ковадла — непереможно, невпинно, невтримно...

Чи чуєш, моя Україно? То доля кується твоя на
ковадлі — твоя Будучина кується».

«Україні» датовано люгим 1917 року. Проте варто
звернути увагу на підзаголовок твору — «Зі старих
зшитків». Можливо, 1917 року поет повернувся до старих
своїх начерків і остаточно оформив у завершеному творі
думки, що зріли в нього здавна. В усякому разі, гідне
подиву те, як різюче дисонували ці думки поета і з про-
світлянськими ідиліями, і з ідеями «чисто» селянської
революції, тобто з усім тим, чому так чи інакше віддав
данипу Еллан. Справді-бо, ще не так давно навряд чи він
дозволив би собі бодай на хвилину увияти сивий Дніпро-
Славути «у шорах камінних, у шлюзах». Або примирив-
ся з картиною давнього степу, опоганеного «стрілами ко-
лій», сприйняв би індустріальну поезію Криворіжжя та
Донеччини, цих двох «смоків гігантських, що смокчуть
з підземних глибин блискучу і чорну кров огнедавчу,
і вона розливається в жилах заводів і фабрик...»
Коротше кажучи, Еллан-митець на певному етапі ви-
явився чутливішим і мудрішим, аніж Блакитний — полі-
тичний діяч, і шлях першого був пряміший. Щоправда,
політичний розвиток Блакитного, особливо в період
1917—1920-го років, теж ішов по висхідній.

Поезію Еллана позначала та здорова революційна тен-
денція, що поступово брала гору і в політичній еволю-
ції Блакитного. Еллан не став есерівським чи бороть-
бистським поетом. Він став поетом революції. Тому по-
жовтнева поезія Еллана і справляє таке цілісне вра-
ження, тому вона і сприймається, як пристрасна лірична
сповідь людини, яка жила, дихала, горіла єдиним — ре-
волюцією...

Саме у співзвучності настроям широких революційних

мас полягає «секрет» таких чи не найбільш популярних поезій Василя Еллана, як «Слово „комуна“» та «Удари молота».

Роздуми про нестримну енергію революційної мислі, котра, «протинаючи мряку віків», сягає у майбутнє, до «ясних комун», здавалось би, дещо абстрактні, але автор знаходить до них дуже точний поетичний «ключ»:

Слово «комуна» — як постріл,
Слово «комуна» — як спів.

У цих карбованих, афористичних рядках, що ними починається і закінчується вірш, наче сконденсовано ритм революції, її романтику, її творчу енергію, і можна уявити, якою була сила емоційного впливу цього вірша на сучасників, які відзначали тоді лише п'яті роковини Жовтня (вірш датовано 7 листопада 1922 року), коли він і сьогодні нас хвилює...

Загострена полемічність, з якою Еллан відстоював своє творче «вірую», цілком зрозуміла: йому не раз доводилося чути докори з боку тих, хто бачив у його ліриці «суху простолінійність» і «підкреслену програмовість». Як правило, при цьому Елланові критики посилювалися на вірш «Після Крейцерової сонати»...

Що й казати, тут годі шукати всебічного, діалектичного розв'язання проблеми «сталі й ніжності» — нині це впадає в око кожному...

Елланів «аскетизм» — це міф, вигаданий людьми недоброзичливими. Поет сприймав життя в усьому його багатстві (згадаймо лист до матері: «ми — живі люди»). «Маленькій дівчинці» — любові знайшлося-таки місце в його ліричній спадщині, і, їй же право, такі речі, як «Я знаю...», «Лист», «Парк», аж ніяк не належать до найслабших творів Еллана.

...Артур Орталъ — такий був псевдонім Блакитного-прозаїка — намагався передати у своїх творах характерні особливості «переходової доби», мріяв про те, щоб

«завтрашні комуністи крізь перебої хорого серця... розчули натяки на майбутню психіку».

Блакитний мав змогу звертатися до прози лише в ті дні, коли опинявся в ліжку з черговим приступом хвороби (так виник, до речі, і псевдонім «Артур Орталъ» — натяк на хвору аорту). Та важко уявити, що він навіть тоді міг повною мірою «відключатися» від турбот Блакитного-редактора, Блакитного-публіциста. А коли хвороба трохи відступала, ці турботи поглинали його цілком...

Сказати, що публіцистика Блакитного різноманітна щодо тематики, значить, іще нічого не сказати. Але це так природно, що Блакитний прагнув відгукнутися словом публіциста на ті найважливіші, найактуальніші питання, які життя ставило перед молодією Радянською державою. Важливо інше: визначити, як крізь тематичну строкатість публіцистики Блакитного вимальовуються особливості, зв'язані з неповторними умовами революції, громадянської війни, культурного будівництва на Україні. Та не випадково наскрізною темою публіцистики Блакитного є боротьба проти українського буржуазного націоналізму в усіх його проявах. Пильна увага до так званого «національного руху» на Україні з усіма його відтінками — від гетьманщини аж до прямого бандитизму; необхідність зірвати машкару з численних претендентів на владу над українським народом, показати мільйонам трудящих облудність їхньої демагогії, — усе це диктувалося публіцистові самим життям, складною політичною обстановкою. З-під пера Блакитного одна за одною виходять такі статті, як «Остання зброя», «Старий запроданець», «З благословення святого отця», «За новими ширмами», «Хто вони?», «Церква чи щось інше?», «Після завіси», «Продподаток, бандитизм і українська інтелігенція», «Одним менше», «„Каносса“ отамана Тютюника» та інші. Водночас вкрай важливо було розкрити перед усім світом, а насамперед — перед робітництвом,

селянством, інтелігенцією України основні принципи й аспекти національної політики Комуністичної партії, глибокий зміст діяльності партії та Радянського уряду в галузі будівництва національної соціалістичної культури, і Блакитний пише такі статті, як «Національна політика пролетаріату», «Ще одне організаційне досягнення», «Теорія й практика в національній справі», «Почин», «Мова жовтня», «На передових позиціях» та ін.

Особливе місце в публіцистиці, та й взагалі у творчості Блакитного, посідає ленінська тема.

Роль Леніна у політичній долі письменника, у визначенні його шляху до більшовизму важко переоцінити...

Є всі підстави твердити, що вирішальне значення для формування комуністичного світогляду Блакитного мав вплив Леніна, у тому числі й особисті зустрічі з ним 1919 року, коли Блакитний їздив на переговори у Виконком Комінтерну. В кожному разі, той факт, що свою телеграму з привітанням Всеукраїнської конференції боротьбистів, яка схвалила постанову про самоліквідацію партії, Ленін адресував саме Блакитному, хоча той офіційно не належав до керівництва ЦК боротьбистської партії,— цей факт багато про що говорить.

І от Леніна не стало... Перші відгуки Блакитного-публіциста на цю трагічну звістку написано під її безпосереднім враженням. Страшна, невідворотна втрата — ось лейтмотив, величезний біль — ось панівний настрій статті «Ленін», датованої 23 січня 1924 року, і написаного через кілька днів нарису «Ленін—Москва». Щоправда, вже в цьому нарисі, розповідаючи про те, як країна прощалася з Іллічем, Блакитний робить спробу підійти до осмислення проблеми «без Леніна — із Леніним»...

Мине кілька днів, і Блакитний повернеться до ленінської теми. В лютому 1924 року він пише статтю «Пам'ятник Ленінові». На зміну всепоглинаючому болю,

на зміну скорботним емоціям тут приходять уже тверезий аналіз, спокійна розсудливість.

На початку статті Блакитний зауважує, що «думка людей, чиї інтереси заступав Ленін, б'ється над розв'язанням питання про вшанування його пам'яті». Гостре око публіциста помічає, однак, у цьому закономірному процесі одну особливість: благородне прагнення виявити свою любов до Ілліча і сум за ним має тенденцію вилитися «в зовнішнє вшанування його імені». І Блакитний ставить питання: чим можемо ми якнайкраще вшанувати пам'ять Леніна? Будуванням пам'ятників йому? Палаців його імені? Перейменуванням вулиць? Урочистими зборами? Певна річ, і цим теж. Але найкращим пам'ятником Ленінові — й цю думку Блакитний проводить через усю статтю — буде наша успішна робота по втіленню у життя ленінських заповітів. Ленінська відданість справі партії, інтересам трудящих... Ленінська непримиренність до міщанства, до тих, для кого партійний квиток — лише «мандат на обіймання урядових посад»... Ленінське неприйняття парадності й балаканини... Нарешті, по-ленінськи глибокий, творчий підхід до ленінізму, до Ленінових творів, які є «не євангеліє», не псалтир, не святе письмо, а «дороговказ для дальшої боротьби й дальшого будівництва...» Тільки тоді, каже Блакитний наприкінці своєї статті, ми зможемо говорити про справжній пам'ятник Ленінові, коли історія «підведе підсумки тому, наскільки поліпшили ми виробництво наших підприємств, наскільки виросло й покультурнішало наше сільське господарство, наскільки поліпшилась робота державного апарату, наскільки підвищилась політична свідомість нашої інтелігенції, наскільки зросли елементи соціалістичного в нашому торзі, в нашій промисловості».

Дальшу і конкретну розробку теми справжнього, а не зовнішнього, показного наслідування Ленінові знаходимо

у наступній статті Блакитного «Зразок». Уже сам той факт, що роковини Леніна (статтю датовано 23 квітня 1924 року) Блакитний відзначає не традиційним ювілейним виступом, а суто діловими роздумами, певним чином характеризує його підхід як публіциста до ленінської теми. Блакитний ставить собі за мету привернути увагу тисяч «молодих ленінців», які хочуть працювати по Леніну, до особливостей ленінського стилю роботи, до деяких характерних його рис як керівника, організатора, політичного діяча. Інакше кажучи, йдеться про ленінські принципи наукової організації праці (Блакитний вживає саме цей термін), не засвоївши яких, годі й думати про те, щоб стати справжніми «спадкоємцями Ленінової роботи».

З-поміж цих принципів Блакитний насамперед акцентує точність та економність Леніна щодо витрати часу, його прагнення до максимальної діловитості в усьому, вміння доводити кожну справу до кінця, організувати перевірку виконання, непримиренність до невірності в роботі, до неуцтва і консерватизму, до балаканини, словесного торохтіння. Спеціально підкреслює Блакитний, що Ленін мав своєрідний «талант» поєднання величезних, історичного масштабу питань з увагою до дрібниць, до буденного життя кожного робітника і селянина, чіку психологію і настрої він знав «не на підставі одних кабінетних вигадок», а на підставі живого зв'язку з масами.

Статті й нариси Блакитного про Леніна належать до чи не найперших сторінок в українській публіцистиці, присвячених великому вождеві революції. Та цінність їх не лише історико-літературна. Публіцистична «Ленініана» Блакитного (в першу чергу такі твори, як «Пам'ятник Ленінові» та «Зразок») і досі зберігає для нас і подих буремної епохи, коли вона створювалася, і свіжість авторових почуттів, і живу принадність його сміливої, творчої мислі.

«Конкретна обстановка економіки суспільного життя приковує нас до сьогоднішнього дня», — писав Блакитний. На плідчому ґрунті цього сьогоднішнього дня зросла його публіцистика. В тому ж ґрунті слід шукати і коріння сатири Блакитного. Вона, як і його публіцистика, найтісніше пов'язана з газетою. В першій половині двадцятих років, а надто в 1923—24 роках, здавалося, не було такої актуальної події міжнародного та внутрішнього нашого життя, на яку б у «Вістях», або «Червоному перці», або ще десь не відгукнувся гострим сатиричним словом Валер Проноза, — з-поміж численних літературних псевдонімів Блакитного цей був у ті роки, мабуть, найпопулярнішим...

Сатирична палітра Валера Пронози надзвичайно різноманітна: тут і гумор, і презирство, і сарказм (вірш «Плакат на вулиці» має, приміром, виразний підзаголовок «Жовч»), і висока пагетика. Цими засобами автор користується дуже вміло, з тонким чуттям художнього такту. Одне діло — люті вороги радянського народу, націоналістичні запродавці, імперіалісти, майстри міжнародних провокацій, палії війни. Одне діло — гладкий самовдоволений непман, войовничий міщанин, шахрай, пройдисвіт або тупий бюрократ — «радянський каламар»... Тут Валер Проноза не шкодував найгостріших, найуїдливіших слів, голос його тремтить од гніву й сарказму — «Р-раз! Р-раз! Віршем по морді!». Інший тон знаходить автор, коли розповідає, наприклад, про темного селянина Опанаса, який, не знайшовши на ярмарку «більшовицького купця», пішов торгувати із старими знайомими — Здищенком та Рабиновичем («Опанас на ярмарку»), або про робітника Кліма, який занадто активно підтримував «державну промисловість, зокрема — місцевий спиртогрест («Державний розум»).

Така позиція характерна для Валера Пронози. Чи не найвідмітніша риса його сатири — демократичність, народність, яка зближує її з творчістю таких майстрів,

як Дем'ян Бедний та Остап Вишня, з традиціями передової української сатиричної літератури. Зі сторінок творів Валера Пронози на нас наче дивиться розумне, хитрувате обличчя отакого собі «дядька», простої трудящої людини, від примруженого ока та гострого язика якої не сховається ніхто.

Але от що необхідно підкреслити: оця близькість до народних, усних джерел, до живої розмовної стихії, що великою мірою визначала величезну популярність сатири Валера Пронози серед найширших читацьких кіл, аж ніяк не призводила до зниження її художнього рівня, тієї високої письменницької культури, яка взагалі властива була Блакитному. Безперечно, мав рацію В. Коряк, коли невдовзі після смерті письменника спеціально підкреслював, що його творчість «надзвичайно культурна, добірна». «Навіть у писаних „на коліні“ в редакції великої щоденної газети (між передовицею і черговим засіданням) сатирах Валера Пронози відчувається ця добірність слова, культурність вислову, гак ґрунтовно ворожа... просвітянській розперезаності та брутальності»...

Теоретична та критична спадщина Блакитного, а також його організаторська діяльність на ниві культурного будівництва мусять бути об'єктом спеціального дослідження. Тут зупинімося лише на деяких аспектах питання, на тих принципово важливих штрихах, що без них портрет Блакитного не можна вважати більш-менш повним.

Нове соціалістичне мистецтво народжувалося під зойки та скиглення буржуазних теоретиків про «смерть мистецтва». Причин цієї уявної катастрофи називалося багато, але головною з них, на думку естетів, була одна — революція, наступ «хама», юрби, яка все стоптала, знівечила, знищила.

На це голосіння «лицарів бутафорського дерев'яного меча і шпилькою розковиряного серця» Блакитний від-

повідас статтею «Мистецтво живе!», написаною у квітні 1919 року. Він проголошує: «Мистецтво вмерло — хай живе мистецтво!» Вмерли, пішли в небуття, відкинуті революцією «кисло-солодкі оди», «знекровлені фарби», «обмизгані слова і фрази», «куклячі дерев'яні пози» того мистецтва, що були вираженням духовного зубожіння і виродження буржуазного світу. І народжується нове мистецтво — мистецтво соціального суспільства. Тих, хто пророкує мистецтву смерть, Блакитний влучно порівнює із самогубцем, який у передсмертній записці звинувачує у божевіллі весь світ. Так, старий світ вмирає. Але життя триває, воно безсмертне. Тому безсмертне і мистецтво. Цими словами Блакитний закінчує свою статтю...

Життя вимагало відповіді на запитання: яким має бути народжене соціалістичною революцією мистецтво? Що воно буде новим, принципово відмінним од мистецтва буржуазного, — це не викликало сумніву. Але що то була за новизна? Якою мірою вона спиралася на художні досягнення минулого і чи спиралася взагалі? На порядок дня як одне з вайактуальніших висувалося питання про ставлення до культурної спадщини, про критичне засвоєння мистецтвом пролетарським кращих здобутків мистецтва непролетарського.

Позиція Блакитного в цьому питанні майже одразу визначилася як позиція рішучого заперечення лівацьких, пролеткультівських теорій творення пролетаріатом свого, «окремого» мистецтва, і творення на голому місці. Кажемо «майже», бо деякі твердження, наприклад, у статті «День пролетарської культури», ще не свідчать про певну ясність поглядів автора...

Але життя — вчило. Статтю «День пролетарської культури» датовано квітнем 1919 року, а вже в липні Блакитний пише нову статтю — «До проблеми пролетарського мистецтва», де знущається з «ура-пролетарського» тарабаніння «флібустьєрів від мистецтва, котрі

нахваляються дати якесь абсолютно нове, абсолютно не схоже на все попереднє, окреме пролетарське мистецтво». «...Такі нахвалки,— пише автор,— й такі теорії — не що інше, як плід нерозуміння завдань комуністичної революції і ролі пролетаріату в ній». Який швидкий розвиток! Яке стрімке ідейне визрівання!

Блакитному глибоко чуже намагання винайти рецепти «ура-пролетарського», «новітнього» мистецтва у кабінетній тиші, в лабораторії, у паперових дискусіях. З непримирненістю ставиться він до маніфестів і декларацій численних груп і групок, які претендували на створення революційного й новаторського мистецтва, а насправді лише протягували у суспільне життя, як він каже, «реакційну дохлятину». Характерно, що свою статтю, де викладалися основні засади створеної ним організації «Гарт», він демонстративно називає «Без маніфесту».

Особливо різко виступав Блакитний проти теорій і практики українських футуристів — аспанфутів. Його обурювали їхні анархічні атаки на мистецтво, що вони його оголошували «пережитком минулого» і пропонували замінити «синтезом» деформованого мистецтва і спорту. Його гнів викликало безвідповідальне заперечення аспанфутами досягнень культури минулого — аж до перекреслення спадщини Шевченка як «безнадійного просвітянина»...

Де ж, у чому ж шукав Блакитний відповіді на корінні питання розвитку соціалістичного мистецтва? Він шукав їх у живому досвіді молодого радянської літератури і мистецтва, в практиці культурного будівництва; його статті про творчість В. Чумака, П. Тичини, В. Поліщука, про поезії незаможника М. Криси, про діяльність «Гарту», «Плуга» та інших літературних організацій являють собою яскраві сторінки історії української радянської критики. Він шукав їх у марксистсько-ленінському вченні про мистецтво і, насамперед,— у працях Леніна.

У січні 1925 року Блакитний пише статтю «Ленінізм у будівництві культур», яка є своєрідною теоретичною «лебединою піснею» письменника, підсумком його роздумів над проблемами соціалістичної культури. Не можна не вбачати знаменної закономірності в тому, що наприкінці свого короткого, але складного життєвого шляху Блакитний прийшов до Леніна, до глибокого опанування ленінських принципів культурного будівництва.

У Леніновій теоретичній спадщині, зокрема в його працях «Що робити?» і «Сторінки із щоденника», Блакитний знаходить міцну основу для розв'язання найактуальніших питань культурної революції, в першу чергу — проблеми пролетарської культури. В світлі ленінських думок цілком очевидно стає неприйнятність пролеткультівської «маніловщини, в основі якої лежить хвороба „революційного“ вигадництва, побудованого на вірі у всемогутню силу кабінетного плану» творення нового мистецтва. Із надзвичайною чіткістю вимальовуються реальні, практичні завдання пролетаріату в культурній галузі, які Блакитний формулює так: «опанувати всім цінним із здобутків попередніх поколінь, не замикаючись у рамки якоїсь „своєї“, специфічно пролетарської культури, і повернути те знання на будову комуністичного суспільства».

Такий, ленінський у своїй основі, підхід до пролетарської культури великою мірою визначав і позицію Блакитного в одному з найгостріших питань культурної політики партії — ставленні до так званих «попучників» із числа художньої інтелігенції...

Тут доречно буде сказати, що керованому Блакитним «Гартові» взагалі чуже було будь-яке сектантство, «пролетарське» комчванство. Показова щодо цього полеміка «Гарту» з «Плугом». На відміну від плужан, які штучно звужували поле своєї діяльності, надаючи їй суто «селянського» спрямування, гартованці розуміли завдання

свої організації інакше і «пролетарськість» її трактували так само інакше... «Пролетарський письменник — це той, хто пише від пролетаріату, на основі пролетарської ідеології пером проробляє революційну, комуністичну роботу в цілому суспільстві, направляючи свою увагу туди, куди потребує революційна стратегія й інтереси революції».

Саме завдяки такій політиці «Гарт» за два роки існування (1923—1925) відіграв, попри свою неоднорідність і крайнощі, певну роль у становленні пролетарських сил молоді української радянської літератури, об'єднав на платформі служіння революції таких різних письменників, як П. Тичина і В. Сосюра, І. Микитенко й І. Дніпровський, І. Кулик і В. Коряк, В. Поліщук і К. Гордієнко.

Політбюро ЦК КП(б)У в своїй постанові про українські художні угруповання від 10 квітня 1925 року відзначило, що «„Гарт“... виконав велику працю щодо об'єднання навколо партії й Радянської влади найбільш живих і талановитих сил сучасної української літератури та поезії...»

У статті «Ленінізм у будівництві культури» Блакитний у своїх роздумах про шляхи культурної революції звертається до ленінської праці «Партійна організація і партійна література».

Звідси природно випливала вимога високої ідейності художнього твору, примату, як здавалося Блакитному, змісту («над усе, перш всього — зміст»), підозріле ставлення до будь-якого «мистецького манікюру», до «захоплення акробатикою».

«Коли вчуємо, — попереджав Василь Еллан-Блакитний, — коли побачимо прекрасну форму, витонченість і вишуканість образів не пропорціональну глибини змісту — значить, не все гаразд. Але при цьому в статті «Без маніфесту» знаходимо цілком недвозначне: «...не важно, що автор хотів сказати, що він хотів дати,

важно те, що він сказав і що дав». Це говорилося якраз у зв'язку з питанням про форму художнього твору...

Звідси — принципово нові, порівняно з дожовтневим часом, вимоги до письменника. У статті «Новий письменник — нова література» Блакитний твердить: за кілька пореволюційних років народився новий тип письменника, що докорінно відрізняється від традиційних уявлень про людину, яка займається літературною працею.

Саме в народженні письменника, пов'язаного «тисячами ниток з широкими масами», вбачає Блакитний — всупереч панічним пророкуванням катафальників мистецтва всіх мастей — запоруку буйного розквіту «багато-змістовної й багатобарвної» літератури соціалізму.

Червоним одсвітом пожеж
Горить нескінчений малюнок.

Це написано наче про самого себе. Спадщина Еллана-Блакитного, його короткий творчий шлях — ніби чудовий «нескінчений малюнок», на який упав червоний одсвіт революційної пожежі.

В. С. Брюховецький

ЛИШЕ П'ЯТЬ ЛІТ

Усього п'ять років літературно-критичної діяльності Василя Еллана-Блакитного склали, можна певно твердити, цілу епоху в розвитку української радянської критики. Врахуймо й те, що становлення її відбувалося в надзвичайно складних умовах. Адже ще перед революцією українська література втратила свою революційно-демократичну критику — пішли з життя Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Павло Грабовський. Марксистської ж критики на Україні до

Великого Жовтня практично не існувало. Підвалини її і закладали разом з В. Елланом-Блакитним Володимир Коряк, Василь Чумак, Іван Кулик.

У період грандіозних суспільних, політичних, економічних, культурних зрушень, коли певна частина літераторів, захопившись ультрареволюційною фразою, вважала, що настав час ще не бачених в історії людства форм творення, В. Еллан-Блакитний чи не першим на Україні виступив проти вульгаризації марксистських уявлень про літературу. Його теоретичний шкіц «До проблеми пролетарського мистецтва», надрукований 1919 року, відповідав на важливе, гострозлободенне питання про взаємозв'язки творчого індивідуума і маси, художника і народу. Визначивши, що буржуазний індивідуаліст у мистецтві — «це одірвана від маси самотня одиниця», яка гине, не маючи ґрунту під ногами й блукаючи в нетрях власного «я», критик переконливо розвінчує пролеткультівську теорію про «творчість колективу». Він відкидає примарну ідею творення цілим колективом як механістичне уявлення про виявлення творчого духу маси. Його підхід діалектичний: художник-колективіст «живе соком, випаром гурту, маси, яка виперла його наперед і йде за ним. Він — частка могутнього організму... відчуває найтонші дріжжі, всю гаму почувань і рухів всього колективу і мусить їх відбити, виявити...»

Таке розуміння природи пролетарської творчості значною мірою сприяло утвердженню сьогодні мовби й аксіоматичних, а на той час — вельми дискусійних понять.

Бувало, що В. Еллан-Блакитний припускався помилок, але — і це ознака справді мислячого, активного літератора — критик настійно їх переборював, увиразнюючи, уточнюючи, поглиблюючи свою концепцію розвитку літератури.

В. Еллан-Блакитний, викриваючи нігілістичне ставлення українських панфутуристів до класичної спадщи-

ни і водночас засвідчуючи, наскільки змінилося його власне уявлення про це досить складне на той час питання, писав: «Для „Аспанфуту“ та істина, що зародки елементів нового криються в старому, як метелик у коконі,— невідома...»

У своїх статтях, рецензіях, пародіях В. Еллан-Блакитний був нищівним, коли йшлося про відвертого ворога, і глибинно толерантним, терплячим у полеміці з тими, хто просто помилявся.

У статтях «Деякі уваги до пропозиції „Аспанфуту“», «Новий письменник — нова література», «Без маніфесту» він давав рішучу оцінку збоченням асоціації панфутуристів і водночас невпинно боровся за залучення їхніх кращих сил до нелегкої боротьби за творення пролетарського мистецтва.

Саме боротьба за масовість, за вплив мистецтва на соціальний розвиток суспільства привертала пильну увагу В. Еллана-Блакитного до ролі української мови і традиційних літературних форм у становленні нового, радянського красного письменства.

Важливою складовою літературно-естетичної концепції Блакитного була проблема партійності літератури, боротьба з теорією «мистецтва для мистецтва». З відкритим забралом він виступав проти будь-якого применшення соціальної ролі художника в суспільному розвитку. Література і мистецтво існують не як «цінності в собі», а є засобами пізнання світу і зміни його — це своє глибоке переконання В. Еллан-Блакитний утверджував у багатьох критичних та публіцистичних виступах: «Ленінізм у будівництві і культурі», «Війна війні», «Нобелівські лауреати», «Останнє слово „ЛНМ“» та інших. Але, надаючи виняткової важливості актуальності, критик завжди мав на оці й оте, що власне відрізняє мистецтво від «агітки». «В генія кризь „сьогодні“ повинно світитися „вічно“, кризь „Петро“ чи „Іван“ мусить прозирати „Людина“...»

Істина відома, що літературна критика дуже швидко «старіє». Тільки небагатьом статтям, оглядам, рецензіям вдається пережити, за словами М. Гоголя, «ефемерність журнального існування». Це стається тоді, коли автор їх вклав у судження, оцінки весь жар душі, пристрасть громадянина. Читаючи сьогодні статті Василя Еллана-Блакитного, з радісним почуттям усвідомлюєш, що вони пережили десятиліття і залишаються в активному фонді нашої літературної критики. І нині можемо повторити присвячені В. Елланові-Блакитному ще 1929 року слова Володимира Сосюри:

Смерті нема для творців!
Стиснемо дужче багнет.
Той, хто горів і згорів,
вічно веде нас вперед!

М. Г. Жулинський

«У СЕРЦЯ СТИСЛОМУ ПОРИВІ...»

...Вважав непотрібним пояснювати, чому його крик спотикається на асонансах і чому хода його рим важко відлунює серед дисгармонійних і псевдогармонійних поезієтворень, але з юнацькою бунтівливістю все ж таки вигукнув: «Серед вас — молодих і потасканих,— В колі ваших заломлених фраз — Я самий молодий і самий прекрасний, І самий сміливий з усіх вас» («Непотрібне пояснення»).

Почуваємо тут епатаційні інтонації Володимира Маяковського, ті демонстративні виклики на двобій, які постійно тривожили поетичне сумління Василя Блакитного і додавали йому віри і сили. З подвижницькою послідовністю йшов поет щоденно «в гуцу, на завод, в райони, в натовпи людей — то рідних, то ворожих»,— йшов не тільки слухати революцію, але й творити революцію,

«засукавши по лікті рукава». А працювати треба було на революцію не лише закличним поетичним гаслом — необхідно було врубатися з наполегливістю Франкового каменяра в скалу архіскладних проблем нового життя, зустрічати в ідейному і вольовому всеозброєнні новий день — «День життя, роботи, боротьби. Зціплених зубів, напружених м'язів, Ароматів диму, поту і квіток» («Ранок»).

Сліпучий промінь пролетарської революції вривався в пільму поетичних безнадій, смутків і ридань українського декадансу і розірвав, за словами Василя Чумака, «зачароване коло патріархальних відносин, поважних рухів, релігійно-мрійних настроїв у ведмежих кутках...» Живлюща енергія революційних ідей запліднювала поезію динамікою боротьби, руху, спрагою перетворення людини, колективу, світу, вірою в перемогу пролетаріату, в комуністичне майбутнє людства...

Сита млявість буржуазного індивідуалізму, законсервованого декадентським умліванням над псевдонаціональними святинями, які вилітали під напругою революційної енергії за борт історії, ще глибше забивалася в нетрі власного «я», ховаючись від поривчастого могуття колективістських зусиль мільйонів. І в цьому мітинговому возвеличенні колективної волі Василь Блакитний не був визивно самотній і безоглядний. Навпаки, на Україну долинала молода, динамічна російська революційна поезія, яка закликала до роботи живої й нової. «Товарищи! На баррикады! — баррикады сердец и душ», — бадьоро гримів Маяковський. Перечитувалися вірші Д. Бедного і М. Асєєва, О. Блока і С. Єсеніна, пролетарських поетів «Кузници», революційна розкриленість якої відчутно затискувалася догмами пролеткультивських теорій. Та Василь Еллан не доводив ідеї колективізму до математичних абстракцій — світла ліричність спраглої на ніжність душі поета вивільнялася з-під напластувань чорнової щоденної праці революціонера-подвижника і тихо випрошувала в любові вибачення:

Ти пробач мені, любов, маленька дівчинко,—
Я з тобою і нерівний і розкиданий.
Се тому, що я боям довіку відданий,
Се тому, що я шаленим бурям рідний,
Що в тебе таке нервово, ніжне личенько...

(«Ти пробач...»)

Написав Еллан ці до щему ніжно-вразливі рядки у травні 1923 року в Харкові після довгого поетичного відсторонення від інтимної лірики. Та це була лірика іншого — ідейно зрілого — рівня поетичного осягнення складних внутрішніх переживань вразливого на душевні дисонанси поета. Щоправда, 1921 роком датовані кілька віршів із невиразною, нарочито ускладненою образною «геральдиною», якою поет означував внутрішню боротьбу нової людини з примітивними інстинктами. Та, зрештою, до друку ці вірші В. Блакитний не готував, не було в нього удаваної бадьорості — не приховував за революційними деклараціями своїх переживань і тривоги.

Поет був готовий до самопожертви заради пробудження «досвітніх огнів», які висвітлять переможну ходу робітництва, не вагався віддати життя молоде, аби здобути ключі від життя. Не можна не вирізнити в ранніх поезіях життєствердні ритми майбутнього мажору «Ударів молота і серця», не відчуті високого революційного натхнення, почерпнутого із «Каменярів» Івана Франка, із «Досвітніх огнів» Лесі Українки, із чернігівських «субот» М. Коцюбинського, із буревісницьких ширянь молодого Горького. Що ж, були в поетично-мінорних сповіданнях і виплакані в тузі очі, і обліті жовцю слова, і розбите серце, і «самотності свавільно-гордий спів». Та поет не опускався до відчаю, переборював власні душевні сум'яття, заперечував сумнів, хвилиний вплив розчарувань. Ні, не на припоні червоні коні революції, не посмутніли досвітні вогні — поет закликає вирушати «походом на господарчу кризу, варварство й дичавину...»

Якщо й проривався сумний рядок у мужнього Василя Еллана-Блакитного, який вимотував хворе серце напруженою роботою, то не слід шукати цьому пояснення в його політичних орієнтаціях раннього періоду...

Політичний орієнтир у нього був єдиний — Ленін. Бражений смертю Ілліча, Василь Блакитний роздумує над революційною магією слів: Ленін, Ленін і Москва, стверджуючи, що «в кожного активного солдата революції зараз думка ще і про те, як показати, як виявити, що комунізм, революція — це і є Ленін, лише не в одній особі, а в колективі, процесі, планетарному розмірі». Схвильовані роздуми — спогади про прощання з рідним, любим, неказанно дорогим Іллічем написані Василем Блакитним у січневі дні трагічного 1924 року, а 4 грудня 1925 року його не стало. Цей останній рік був нестерпно важким для невиліковно хворого «товариша Василя», який уподібнював себе «паровозові із важким хвостом вагонів». У 1921 році в «Листі без адреси» він мужньо діагностував свій фізичний стан, аналізував знівечене хворою аортою тіло, яке «потягом йде вгору, вперед, вперед, вперед». Машиніст Розум підказує, що «шум крові, напружена робота серця, млость і втомна непритомність» неминуче й призначено дотягують до останньої станції на короткому життєвому шляху, але пара, важко вириваючись із клапанів старенького паровоза, «побіденно й напружено» кидає:

— Х-х-хай ж-ж-живе
Ж-ж-життя!

Василь Еллан-Блакитний переміг смерть, здобувши безсмертя подвижницьким служінням ідеям Леніна, справі пролетарської революції.

Майбутнє України — України соціалістичної, будівничо активної в сім'ї рівноправних братніх республік — було для В. Блакитного фактом історично незаперечним, але немислимим без щоденної важкої праці в ім'я її

Будучини. Знаменно, що Василь Блакитний у складі делегації від України на I Всесоюзному з'їзді Рад підписує договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Його призначають головою колегії першого Державного видавництва Радянської України, він організовує першу щоденну політичну газету «Вісті ВУЦВК», яка надала свої шпальти першим літературним і мистецьким пробам Володимира Сосюри, Остапа Вишні, Олександра Довженка. А головне — газета майже в кожному номері несла до широкого українського читача його передовиці, публіцистичні статті, фейлетони, епіграми, шаржі, пародії, літературні нотатки. Далеко не всі, хто трудився поруч із цим титанічно працюючим, людяним і чулим чоловіком у комісарській шкiрянці, знали, що член ЦК КП(б)У, член Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, редактор центральної урядової газети, голова першого об'єднання українських пролетарських письменників «Гарт», організатор «Червоного перця», двотижневика «Всесвіт» Василь Блакитний і Валер Проноза, Артюр Орталъ, Панько Рудий, Маркіз Попелястий, Василь Гартований, Вістяр, В. Гарт — одна і та ж особа. Він трудився важко, самовіддано, жив, шукав, учився, помилявся, виправляв помилки, умів любити все живе, закликав: «Гей, тримайся, хто знеміг.— Молоді — привіт!»

Василь Еллан — один із фундаторів української радянської культури, української радянської літератури — був «відданим бійцем пролетарського будівництва, видатним робітником Радянської України». Таким він і залишиться для прийдешніх поколінь, поет, який бачив «над розвіяністю хмар — Червоні зорі... Зорі».

О. І. Микитенко

ПЕРШИЙ РЕДАКТОР «ВСЕСВІТУ»

Ім'я Василя Блакитного — письменника, революційного борця, будівника української радянської культури — впевнено пододало всі тайфуни і рифи, всі ворожі протидіяння й полум'яною зорею палає на небосхилі радянської літератури як ім'я поета-комунара.

...Історії літератури відомі випадки, коли невеликі за обсягом книжки стають етапними. Такими в українській літературі ХХ століття були славнозвісні «Сонячні кларнети» (1918) і «Плуг» (1920) Павла Тичини, «Заспів» (1919) Василя Чумака й «Удари молота і серця» (1920) Василя Блакитного. Всього дев'ять творів увійшли до цієї єдиної прижиттєвої збірки ліричних віршів поета («Червоні зорі», «Повстання», «Над трупом мурами забитих», «На чатах», «Бастілія» та ін.), але в них втілилися думки й настрої революційної доби, і звучали вони як биття серця поета-комунара. Поезії Блакитного надихали інших молодих творців Радянської України, і щирю правду свідчить С. Крижанівський, пишучи: «...саме Еллан в пору свого становлення як пролетарського революціонера і поета революціонував не лише себе, а й свого друга Тичину, та й цілу групу української інтелігенції».

Останні п'ять років життя Блакитного були настільки напруженими, сповненими натхненною працею, творчістю, громадською діяльністю, організаційною роботою, що їх вистачило б на п'ять довгих життів. Повернувшись у комісарській шкірянці з білопольського фронту, Блакитвий став одним з найактивніших організаторів і творців нової української літератури, об'єднуючи навколо себе значні творчі сили, що стояли на платформі Радянської влади. В численних спогадах, що їх залишили П. Тичина, М. Бажан, О. Досвітній, П. Панч,

В. Сосюра, П. Усенко, М. Терещенко, Ю. Смолич та інші письменники, розкриваються різноманітні аспекти його життя і діяльності.

Зустріч з Леніним і розмови з ним у 1919 р. справили колосальне враження на Блакитного. Ідеї лєнінізму, які він сприйняв усім серцем, за які боровся і які пропагував до останнього подиху, відбилися на всій його творчості останнього п'ятиріччя. У трагічному січні 1924 р. Блакитний серед інших лєнінців стояв у почесній варті біля труни великого творця революції. Одним із перших в українській літературі він виводить образ вождя, розкриває безсмертні ідеї Лєніна в ряді статей і нарисів 1924—1925 рр.: «Лєнін», «Лєнін — Москва», «Пам'ятник Лєнінові», «Зразок», «Лєнінізм — переможець», «Лєнінізм у будівництві культури», «Привіт з'їздові робітників лєнінського фаху».

Кожна з граней громадсько-політичної активності Блакитного, як і його власна літературна творчість, заслуговують докладного розгляду. Зокрема, робота письменника в журналі «Всєсвіт».

На той час життя диктувало вимогу створити популярне ілюстроване видання українською мовою, що несло б широким колам читачів актуальну внутрішню й міжнародну інформацію як у текстовій, так і в ілюстративній формі. Дожовтнева українська культура, задихаючись в умовах цензурних переслідувань, заборони українського художнього слова, не могла мати журналу такого типу, але він мав бути створений за вказівкою Комуністичної партії в Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Саме такими виданнями і стали «Всєсвіт» у тодішній столиці України Харкові та «Глобус» у Києві.

Отже, треба було організувати громадсько-політичний і літературно-художній журнал нового типу, продумати його напрям і характер, зібрати й виховати автуру, використати багатий досвід російської журналістики,

особливо популярних на той час «Огонька» й «Прожектора». Блакитний з запалом узявся до роботи. Нове видання насамперед потребувало авторитетних авторів, і головний редактор запрошує провідних письменників України, журналістів, діячів мистецтва, учених, публіцистів, фахівців різних галузей, які могли б писати для «Всесвіту». Він збирає їх не тільки в республіці, але й по всьому Радянському Союзу — в Москві (К. Зелінський), Білорусії (Цішка Гартний), Грузії (Шалва Дадіані, Сандро Еулі), — їхні імена зазначені на обкладинці вже перших номерів за 1925 рік. Прагнучи розширити коло автури, Блакитний називає серед запрошених до співробітництва членів уже сформованої на той час завдяки його ж зусиллям заокеанської філії літорганізації «Гарт» Миколу Тарновського (Нью-Йорк), Мирослава Ірчана, Івана Кулика (Канада), а також ряд працівників зарубіжних радянських дипломатичних і торговельних представництв. Бачимо серед оголошених авторів «Всесвіту» й таку колоритну постать, як Василь Ярошенко — незрячий письменник, педагог, музикант, просвітитель, знавець східних мов та есперанто, який більшу частину життя прожив у Китаї, Японії, Кореї, на радянському Далекому Сході й Чукотці.

Працю в журналі Василь Блакитний поєднував зі своєю основною роботою — головного редактора газети «Вісті ВУЦВК», якій він віддавав усі свої сили, вміння, горіння серця письменника, журналіста, організатора. У спогадах «Я вчився у Блакитного-редактора» співробітник «Вістей» П. Т. Романов, що вів закордонну інформацію в газеті, докладно розповідає, якої великої уваги надавав головний редактор цьому відділу, як прекрасно орієнтувався він в питаннях міжнародної політики, як саме рекомендував подавати міжнародну інформацію з урахуванням рівня підготовленості читача. Вироблені за роки роботи у «Вістях ВУЦВК» принципи подачі

матеріалів міжнародного життя Блакитний з певними варіаціями успішно застосував і у «Всесвіті».

Виразна запрограмованість на якнайширшу публікацію зарубіжної інформації виявилася з перших номерів нового журналу. Відповідно до профілю видання вона подавалася переважно у вигляді фотоілюстрацій з більш чи менш широким текстовим супроводом — від текстівки під фото до розгорнутого нарису або статті. При цьому журнал завжди прагнув бути злободенним, відгукуватись на пекучі міжнародні події 20-х років.

Крім ілюстрованої інформації, фотонарисів і статей з питань міжнародної політики, зарубіжна тема звучала на сторінках «Всесвіту» 20-х років і в деяких поетичних та прозових творах українських письменників, проте для самого Блакитного основною трибуною, з якої він регулярно виступав як журналіст-міжнародник, залишалися «Вісті». У 1923—1924 роках на шпальтах цієї газети (а інколи і в інших друкованих органах) фактично щотижня з'являлися його гострі й дотепні віршовані фейлетони на міжнародні теми, підписані псевдонімом Валер Проноза. Далеко не всі ці твори зібрані й далеко не всі увійшли до найбільшого повоєнного видання творів Блакитного — двотомника 1958 р., проте й ті дев'яносто фейлетонів, які опубліковані в ньому, вражають широтою охоплення міжнародної проблематики, гостротою підходу, яскравістю образів, колоритністю мови.

Приблизно шоста частина цих сатир викриває злочинні дії петлюрівців, гетьманців, махновців, врангелівців та іншої білої та жовто-блакитної контрреволюції, викинутої за межі Вітчизни, їхні альянси з реакційними режимами в європейських країнах («Лицарі на роздоріжжі», «Махно на волі», «Страшна помста», «Лулу», «Коляка в домовину», «Претенденти» тощо). У цих фейлетонах Блакитний виступив попередником того напрямку української сатири, який згодом яскраво втілювався у творах Остапа Вишні та Ярослава Галана.

Проте переважна більшість віршованих фейлетонів Валера Пронози 1923—1924 років — це непримиренні інвективи, скеровані на зарубіжних можновладців, політиканів, лицемірних «миротворців», мілітаристів, представників французького, німецького, англійського, американського капіталу — господарів і слуг грошового мішка, італійських фашистів, фальшивих соціалістів, верховодів боярської Румунії та білопанської Польщі, що за сприянням міжнародного імперіалізму незаконно відторгли у 1918—1920 роках від нашої країни Бессарабію, Галичину, Західну Білорусію. Тематика фейлетонів охоплює дуже широке коло міжнародних подій: робота Ліги націй і провокаційні вихватки зарубіжної реакції проти Країни Рад, реалізація плану Дауеса в Німеччині й відставка прем'єр-міністра Англії, комуністична демонстрація в Берліні й перші кроки в торгівлі СРСР з Туреччиною, франко-німецькі економічні стосунки й державна корупція в Литві і багато, багато інших. У них в гострому політичному контексті звучать імена зарубіжних діячів 20-х років — Куліджа, Вільсона, Пуанкаре, Еберта, Пілсудського, Макдональда, Штреземана, Муссоліні та ін...

Віршованою сатирою на міжнародні теми не вичерпується зацікавленість Блакитного подіями зарубіжного політичного і культурного життя. В його поезіях ми не раз знайдемо революційну символіку, зв'язану з історією інших країн («Бастілія», «Червоні зорі»); виразні антивоєнні мотиви (вірш «Мітинг» — про зловісний бастіон американського імперіалізму — завод отруйних газів у Еджевуді); знайдемо карбовані слова, сповнені гніву й ненависті до всесвітніх сил контрреволюції:

«Париж і Лондон... Вашінгтон...
Льохи, де скніють динаміти...»

*(«Над трупом мурами
забитих»)*

Ми зустрічаємо у Блакитного породжене Жовтнем благородне революційне відчуття світу, властиве найпердовішим письменникам того часу. Особливо яскраво втілилось це відчуття у поемі 1921 р. «Електра» (авторське визначення — «Фрагменти з радіопоеми»), в якій звучить мрія поета про всеземну комуну; радіохвилі, що сповіщають про перемогу всесвітньої революції, летять далеко у космос. Такий «революційний космізм» був властивий не одному письменникові початку 20-х років, натхненому ідеями революції.

В ряді статей на політичні й літературні теми Блакитний також торкається окремих моментів зарубіжного життя: висміює діячів «соціалістичного» уряду Носке-Еберта в Німеччині, який нічого не робить для полегшення становища трудящих («Історичний анекдот»); викриває сподівання міжнародної реакції на новий «хрестовий похід» проти Країни Рад («Безнадійні авантюри») та зловісні готування імперіалістів до газової війни («Війна війні!»).

Особливий інтерес викликають статті Блакитного 1924—1925 рр., в яких він зачіпає питання зарубіжної літератури. Перша з них («Велична тема») стосується розкриття антивоєнної проблематики в літературі у зв'язку з десятою роковиною від початку імперіалістичної війни. Як на яскравий приклад справжньої антивоєнної літератури Блакитний посилається на твори А. Барбюса, роман Е. Сінклера «Джیمмі Хіггінс», «трагічні шкідливі» Р. Лефевра та не менш трагічні новели В. Стефаника...

Справжня антивоєнна література вкрай потрібна, за словами Блакитного, «тому що війни не вбито, тому що вона живе, вона мобілізує свої сили — не тільки гармати, але й слово, й музику, й полотно, й граніт. Творються націоналістичні гімни, патріотична література, картини... Війна впрягає в свій віз науку, техніку, мистецтво. І тому так потрібно мобілізувати сили, їй ворожі»...

Цікаві конструктивні міркування про міжнародне співробітництво вчених подані в статті Блакитного «Культура в „замірній“ Європі», де на прикладі діяльності Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі доводиться потреба й плідність спільної праці вчених різних країн з обов'язковою участю представників СРСР. Гнівний осуд автора статті викликає практика «культурного будівництва» на буржуазному Заході, при якій «демократичний» уряд тодішньої Бельгії, не в силі пробачити керівникам Міжнародного бібліографічного інституту співробітництво з радянськими вченими, спершу відмовився фінансувати цю установу, а згодом і зовсім припинив її діяльність...

1925 рік, рік заснування «Всесвіту», виявився останнім у житті Василя Блакитного. Всього рік виходив журнал за його підписом, і лише в перші місяці міг він особисто писати для нього й редагувати його від першої до останньої сторінки, але це був найскладніший період становлення нового видання, коли літературна громадськість ще не оцінила його, коли вирішувалось питання про життєздатність журналу. Саме в цей час засновник журналу влив у нього могутній заряд енергії, запалив редакцію своїм задумом, визначив курс роботи на майбутнє. «Головну роботу, основний тягар її, особливо спочатку, було покладено на Блакитного. Фундатор „Всесвіту“ лише своєю рішучою вірою в перемогу, лише своєю неймовірною працездатністю врятував становище, підтримуючи цей новий паросток, несподівано народжений „Вістями“... Тяжка хвороба відірвала його від нового діла і вже не повертався він до нього, але до самої смерті не порушував тісного зв'язку з журналом»,— писалося в статті «3 роки „Всесвіту“», вміщеній у березневому номері за 1928 рік.

Своєю літературною творчістю, громадською діяльністю і жертовно-палкою особистістю Василь Блакитний благотворно впливав на багатьох сучасників, користую-

чись величезним авторитетом і пошаною серед товаришів по перу. На визнання високих заслуг Блакитного його було посмертно нагороджено (вперше серед українських письменників) орденом Червоного Прапора. Як вияв любові й шани письменники України свій перший клуб у Харкові (1927) назвали Будинком літератури імені В. Блакитного, а літературний журнал ВУСППу, що виходив під редакцією І. Микитенка,— ніби для підтвердження спадковості по відношенню до заснованої Блакитним літературної організації,— дістав назву «Гарт».

Роки й десятиріччя все чіткіше ризьблять постаті видатних творців минулого, відсікають дрібне й особисте, і на перший план непереможно виступає те велике й вічне, чим для Блакитного та людей його генерації було творення культури української соціалістичної нації.

А. В. Недзвідський

ПРО ПУБЛІЦИСТИКУ В. БЛАКИТНОГО

...Викликає захоплення виключна багатогранність діяльності критика й публіциста Блакитного, в чие коло спостережень потрапляють буквально всі сторони сучасного йому життя. Вражає і оперативність, з якою Блакитний відгукується на ці події, даючи їм оцінку з наших, радянських позицій. Блискучі своєю формою, завжди стислі й лаконічні (переважна більшість статей має 3—4, а то й дві і навіть одну сторінку машинопису), органічно насичені вдалим порівнянням, пройняті глибокою пристрасністю і переконливістю, вони ввижаються нам одними з перших — і найкращих — зразків української радянської публіцистики. Надзвичайно влучні заголовки статей; вони кличуть, переконують, викривають, запам'ятовуються в багатьох випадках своєю афористичністю.

Це — не критик, який стоїть, байдуже спостерігаючи літературне життя, а потім розставляє «оцінки». І не публіцист, який лишається осторонь життя в кабінетній тиші, на самоті із стосами книг. В статтях Блакитного відчувається партійний і державний діяч, занурений у вир роботи, тісно пов'язаний з життям, — це дається взнаки в усіх його оцінках громадсько-політичного життя. Він виступає перед нами не лише як критик, але й, насамперед, як організатор літератури, що виразно відчуває і свою особисту відповідальність за все, що твориться в літературі...

Статті Блакитного 1919-го (та початку 1920 року) друкувались на сторінках центрального органу боротьбистської партії — газети «Боротьба», редактором якої він був. Виникає цілком природне питання, чи не прозвучать ці статті в наш час якимось дисонансом. Цілком закономірне побоювання розвіюється при уважному ознайомленні з статтями Блакитного цього періоду. В них він виступає як *радянський* український публіцист! Не можна без хвилювання читати статті «Наказ революції», «Рвань», «Продержатися — перемогти!», надруковані в «Боротьбі» в грозовий серпень 1919 року, коли вже стоїть «Денікін між Полтавою і Києвом, Петлюра у Вінниці й Христинівці», коли вже «більша частина України в руках білогвардійців і гайдамаків-куркулів». Скільки в цих статтях відданості справі пролетарської революції, розуміння потреби вистояти й перемогти та вміння запалити інших цим розумінням. «Революція — все одно переможе. Вона не може не перемогти. Те, що нас б'ють, — тільки дрібний епізод в її розвитку», — пише він у статті «Наказ революції». «По природі заяча душа дрібного буржуа не може зжитись з думкою, що революція — боротьба, а в боротьбі неминучі не тільки успіхи, але й поразки», — продовжує він у статті «Рвань» думку про те, як різні соціальні верстви ведуть себе по-різному в час грізних випробувань. «Сві-

домість неминучої кінцевої перемоги пролетаріату, яка прийде після тяжкої боротьби,— дає змогу не оп'янитися успіхами, і не теряти голови, не спускати рук при невдачах».

Пристрасть справжнього, послідовного революціонера була в цих статтях. Те, що вони були вміщені на сторінках «Боротьби», аж ніяк не може бути перешкодою для передруку їх в наш час. Маймо на увазі, що Блакитний завжди був на голову вищий своїх товаришів по боротьбистській партії. Місце його і в ті часи було вже безперечно серед комуністів-більшовиків!

В одній із статей цього періоду («За шмат гнилої ковбаси») Блакитний говорить про те, що петлюрівщина може використати «національні антагонізми, ще до того роздратовані невмілою національною політикою більшовиків». У цих рядках, звичайно, відчувається критика більшовиків з боротьбистських позицій. Але разом з тим відомо, що в діяльності окремих більшовицьких організацій мали-таки справді місце помилки в національному питанні. Таких помилок допустилась, зокрема, київська більшовицька організація, керована Є. Бош і Л. П'ятаковим, з їх люксембурґіанством у національному питанні. Про все це треба вголос сказати.

З приводу статей 1919 року, присвячених культурно-мистецьким питанням, може виникнути побоювання, чи правильно ставиться в них питання про нову пролетарську культуру, чи немає в них лівацького перекреслювання всього створеного раніше людством. В літературознавчих роботах недавнього часу ми справді таки зустріли (хоч і недоказово!) ототожнення позицій боротьбистів у питаннях культури й мистецтва з пролеткультивськими. *Тільки в одній статті* Блакитного 1919 року — «День пролетарської культури» — знаходимо занадто категоричне твердження про те, що пролетаріат без жалю буде дивитися на те, як ураган революції в попіл розвіє спорохнявілий труп буржуазного мисте-

цтва. «Бо немає за чим жалкувати»,— додає Блакитний. На нашу думку, Блакитний має тут на увазі реакційне буржуазне мистецтво, але аж ніяк не всю мистецьку спадщину минулого — тільки ця думка чітко не висловлена і тому на перший погляд може здатись нігілістичною. Взагалі ж Блакитний пам'ятає про критичне використання здобутків культури минулих часів і разом з тим чітко формулює відмінності нової пролетарської культури, що протистоїть засадам індивідуалізму, характерним для старої культури...

Стаття «Ленінізм у будівництві культури» виявляє правильне розуміння ленінського принципу партійності літератури й мистецтва.

У кращих своїх статтях Блакитний виступає як пристрасний стверджувач усього нового, як пропагандист перших досягнень соціалістичного будівництва, як непримиренний борець проти всього чужого й ворожого, що виникає на нашому шляху вперед,— і, в першу чергу, проти націоналістичної контрреволюції у всіх її видозмінах.

«Привіт з'їздові „робітників ленінського фаху“».— стаття Блакитного, написана до з'їзду працівників друку. Сам Блакитний і виступає перед нами в своїх статтях як самовідданий «робітник ленінського фаху» — агітатор, пропагандист і організатор нової культури і нового життя.

Л. М. Новиченко

ПОЕЗІЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ГОРІННЯ

До свого високого червонозоряного злету в поезії Василь Еллан прийшов, звичайно, не відразу — складності ідейного формування тут відповідало й повільне визрівання таланту. (З ранніх його спроб загалом лишилися

небагато чого; друкуватися він почав лише з 1918 року). Його перші відомі нам вірші (1912—1914) — добросовісне, але, безсумнівно, перспективне початківство, досить мінливе поки що в настроях і часом не вільне від штампів тогочасної «модерної» поезії на зразок, скажімо, цього: «Елегійний ноктюрн завмира у отруйнім екстазі кохання». Правда, такі специфічні банальності — все ж рідкість у його віршах, і вже незабаром стає ясно, що вони принципово чужі енергійній поетичній натурі Еллана, що поривалась до діяння, а отже, й до реалізму, до «різкої» життєвої правди. В звичних для молодії поезії передреволюційних років мотивах болісного вибору між песимізмом і оптимізмом, зневірою і життєствердженням Еллан дедалі рішучіше голосує за оптимізм діяльний і бунтарський («Наша пісня тільки вільним», «Юний лад»), хоча нерідко ставить його на досить драматичний герць з різними «муками мук» («Серця перебої», «Краплини крові»). Таке зіткнення суперечливих станів духу (своєрідна «драма» ідей, а ще більше — настроїв) залишиться й надалі однією з прикметних властивостей його поезії, в більшості випадків знаменуючи не трагізм безвиході, а мужність переборення всього розслаблюючого та інертного.

У деяких віршах 1915 р. Еллан уже безпосередньо звертається до суспільних, громадянських мотивів, осуджуючи імперіалістичну війну, тавруючи ганьбою тих, хто свого часу викинув білий прапор перед царизмом і пішов під гармати. Цих «сумирних» він закликає прозріти і повернути зброю в інший бік, «бо вже пала народний гнів, бо білий прапор став червоним». (Варто відзначити, між іншим, певний збіг думок і настроїв між цим віршем — «Сумирним» — і енергійним Тичининим «Дух народів горить...», написаним того ж самого року. Думалось, мабуть, нерідко спільно,— давні друзі, обидва поети вчилися в цей час в одному інституті,— а в чомусь і однаково).

Поza тим поезія Еллана в переддень революції ще лише формувалася. В ліричних імпресіях, за окремими винятками не дуже широких тематично (спроби юнацького психологічного самопізнання, інтимні мотиви), ще важко було відчути осердя, ту духовну домінанту, яка визначає все інше. Але була тут і одна стрімка верховина — вірш 1917 року «Україні», в якому крізь запони часу перед поетом вставало світле видіння нової, соціалістичної України — ідеалу, що кликав його до боротьби.

Пошовтнева лірична поезія В. Еллана — від бойових закликів і маршів до невеликого етюдну на інтимну тему — вся пройнята напругою революційного часу, його героїкою і драматизмом. Кількісно вона, зрештою, невелика, але поетична вага і дієва сила ставлять її в ряд визначних явищ тогочасного письменства. Масштабність духовної особистості поета виявилась передусім у тому, що він розповів про час і про себе,— згадаймо відомі слова Маяковського,— в нероздільній єдності, злютованості цих корінних для поезії понять.

Лозунговість, «програмність», «ударність», вольовий пафос — це справді реальні риси багатьох його віршів. (І дивно було б, коли б ці якості обминули творчість поета, який відчував себе політпрацівником, «червоним комісаром» не тільки в той час, коли виконував партійне доручення у XII армії, а й ширше — у всій своїй творчій і культурно-організаторській діяльності). Але він умів укладати в свої «лозунгові», декларативні, як нині сказали б, вірші глибокі й щирі емоції переконаної людини,— і завдяки цьому його твори дихали жаром справжньої поезії: від «Ні слова про спокій! Ні слова про втому!» до вірша «Творче „вірую“» (1923), в якому ідея слова-зброї втілена в найнаочніші, сказати б, образи: «Стиснем слова в кулак, в набій слова вженем...»,— в усіх його закликах і «програмах» звучала та особиста самовідданість борця, революціонера, яка змушувала вірити їм беззастеречно.

Образ часу, відтворений у віршах В. Еллана, може викликати враження певної мозаїчності (хоча б тому, що вірші писалися здебільшого принагідно і загалом нечасто), але внутрішньо він цілісний і, що найважливіше, несе в собі головне й визначальне з того, чим жила і дихала епоха революції, громадянської війни і, згодом, початків мирного будівництва.

Суворий час, героїчний час — і недарма характерними його метафоричними означеннями стають в Еллана потужні удари в мури, в підпори твердинь старого світу («Удар і удар — без перерви»), звуки канонади, буруни й громи — в поетичному сплеті з життєствердними образами «юно-сонця травня», урочистих червоних зір і вогнистих прапорів. Червоне й сонячне тут сходяться в напруженому поєдинку з чорним і сірим (разом вони творять прикметну для цієї поезії драматичну кольорову гаму), і соціальний зміст цього поєдинку, як і його кінцева перспектива, освітлена незгасним історичним оптизмом, виявлені в Еллана завжди чітко й піднесено.

Пізнаємо з творів поета сувору й величну дійсність часів громадянської війни — в її найтиповіших виявах. Вірш «Повстання», чи не найкращий у всій спадщині Еллана, з його трагічним сюжетним фіналом: «...А надвечір — все уквив туман. Сніг лягав (так м'яко-м'яко танув...) на заціплений в руках наган, на червоно-чорну раву» і вольовим останнім акордом: «Кров горить на наших прапорах. Наша кров.— Вперед!». Надзвичайно популярні в 20-х роках «Червоні зорі» з їх радістю здобутих перемог, з майже планетарною постаттю Комунара, що зрушив «бетонно-світові підпори», і схвильованим чеканням світової революції, яка тоді багатьом здавалася зовсім близькою... Інколи це — майже жанрові малюнки тогочасних строкато-розвихрених буднів (облізла постать вчорашнього господаря життя, що чекає «Петлюри, зулусів, Антанти, сатани»...— «Буржуй», весна, що кличе до хвилинного спочинку від газетної хроніки,

«Клемансо і Вільсона, Орландо і Пісона» — «Весняні вибрики», побут і праця партійних активістів — «Лист»). Але знову й знову понад усе конкретно-щоденне спливає в Еллана тема світової масштабності того, що відбувалося в рідній країні, — тема міжнародного значення Жовтневої революції, історичного подвигу її передових борців-комуністів. Ця тема голосно звучить у вірші «Бастілія» («До Будапешта — від Кремля. І далі. Далі»), в пристрасних, але слабко організованих у формальному розумінні і дещо риторичних фрагментах з радіопоеми «Електра» (1921) — і набуває класичної завершеності у вірші «Удари молота».

«Удари молота і серця» — так поєднати ці два образи міг лише Еллан, який ще замолоду, в любовному вірші, порівнював себе з «кочегаром» чи «молотобойцем»: його щиро тягло до такої демократичної і до того ж трудової «ковальської» образності. Пролеткультивською модою на все залізне цього не пояснити: елланівські «молоти» й «ковадла» як символ непереможної революційно-перетворювальної енергії пролетарського авангарду — щось значно органічніше, внутрішньо необхідне в художньому світі поета (згадаймо в цьому зв'язку ще вірші «Україні», «Бастілія», «Ранок» та ін.).

Але найголовніше у згаданому вірші — відчуття нерозривного зв'язку передових борців з масою і, в останньому підсумку, нового, соціалістичного колективізму.

Ми — тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.
Ми — тільки крешемо іскри,
Спалахують мільярди «ми»...

І хай в удари молота і серця вдираються дисонанси — болісні перебої, хай десь настане фатальний провал того ж серця — тема, особиста для Еллана, — у викрешуванні іскор, що запалюватимуть серця мільйонів, він бачить і сенс, і радість, і гордість життя кожного з

«перших хоробрих». Це — та безсмертна революційна романтика, якою дихало все краще в поезії, народженій героїчним штурмом Бастилії старого світу, боями за перемогу Жовтня.

Ідейно-естетична позиція Еллана — не тільки в питанні про оптимізм і песимізм (яке, до речі, загострилось перед деякими поетами в часи непу), але і в розумінні душевної багатострунності і ґрунтовності реалістичного сприймання дійсності — чи не найкраще вимальовується в одному з його останніх ліричних віршів — «Ранок» (1923). З багатьох поглядів його можна назвати заповітом поета своїм сучасникам і продовжувачам.

Сходить сонце і — «ще один бадьорий день приходить — день життя, роботи, боротьби, зціплених зубів, напружених м'язів, ароматів диму, поту і квіток». Поет гадає, яким буде цей новий день, за описами його можливих різноманітних відмін встає сильне й бадьоре відчуття живої складності життя і суперечливого багатства його виявів. Принесе цей день розмірену буденну працю чи несподівану радість, навіть «екстазні верховини», чи стане він днем смутку і нездійснених бажань, днем злого болю і люті, або — для когось — передсмертної муки?.. — «Все одно, він наш, цей день бадьорий», і поет зустрічає його —

Ясним поглядом очей у очі прямо
І гучним, бадьорим криком-співом:
— Го-го-го... Приходьте,
Повоюймо!

Бачимо тут Еллана-Блакитного на повний зріст в часи найбільшої зрілості його думки і художнього світосприймання. Бачимо поета-комуніста, який впевнено йде назустріч всім турботам і питанням свого часу, всім його радощам і гіркотам, торжествам і драмам, тому що твердо вірить в історичну правоту справи, якій він до кінця відданий.

Поет у Блакитному завжди поєднувався з пристрасним газетярем. А в газеті він, головний редактор, умів робити все — і таки робив усе — від передовиць і яскравої публіцистики до літературної критики і сатири, головним чином віршованої.

Свої сатиричні вірші, підписані здебільшого псевдонімом Валер Проноза, він почав друкувати з 1919 року. За життя Блакитного вийшло три книжки його сатиричної поезії: «Нотатки олівцем» (1924), «Радянська гірчиця» (1924), «Державний розум» (1925). Варто зауважити, що Валер Проноза в українській літературі цих років був, по суті, найвидатнішим сатиричним поетом, зважаючи на масштаб таланту, продуктивність і тематичну різнобічність. (Хоч ніяк не можна поминути й імена поетів — колег Блакитного — В. Поліщука, С. Пилипенка, М. Годованця, П. Капельгородського, які так само вміли давати «р-раз! р-раз! Віршем по морді!» різномасним ворогам Радянської влади).

Сатира стала тією сферою, де здобули «додаткові» можливості свого вияву кипучий громадський темперамент Блакитного, його політична зіркість і нещадність до всього ворожого й чужого справи революції і соціалізму.

Звичайно, через шість десятиліть ці сатиричні постріли по цілком конкретних здебільшого мішенях сприймаються інакше, ніж у часи свого прямого бойового діяння.

Чимало приводів і об'єктів тогочасної сатири втратило свою актуальність, дещо просто стерлося з пам'яті поколінь, та й певні «тактичні» підходи до теми в тодішніх сатириків істотно відрізняються від тих, що прийняті в сучасній літературі у публіцистиці. Але в справжньому мистецтві сатири є й те, що не старіє з часом: ідейний запал, сила типізації, блиск дотепності, пекуча сіль іронії й сарказму. Все це позначає і крапці твору Валера Пронози.

В. Блакитний був здібним пародистом. Всяка пародія під зовнішньою гумористичною імітацією манери «об'єкта» ховає в собі не лише елемент критичного, сказати б, аналізу змісту і форми пародійованого письменника, але й його характеристику і, отже, оцінку, дану через певний гіперболізовано-комічний ефект. У хорошого майстра пародійований автор наче сам розкриває свої затаєні суперечності, вади, зрештою — свою літературну сутність. В. Блакитний, чи то пак Маркіз Попелястий (цим псевдонімом підписувались його пародії), у кращих своїх речах умів цього досягати. Його пародії здебільшого колючі, оскільки вони стосувались авторів і творів, чия ідейна та естетична спрямованість була принципово неприйнятна для революціонера Еллана. Висміював він не стільки ті чи інші особливості манери (хоч добре вмів схопити й «травестувати» їх), скільки весь творчий «канон», напрямок, зрештою, певний естетичний ідеал, представлений даним поетом. Так, предметами його пародіювання ставали провінційний естетизм, надричний «інтим» (Н. Кибальчич), цвинтарне голосіння епігонського символізму (Я. Савченко), псевдореволюційне фразерство (В. Алешко), крикливість і потаємна схильність до «кабаретних» видив, властиві ранньому українському футуризмові (М. Семенко, Г. Шкурупій). Поряд з цим — досить дружні гумористичні пародії на Я. Мамонтова, на І. Кулика.

...Сила ідейного палахкотіння, творча різногранність, уміння пробиватись до нових естетичних, художніх рубежів, які відкривала для українського письменства велика революція,— все це невід'ємні «гербові знаки» поезії Еллана, всієї його літературної спадщини.

Д. В. Павличко

ДОТИК ДО ВОГНЕННОГО СЛОВА

Ті, що писали спогади про Василя Блакитного, відійшли. Майже всі. З'явилися покоління, на котрих не може діяти магія особи Еллана; на них може діяти лише його слово. Енергійний характер, людський привабливий образ Блакитного, намальований його сучасниками й товаришами в споминах, мають так само певне значення для сьогоднішніх читачів, але головне для нас — його творчість. Поезія, публіцистика, критика, теоретична розробка засад нової радянської культури, сатиричні вірші — не така вже й мала (якщо мати на увазі, що Еллан жив усього 31 рік!), яскрава, розмаїта його творчість вражає багатством душі, де вогонь молодості й полум'я революції злились воедино.

У творчості Еллана-Блакитного ми відкриваємо щось набагато важливіше, ніж просто ту чи іншу актуальну для наших днів думку або емоцію, щось більше, як зразок вдалої, вартої наслідування бойової сатири або громадянської, часто плакатної поезії. Бачимо в його слові, загально кажучи, зав'язь мало не всіх ідей, розквітом яких живе сучасна українська радянська культура. Віра в епохальну значимість Жовтневої революції, віра в ленінські накреслення суспільної й моральної перебудови світу, віра в комуністичну будущину українського народу, спокревненого своїми ділами й надіями з родиною вільних соціалістичних націй, — ось ядро слова і всієї діяльності видатного українського комуніста-ленінця.

Блакитний непросто доходив до пізнання ідеологічної і пророчої правди свого безсмертного часу. Піднімаючись на вершину ленінських думок, звідки можна було сягнути поглядом аж до нас і далі за межі ХХ століття, він сумнівався, шукав ідеалу, в якому можна було б

з'єднати патріотичну й інтернаціоналістську лінії. Героїчна змага Блакитного з самим собою, його пошуки вірного місця в боротьбі за нову, соціалістичну Україну (соціалізм і Україна стають нерозривним поняттям, незламним монолітом, ідейні страждання — міцністю голосу) — ото все й народило гарячінь, простоту, непереборну щирість поетичного, трибунного, організаторського таланту.

Відчуваємо й знаємо, що слово Еллана-Блакитного заряджало й надихало класиків української радянської літератури. В Тичини й Бажана можемо знайти твори, причому визначальні для їхньої поезії, що перегукуються з віршами Еллана. Зрозуміло, мова не йде про механічне запозичення. Крилата фраза Рильського «Я — молодий, бо з молодими», певна річ, не нав'яна Еллановим «Я — молодий, з молодими вами». Все, що можна б привести як приклад текстуального збігу, відбиває глибшу, внутрішню спільність митців, котрі завжди мислять себе учасниками молодого життя. Але ж треба пам'ятати, що оптимістичну прикмету, сонячну крону прищеплював нашій новій літературі насамперед Еллан.

«Не було б Довженка, коли б не було Еллана». Це слова Тичини, яким ми віримо. Еллан і Довженко були ровесниками, але талант першого дозрівав швидше. Не те важливо, що Сашко малював карикатури, а Валер Проноза писав до них вірші. Було між ними таке єднання душ, яке неможливо зафіксувати нічим. Тільки пізніше, на екрані, в промові Щорса до полонених петлюрівців, зблисне отой елланівський дух, який найбільше страждав від того, що Україна була жертвою отамансько-куркульської тупості, що великі ідеали національної свободи провідниками націоналістичного руху були відмежовані від боротьби за соціальну справедливість.

А коли б ми взялися порівнювати антинаціоналістичну публіцистику Блакитного й Галана, то знайшли б немало спільного не лише в почуваннях і в натиску соціальної

аргументації, але і в стильовій, народно-саркастичній манері обох майстрів. Здається, на початку 30-х років, коли в середовищі «вікнівців» у Львові зростав талант Галана, там не могли не захоплюватися памфлетами Блакитного, випіленими проти запроданця Петлюри та його варшавських господарів.

Еллан приніс в українську поезію нові, насамперед з образом комунара пов'язані метафори й способи віршування. Разом з Чумаком і Тичиною він революціонізував форму вірша, наблизив її до рвучкої інтонаційно-розмовної структури, скульптував наповнену музикою маршу вільну строфу. Але при всій новаторській непричесаності вірш Еллана виявляє глибинні зв'язки з культурою української класичної поезії, зокрема з творами Франка й Лесі Українки, а також з творами великих російських поетів Маяковського й Блока.

Контакт поезії Еллана з поезією Блока, особливо з поемою «Дванадцять», безперечний, хоч, на перше сприйняття, мало помітний. Можливо, ще в заклічному вірші «Вперед» (1917), який починається рядком: «Ні слова про спокій! Ні слова про втому!», відбилосся захоплення нашого поета чи не найсильнішим творінням Блока «На полі Куликовому» («И вечный бой! Покой нам только снится! Сквозь кровь и пыль...»). У віршах Еллана «Буржуй», «Бастілія», «Я знаю» прочитуються, на мій погляд, деякі ремінісценції з поеми «Дванадцять». «Я твій тринадцятий апостол від димарів, з вогню й повстань», — звертається ліричний герой Еллана до коханої, і тут мимохить приходять на ум блоківські «апостоли» — червоногвардійці, так само — з вогню повстань і від заводських димарів.

Витончена поетика творів Еллана, насамперед таких, як «Україні», «Ранок», корінням сягає аж до сонцепоклонницької душі М. Коцюбинського та до найтривожнішого російського поетичного серця, яке належало Блокові.

Певча річ, у поезії Еллана можна зустріти сьогодні неприйнятні патетичні ультрареволюційні гасла на зразок такого:

Всюди,
Де холод і втома пронизує
плечі,
Будемо, люди,
Палить старовинні омріяні
речі.
(«Бувало»)

Але не це виробило загальнонаціональний масштаб особистості поета, не це надало вагу його різноликій спадщині. Він був живою, складною, багатовимірною людиною. В добу, коли одна тільки сталь оспівувалась і ним самим і іншими поетами як символ революційної непохитності, йому був чужий, кажучи його ж словами, «казенний оптимізм», прикметна риса пристосуванців і кар'єристів.

Заздрити можна тим, хто мав честь подавати руку Блакитному, хто писав про нього як про свого вчителя й друга.

Ми хочемо подати й подаєм йому теплу руку. Це не просто жест визнання і вдячності, це дотикання до вогненного й правдивого слова, знак, що ми впускаємо в свою молоду кров силу любові до життя, до людей, до України, силу, якою жив Блакитний.

С. П. Рен'ях

ПРИДЕСЕННЯ ПАМ'ЯТАЄ

Стою на вулиці Блакитного.

Раз по раз долітають із-за Десни холодні подихи змішаного з дощем та снігом вітру. Дивлюсь на опатні дерев'яні будиночки з різноколірними віконницями,

і здається, що зараз з'явиться він, поривний, неспокійний, з повними сонця очима...

Стою на вулиці Блакитного. І думаю, як добре, що і вона, нещодавно названа іменем письменника та громадського діяча, і ліси, і річка, і, головне,— люди-земляки пам'ятають того, хто плекав тут мрію про вселюдське щастя, що саме тут почав боротися за нього, віддавши боротьбі усього себе, до останку.

Ось тут, неподалік, у Ялівщині, юний Василь разом з Павлом Тичиною, сестричкою Варєю та іншими ровесниками читав заборонену літературу, виголошував запальні промови проти царату, гніту й неправди. А ось там, над Стрижнем, стояла убога хатина Елланських, куди Ганна Вікторівна по смерті чоловіка переїхала з Козла, сподіваючись якось прилаштувати дітей. Тяжкі то були роки. Не витримав голоду й нестатків п'ятнадцятирічний Михайло, захворів і помер. З тої пори мати з надією дивилася на старшенького Василя, дивилася як на першу підмогу й опору...

Подзьобав час мури колишньої Чернігівської бурси, де навчався Василь і де зневага до релігійного дурману, посіяна батьком-священиком, розгорілася в полум'я протесту: не міг бездумно переживувати церковні догми, не міг бути вівцею у слухняній отарі.

А мати! Мати віддала сина до бурси лише тому, що навчання там було безкоштовним. Ще в Козлі Ганна Вікторівна підтримувала зв'язки з революціонерами-підпільниками і, очевидно, вже тоді впала в жандармське око, бо восени 1906 року на квартирі Елланських зробили трус. Пізніше у списках чернігівської «Просвіти» з'явилося прізвище Ганни Вікторівни. Там вона не могла не познайомитися з Вірою Устимівною Коцюбинською.

Родина великого сонцелюба... Це був осередок української культури, де панував дух шукання істини, яка вбачалася в революційному русі народних мас, дух

любові і шани до інших народів-братів. На квартирі Михайла Михайловича відбувалися уславлені «суботи», завсідником яких був письменник і художник М. І. Жук, вчитель Блакитного і Тичини. Він і залучив найперспективніших зі своїх учнів до участі в «суботах». Зрозуміло, що ці зібрання стали чудовою школою для Василя Елланського. Але школою не тільки літературною. Тут юнак вчився передовому мисленню, розумінню найзлободенніших проблем того часу.

Михайлові Михайловичу подобалися задумливі, цікаві ритмікою рядки синьоого семінарста. І він щораз бажав йому більшого оптимізму, впевненості, віри у завтрашній день.

Василь став своєю людиною в родині Коцюбинських. Його шанували господар і господиня, а з Оксаною хлопця еднала щира дружба. І зараз у Чернігівському державному архіві зберігаються записки Оксани до Василя, з яких видно, що вона звиряла йому часом найпотемніше. Свідчать про це й інші документи. Відомо, що останнім із тих, хто відвідував Коцюбинського за кілька годин до його смерті, був Василь Елланський. На плечі енергійного семінарста лягли клопоти по організації похорону Михайла Михайловича. На фотографії, яка є в експозиції музею, бачимо Блакитного над труною письменника поруч з Вірою Устимівною та дітьми.

В останній рік свого семінарського навчання Василь Елланський виступав досвідченим організатором громадських справ, бунтарем, який засуджував режим, що панував у цьому навчальному закладі.

Ідучи до Києва з метою стати студентом комерційного інституту, Василь Михайлович мав у своєму доробку чимало творів, частина з яких і досі зберігається у рештках його чернігівського архіву. Серед них — «Кобзарю, втни веселої», «Ноктюрн», «Замикаючий коло», «Прощай» (з Байрона). У цьому архіві зберігається «Білет за № 4863 для входу до Київського комерційного інсти-

туту» та «Матрикул № 197» слухача цього ж навчального закладу. На економічному відділенні, де продовжував освіту Василь, викладали досить авторитетні фахівці, з-поміж яких виділялися О. Русов та М. Довнар-Запольський.

Цілий ряд документів засвідчує, що Елланський під час навчання часто навідувався до Чернігова. Зустрічався з матір'ю, друзями. Проте це аж ніяк не відбилося на його заняттях.

1915 року в місті над Десною здобув добру славу український народний хор під керівництвом О. К. Приходька. На фото бачимо серед співаків і Василя. Блакитний не тільки співав у хорі, а й сам розробив статут колективу, обов'язки його членів. У начерках, зроблених двадцятирічним Василем, відчувається чіткий і гранично виразний стиль майбутнього організатора «Гарту», редактора, видавця, критика, публіциста.

Зберігаються в архіві квиток відвідувача Чернігівського губерньського селянського з'їзду 10—11 червня 1917 року, запрошення Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині від 13 листопада того ж року на загальні збори, що мали відбутися у приміщенні колишнього дворянського зібрання...

На Валу у Чернігові увагу кожного привертають імпозантні будинки, де колись містились чоловіча та жіноча гімназії. Нині це музеї. Історичний та художній. А колись, у двадцятих роках, Василь Блакитний зробив дуже важливу справу, підтримавши прохання школи імені М. Коцюбинського перед Наркомосвітою про передачу їй академічного корпусу колишньої жіночої гімназії. Це дало можливість значно збільшити контингент учнів з околиць, проводити навчання якісніше й ефектніше.

Нещодавно зустрів я на Валу біля цих будинків Василя Яковича Горбача, земляка Блакитного. Ось уже багато років очолює він колгосп на батьківщині поета —

у Михайло-Коцюбинському. Завдяки розквіту колгоспу змінилося селище, розбудувалося, освітлішало.

— Відзначаємо ювілей земляка. У Будинку культури, бібліотеці розгорнуті виставки, фотомонтажі розповідають про життєвий і творчий шлях Блакитного. Чекаємо гостей. Зустрінемо хлібом-сіллю...

Пам'ять. Вона пламеніє і в меморіальній дошці на будинку, де в 1910—1914 роках навчався Василь Елланський. Вона й у виступах земляків, що звучали на вечорах у Чернігові і Михайло-Коцюбинському. Вона і в оцій вулиці, на якій стою, вулиці його імені. Правда, незабаром ім'я Блакитного буде присвоєно іншій вулиці (у зв'язку з розбудовою міського стадіону на нинішній вулиці Блакитного залишилося тільки два будиночки). Таке побажання висловлене Чернігівською організацією Спілки письменників України і підтримане радянськими та партійними органами: кожен розуміє, що ім'я Василя Блакитного, дорога, яку він прокладав життям своїм, творчістю, — безсмертна.

Л. С. Танюк

СМІЛИВИЙ ДУХОМ І ТЕНДІТНИЙ ДУШЕЮ

...На відкритті Будинку ім. Блакитного Лесь Курбас либонь не випадково назвав покійного поета «стимулятором художнього життя», сказавши, що «Еллан — не просто ім'я, Еллан — то є одиниця мистецької енергетики, і нас усіх ще довго мірятимуть його напругою...».

Курбас мав рацію. Бо й до сьогодні Василь Блакитний — мало не рекордсмен мистецьких ініціацій, взірць керівника, що завжди й у усьому брав на себе цілковиту й абсолютну відповідальність, — те, чого так часто бракує нині декому в нас. Він поспішав творити новий

день, і прагнув робити все сам, власноруч, зараз,— бо горів усім, до чого брався.

«Справді-бо найбільший був з Блакитного саме організатор,— писав 1926 р. Юрій Смолич у статті „Блакитний і театр“,— З нього був той чинник організаційний, що стимулював зріст перших паростів культурного будівництва, кермував ними, складав їх докупі і мурував з них підмурок для дальшого розвитку...» Юрій Корнійович відзначав, що Блакитний «мав якусь внутрішню магнітну рису — ту чарівливість, що її мусить мати кожний громадський робітник, всякий, кого покликано працювати в масах... Він зумів знайти людей, і шукав їх там, де ніхто й не поткнувся шукати... З багатьох зробив Блакитний людей, багатьох, що й не знали, де їм приткнутися, напутив».

Василь Блакитний створив не лише літературний «Гарт», філії якого були по багатьох містах, і навіть у Канаді (як про це розповідає у двох своїх останніх монографіях Петро Кравчук), а й з'єднав в одній організації діячів (аматорів — у широкому розумінні прихильників) робітничого (знову ж таки — не лише з робітників, не лише... для робітників... а просякнутого робітничою комуністичною ідеологією) театру. Завдання спілки — створити певний репертуар, загартувати нового актора — громадського діяча...» («ЛНМ», 1923). Програма, що й казати, складна й почесна.

Блакитний не дуже шанував старий професійний театр,— знову процитую тогочасну пресу,— «саме за те, що він був такий, який був. Аналізуючи його істоту, він не довіряв йому, не йняв віри, що він спроможеться перетворитися на класовий пролетарський театр і стане знаряддям будівництва нового суспільства»,— творцем нової української радянської духовності.

Не належав він і до особливих шанувальників «Березоля» чи театру ім. Франка (нагадаймо, що ці театри щойно починалися!), як не був у захваті від «театру

масових дійств» імені Гната Михайличенка, найлівішого тоді на театральному фронті.

Але, справжній інтелігент за покликанням, людина широких інтересів, він уже тоді проявив щось значніше за розуміння нагальної «злови дня» і мав мудрість оцінювати кожную мистецьку систему за її внутрішніми законами, не накидаючи їй неодмінних критеріїв міжусобної боротьби,— жорстоких змагань, які так дорого обійшлися згодом українському театрові. Він дивився далі того часу, коли це діялося, і мав мужність брати під свою опіку і старий професійний театр у його кращих проявах, і березильців, і франківців, і михайличенківців, і заньківчан,— ніколи не поступаючись при такій широті уподобань ідеями партійності та художнього смаку. Мало хто знає, що саме Блакитний спричинився до врочистого святкування ювілею М. Заньковецької, що Блакитний перший повів розмову про переїзд «Березоля» до Харкова, подивившись «Джіммі Хіггінса», що саме Блакитний запропонував назвати створену колишнім молодотеатрівцем Марком Терещенком студію ім'ям свого друга письменника Гната Михайличенка, розстріляного 1919 року денікінцями...

Скільки б ми не говорили тут про Василя Михайловича Елланського, найцінніше, напевне, той глибоко інтимний суб'єктивний образ поета, який живе в кожному з нас.

Мабуть, ви зауважили,— у поезіях Еллана-Блакитного багато простору, неба, куди він постійно прагне, він любить експресію, рух, вітер в обличчя, нап'яті вітрила й тих, хто «на волю струнко рветься у блакить». У зв'язку з цим хочу розповісти один, може, не всім відомий епізод з поетового життя, про який повідав мені батько, курсант школи Червоних старшин. Він ніс тоді вахту на аеродромі, коли там виступав перед авіаторами Блакитний. Після мітингу якийсь «ас» запропонував йому покататись на аероплані — уявляєте, які були тоді

колимаги?.. Блакитний миттю погодився,— «і таки подивився на Україну з неба!» (його вислів). «Виліз Василь з кабіни блідий, зняв авіаторські окуляри, хитається,— а очі щасливі, як у малої дитини. Пілот потім казав, що він там, у небі,— співав! Але просив не видавати, хотів, щоб не дуже балакали про ту його, як він сказав, «аеро-аферу»,— а то, мовляв, засміють.

Ім було тоді невтямки, що у нього хворе серце і що він оберігав рідних, щоб не хвилювались...

Було щось символічне в тому, що цю сміливу духом і тендітну душею людину поховали не на звичайному цвинтарі, а,— цитую Ю. Смолича,— «особливо почесно, у полі, біля аеродрому, поруч з могилами авіаторів, що загинули на бойовому посту».

Після батькової розповіді у мене народився вірш, присвячений Василю Блакитному:

Мітинг скінчився.

— Говорить завзято!

— Нам комісара б такого, їй-бо!

— Ну, а туди,— посміхнувся авіатор,

Ну а туди зі мною — слабб?

Небо у грудях. Серце, без жарту!

Лине до сонця аероплан.

Так починалась містерія гарту,

Так чинався Василь Ёллан.

Ось ти якої свавільної масті,

Моя Незнайомко — У еС еС еР!

Так починався Маркіз Попелястий,

Так починався Проноза Валер.

Сором'язливо-крицева натура,

Лету стрімкого спинена мить!

Так починалась література,

Так починалась червона блакить...

ПРИМІТКИ

ДОРОГАМИ ЖИТТЯ

Г. В. Елланська. Спогади матері.

Літературний запис опубліковано в журн. «Знання» (1923.— № 23) та «Всесвіт» (1928.— № 49). Подається за першодруком.

Елланська Ганна Вікторівна (1873—1936) — мати В. Еллана-Блакитного, його помічниця в революційній діяльності. Працювала в чернігівській «Просвіті» за часів головування там М. Коцюбинського.

«Просвіта» — культурно-громадська організація на Україні. Заснована 1868 р. у Львові «народовцями» з метою поширення освіти серед народу. «Просвіти» припинили існування на початку 20-х років.

Козел — село, в якому народився Василь Елланський, тепер Михайло-Коцюбинське.

В. М. Елланський. Лист В. Блакитного (Еллана).

Опубліковано в журн. «Молодняк» (1929.— № 12). Подається за першодруком.

Елланський Володимир Михайлович (1899—1942) — молодший брат В. Еллана-Блакитного.

І. І. Модзалевський. Спогади про брата.

Опубліковано в кп. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Модзалевський Іван Іванович (1890—1978) — двоюрідний брат В. Блакитного. Український радянський художник-графік.

Паньків Михайло (?—1938) — український радянський письменник.

М. Кодацький. Нотатки до біографії Блакитного.

Опубліковано в журн. «Червоний шлях» (1930.— № 10). Подається за першодруком.

Кодацький М. — чернігівський краєзнавець.

Фріче Володимир Максимович (1870—1929) — російський мистецтвознавець і літературознавець, академік АН СРСР.

Хвиля Андрій Ананійович (1898—1937) — партійний і радянський працівник, критик і публіцист. Незаконно репресований.

Жук Михайло Іванович (1883—1964) — український радянський художник і поет.

Сінклер Ептон Білл (1878—1968) — американський письменник.

Примаков Віталій Маркович (1898—1937) — військовий діяч, герой громадянської війни на Україні. Незаконно репресований.

Коцюбинський Юрій Михайлович (1895—1937) — син М. Коцюбинського, український партійний і військовий діяч. Незаконно репресований.

Соколовська Олена Кирилівна (Софія Іванівна) (1894—1938) — учасниця боротьби за владу Рад на Україні, член Комуністичної партії з 1915 р., один з організаторів підпільної роботи на Чернігівщині проти австро-німецьких окупантів, у 1918—1919 рр. секретар Одеського губкому КП(б)У. Незаконно репресована.

Коцюба Гордій Максимович (1892—1939) — український радянський прозаїк. Незаконно репресований.

Семенко Михайло (Михайль) Васильович (1892—1937) — український радянський поет. Незаконно репресований.

«Літературно-науковий вісник» — український щомісячний журнал, що видавався з 1898 р. у Львові.

«Українська хата» — літературно-громадський журнал, що видавався в 1909—1914 рр. у Києві.

«Світло» — педагогічно-освітній місячник, що виходив у Києві в 1910—1914 рр.

«Каганець» — український гумористичний журнал, що видавався у Варшаві.

М. В.-Б. — Майя Василівна Вовчик-Блакитна (нар. 1923), дочка Василя Блакитного.

«Громада» — один з перших прогресивних безцензурних журналів, що видавався 1878—1882 рр. у Женеві М. Драгомановим, М. Павликом та ін.

«Украинская жизнь» — громадсько-літературний журнал, що виходив у 1911—1916 рр. в Москві.

Винниченко Володимир Кирилович (1880—1951) — український письменник і політичний діяч, один з керівників Центральної ради та Директорії. З 1920 р.— в еміграції.

Михайличенко Гнат Васильович (1892—1919) — український радянський письменник, учасник громадянської війни на Україні, закатований денікінцями.

І. Коцюбинська, Л. Лиман, К. Тригубенко. Про Василя Еллана-Блакитного.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Коцюбинська Грина Михайлівна (1898—1977) — дочка М. Коцюбинського.

Лиман Лідія, Тригубенко Костянтин — знайомі сім'ї Елланських.

Казка Аркадій Васильович (1890—1929) — український радянський поет, педагог.

Савенко Микола, Устименко Сергій — чернігівські знайомі Блакитного.

Шраг Ілля Людвигович (1847—1919) — адвокат у Чернігові, член І Державної думи, активний діяч чернігівської «Прогресивної».

Вороний (Номо) Микола Кіндратович (1871—1942) — український поет, режисер, театрознавець. Незаконно репресований.

П. Г. Тичина. Наш славний попередник.

Опубліковано в газ. «Рад. Україна» (1957.— 5 трав.).

Сторінки спогадів про Василя Еллана.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965).

Деся далеко, далеко... [Із щоденникових записів].

Опубліковано в журн. «Пам'ятники України» (1987.— № 1) та в газ. «Літ. Україна» (1984.— 12 січ.). Матеріали подаються за першодруком.

[*Із листа*]. Публікується вперше. Лист зберігається в архіві П. Г. Тичини.

Тичина Павло Григорович (1891—1967) — український радянський поет.

«Гарт» — спілка пролетарських письменників України, заснована в січні 1923 р. у Харкові В. Блакитним і очолювана ним до кінця 1925 р.

Подвойський Микола Ілліч (1880—1948) — революціонер, видатний радянський державний і військовий діяч.

Слісаренко Олекса Андрійович (1891—1937) — український радянський поет, прозаїк. Незаконно репресований.

Чумак Василь Григорович (1900—1949) — український радянський поет, розстріляний денікінцями у Києві 21 листоп. 1919 р.

Вахангов Євген Багратіонович (1883—1922) — російський актор і режисер.

Марджанішвілі Коте (*Марджанов Костянтин Олександрович*, 1872—1933) — грузинський і російський радянський режисер, працював у Харкові, Одесі, Києві.

...*Ліди самій послати...*— йдеться про Лідію Євгенівну Вовчик, яка на той час працювала в посольстві у Варшаві. Див. примітку до спогаду Л. Є. Вовчик (Блакитної).

Павлуша — Попов Павло Іванович, учасник Жовтневої революції і громадянської війни на Україні, потім — працівник сільвідділу ЦК КП(б)У. Незаконно репресований.

Лідуся — Папарук Лідія Петрівна (1900—1975), згодом дружина П. Г. Тичини.

Самійленко Володимир Іванович (1864—1925) — український поет і перекладач.

І. П. Ц и т о в и ч. Два фрагменти з перших спогадів.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Цитович Іван Павлович (1895—1980) — український радянський поет.

Л. Є. В о в ч и к (Б л а к и т н а). Життя неспокійне й прекрасне.

Спогади написані в 1979 р. Публікуються вперше.

Вовчик (Блакитна) Лідія Євгенівна (1900—1979) — дру-

жина В. М. Блакитного, учасниця революції й громадянської війни на Україні, член партії з 1918 р.

Заливчий Андрій Іванович (1892—1918) — український радянський письменник, учасник громадянської війни. Загинув 1918 р. в Чернігові під час антигетьманського повстання.

Боротьбисти — члени партії боротьбистів, що виникла в травні 1918 р. внаслідок розколу дрібнобуржуазної Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) і виділення її лівого крила в окрему партію, що одержала назву від найменування свого центрального органу — газети «Боротьба». Лідерами партії були Г. Ф. Грип'юк, В. М. Блакитний, М. П. Любченко, Г. В. Михайличенко, О. Я. Шумський.

Під час німецької окупації України в 1918 р., гетьманщини, Директорії, денікіпщини боротьбисти працювали в підпіллі, співробітничали з більшовиками. Краща, революційна частина цієї партії виступила за відмежування від буржуазно-націоналістичних елементів, за самоліквідацію. Самоліквідація партії боротьбистів відбулася за рішенням IV Всеукраїнської партійної конференції в березні 1920 р. за активної участі В. Блакитного. Саме на його ім'я була надіслана вітальна телеграма В. І. Леніна. Кращі члени партії боротьбистів (із 15 тис.— 4 тис.) були прийняті до КП(б)У з зарахуванням партстажу з 1918 р., тобто й боротьбистського періоду.

Ярошенко Володимир Мусійович (1898—1937) — український радянський поет і прозаїк. Незаконно репресований.

Яловий Михайло Миколайович (*Юліан Шпол*, 1895—1934) — український радянський прозаїк. Незаконно репресований.

Шумський Олександр Якович (1890—1946) — український державний і партійний діяч, в 20-і роки — нарком освіти УРСР. Незаконно репресований.

Затонський Володимир Петрович (1888—1940) — український державний і партійний діяч, академік АН УРСР. Незаконно репресований.

Любченко Микола Петрович (Кость Котко, 1896—1933) — український радянський письменник — сатирик і гуморист. Незаконно репресований.

Василь і Сашко.

Опубліковано в журн. «Вітчизна» (1984.— № 1). Подається за першодруком.

«Червоний перець» — український гумористичний, сатиричний журнал, заснований 1922 р. Одним з його фундаторів був В. Блакитний.

«Всесвіт» — український громадсько-політичний і літературно-мистецький журнал, що виходив у 1925—1934 рр. у Харкові. Фундатором і першим редактором його був В. Блакитний.

Померки — дачна місцевість під Харковом.

В. В. Лазорський й. Як Блакитний «брав Полтаву».

Опубліковано в «Універсальному журналі» (1928.— № 2). Подається за першодруком.

Лазорський (Дем'яновський) Василь Володимирович (1890—1971) — український радянський журналіст.

Марко Наддністрянний. Маленька сторінка.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Наддністрянний Марко — про автора відомостей знайти не вдалося.

ПАМ'ЯТІ ПОЕТА-КОМУНАРА

Урядове повідомлення про смерть члена ВУЦВК, кандидата в члени ЦВК СРСР, редактора «Вістей ВУЦВК» Блакитного (Елланського) Василя Михайловича.

Від комісії в справі організації похорону.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

М. О. Скряпник. Блакитний.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 8 груд.). Подається за першодруком.

Скрипник Микола Олексійович (1872—1933) — український державний і партійний діяч. В 1921—1933 рр. — нарком внутрішніх справ УРСР, нарком юстиції, нарком освіти УРСР.

Г. Ф. Гринько. В. Блакитний.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Гринько Григорій Федорович (1890—1938) — український радянський державний діяч. У 1919—1926 рр. був наркомом освіти УРСР, головою Держплану УРСР, наркомом фінансів СРСР. Незаконно репресований.

В. П. Затонський. Поетові-бійцєві. Ще одну жертву маємо ми. Виступ над могилою В. М. Блакитного та стаття. Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Затонський Володимир Петрович — див. примітку до спогаду Л. Є. Вовчик (Блакитної).

Г. І. Петровський. Пам'яті гвардійця-комунара.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Петровський Григорій Іванович (1878—1958) — радянський партійний і державний діяч, один з керівників Комуністичної партії України, голова ВУЦВК (1919—1938).

В. Я. Чубар. Тяжка втрата.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Чубар Влас Якович (1891—1939) — радянський партійний і державний діяч, з 1923 р. голова Раднаркому УРСР, заступник голови РНК СРСР. Незаконно репресований.

О. Я. Шумський. Нема старого товариша.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Шумський Олександр Якович — див. примітку до спогаду Л. Є. Вовчик (Блакитної).

К. Й. Бассєхєс. Комуніст — товариш — друг.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Басеґес Карола Йосипівна (1899—1988) — учасниця громадянської війни на Україні, близький товариш В. Блакитного та його сім'ї.

Кулик Іван Юліанович (1897—1941) — український радянський письменник. У 1934—1937 рр.— голова СП України. Незаконно репресований.

Пилипенко Сергій Володимирович (1891—1943) — український радянський письменник, голова літературної організації «Плуг». Незаконно репресований.

Полющук Валер'ян Львович (1897—1942) — український радянський поет. Незаконно репресований.

Хурґін І. Я. (?—1925) — радянський господарський працівник. 1923 р. був направлений до США, заснував Радянське Торгове Товариство в Нью-Йорку — «Амторг» і був його першим головою. Трагічно загинув у США.

Таран Феодосій (1900—1938) — український радянський журналіст, у 20-х роках був відповідальним секретарем, а потім заступником головного редактора газ. «Вісті». Незаконно репресований.

Остап Вишня. Пам'яті червоно-блакитної людини. Блакитного нема. Оpubліковано в журн. «Всесвіт» (1925.— № 22—23).

Прощай. Оpubліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.).

Через рік. Оpubліковано в журн. «Всесвіт» (1926.— № 22).

Хай ясніє ім'я його. Оpubліковано в журн. «Україна» (1964.— № 2).

Подається за першодруком.

Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович, 1889—1956) — український радянський письменник, сатирик і гуморист. Був незаконно репресований (1933—1943).

«Культура і побут» — літературно-мистецький додаток до газ. «Вісті».

К. О. Гордієнко. Пам'яті товариша і вчителя.

Оpubліковано в літературному додатку до газ. «Вісті» — «Культура і побут» (1926.— 5 груд.). Подається за першодруком.

Гордієнко Кость Олексійович (нар. 1899) — український радянський письменник.

Петрицький Анатолій Галактіонович (1895—1964) — український радянський художник.

Курбас Лесь Степанович (1887—1942) — український радянський режисер, театральний діяч. Незаконно репресований.

Микитенко Іван Кіндратович (1897—1937) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

Шевкопляс Юрій Юрійович (1903—1978) — український радянський письменник.

Досвітній Олесь (Скрипаль Олександр Федорович, 1891—1942) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

О. Ф. Досвітній. Товариша Василя вже нема.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Досвітній Олександр Федорович — див. примітку до спогаду К. О. Гордієнка.

П. О. Козицький. Не забуваймо Блакитного.

Опубліковано в літературному додатку до газ. «Вісті» — «Культура і побут» (1926.— 5 груд.). Подається за першодруком.

Козицький Пилип Омелянович (1893—1960) — український радянський композитор, педагог.

Йогансен Михайло (Майк) Гервасійович (1895—1937) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

Хвильовий (Фігільов) Микола Григорович (1893—1933) — український радянський письменник.

І. У. Кириленко. Про Василя Еллана-Блакитного.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1929.— 4 груд.). Подається за першодруком.

Кириленко Іван Улянович (1903—1939) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

Коряк Володимир Дмитрович (1889—1939) — український радянський літературознавець і критик. Незаконно репресований.

«Плуг» — спілка українських радянських селянських письменників, заснована 1922 р. у Харкові.

Д. М. Косарик. Наш парторг.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Косарик (Коваленко) Дмитро Михайлович (нар. 1904) — український радянський прозаїк, літературознавець.

Мамонтов Яків Андрійович (1888—1940) — український радянський драматург, театрознавець.

Панів Андрій Степанович (1899—1942) — український радянський прозаїк. Незаконно репресований.

Шевченко Іван Іванович (1902—1977) — український радянський поет.

Шліхтер Олександр Григорович (1868—1940) — український радянський партійний і державний діяч, академік АН УРСР.

Божко Сава Захарович (1901—1947) — український радянський прозаїк. Був незаконно репресований (1938—1942).

П. А. Лісовий. Товаришеві учителю.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 8 груд.). Подається за першодруком.

Лісовий (Свашенко) Петро Андрійович (1891—1943) — український радянський прозаїк. Незаконно репресований.

В. О. Норд. Комунар.

Опубліковано в «Селянському журналі». (1929.— № 4). Подається за першодруком.

Норд В. О.— Мисик Василь Олександрович (1907—1983), український радянський поет. Був незаконно репресований (1934—1939).

Ф. П. Таран. Товариш редактор.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Таран Феодосій — див. примітку до спогаду К. Й. Бас-сехес.

П. Мальцев. Душа щира.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Мальцев П.— про автора відомостей знайти не вдалося.

Мануїльський Дмитро Захарович (1883—1959) — радянський партійний і державний діяч, академік АН УРСР. З 1921 р.— член ВККІ, у 1944—1952 рр.— міністр закордонних справ УРСР.

В. Сіманцев. Наш редактор.

Опубліковано в журн. «Червона преса» (1928.— № 12). Подається за першодруком.

Сіманцев Борис — співробітник редакції і друкарні газ. «Вісті».

К. П. Філатова. Життя натхненне.

Опубліковано в кн. «Ні слова про снокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Філатова Катерина Павлівна (1899—1968) — учасниця Великої Жовтневої соціалістичної революції, у 20-і роки — заступник завідуючого жінвідділом ЦК КП(б)У.

«Література, наука, мистецтво» (ЛНМ) — додаток до газ. «Вісті».

Косіор Станіслав Вікентійович (1889—1939) — радянський партійний і державний діяч. У 1919—1920 рр.— секретар ЦК КП(б)У, в 1934—1938 рр.— перший секретар ЦК КП(б)У. Незаконно репресований.

Кон Фелікс Якович (1864—1941) — діяч Комуністичної партії і міжнародного комуністичного руху. В 1921—1922 рр. був секретарем ЦК КП(б)У.

До Центрального Комітету Комуністичної партії України

Клопотання Г. І. Петровського, П. І. Буценка, С. І. Гопнер, інших більшовиків, порушене 1957 р. перед ЦК КПУ про відновлення чесного імені В. М. Блакитного і зняття заборони з його творів. Друкується вперше.

Петровський Григорій Іванович — див. примітку до спогаду Г. І. Петровського «Пам'яті гвардійця-комунара».

Буценко Панас Іванович (1889—1965) — радянський державний і партійний діяч.

Гопнер Серафима Іллівна (1880—1966) — професійна революціонерка, радянський партійний і державний діяч, Герой Соціалістичної Праці. У 1918—1919 рр.— секретар ЦК КП(б)У. В 1927—1938 рр.— член ЦК КП(б)У.

ІМ'Я ЙОГО НЕЗАБУТНЕ

Б. Д. Антоненко-Давидович. Ударом зрушив комунар...

Опубліковано в книзі «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Антоненко-Давидович Борис Дмитрович (1899—1984) — український радянський прозаїк. Був незаконно репресований (1935—1957).

М. П. Бажан. Удари серця.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Бажан Микола Платонович (1904—1983) — український радянський поет.

«Мистецтво» — літературно-мистецький журнал, що виходив у 1919—1920 рр. у Києві, об'єднуючи багатьох революційних письменників.

Нарбут Георгій Іванович (1886—1920) — український художник-графік.

Аспанфут (Асоціація панфутуристів, 1922—1923) — літературне об'єднання письменників-футуристів.

Мельник Степан — український радянський письменник, член літературного об'єднання «Нова генерація» (1927—1931).

М. К. Зеров. Василь Елланський.

Опубліковано в кн.: М. Зеров. «До джерел» (К., 1926). Подається за першодруком.

Зеров Микола Костянтинович (1890—1941) — український радянський поет, літературознавець. Незаконно репресований.

«Гарт» — альманах спілки пролетарських письменників, виданий 1923 р. у Харкові.

Чупринка Григорій Оврамович (1879 — 1920) — український поет.

Тарноградський Валеріан Петрович (1890—1943) — український поет.

Стах Петро (Черкасенко Спиридон Феодосійович, 1876—1940) — український письменник. З 1919 р.— в еміграції.

Кибальчич Надія Костянтинівна (1878—1914) — українська письменниця.

Маковей Осип Степанович (1867—1925) — український прозаїк.

Г. М. Карклінь. Роберт Пельше розповідає.

Опубліковано в журн. «Прапор» (1984.— № 1). Подається за першодруком.

Карклінь Галина Миколаївна (нар. 1929) — латвійський мистецтвознавець.

Пельше Роберт Андрійович (1880—1955) — державний діяч, латиський письменник, учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні.

О. Ю. Корж. Мій шлях до Блакитного.

Публікується вперше.

Корж Олександр Юхимович (1903—1984) — український радянський письменник.

Доленго (Клоков) Михайло Васильович (1896—1981) — український радянський поет, критик, доктор біологічних наук.

Шкурупій Гео (Юрій Данилович) (1903—1937) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

«Красная новь» — один з перших радянських літературно-художніх журналів, що видавався в Москві з 1921 по 1942 р.

Христовий Микола Федорович (1896—1937) — український радянський письменник. Незаконно репресований.

Майський (Булгаков Михайло Семенович, 1889—1960) — український радянський письменник.

Дніпровський (Шевченко) Іван Данилович (1895—1934) — український радянський прозаїк і драматург.

Колда Грицько (Гео) (1904—1942 (?)) — український радянський поет. Незаконно репресований.

«Шляхи мистецтва» — український літературно-мистецький місячник, що виходив у 1921—1923 рр.

В. Д. К о р я к. Поет — сатирик — газетяр.

Опубліковано в літературному додатку до газ. «Вісті» — «Культура і побут» (1926.— 5 груд.). Подається за першодруком.

Коряк Володимир Дмитрович — див. примітку до спогаду І. У. Кириленка.

Шніцлер Артур (1862—1931) — австрійський письменник.

П. І. К р а в ч у к. Твори В. Блакитного в Канаді.

Опубліковано в «Літ. газеті» (1957.— 29 січ.). Подається за першодруком.

Кравчук Петро Ілліч (нар. 1911) — письменник, діяч прогресивних українських організацій у Канаді, голова ТОУК.

О. М. Л е й т е с. Валер Проноза.

Опубліковано в літературному додатку «Культура і побут» (1926.— 5 груд.). Подається за першодруком.

Лейтес Олександр Михайлович (1899—1987) — український і російський радянський письменник, бібліограф, літературознавець.

П. Й. П а н ч. У кабінеті редактора.

Опубліковано в журн. «Вітчизна» (1964.— № 1). Подається за першодруком.

Панч Петро Йосипович (1891—1978) — український радянський прозаїк.

С. В. П и л и п е н к о. Не ікона, а жива людина.

Опубліковано в додатку до газ. «Вісті» — «Культура і побут» (1928.— 8 груд.). Подається за першодруком.

Пилипенко Сергій Володимирович — див. примітку до спогаду К. Й. Бассехес.

В. Л. Поліщук. Залізний прах поезії.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Поліщук Валер'ян Львович — див. примітку до спогаду К. Й. Бассехес.

П. Т. Романов. Я вчився у Блакитного-редактора.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Романов Павло Тимофійович — український радянський журналіст.

Квірінг Еммануїл Йонович (1888—1937) — радянський партійний і державний діяч, вчений-економіст. Незаконно репресований.

І. Ю. Сенченко. Давно колись...

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Сенченко Іван Юхимович (1901—1975) — український радянський письменник.

Копиленко Олександр Іванович (1900—1958) — український радянський письменник.

Ю. К. Смоліч. Блакитний, Елланський, Еллан.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Смоліч Юрій Корнійович (1900—1976) — український радянський прозаїк.

В. М. Сосюра. Василь Еллан-Блакитний.

Опубліковано в журн. «Молодіяк» (1927.— № 12). Доповнено для книги «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за текстом книги.

Сосюра Володимир Миколайович (1898—1965) — український радянський поет.

Арський Павло Олександрович (1886—1967) — російський радянський письменник.

М. М. Тарновський. *Голос Василя Блакитного сягає за океан*.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Тарновський Микола Миколайович (1895—1984) — український радянський письменник.

Піонтек Люціана Карлівна (1899—1937) — українська радянська письменниця. Незаконно репресована.

М. І. Терещенко. *Серце блакитного гарту*.

Опубліковано в кн. «Ні слова про спокій» (К., 1965). Подається за першодруком.

Терещенко Микола Іванович (1898—1966) — український радянський письменник.

«Молодий театр» — український експериментальний театр під керівництвом Леся Курбаса, існував у 1917—1919 рр. у Києві.

Загуб Дмитро Юрійович (1890—1938) — український радянський поет, перекладач, критик. Незаконно репресований.

Кобилянський Володимир Олександрович (1895—1919) — український поет-символіст.

Григорук Євген Максимович (1899—1922) — український радянський поет і видавець.

«Музагет» (1918—1919) — товариство українських митців, мистецька група символістського спрямування. Видали альманах «Музагет».

«Льох мистецтва» — літературно-мистецький клуб, що існував у 1918—1919 рр. у Києві.

«Червоний вінок» — збірник творів українських революційних письменників, вийшов в Одесі 1919 р.

П. М. Усенко. *Таким я знав Еллана*.

Опубліковано в газ. «Молодь України» (1964.— 12 січ.). Подається за першодруком.

Усенко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет.

М. Г. Хвильовий. *Поет-комунар*.

Опубліковано в газ. «Вісті» (1925.— 6 груд.). Подається за першодруком.

Хвилювий Микола Григорович — див. примітку до спогаду П. О. Козицького.

М. Ф. Христовий. Василеві.

Опубліковано в журн. «Нове мистецтво» (1926.— № 30). Подається за першодруком.

Христовий Микола Федорович — див. примітку до спогаду О. Ю. Коржа.

БЛАКИТНИЙ У СЬОГОДЕННІ

Б. Г. Адельгейм. Під червоною зорею.

Опубліковано в «Літ. газеті» (1957.— 29 листоп.). Подається за першодруком.

Адельгейм Євген Георгійович (1907—1983) — український радянський літературознавець, критик.

Ю. Я. Барабаш. Червоний одвіг революції.

Опубліковано в журн. «Прапор» (1957.— № 3) та «Жовтень» (1966.— № 7). Подається за журн. «Жовтень».

Барабаш Юрій Якович (нар. 1931) — український радянський літературознавець, критик.

В. С. Брюховецький. Лише п'ять літ.

Опубліковано в газ. «Літ. Україна» (1984.— 12 січ.). Подається за першодруком.

Брюховецький Вячеслав Степанович (нар. 1947) — український радянський літературознавець, критик.

М. Г. Жулинський. «У серця стислому пориві...»

Опубліковано в газ. «Літ. Україна» (1984.— 12 січ.). Подається за першодруком.

Жулинський Микола Григорович (нар. 1940) — український радянський літературознавець, критик.

О. І. Микитенко. Перший редактор «Всесвіту».

Опубліковано в журн. «Всесвіт» під назвою «Поет-комунар» (1984.— № 1). Подається за першодруком.

Микитенко Олег Іванович (нар. 1928) — український радянський критик, перекладач.

Крижанівський Степан Андрійович (нар. 1911) — український радянський літературознавець, критик.

Зелінський Корнелій Люціанович (1896—1970) — російський радянський літературознавець і критик.

Гартний Цішка (Жилунович Дмитро Федорович, 1887—1937) — білоруський радянський партійний і державний діяч, прозаїк. Незаконно репресований.

Дадіані Шалва Миколайович (1874—1959) — грузинський радянський письменник і театральний діяч.

Сандро Еулі (Курідзе Олександр Кишвардович, 1890—1965) — грузинський радянський поет.

Лефевр Раймон (1891—1920) — французький письменник і громадський діяч.

А. В. Недзвідський. Про публіцистику В. Блакитного.

Стаття написана 1957 р. Публікується вперше.

Недзвідський Андрій Володимирович (1908—1984) — український радянський літературознавець, критик.

Л. М. Новиченко. Поезія революційного горіння.

Опубліковано в журн. «Дніпро» (1984.— № 1). Подається за першодруком.

Новиченко Леонід Миколайович (нар. 1914) — український радянський літературознавець, критик.

Годованець Микита Павлович (1893—1974) — український поет-байкар.

Капельгородський Пилип Йосипович (1882—1942) — український радянський прозаїк. Незаконно репресований.

Д. В. Павличко. Дотик до вогненного слова.

Опубліковано в газ. «Літ. Україна» (1984.— 12 січ.). Подається за першодруком.

Павличко Дмитро Васильович (нар. 1929) — український радянський поет.

С. П. Рен'яx. Придесення пам'ятає.

Опубліковано в газ. «Літ. Україна» (1984.— 12 січ.). По-
дається за першодруком.

Реп'ях Станіслав Панасович (нар. 1938) — український
радянський поет.

Л. С. Танюк. Сміливий духом і тендітний душею.

Стаття написана в 1984 р. Публікується вперше.

Танюк Лесь Степанович (нар. 1938) — український радян-
ський режисер, театрознавець.

ЗМІСТ

Від редактора	
<i>Л. М. Новиченко</i>	5

ДОРОГАМИ ЖИТТЯ

<i>Г. В. Елланська</i>	
Спогади матері	9
<i>В. М. Елланський</i>	
Лист В. Блакитного (Еллана)	13
<i>І. І. Модзалевський</i>	
Спогади про брата	18
<i>М. Кодацький</i>	
Нотатки до біографії Блакитного	23
<i>І. Коцюбинська, Л. Лиман, К. Тригубенко</i>	
Про Василя Еллана-Блакитного	43
<i>П. Г. Тичина</i>	
Наш славний попередник	46
Сторінки спогадів про Василя Еллана	48
Деся далеко, далеко...	54
<i>І. П. Цигович</i>	
Два фрагменти з перших спогадів	60
<i>Л. Є. Вовчик (Блакитна)</i>	
Життя неспокойне й прекрасне	63
Василь і Сашко	80
<i>В. В. Лазорський</i>	
Як Блакитний «брав Полтаву»	84
<i>Марко Наддністрянний</i>	
Маленька сторінка	85

ПАМ'ЯТІ ПОЕТА-КОМУНАРА

<i>Урядове повідомлення . . . . .</i>	87
<i>Від комісії в справі організації похорону . . . . .</i>	87
<i>М. О. Скрипник</i>	
Блакитний	88
<i>Г. Ф. Гринько</i>	
В. Блакитний	90
<i>В. П. Затонський</i>	
Поетові-бійцєві	92
Щє одну жертву маємо ми	94
<i>Г. І. Петровський</i>	
Пам'яті гвардійця-комунара	95
<i>В. Я. Чубар</i>	
Тяжка втрага	96
<i>О. Я. Шумський</i>	
Нема старого товариша	98
<i>К. Й. Бассєхєс</i>	
Комуніст — товариш — друг	100
<i>Остан Вишня</i>	
Пам'яті червоно-блакитної людини	105
<i>К. О. Гордієнко</i>	
Пам'яті товариша і вчитєля	114
<i>О. Ф. Досвітний</i>	
Товариша Василя вже нема	116
<i>П. О. Козицький</i>	
Не забуваймо Блакитного	118
<i>І. У. Кириленко</i>	
Про Василя Еллана-Блакитного	120
<i>Д. М. Косарик</i>	
Наш парторг	124
<i>П. А. Лісовий</i>	
Товаришеві учитєлеві	128

<i>В. Норд</i>	
Комунар	130
<i>Ф. П. Таран</i>	
Товариш редактор	132
<i>П. Мальцев</i>	
Душа щира	136
<i>Б. Сіманцев</i>	
Наш редактор	139
<i>К. П. Філатова</i>	
Життя натхненне	141
<i>До Центрального Комітету Комуністичної</i>	
<i> партії України . . . . .</i>	143

ІМ'Я ЙОГО НЕЗАБУТНЄ

<i>Б. Д. Антоненко-Давидович</i>	
Ударом зрушив комунар...	147
<i>М. П. Бажан</i>	
Удари серця	151
<i>М. К. Зеров</i>	
Василь Елланський	156
<i>Г. М. Карклінь</i>	
Роберт Пельше розповідає	162
<i>О. Ю. Корж</i>	
Мій шлях до Блакитного	165
<i>В. Д. Коряк</i>	
Поет — сатирик — газетяр	183
<i>П. І. Кравчук</i>	
Твори В. Блакитного в Канаді	185
<i>О. М. Лейтес</i>	
Валер Проноза	188
<i>П. Й. Панч</i>	
У кабінеті редактора	191

<i>С. В. Пилипенко</i>	
Не ікопа, а жива людина	196
<i>В. Л. Поліщук</i>	
Залізний птах поезії	199
<i>П. Т. Романов</i>	
Я вчився у Блакитного-редактора	202
<i>І. Ю. Сенченко</i>	
Давно колись...	205
<i>Ю. К. Смолич</i>	
Блакитний, Елланський, Еллан	212
<i>В. М. Сосюра</i>	
Василь Еллан-Блакитний	238
<i>М. М. Тарновський</i>	
Голос Василя Влакитного сягав за океан	243
<i>М. І. Терещенко</i>	
Серце блакитного гарту	247
<i>П. М. Усенко</i>	
Таким я знав Еллана	251
<i>М. Г. Хвилювий</i>	
Поет-комунар	253
<i>М. Ф. Христовий</i>	
Василеві	257

БЛАКИТНИЙ У СЬОГОДЕННІ

<i>Є. Г. Адельгейм</i>	
Під червоною зорею	263
<i>Ю. Я. Барабаш</i>	
Червоний одсвіт революції	282
<i>В. С. Брюховецький</i>	
Лише шість літ	297
<i>М. Г. Жулинський</i>	
«У серця стислому пориві...»	300
<i>О. І. Микитенко</i>	
Перший редактор «Всесвіту»	305

<i>А. В. Недзвідський</i>	
Про публіцистику В. Блакитного	312
<i>Л. М. Новиченко</i>	
Поезія революційного горіння	315
<i>Д. В. Павличко</i>	
Дотик до вогненного слова	323
<i>С. П. Реп'ях</i>	
Придесення пам'ятає	326
<i>Л. С. Танюк</i>	
Сміливий духом і тендітний душею	330
Примітки	334

Научно-популярное издание

НИ СЛОВА О ПОКОЕ!
Василь Элан-Блакитный
ВОСПОМИНАНИЯ
МАТЕРИАЛЫ
Издание второе, дополненное

Составитель М. В. Вовчик-Блакитная

Киев,
издательство художественной литературы
«Днипро»

(На украинском языке)

Відповідальні за випуск

І. К. Пашута, Н. І. Черкащенко
Художній редактор *Г. Т. Конев*
Технічний редактор *С. М. Величко*
Коректор *В. М. Баргаш*

ИБ 4617

Здано до складання 15.02.89.

Підписано до друку 19.06.89. БФ 37710.

Формат 70×100¹/₃₂. Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 14,625+12 вкл. Умовн. фарбовідб. 15,763.

Обл.-вид. арк. 16,939. Тираж 3000 пр. Зам. 9—71.

Ціна 1 крб. 50 к.

Видавництво
художньої літератури «Дніпро»,
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика
«Жовтень»,
252053, Київ,
вул. Артема, 25.

Ні слова про спокій! Василь Еллан-Блакитний: Спогади. Матеріали / Упоряд. М. В. Вовчик-Блакитної. — 2-ге вид., доп. — К.: Дніпро, 1989. — 357 с.: іл.

ISBN 5-308-00525-7

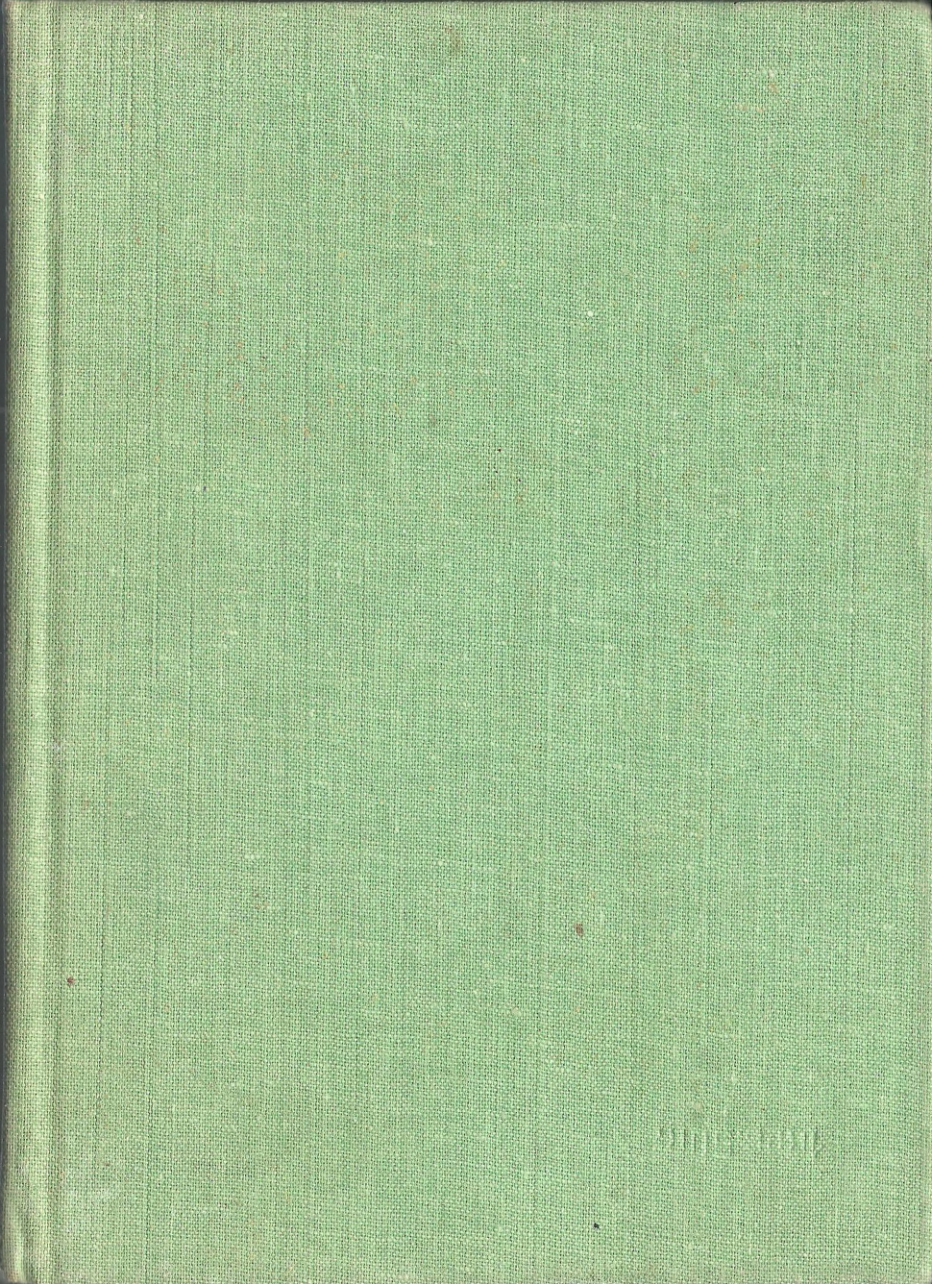
В. Блакитний, Василь Еллан, Валер Проноза, Артюр Орталъ, Маркіз Попелястий... Партийний та державний діяч. Публіцист. Поет. Сатирик і пародист. Прозаїк. То все одна людина — Василь Михайлович Елланський (1894—1925).

У збірнику вміщено спогади сучасників Василя Еллава-Блакитного, розповіді рідних і друзів про дитячі роки, події та факти особистого й творчого життя митця, світле ім'я якого тривалий час замовчувалося. До видання увійшли також літературно-критичні дослідження сучасних літературознавців та письменників.

Книжка розрахована на широке коло читачів.

Н 4603020102-002
М205(04)-89 БЗ.26.7.88

ББК 83.ЗУк7-8

ИИ СУИОРВА ППРО СИООКХИ !